

Otillåten påverkan

riktad mot myndighetspersoner

Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration

RAPPORT 2005:18

EN BRÅ-RAPPORT I SAMARBETE MED:

DOMSTOLSVERKET, ÅKLAGARMYNDIGHETEN, RIKSPOLISSTYRELSEN, SÄKERHETSPOLISEN,
KUSTBEVAKNINGEN, TULLVERKET, SKATTEVERKET OCH KRONOFOGDEMYNDIGHETEN.

Brå - centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm. Telefon 08-690 91 90,
fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

Brå på Internet www.bra.se

ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-32252-8

Författare: Karolin Wallström, Johanna Skinnari och Lars Korsell

Omslag: Britton & Britton

Tryck: Edita Norstedts 2005

© Brottsförebyggande rådet 2005

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	7
INLEDNING	10
Syfte och frågeställningar	11
METOD	12
Känsligt ämne	12
Referensgrupp	12
Datainsamling	12
TEORI	16
ANALYSMODELL	19
Motiv för otillåten påverkan	21
Intressenter	25
Bakomliggande brottslighet	29
Kapacitet för otillåten påverkan	30
Former för otillåten påverkan	31
Metod för otillåten påverkan	36
Plats för otillåten påverkan	38
Situation för otillåten påverkan	38
Offer för otillåten påverkan	40
Konsekvens	42
GENERELLA RESULTAT	45
Svarsfrekvens	45
Några centrala resultat	47
”Folkmassan” - en fiktiv berättelse	57
RESULTAT ENLIGT ANALYSMODELLEN	58
Motiv för otillåten påverkan	58
”Massutskicket” - en fiktiv berättelse	74
Intressenter	75
”Som tiden löser” - en fiktiv berättelse	83
Intressenter, fortsättning	75
”Misshandeln” - en fiktiv berättelse	95
Bakomliggande brottslighet	96
Kapacitet för otillåten påverkan	98
Former och metoder för otillåten påverkan	100
”Maktdemonstrationen” - en fiktiv berättelse	110
Plats för otillåten påverkan	111
Situation för otillåten påverkan	114
Offer för otillåten påverkan	117
Konsekvens	122
Otillbörliga erbjudanden	139
SLUTSATS OCH BEDÖMNING	155

KORTFAKTA YRKESGRUPP FÖR YRKESGRUPP	159
REFERENSER	167
BILAGOR	175
Bilaga 1, Enkätformulär	175
ENGLISH SUMMARY	190

Förord

I en demokrati, ett rättssamhälle, förutsätts att myndigheterna och deras tjänstemän följer lagarna. Myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner måste utföra sitt uppdrag. Deklarationer för beskattningen ska kontrolleras och inkomster taxeras. Brott som upptäcks i myndigheternas kontrollverksamhet ska anmälas och anmälda brott ska utredas. Kan brott bevisas ska åtal väckas. Rätten ska fälla när brottet är styrkt, annars fria. Brott ska sonas och böter betalas. Obetalda böter ska drivas in, liksom andra fordringar.

Men tänk om detta inte fungerar, därför att kriminella personer hotar tjänstemännen. Eller om tjänstemän blir utsatta för våld när de utför lagens bud. Vad sker om tjänstemän ständigt trakasseras av rättshaverister? Antag att den organiserade brottsligheten köper tjänstemännens passivitet. Vad händer då med samhället?

I denna rapport har Brottsförebyggande rådet (Brå) undersökt allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer och otillbörliga erbjudanden riktade mot tjänstemän i kontroll- och rättskedjan. Det är sådan otillåten påverkan som syftar till att inverka på myndighetsutövningen och därmed myndigheternas funktionssätt. Skälet till att vi måste ta denna brottslighet på största allvar är följande: Ett samhälle kännetecknas av lag och ordning, till skillnad mot ett tillstånd där det råder ett "allas krig mot alla". En grundläggande förutsättning för ett samhälle är därför att det finns ett fungerande rättsväsende med närliggande myndigheter. Det är dessa funktioner som ingår i nattvaktarstaten. Ingen brottslighet kan därför vara viktigare att bekämpa än den som riktar sig mot samhällets kärna av institutioner som upprätthåller lag och ordning. Det handlar ytterst om vår demokrati.

Rapporten har tagits fram i samarbete med Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen inklusive Rikskriminalpolisen, Säkerhetspolisen, Kustbevakningen, Tullverket, Skatteverket och Kronofogdemyndigheten. Denna rapport är en del av ett förebyggande arbete mot otillåten påverkan som bedrivs av de samverkande myndigheterna under ledning av kriminalkommissarie Peter Lundström vid Rikskriminalpolisen. Arbetet initierades av cheferna för Polisens kriminalunderrättelsetjänster, som hade noterat ett ökat problem med otillåten påverkan. Rapporten vänder sig till de medverkande myndigheterna och ska utgöra ett underlag för åtgärder mot otillåten påverkan. Den är också viktig för regering och riksdag.

Rapporten handlar om otillåten påverkan riktad mot kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän, tjänstemän inom skatteförvaltningen, poliser inklusive säkerhetspoliser, åklagare, domare, nämndemän och tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten med indrivningsuppgifter.

Rapporten har skrivits av utredarna Karolin Wallström och Johanna Skinnari under ledning av jur. dr Lars Korsell vid Brå:s sekretariat för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet. Medförfattare har varit utredarna Daniel Vesterhav och Linda Molander vid Brå samt doktoranden Lotta Björklund Larsen, Socialantropologiska institutionen vid Stockholms universitet, doktoranden Anita Heber, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet och fil. lic. Christina Ericson, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Anita Heber och Christina Ericson har också granskat rapporten ur två olika perspektiv, människors rädsla för att utsättas för brott respektive genus.

En referensgrupp har varit knuten till projektet. Den består av säkerhets-

chefen Rolf Persson, Domstolsverket, personaldirektören Peter Brodd, Åklagarmyndigheten, kriminalkommissarien Peter Lundström, Rikskriminalpolisen, analytikern Fredrik Mattsson, Rikskriminalpolisen, kriminalkommissarien SO Gustafsson, Säkerhetspolisen, analytikern Joakim Ekendahl, Kustbevakningen, nationelle experten på organiserad brottslighet Johan Falkman, Tullverket, kompetens- och resurschefen Jan Hedlund, Tullverket, säkerhetschefen Inger Withalissou, Tullverket, säkerhetsrådgivaren Andreas Olsson, Skatteverket/Kronofogdemyndigheten, utredaren Daniel Vesterhav, Brå och Lars Sundström knuten till Satsa Friskt, Utvecklingsrådet.

Denna rapport utgör en karta över ett område som vi tidigare inte haft någon nämnvärd kunskap om. Den ger en ny bild av det samhälle vi lever i. Situationen måste tas på stort allvar samtidigt som läget inte ska överdrivas. Det är problem som går att åtgärda med ett systematiskt och uthålligt brottsförebyggande arbete. De samverkande myndigheterna arbetar nu med att ta fram sådana åtgärder.

Stockholm i december 2005

Jan Andersson
Generaldirektör

Sammanfattning

OTILLÅTEN PÅVERKAN RIKTAD MOT MYNDIGHETSPERSONER

I rapporten introduceras ett nytt begrepp, *otillåten påverkan*, som är en samlingsbeteckning på olika påverkansformer av kvalificerad art.

Med otillåten påverkan avses allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer mot person eller egendom, som utöver att vara ett stort arbetsmiljöproblem riskerar att påverka den enskilde tjänstemannens myndighetsutövning och som därför i förlängningen kan utgöra ett hot mot demokratin. Med otillåten påverkan avses också korruption i form av otillbörliga erbjudanden. De som utövar otillåten påverkan benämns, i den här rapporten, intressenter.

UTSATTHETEN VARIERAR

Tolv procent av samtliga tjänstemän som medverkat i enkätundersökningen har utsatts för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer någon gång under den studerade perioden som sträckte sig från den 1 januari 2004 till sommaren 2005. De utsatta är kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän, tjänstemän inom Skatteverket, poliser, åklagare, domare, nämndemän och tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten (indrivningsverksamhet). De tolv procenten är ett genomsnitt för dessa grupper, utsattheten varierar mellan 3,2 procent (tjänstemän inom Skatteverket) och 20 procent (tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten).

De tolv procent som har utsatts för otillåten påverkan kan något förenklat beskrivas bestå av 8,2 procentenheter som uppfattat att det gällde situationer där intressentens syfte var att "åstadkomma passivitet eller aktivitet till egen fördel" och 4,3 procentenheter som uppfattat att det gällde fall där intressenten har reagerat med "hämd" på händelser som redan ägt rum¹.

Brå bedömer att nivån tolv procent måste uppfattas som hög eftersom det gäller *allvarliga* former av påverkan och att omfattningen av otillåten påverkan måste tas på större allvar än som hittills skett. De samverkande myndigheterna arbetar nu med att ta fram förebyggande åtgärder.

VEM DRABBAR OCH VILKA DRABBAS?

De flesta intressenter som utövar otillåten påverkan är enskilda individer, som av de utsatta uppfattats vara "rättshaverister", "personer med psykisk störning", "personer i desperata situationer", "missbrukare" och "kriminella personer". Grupperingar, som "organiserad brottslighet", svarar för en fjärdedel av den otillåtna påverkan.

Allvarliga trakasserier drabbar främst "civila" yrkesgrupper, framför allt tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten, åklagare och domare. Allvarliga hot är något mer jämnt fördelade mellan kustbevakningstjänstemän, tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten, tulltjänstemän, åklagare och poliser. Domare, nämndemän och tjänstemän inom Skatteverket är i mycket ringa utsträckning utsatta för allvarliga hot. Våld drabbar nästan enbart poliser och tulltjänstemän, men det förekommer även enstaka fall i de andra yrkesgrupperna.

Tjänstemän utsätts för grovt våld genom upprepade sparkar, flera blir

¹ Några av de utsatta har angett båda dessa syften, därav viss överlappning.

beskjutna, andra blir knivskurna, några blir jagade med tillhyggen, tjänstemän i bil blir nerprejade i diket och tjänstebilar förstörs.

Av enkät- och intervjuundersökningen framgår att tjänstemän utsätts för försök till mordbrand i hemmet, bostäder blir beskjutna och privatbilar blir utsatta för skadegörelse.

Tjänstemän hotas till livet, bombhot förekommer. Tjänstemän hotas även med att deras familjer ska utplånas. Myndigheter får tips och underretelseinformation om att tjänstemän ska undanröjas. Tjänstemän får uppgift om att de står med på en dödslista.

Allvarliga trakasserier består av upprepade telefonsamtal, obehagliga brev, okynnesanmälningar och att någon lägger skulden på tjänstemännen. Det förekommer också allvarliga subtila trakasserier. Någon ”råkar” uppehålla sig på samma plats där tjänstemannens privatbil är parkerad, motorcyklar åker runt privatbostaden, tjänstemän blir fotograferade, myndigheters verksamhet kartläggs, tjänstemän och deras anhöriga kartläggs, tjänstemän får oönskade varor hemskickade och uppgifter om tjänstemän läggs ut på Internet.

REAKTIONEN PÅ OTILLÅTEN PÅVERKAN

Otillåten påverkan drabbar tjänstemän både i arbetet och i privatlivet. Ser vi enbart på de allvarliga trakasserier har 26 procent av de utsatta tjänstemännen övervägt att byta arbete och 20 procent tvekat inför en åtgärd eller ett beslut i arbetet. Vidare har 18 procent undvikit ett område eller en uppgift och 6 procent har uppgett att de blivit påverkade i sitt agerande eller beslutsfattande på ett sådant sätt att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas. Liknande nivåer gäller för reaktioner efter allvarliga hot samt våldssituationer.

Det är 59 procent av tjänstemännen som rapporterar allvarliga trakasserier de utsatts för till överordnad, vid allvarliga hot är det 68 procent och vid våld 72 procent. Variationerna är dock stora. De uniformerade yrkesgrupperna (poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän) är sämre på att rapportera än de andra grupperna eftersom de kan uppleva att det inte leder till någon åtgärd. De uniformerade yrkesgrupperna upplever också ett svagt stöd från sin arbetsgivare när de har utsatts för otillåten påverkan. De andra yrkesgruppernas arbetsgivare har kommit längre med att hantera sådana situationer.

Brå:s bedömning är att yrkesgrupperna som ingår i undersökningen har mycket att vinna på att samarbeta och lära av varandra. De civila myndigheterna har enligt Brå:s bedömning kommit något längre i sitt arbete med stödinsatser och kan därför lära myndigheter som har uniformerade yrkesgrupper en del om hur otillåten påverkan ska hanteras och bearbetas. Tulltjänstemän, poliser och till viss del kustbevakningstjänstemän möter liknande problem till följd av arbetsuppgifternas karaktär och kan därför dra nytta av varandras erfarenheter. På liknande sätt har åklagare, domare, nämndemän och tjänstemän inom Skatteverket mycket gemensamt. Tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten har mycket gemensamt med båda dessa grupper.

Av de polisanmälda allvarliga trakasserier har 20 procent till lagföring. För de allvarliga hoten ledde 39 procent till lagföring och för våldssituationer lagfördes 47 procent. Dessa procentsatser speglar de brottsbekämpande myndigheternas prioriteringar och svårigheten att utreda, bevisa och lagföra allvarliga trakasserier.

ALLVARLIGT MED ALLVARLIGA TRAKASSERIER

Brå:s bedömning är att allvarliga trakasserier har underskattats och på ett okritiskt sätt uppfattats som mindre viktiga än allvarliga hot samt våldssituationer. Allvarliga trakasserier har en stor påverkan genom sin infekterande spridningseffekt och de är svåra att hantera och bearbeta eftersom de är mer komplicerade att ”ta på” än konkreta situationer med hot eller våld.

ANDRA SIDAN AV MYNTET - OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

Trakasserier, hot och våld är metoder för att påverka. En annan metod är otillbörliga erbjudanden. Undersökningen har kunnat mäta mindre allvarliga former av otillbörliga erbjudanden. Det gäller försök till ”vardagskorruption” som är kopplad till tjänsteutövningen.

Det är 5,7 procent av samtliga tjänstemän som uppgett att de har fått någon form av otillbörliga erbjudanden mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005. Det är framför allt de uniformerade yrkesgrupperna (kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän och poliser) som är utsatta och till viss del även tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten. De bakomliggande motiven har av de utsatta uppfattats vara ”ekonomiska” eller att intressenten vill visa ”tacksamhet” och att intressenten vill ”skydda sin egen kriminella verksamhet”. Intressenterna vill främst få tjänstemannen att ”agera” eller vara ”passiv” samt ”ge belöning” till tjänstemannen. Det är framför allt enskilda personer och företag som lämnar otillbörliga erbjudanden. Det som erbjuds är oftast måltider, föremål och förmånliga köp. Det finns också exempel på erbjudande om ”date”, ”sex” och andra tecken på vad som här kallas för amorös infiltration.

Undersökningen av ”vardagskorruption” kan användas för att bedöma risker för mer allvarliga former av otillbörliga erbjudanden. Samtliga yrkesgrupper befinner sig i riskzonen. De yrkesgrupper med störst risk att utsätts för otillbörliga erbjudanden är sådana som arbetar på fältet utan direktkontroll från överordnad eller andra som kan påverka den skriftliga dokumentationen. Det gäller kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän, poliser, tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten och Skatteverket samt i viss mån åklagare. Särskilt kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän och tjänstemän inom Skatteverket kan hamna i situationer där deras agerande eller passivitet gäller stora ekonomiska värden.

VIKTIGT OMRÅDE ATT FÖLJA

Brå bedömer att situationen måste tas på stort allvar samtidigt som läget inte ska överdrivas. Det är enskilda tjänstemän och arbetsplatser som lider offer, men samhällsordningen kan inte anses vara hotad. Det är emellertid viktigt att följa utvecklingen av otillåten påverkan och ge utrymme för fördjupade studier samtidigt som en uppföljning bör ske om förslagsvis fem år.

UNDERSÖKNINGEN

Resultatet bygger på 4 538 inkomna enkätsvar och 50 intervjuer. På sidorna 159–166 fortsätter denna sammanfattning med kortfakta för varje yrkesgrupp som finns med i undersökningen.

Inledning

Under 1990-talet genomfördes ett flertal undersökningar om polisens utsatt-het för hot och våld i tjänsten. I rapporten ”Hot mot anställda inom poli-sen” (RPS 1999:1) redovisas en sammanfattning av tio olika undersökning-ar. Några av de övergripande resultaten är att omkring en tredjedel av poli-serna utsätts för påtagliga hot, att yngre poliser oftare utsätts för hot än äldre, att poliser i utredande och/eller chefsbefattningar i större utsträckning utsätts för ”sofistikerade” hot än andra kollegor och att hot även före-kommer mot familj och anhöriga.

Även åklagare och personal inom domstolsväsendet är utsatta grupper. I rapporten ”Ökat skydd för anställda inom domstolarna och åklagarväsen-det” (RÅ 1995:7) redovisas resultat från tre undersökningar. Enligt dessa utsätts ungefär en tredjedel av åklagarna för hot. En arbetsmiljöunder-sökning visar att en femtedel av åklagarna utsätts för hot eller våld och näst-an hälften av åklagarna anger att de vid något tillfälle under året oroar sig för sin egen eller sin familjs säkerhet (RÅ årsredovisning 2002). Enligt Domstolsverkets undersökning ”Framtida riktlinjer för säkerhetsarbete i domstolsväsendet” (DV-rapport 2002:6) har hoten mot personal inom dom-stolsväsendet fördubblats från år 1995 till år 1999. Under år 2005 har medi-erna redovisat att ett flertal domare hotats i samband med uppmärksam-made mål (se t.ex. SvD 31 jan, 2005 och DN 29 juli, 2005).

Enligt inrapporterade incidenter har tulltjänstemän utsatts i varierande grad för hot och våld från kriminella personer. En del av händelserna kan kopplas till organiserad brottslighet (RKP KUT rapport 2005:2b). Tjänstemän inom Kustbevakningen bedöms generellt ha en mer riskfylld situation i dag än tidigare. Detta beror framför allt på att narkotikakontrol-ler har högsta prioritet och därmed kommer tjänstemän, både inom tullen och kustbevakningen, i större utsträckning i kontakt med organiserad brottslighet som leder till en annan typ av hotbild än vad man tidigare varit van vid (KBV 2005).

Enligt Skatteverkets och Kronofogdemyndighetens incidentrapporte-ringssystem ökar rapporterade incidenter om hot mot tjänsteman (Skatteverket 2005). De yrkeskategorier som är mest utsatta är kronoin-spektörer och kronokommissarier. Vid indrivning och avhysning kan hot och våld förekomma mot tjänstemännen (Ekerling, 1996). Risken att utsät-tas för hot och våld är större inom Kronofogdemyndigheten än inom Skatteverket. I en enkätundersökning (SäUpp 2004) ställdes frågan till med-arbetare inom Skatteverket och Kronofogdemyndigheten om man har varit utsatt för hot eller någon annan obehaglig händelse i tjänsten. Resultaten från denna undersökning visade på betydligt fler händelser än som rappor-terats in i incidentrapporteringssystemet.

De ovan nämnda undersökningarna kan betraktas som breda arbetsmil-jöstudier. Det innebär att de mäter många typer av händelser, från sådana som närmast påverkar trivseln i arbetet till livshotande situationer. Undersökningar visar att trakasserier, hot och våld i samband med arbetet blivit allt vanligare och inte enbart i de yrken som alltid är i riskzonen på grund av yrkets karaktär, som till exempel poliser.

Undersökningar har visat att det finns en större risk att bli utsatt om man arbetar med pengar, arbetar ensam i en byggnad (t.ex. säkerhetsvakter), arbetar med vård av sjuka eller äldre eller personer som befinner sig i en

maktposition framför allt de som arbetar inom rättsväsendet eller tillsyns- och kontrollmyndigheter (CUPE 1991).

Utvecklingen går mot att myndigheter inte längre ägnar sig åt detaljkontroll utan mer riktar in sig på att fastställa att granskningsobjektet har en fungerande internkontroll (systemkontroll). Samtidigt pågår en utveckling mot att myndigheter övervakar mer, får tillgång till ytterligare register och på andra sätt arbetar mer ingripande (Korsell och Nilsson, 2003).

Personsäkerhetsutredningen (SOU 2004:1) har konstaterat att hot mot anställda inom rättsväsendet blivit ett allt större problem. Påverkansförsök förekommer också inom myndigheter med kontroll- och tillsynsfunktioner. Polisens kriminalunderrättelsechefer bedömer att det finns problem med trakasserier, hot och våld av ett mer allvarligt slag. Numera handlar det inte enbart om ett stort arbetsmiljöproblem utan också om försök att påverka myndighetsutövningen. Trakasserier, hot och våld har därmed också blivit ett demokratiproblem.

Denna undersökning handlar därför om trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan av mer allvarligt slag. Undersökningen tar sikte på sådana gärningar som riskerar att påverka den enskilde tjänstemannens myndighetsutövning och därmed kvalificeras som ett hot mot rättsstatens funktionsätt.

Syfte och frågeställningar

Undersökningen syftar till att få ett empiriskt underlag om förekomsten av trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan av mer allvarligt slag som är riktad mot personal inom rättsväsendet och tillsyns- och kontrollmyndigheter (domare, nämndemän, åklagare, poliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän och tjänstemän inom Skatteverket och Kronofogdemyndigheten). Med allvarlig otillåten påverkan avses trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan som utöver att vara ett arbetsmiljöproblem riskerar att påverka den enskildes myndighetsutövning, och som därför i förlängningen utgör ett hot mot demokratin. Med resultaten från undersökningen som grund kommer varje myndighet att formulera handlingsplaner för att möta detta hot.

Undersökningen ska ge svar på följande frågeställningar.

1. Vilken är omfattningen av trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan som kan påverka myndighetsutövningen hos myndigheternas personal?
2. Vilka områden (myndigheter, verksamheter) är mest utsatta?
3. Vilka intressenter ligger bakom gärningarna?
4. Vilken karaktär har gärningarna?
5. Vilken är den direkta effekten av gärningarna (offer, påverkan)?

Metod

Känsligt ämne

På grund av ämnets känsliga karaktär finns ett validitetsproblem, det vill säga en risk för att man faktiskt inte mäter det man avser att mäta (se Thomsson, 2002). Inför undersökningen genomfördes en utvärdering av tidigare forskning, som syftade till att utforma en plan för hur trakasserier, hot och våld som påverkar myndighetsutövningen skulle kunna mätas. Underlaget för denna metodutvärdering bestod av en litteraturgenomgång och samtal med ett antal forskare som har särskild kunskap om undersökningar av så kallade känsliga ämnen (Brå, 2004). Metodutvärderingen ligger till grund för tillvägagångssättet i denna undersökning.

Studier där syftet är att kartlägga ett fenomen och dess omfattning använder sig oftast av en kvantitativ ansats, till exempel enkäter. Studier där syftet är att studera upplevelsen, betydelsen och karaktären av en händelse använder sig oftast av en kvalitativ ansats, till exempel intervjuer. I föreliggande undersökning finns båda dessa syften, därför används både en kvantitativ och en kvalitativ ansats. För att också öka validiteten används flera metoder i den empiriska undersökningen, så kallad triangulering (Patton, 1987). Studien inleddes med ett antal explorativa intervjuer med personer från de olika myndigheterna för att få kunskap om problemet. Resultatet från de explorativa intervjuerna har bidragit till att utveckla enkäten som skickats ut till personal inom de berörda myndigheterna. Djupintervjuer har också genomförts med personer som har blivit utsatta för någon typ av allvarlig otillåten påverkan.

Referensgrupp

Brå har genomfört undersökningen med stöd från en referensgrupp. Den består av minst en ledamot från varje medverkande myndighet.² Vid värdefulla interna seminarier har enkätfrågor och resultat ventilerats och diskuterats. Några ledamöter har också genomfört ett par intervjuer för att få en bättre egen kunskap om problemområdet. Referensgruppen har också läst och lämnat synpunkter på manus till denna rapport.

Datainsamling

LITTERATURGENOMGÅNG

Då det varken i Sverige eller i något annat land tidigare genomförts en liknande studie var det viktigt att gå igenom den litteratur som berör området otillåten påverkan:³ bland annat inom områdena organiserad brottslighet, systemhotande brottslighet, rädsla för brott, arbetsmiljö, tidigare forskning om trakasserier, hot och våld, "workplace violence", korruption, terrorism och hatbrott. Eftersom ämnet är så brett och stort var det nödvändigt att ta fram en modell för otillåten påverkan. Syftet med denna är att åskådliggöra att det finns många olika intressenter som påverkar, de har

² Vilka personer som ingår i referensgruppen framgår av förordet.

³ Trots sökningar har inte någon liknande undersökning hittats i något annat land. Enligt professor Cyrille Fijnaut vid universitetet i Tilburg, pågår emellertid en liknande undersökning i Nederländerna.

olika motiv, metoderna skiljer sig åt och effekterna är olika. De förebyggande åtgärder som sedan kommer att tas fram måste därför variera och anpassas till respektive situation. Modellen bygger på genomgången litteratur. Litteraturgenomgången var också ett stöd i utformningen av enkäten.

EXPLORATIVA INTERVJUER

Inför enkätundersökningen genomfördes fem explorativa intervjuer med personer som har egen erfarenhet av trakasserier, hot eller våld eller som har betydande kunskap inom området. Det visade sig att resultaten från de explorativa intervjuerna var värdefulla och enkäten kunde utvecklas utifrån denna nya kunskap.

ENKÄT OM OTILLÅTEN PÅVERKAN

För att ta reda på problemets omfattning genomfördes en kartläggning med hjälp av en postenkät.⁴ Totalt skickades 5 635 enkäter ut inom yrkesgrupperna domare, nämndemän⁵, åklagare, poliser, säkerhetspoliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän, tjänstemän inom Skatteverket (SKV) och Kronofogdemyndigheten (KFM). Poliser utgör en stor andel av de tillfrågade, medan tjänstemän inom SKV och KFM, nämndemän och kustbevakningstjänstemän utgör relativt små andelar av urvalet. Fördelningen av enkäter mellan yrkesgrupperna ser ut så här:

Tabell 1. Antalet utskickade enkäter till de olika yrkesgrupperna.

Yrkesgrupp	Antal utskickade enkäter
Poliser	2316
Tulltjänstemän	938
Domare	802
Åklagare	788
Nämndemän	289
Kustbevakningstjänstemän	202
Tjänstemän inom KFM	200
Tjänstemän inom SKV	100

⁴ Enkätformuläret finns i bilaga 1.

⁵ Gruppen nämndemän kallas för "yrkesgrupp" i rapporten, trots att det är ett uppdrag, inte ett "yrke" att vara nämndeman.

Inom de olika yrkesgrupperna har urvalet varit olika, på grund av yrkesgruppernas olika storlek. Fördelningen inom yrkesgrupperna är följande:

Tabell 2. Urvalet i respektive yrkesgrupp.

Yrkesgrupp	Urval
Poliser	Samtliga polischefer Varannan kommissarie Var tionde inspektör 250 Säpo-anställda
Tulltjänstemän	Samtliga tjänstemän inom Gränsskyddet (uniformerad personal) Samtliga brottsutredare vid Tullkriminalen Samtliga spanare vid Tullkriminalen Samtliga underrättelseanalytiker vid Tullkriminalen Urval av chefer inom Brottsbekämpningen Urval av tullrevisorer inom Efterkontrollen (fiskala verksamheten) Urval av riskanalytiker inom Efterkontrollen (fiskala verksamheten)
Domare	Samtliga ordinarie domare vid allmän domstol Samtliga icke-ordinarie domare vid allmän domstol som arbetar med brottmål
Åklagare	Samtliga åklagare, inklusive Ekobrottsmyndighetens åklagare
Nämndemän	Var tjugonde nämndeman vid allmän domstol
Kustbevakningstjänstemän	Knappt hälften av alla kustbevakningstjänstemän, jämnt fördelat över samtliga kuststationer (26 st.) och ett urval av vakthavande befäl.
Tjänstemän inom KFM	200 tjänstemän inom KFM som arbetar med indrivning
Tjänstemän inom SKV	40 skattebrottsutredare 60 skatterevisorer, inklusive ekorevisorer

Enkäten skickades ut, i maj/juni 2005, tillsammans med svarskuvert och svarskort. Två påminnelser, varav den första i form av ett brev och den andra med komplett material (enkät, svarskuvert och svarskort) skickades också ut. Respondenterna svarade anonymt på enkäten. De skickade in enkäten i bifogat svarskuvert och skickade separat in medföljande numrerat svarskort. Numret på svarskortet var kopplat till respondenten enbart för att se om personen svarat eller inte och om påminnelser behövdes. På det sättet finns inte någon koppling mellan enkätsvar och numrerat svarskort varvid anonymiteten har garanterats.

I enkäten frågades det efter tjänstemännens egen utsatthet för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer som inträffat efter den 1 januari 2004. Det frågades också om tjänstemännen blivit erbjudna en muta eller annan otillbörlig belöning. Det frågades dock inte om de tagit emot mutan eller belöningen eftersom undersökningsmetoden inte gör det möjligt att mäta detta. De som svarat på enkäten skickade in den till Brå under sommaren 2005. Händelserna som redovisas i denna undersökning har alltså skett mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005.

Studier har visat att för att undvika bristfälliga svar vid känsliga frågor är öppna frågor att föredra, det vill säga där man får svara fritt, till skillnad mot stängda frågor, där det finns kryssalternativ, det vill säga förtryckta svarsalternativ (Lee, 1993 refererar till Sudman och Bradburn). På grund av behovet av förenkling vid kodning av materialet valdes dock stängda svarsalternativ. Som komplement till enkäten genomfördes djupintervjuer som

fångar det som enkäten missar, det vill säga upplevelsen av händelsen. En fråga i enkäten är dock en öppen fråga. Den handlar om ”riskbedömningar”. Anledningen till att denna fråga är öppen är att författarna hade mycket bristfällig kunskap om denna problematik innan enkätsvaren blev kända.

ÖPPEN FRÅGA

Den öppna frågan handlar om den enskildes egna riskbedömningar inför beslut. De kommentarer som skrivits till denna fråga har inte kodats in som övriga svar i enkäten, utan har hanterats separat. Denna fråga behandlas som en kvalitativt insamlad kunskap.

KVALITATIVA DJUPINTERVJUER

För att få reda på den enskildes upplevelse, karaktären och effekterna av otillåten påverkan genomfördes 50 intervjuer med personer som blivit utsatta för otillåten påverkan. Händelserna har inträffat de senaste fem åren. Intervjumaterialet har kompletterats med en deltagande observation när tjänstemän inom KFM utfört förrättningar. Detta för att öka förståelsen för yrkesgruppens arbetsmiljö.

Urvalet för intervjuerna utgörs av personer som anmält sig till Brå för intervju genom förfrågan i enkäten, tips om personer från medlemmarna i projektgruppen, tips från personer som arbetar inom myndigheterna och genom snöbollsmetoden, det vill säga tips på lämpliga intervjupersoner från personer som redan blivit intervjuade (Jupp, Davies och Francis, 2000). Urvalet är troligtvis inte representativt, men det är heller inte meningen. Enkätundersökningen ger omfattningen av problemet. Dessa djupintervjuer ger en förståelse av problemet, arbetssituationer och utsatthet som uppstår till följd av yrkestillhörighet. Denna förståelse behöver varken vara kvantitativ eller representativ.

Ett genusperspektiv fanns inte med i det ursprungliga syftet och när enkäten utformades, utan kom med i undersökningen i ett senare skede när detta bedömdes vara ett relevant perspektiv på problematiken. Därför bygger den genusanalys som gjorts främst på en del av intervjuerna och begränsade delar av resultatet från enkätundersökningen.

FIKTIVA BERÄTTELSE

För att kunna ge läsaren en mer levande bild av hur tjänstemän utsätts för otillåten påverkan har fem fiktiva berättelser skrivits. Dessa är visserligen baserade på verkliga händelser av otillåten påverkan från intervjuerna men de är omskrivna. Tjänstemän och händelser har bytts ut, platser ändrats etc. för att anonymiteten ska upprätthållas.

Teori

Denna undersökning innehåller olika former av påverkan som med en samlingsbeteckning kallas för *otillåten påverkan*. Sådan påverkan kan ta sig många uttryck, ske i många olika situationer, utföras av olika typer av intressenter och riktas mot olika offer. Ämnet otillåten påverkan är därför stort och kanske till viss del ogreppbart. Genom att gå igenom litteratur och forskning inom olika ämnen och teman som arbetsmiljöfrågor, hot och våld i arbetet, organiserad brottslighet, korruption, systemhotande brottslighet och rädsla för brott, har en bild av otillåten påverkan skapats.

Det finns skäl att skilja mellan direkt och indirekt otillåten påverkan. Med *direkt* otillåten påverkan avses ett medel att åstadkomma något till egen fördel och för att påverka den enskildes myndighetsutövning. Att trakassera någon är ett medel liksom att sparka någon eller erbjuda någon pengar är ett annat medel. Trots alla olika metoder och former som otillåten påverkan kan ta sig uttryck i finns det ett mål - att påverka.

Med *indirekt* otillåten påverkan avses situationer där gärningen inte syftar till att påverka en förestående myndighetsutövning eftersom denna redan ägt rum. Snarare är gärningen ett resultat av myndighetsutövningen och uttrycker ilska, frustration eller en vilja att ge tillbaka och hämnas. Även om sådana gärningar inte kan påverka den nyss beslutade eller genomförda myndighetsutövningen har de en indirekt påverkan genom att de kan sätta spår i framtiden. Gärningar som är en reaktion på myndighetsutövning kan således påverka den enskilde befattningshavarens myndighetsutövning i framtiden. Sådana gärningar kan också påverka den enskilde befattningshavarens kollegor och deras myndighetsutövning genom den spridningseffekt som gärningen medför i den egna organisationen. Även former av direkt påverkan kan givetvis ha en indirekt funktion genom att den påverkar kollegor och deras agerande.

Otillåten påverkan i samband med arbetet kan vara direkt eller indirekt framfört, uttryckt av kända eller okända personer, framfört på arbetsplatsen internt eller externt och det kan även inträffa på fritiden. Personer som begått brott, personer med en kriminell livsstil, politiska demonstranter, för att nämna några exempel, kan uppvisa ett direkt hotfullt beteende mot den enskilde befattningshavaren. Även kollegor kan ge prov på ett aggressivt eller påträngande beteende mot den enskilde (Kenny, 2005b; Martino, 2003). Kollegor kan vara missnöjda med en befattningshavares sätt att arbeta, vilket kan leda till oordning i den lokala organisationskulturen.

Man kan dela upp otillåten påverkan i samband med arbetet i fyra grupper: inkräktande påverkan, konsumentrelaterad påverkan, relationsbaserad påverkan och organisationsrelaterad påverkan (Bowie, 2002).

INKRÄKTANDE PÅVERKAN

Inkräktande påverkan kopplas oftast till våld som uppkommer i samband med brottslighet, till exempel att gärningspersoner använder otillåten påverkan som ett medel för att nå ett mål, som att använda våld för att påverka tjänstemän. Gärningspersonerna har inte någon relation till arbetsplatsen utan de är utomstående personer som utövar otillåten påverkan på en befattningshavare inom organisationen. Inkräktande påverkan kan i sin tur delas in i tre olika former:

- Kriminell gärning, vilket inkluderar terroristhandling (kidnappning, kapning, bombning).
- Mentalsjuks- eller drogrelaterad aggressivitet.
- Oppositionsyttring (protestera på ett våldsamt sätt mot en organisations policy, t.ex. med ideologiska eller politiska motiv).

KONSUMENTRELATERAD PÅVERKAN

Den andra gruppen, *konsumentrelaterad påverkan*, handlar om otillåten påverkan där offret på något sätt känner, eller åtminstone känner till förövaren. Konsumentrelaterad påverkan delas in i tre olika former (Bowie, 2002):

- Konsumenter/klienter/patienter (eller deras familjer och vänner) utövar otillåten påverkan mot personal inom organisationen.
- Personer som arbetar inom vårdande och/eller kontrollerande yrken kan bli utsatta dels direkt fysiskt genom en gärning som begås av "klienten", dels psykiskt när "klienten" berättar om det trauma denne upplevt till följd av kontrollen etc.
- Personalen utövar otillåten påverkan på konsumenter, klienter eller patienter. Detta kan förekomma inom slutna organisationer som fängelser och institutioner för psykiatrisk vård.

RELATIONSBASERAD PÅVERKAN

Även inom organisationer, mellan kollegor, kan otillåten påverkan förekomma. Detta kallas för *relationsbaserad påverkan*. Det kan även ske otillåten påverkan från en före detta kollega. Relationsbaserad påverkan kan ta sig två olika former (Bowie, 2002):

- En person utövar otillåten påverkan mot en annan person inom samma organisation.
- En person utövar otillåten påverkan mot en familjemedlem inom samma organisation. Personen som påverkar är alltså inte enbart kollega inom organisationen utan har även en annan relation till offret.

ORGANISATIONSRELATERAD PÅVERKAN

Känslan av tillhörighet i organisationen är viktig och grundläggande (Ahrne och Hedström, 1999). Att tillhöra en organisation innebär också krav och förpliktelser mot organisationen. Kontrollen av medlemmarna i en organisation är viktig. Kännetecknande för organisationer är också att dess medlemmar är utbytbara. Detta innebär att den enskilde kan vara utsatt och sårbar inom organisationen (Martino, 2003). En dåligt utformad organisationsstruktur kan därför skapa ett pressat klimat, som kan leda till att dess medlemmar känner sig nedtryckta, trakasserade och hotade. Detta kallas för *organisationsrelaterad påverkan*. Sådan påverkan kan också förekomma från organisationen till dess kunder eller klienter, det är alltså inte den enskilde i organisationen som påverkar utan hela organisationen. Organisationsrelaterad påverkan kan alltså ta sig dessa två former (Bowie, 2002):

- Organisationen utövar otillåten påverkan mot personalen.
- Organisationen utövar otillåten påverkan mot kunder, klienter eller patienter.

DENNA UNDERSÖKNING MÄTER INKRÄKTANDE OCH KONSUMENTRELATERAD PÅVERKAN

Denna undersökning behandlar framför allt inkräktande påverkan och konsumentrelaterad påverkan eftersom studiens syfte är att få fram ett empiriskt underlag om förekomsten av otillåten påverkan riktad mot personal i medverkande myndigheter som riskerar att påverka myndighetsutövningen. De andra två grupperna av påverkan är emellertid också delvis relevanta. Det kan förekomma relations- eller organisationsrelaterad påverkan genom påtryckningar från kollegor eller ledning som påverkar den enskildes myndighetsutövning.

För att reda ut begreppet otillåten påverkan och dess olika delar, har med hjälp av litteraturen och de explorativa intervjuerna en analysmodell skapats. Denna presenteras i följande avsnitt.

Analysmodell

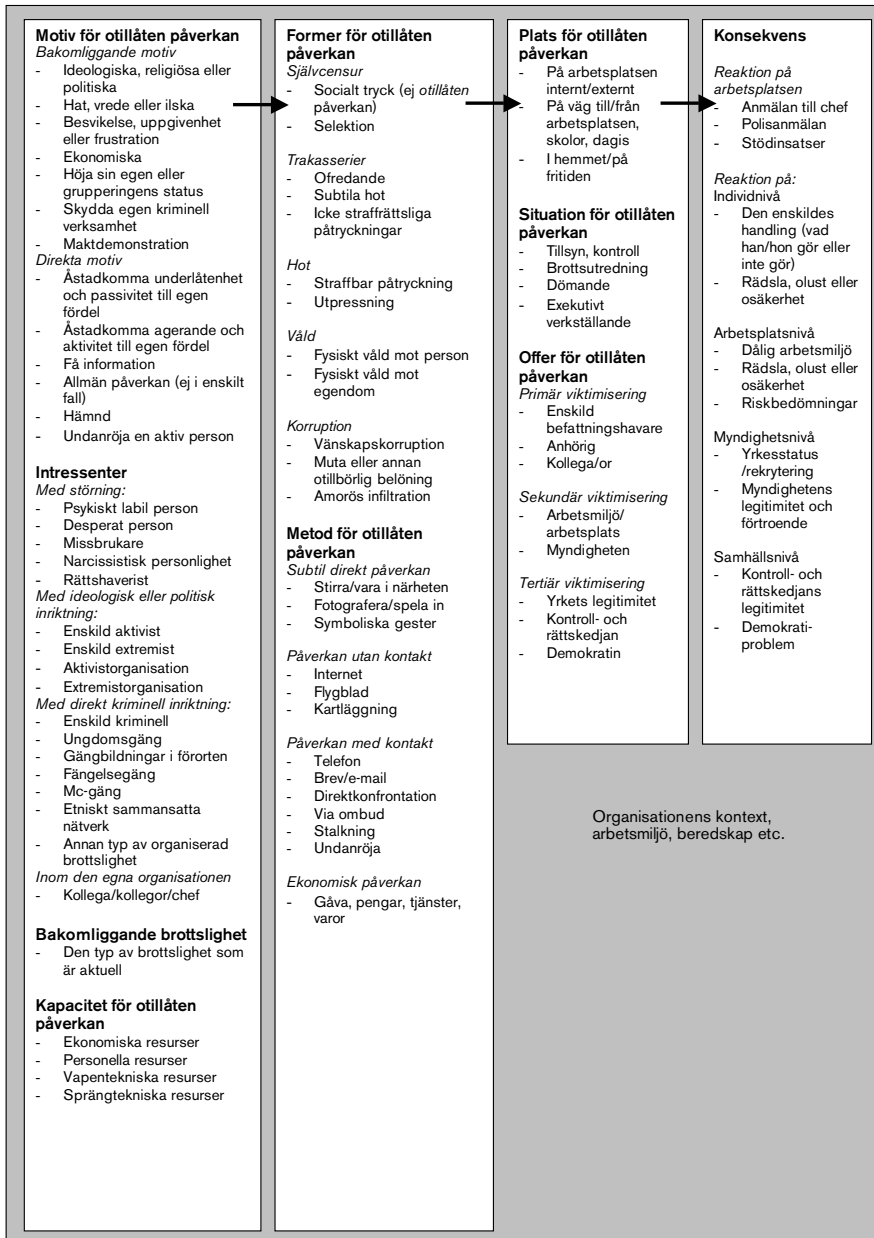
Analysmodellen bygger på en litteraturgenomgång kompletterad med explorativa intervjuer med personer som arbetar inom de medverkande myndigheterna. Modellen har successivt justerats i takt med att undersökningsresultaten analyserats. Det visade sig att det fanns stora luckor i litteraturen om den typ av mer allvarlig otillåten påverkan som denna undersökning handlar om. Därför var det nödvändigt att intervjua experter inom vissa områden. Modellen har använts som en teoretisk grund vid utformningen och analysen av enkät- och intervjuundersökningen. Modellen har också använts för att strukturera resultatet från undersökningen. Syftet är att underlätta framtagandet av förebyggande åtgärder genom att otillåten påverkan har, som modellen avser, brutits ned i olika delar. Analysmodellen kan ses som en karta över de motiv, intressenter, former, metoder etc. som hittills identifierats vid otillåten påverkan. Modellens olika delar innebär att de förebyggande åtgärderna måste anpassas till typ av intressent, motiv etc.

Modellen (Bild 1 på nästa sida) är indelad i tio delar:

- Motiv
- Intressenter
- Bakomliggande brottslighet
- Kapacitet
- Former
- Metod
- Plats
- Situation
- Offer
- Konsekvens

Under varje del specificeras de olika former som finns, till exempel vilka olika motiv som förekommer.

Bild 1. En modell för att analysera och beskriva otillåten påverkan

Motiv för otillåten påverkan

Bakomliggande motiv

- Ideologiska, religiösa eller politiska
- Hat, vrede eller ilska
- Besvikelse, uppgivenhet eller frustration
- Ekonomiska
- Höja sin egen eller grupperingens status
- Skydda egen kriminell verksamhet
- Maktdemonstration

Direkta motiv

- Åstadkomma underlåtenhet och passivitet till egen fördel
- Åstadkomma agerande och aktivitet till egen fördel
- Få information
- Allmän påverkan (ej i enskilt fall)
- Hämnad
- Undanröja en aktiv person

Det finns olika motiv för otillåten påverkan. De har delats in i bakomliggande motiv och direkta motiv. De bakomliggande motiven handlar om varför intressenten vill använda otillåten påverkan som ett medel. De direkta motiven handlar i stället om vad intressenten direkt vill uppnå genom sitt agerande. Vi använder begreppet intressent i stället för gärningsperson därför att en intressent är ett vidare begrepp som sätter motiven och konsekvensen för gärningen i fokus. En gärningsperson för tankarna till en person som är en "brottsling", medan en intressent kan vara en person med psykisk störning eller en person i en desperat situation, där själva gärningen, brottslig eller inte, enbart i begränsad utsträckning beskriver problemen. Det kan också vara en person som tillhör ett kriminellt gäng, där grupperingens motiv är viktigare än den enskilda personens motiv.

BAKOMLIGGANDE MOTIV

Det kan finnas olika bakomliggande motiv till varför en intressent tar till otillåten påverkan. Nedan diskuteras olika sådana motiv.

En form av kriminalitet som är kopplad till brott mot rikets säkerhet är terrorism. Politisk terrorism har ofta blivit associerad med vänsterorienterad brottslighet, där det handlar om att motarbeta politiska orättvisor och förtryck (Ronczkowski, 2004). Terrorism förekommer också på högerkanten (Kumm, 1998). Terrorism kan definieras som ett kalkylerande sätt att använda våld eller hot om våld för att inbringa rädsla hos personer. Syftet med terrorism är att skrämma eller framtvunga något till sin egen fördel. Till skillnad från annan kriminalitet är terroristerna, på grund av sina motiv, fokuserade på vissa grupper i samhället. De bakomliggande motiven är ideologiska eller religiösa och även politiskt motiverade (Ronczkowski, 2004).

Det kan även finnas andra handlingar som har ideologiska, religiösa eller

politiska motiv när det gäller påverkan mot myndighetspersoner. Det kan gälla enskilda personer eller grupper med inslag av rasism, antisemitism, xenofobi (främlingsfientlighet), vit makt, religiös fundamentalism eller vänsterorientering (Brå 1999:10; Brå 2001:7; Kumm, 1998). Ideologiska, religiösa eller politiska motiv har starka kopplingar till en brottslighet som kan benämnas hatbrott.

Hatbrott är en beteckning på brott som baseras på fördomar, förutfattade meningar och inskränkthet och som riktas mot personer med annan hudfärg, etnicitet, religion, sexuell läggning etc. (Brå 2002:9). Säkerhetspolisen (Säpo 2003) definierar hatbrott som brott mot person, organisation eller egendom motiverat av ideologisk övertygelse eller fientlig inställning mot offret på grund av ursprung, religion eller sexuell läggning. Dessa brott drivs därför av starka känslor och många hatbrott kännetecknas också av extrem brutalitet (Perry, 2003, som citerar Levin och McDevitt, 1992).

Teorier om hatbrott brukar inte användas när våld riktas mot myndighetspersoner, men de kan ändå ha en viss relevans. Skälet är att flera av de yrken som är aktuella i denna studie utgör tydliga grupper i samhället. Negativa erfarenheter av en tjänsteman kan påverka inställningen till hela yrkeskåren. Dessa yrkesgrupper kan också ses som ett hinder mellan gärningspersonen/gärningsgruppen och offret/offren, det vill säga att man använder otillåten påverkan mot myndighetspersonen för att komma åt de egentliga offren. Det vanliga är nog att hatbrotten egentligen är riktade mot personer som myndigheterna vill skydda. Påverkan riktad mot myndighetspersoner blir därför ett led i att kunna rikta hatbrotten mot andra, till exempel vid sammandrabbningar mellan höger- och vänsterextremister där polisen står emellan och blir utsatta för otillåten påverkan.

Hatbrott kan kallas för "message crimes" (Perry, 2003, s 19), där syftet med ett brott riktat mot en person egentligen är att markera mot hela den grupp som offret representerar. Bakom hatbrotten finns rörelser eller grupper (hatgrupper) som kan spela en roll genom att skapa en miljö som understödjer hatbrott (Perry, 2003). Sådana grupper bidrar till ett klimat som kännetecknas av missförstånd, inskränkthet och misstänksamhet. Dessa grupper kämpar för ett politiskt genomslag och är motiverade av ideologi eller religion (Ronczkowski, 2004). Vissa hatgrupper presenteras i "saniterad" form som patriotiska och kan dra till sig personer som är trötta på höga skatter, som är ruinerade småföretagare eller arbetslösa utan att de stämplas som rasister, sexister etc. (Perry, 2003).

Ett vanligt bakomliggande motiv är att personer och kanske även grupperingar upplever stark irritation, vrede eller besvikelse mot myndigheter och myndighetspersoner. Det gäller framför allt för åtgärder som vidtagits och som går stick i stäv med personens eller grupperingens intresse. Det kan handla om en häftig reaktion i stundens ingivelse eller mer överlagt, som hämnd. Särskilt utsatta är yrkesgrupper som i rena konfrontationssituationer vidtar åtgärder eller fattar beslut som är eller uppfattas som ett ingripande i den enskilda personens integritet.

Ett bakomliggande motiv kan vara att höja sin egen eller sin grupperings status. Detta kan framför allt kopplas till ungdomsgängens sökande efter respekt (se avsnittet - intressenter med direkt kriminell inriktning).

Ekonomisk vinning kan vara ett bakomliggande motiv för otillåten påverkan. Alla typer av intressenter kan i grund och botten tänkas ha olika ekonomiska motiv för otillåten påverkan. Det kanske dock är vanligare att andra motiv dominerar hos en psykiskt labil person eller en missbrukare.

Många intressenter med direkt kriminell inriktning vill ha ekonomisk vinning av sin verksamhet, oavsett verksamhetens storlek. Pengar är drivkraften hos många kriminella och otillåten påverkan kan vara ett led i att upprätthålla den kriminellt vinstgivande verksamheten (Hobbs, 2003). I "Narkotikabrottslighetens organisationsmönster" (Brå 2005:11) betraktas den organiserade narkotikabrottsligheten som en kriminell affärsverksamhet, som kan ha ett behov att påverka myndighetspersoner.

Närlikgande det bakomliggande ekonomiska motivet finns motivet att skydda sin egen kriminella verksamhet. Litteratur om organiserad brottslighet beskriver hur grupperingar inom den organiserade brottsligheten använder hot och våld för att skydda den egna kriminella verksamheten (Fijnaut m.fl., 1998). Påverkansformerna kan vara subtila för att demonstrera makt. Kriminella mc-gäng⁶ använder exempelvis diskreta metoder för påverkan, med samma syfte som hot och våld, eftersom de inte vill ha onödig uppmärksamhet från myndigheternas sida. Otillåten påverkan för att skydda den egna kriminella verksamheten ingår som ett led i en övergripande strategi i att framstå som legitim och att inte dra till sig uppmärksamhet.

De mest framgångsrika intressenterna ser till att aldrig kunna kopplas ihop med den olagliga verksamheten (Rogovin och Martens, 1994). De behöver en respektabel yta och det legitima samhället med sina företag erbjuder en sådan. Den organiserade brottslighetens nära relationer med den legitima ekonomin medför att brottsligheten får ett effektivt skydd mot insyn från myndigheterna (Fijnaut m.fl, 1998). Narkotikaaffärer kan ske i skydd av etablerade verksamheter, till exempel på restauranger och pubar. Det finns exempelvis sådana lokaler som är kända för att fungera som en samlingsplats för detaljister medan andra utgör en arena för grossister och där stora mängder pengar byter ägare (Dorn, Murji och South, 1992).

Ibland räcker det emellertid inte att enbart ha en täckmantel utan aktiva åtgärder krävs också. Ett lokalt beskydd möjliggör för illegala entreprenörer att lyckas med sina affärer (Zaitch, 2002). "...individuals or groups able to either get away with violence or to receive the elementary protection tend to be locally established, to already have some knowledge of the cultural environment, and some legitimation as local legal or illegal entrepreneurs." (Zaitch, 2002, s 177). Eftersom dessa illegala entreprenörer är prioriterade mål för brottsbekämpningen måste de lita på den sociala strukturen. Beskydd i form av information kan uppnås genom att hota eller korrumpera myndighetspersoner (Zaitch, 2002).

DIREKTA MOTIV

Tidigare forskning om hot och trakasserier mot poliser, åklagare och domare (RKP 1994:2) har visat att många av hoten syftar till att skrämna befattningshavaren till en viss åtgärd eller passivitet. Många av trakasseriernas och hotens motiv var, enligt de utsatta tjänstemännen, också hämnd, där syftet givetvis kan vara att statuera ett exempel för framtiden. Det förekommer också hot där syftet är att skapa olust och osäkerhet hos befattningshavaren (RKP KUT rapport 2005:2b). Inom den internationella forskningen om mc-gäng kan man se att tjänstemän inom myndigheter kan ha en benägenhet att blunda för en del förseelser som mc-gängen gör sig skyldiga till, i vissa fall av rädsla, i andra fall för att de har mutats (Brå 1999:6). Det finns indikationer på att personal vid olika myndigheter i Sverige inte vågar

⁶ Benämns enbart som mc-gäng i fortsättningen.

ingripa mot mc-gängens medlemmar när de bryter mot lagen (Brå 1999:6).

Särskilt organiserade grupperingar som bedriver en kriminell verksamhet och har tillgång till ekonomiska och personella resurser, har både en vilja och förmåga att hålla sig informerad om myndigheternas verksamhet (Brå 2005:11). Genom hot eller korrupktion kan information inhämtas om pågående aktioner, bemanning vid tullstationer och andra uppgifter som är värdefulla för den kriminella verksamheten.

Mc-gäng använder sig av hot mot företrädare för olika myndigheter för att erhålla status och att upprätthålla sitt ”dåliga” rykte (Brå 1999:6). Deras dåliga rykte kan innebära en allmän påverkan på en hel arbetsplats, det vill säga att ”hotet” inte behöver rikta sig mot en speciell befattningshavare eller handla om ett specifikt ärende. Det innebär att mc-gängerna använder sig av påverkan för att passivisera hela verksamheten. Den person som utsätts för gärningen är med andra ord enbart ett redskap.

Motivet kan också vara att hämnas för att en myndighetsperson har gripit någon eller liknande. Som regel är motivet inte att påverka eftersom myndighetsutövningen redan är genomförd, men som tidigare nämnts kan hämndaktioner få en indirekt påverkan på framtida beslut och arbetsplatsens funktionssätt.

Internationellt finns exempel på hur den organiserade brottsligheten med direkta motiv undanröjer personer inom rättsväsendet, som visat sig vara alltför aktiva i brottsbekämpningen och därmed utgör ett hot mot den brottsliga verksamheten. Särskilt i Italien har poliser och undersökningsdomare (åklagare) mördats av maffian. Ett känt fall är mordet år 1992 på den framgångsrike maffiabekämparen och undersökningsdomaren Giovanni Falcone. Han efterträddes av sin närmaste medarbetare Paolo Borsellino, som kort tid därefter föll offer för en bilbomb tillsammans med sina fem livvakter (Falcone, 1994; Lappalainen, 1993).

Intressenter

Med störning:

- Psykiskt labil person
- Desperat person
- Missbrukare
- Narcissistisk personlighet
- Rättshaverist

Med ideologisk eller politisk inriktning:

- Enskild aktivist
- Enskild extremist
- Aktivistorganisation
- Extremistorganisation

Med direkt kriminell inriktning:

- Enskild kriminell
- Ungdomsgäng
- Gängbildningar i förorten
- Fängelsegång
- Mc-gäng
- Etniskt sammansatta nätverk
- Annan typ av organiserad brottslighet

Inom den egna organisationen:

- Kollega/kollegor/chef

Otillåten påverkan kan utövas av såväl en enskild person som en gruppering eller organisation. I studien delas intressenterna in i fyra olika grupper: intressenter med störning, intressenter med ideologisk eller politisk inriktning, intressenter med direkt kriminell inriktning och intressenter inom den egna organisationen.

Sandström (1996) har identifierat fyra olika mönster av konfliktbeteendet som brukar förekomma vid våldsincidenter i arbetslivet, den paranoida typen, rättshaveristen, den narcissistiska typen och den instrumentella typen. Sandströms fyra typer har placerats in under den grupp av intressenter de tillhör, tillsammans med andra identifierade typer av intressenter.

MED STÖRNING

Både en psykiskt labil person och en person i en desperat situation kan placeras in under Sandströms (1996) *paranoida* typ. Denna typ kallas så eftersom den tenderar att visa aggression som en reaktion på upplevelsen av rädsla. För att dölja sin egen rädsla försöker den paranoida i stället att skrämma andra. Det kan till exempel handla om en person som på grund av sin störning eller den situation som personen befinner sig i använder sig av trakkasserier för att hantera sina känslor i förhållande till en befattningshavare. En paranoid typ kan reagera med otillåten påverkan för att försvara sig eftersom denne är rädd för vad som kan hända. Det kan också inträffa att en paranioid typ tar till vapen eftersom personen strävar efter att balansera den maktssituation som kan uppstå i mötet med en befattningshavare (Sandström, 1996).

Andra grupper som ofta möter psykiskt störda personer eller personer i desperata situationer är anställda i olika yrken inom socialvården och sjuk-

vården. Newhill (2002) resonerar kring varför socialarbetare utsätts för hot och kommer fram till att en viktig faktor är deras dubbla roll; dels ska de bry sig om och hjälpa klienten, dels kontrollera klienten och de har dessutom makt att dra in understöd och fatta andra viktiga beslut med konsekvenser för klientens livssituation. Undersökningar har visat att det förekommer hot och våld mot personer som arbetar inom sjukvården. Närmare en tredjedel av alla anmälda arbetsskador som uppkommit genom våld inträffar inom sjukvården (Sandström, 1996). Inom mentalsjukvården rapporterade 14 procent av de anställda att de blivit sjukskrivna på grund av de fysiska skador de fått av patienter, sju procent av de anställda inom åldringsvården uppgav detsamma (Åkerström, 1993). En undersökning om hot och våld mot politiker visar att 74 procent av riksdagens ledamöter och 30 procent av politikerna i kommuner och landsting har utsatts för trakasserier, hot eller våldshandlingar (Ju 2004:07). En stor del av dem som har använt otillåten påverkan mot förtroendevalda är psykiskt störda personer.

Sandströms (1996) paranoida typ kan också vara en person som försvarar sig själv för att inte visa sin rädsla. En del ger uttryck för detta genom sitt yttre, till exempel genom rakade huvuden, nitar, bärande av kniv etc. Syftet med detta är, medvetet eller omedvetet, att skrämmas.

Den *narcissistiska* typen (Sandström, 1996) måste försvara sin självkänsla med vilka medel som helst och därför kan en kränkning utlösa våld. Kränkningarna kan till exempel bestå i att utsättas för tvång eller att nekas det man vill ha (t.ex. permission). Denna typ av konfliktbeteende visar sig oftast hos människor som har svårare sjukdomar eller människor som är kraftigt påverkade av olika droger. Det finns en skillnad mellan narkotikamissbrukare och övriga missbrukare. Narkotikamissbrukare tenderar att uttrycka sin aggression genom våld i högre grad än övriga missbrukare som till exempel alkoholister (Palmstierna, 2004). I vissa fall handlar denna typ av aggression om behovet av att mötas med respekt. Respekt har visat sig vara viktigt inom ungdomsgång.

Rättshaveristen (Sandström, 1996) befinner sig i konflikt med någon myndighet eller ett företag, eller i vissa fall med en privatperson. Personen anser sig blivit felbehandlad och vill få rätt. I Domstolsverkets undersökning (DV-rapport 2002:6) är rättshaverister näst vanligast av dem som hotar anställda inom domstolsväsendet. Rättshaveristerna hade i dessa fall ingen anknytning till något specifikt pågående mål.

MED IDEOLOGISK ELLER POLITISK INRIKTNING

Intressenter inom denna kategori använder otillåten påverkan till följd av sin ideologiska eller politiska uppfattning. Säkerhetspolisen (2003) kopplar dessa intressenter till brottslighet riktad mot rikets säkerhet. Intressenterna kan delas in i två olika grupper, dels intressenter med hatbrottsmotiv (främlingsfientligt, antisemitiskt, homofobiskt eller vit makt-ideologiskt motiv), dels intressenter med en vänsterorienterad motivbild (antifascistiskt/vänsterideologiskt motiv eller djurrättsaktivistiskt motiv).

Motiven som dessa två grupper har skiljer sig åt, eftersom intressenter med hatbrottsmotiv i huvudsak koncentrerar sig på egenskaperna hos en person, medan intressenter med en vänsterorienterad motivbild i huvudsak fokuserar på åsikterna som en person eller en organisation har. Trots denna skillnad finns enligt Säkerhetspolisen en viktig likhet, det antidemokratiska synsättet. Båda grupperna anser sig veta hur ett bra samhälle ser ut och på grund av detta lyckas de motivera sitt användande av odemokratiska metoder (Säpo 2003).

Högerextremister och högerextremistiskt våld utgör på ett internationellt plan ett växande hot (Heitmeyer, 2003). Målet för denna kategori kan vara samhällsinstitutioner och därför kan myndighetspersoner drabbas.

I undersökningen om trakasserier, hot och våld mot förtroendevalda framkommer att högerextremister, rasistiska grupper och grupper som är motståndare till homo- och bisexuella tillsammans utgör den största andelen som utövar otillåten påverkan mot riksdagsledamöter. Vänsterextremister, djurrättsaktivister och miljöaktivister utgör en betydligt mindre andel (Ju 2004:07).

MED DIREKT KRIMINELL INRIKTNING

I den instrumentella typens (Sandström, 1996) konfliktbeteende används hot och våld som ett medel för att utövaren ska uppnå sitt syfte. Det kan vara direkta, som vid ett rån, men också mycket subtila hot. Intressenten kan lida av någon typ av personlighetsstörning men kan också befinna sig i en situation där intressenten anser det nödvändigt att använda hot eller våld. En person som själv känner sig hotad på grund av en stor skuld kan till exempel kräva kontanter av någon som inte är skyldig honom/henne någonting. Antingen upplever intressenten handlingen som normal eller i varje fall motiverad (Sandström, 1996).

Intressenter med direkt kriminell inriktning lever ett kriminellt liv och till följd av detta använder de sig av olika metoder för otillåten påverkan. Många av dessa intressenter tillhör en grupp, ett gäng eller ett nätverk. Forskning om den organiserade narkotikabrottsligheten (Brå 2005:11) visar att grupperingarna är olika stora, med olika grad av hierarki och med ”medarbetare” från olika länder. Personerna inom grupperingarna har olika kompetens och specialkunskaper. En grogrund för förtroende inom grupperna är att man kommer från samma land, region eller stad, att man vuxit upp tillsammans och att det finns släktförhållanden eller gemensamma intressen.

I Rikskriminalpolisens rapport om organiserad brottslighet (RKP KUT rapport 2005:2b) redovisas olika typer av grupperingar. Smugglingsgrupperingar, människohandelsgrupperingar, multikriminella grupper/gäng, etniska multikriminella grupper/gäng, mc-gäng, förortsgäng/ungdomsgäng och fängelsegäng är några av de grupper som beskrivs. Flera av dessa olika grupperingar har försökt att påverka olika personer inom polisen.

Sandströms (1996) *narcissistiska* typ kan appliceras på de ungdomsgäng och förortsgäng som utövar otillåten påverkan mot myndighetspersoner. Ungdomarna är mycket fientligt inställda till olika samhällsinstitutioner (RKP KUT rapport 2005:2b). Många av de yngre ungdomarna vill visa att de är värda respekt inom gruppen och kan exempelvis trakassera och hota poliser. Genom att utöva otillåten påverkan mot en myndighetsperson får ungdomarna respekt inom sin egen gruppering, vilket är mycket viktigt. Centralt inom ungdomsgängen och förortsgängen är att ha ett rykte om sig. Detta rykte ger dem respekt inom deras eget nätverk. Den kriminella perioden i ungdomsgäng eller förortsgäng kan ses som en inkörsport till tyngre kriminalitet. Det är en rekryteringbas för organiserad brottslighet (Brå 2005:11). Med ungdomsgäng och förortsgäng menas de kriminella grupperingar som finns i storstädernas förorter (RKP KUT rapport 2005:2b), men det finns naturligtvis också ungdomsgäng på mindre orter.

Fängelsegäng och förortsgäng rör sig i samma miljöer och medlemmarna har ofta samma bakgrund. Skillnaden är att fängelsegäng oftast begår mer avancerade brott och de har också större erfarenhet av kriminella handlingar än förortsgäng. Med fängelsegäng menas de kriminella gäng som bildats

eller förstärkts under en fängelsevistelse (RKP KUT rapport 2005:2b).

Under de senaste tio åren har den kriminella mc-miljön ökat avsevärt i medlemsantal (RKP KUT 2005:2b). Liksom i de tidigare nämnda gängen är respekt och rykte viktigt hos mc-gängen. "Dåligt" rykte gynnar deras verksamhet, bland annat avseende indrivning.

En annan typ av organiserad brottslighet är olika typer av etniskt sammansatta nätverk, som kan syssla med många olika typer av brott. Det finns även grupperingar som är inriktade på smuggling. Likheterna mellan dessa gäng och nätverk, allt från ungdomsgäng till smugglingsgrupperingar, är lika stora som skillnaden till andra brottslingar. Organiserad brottslighet "differs from other forms of crime in the *attitude of the perpetrators*.", på en rad områden är sådana intressenter "willing to go further than other criminals" (Fijnaut m.fl., 1998, s 25). I det hänseendet utgör organiserad brottslighet ett hot mot samhället. Den organiserade brottsligheten har en förmåga att neutralisera den formella kontrollen som utförs av brottsbekämpande myndigheter, skatteförvaltningen och andra myndigheter. Intressenterna kan använda otillåten påverkan för att skydda sin verksamhet.

I en definition av organiserad brottslighet ingår därför vid sidan av att gruppen är inriktad på (1) illegal profit genom att begå (2) brott som har en negativ effekt på samhället, att den också ska ha (3) kapacitet att skydda sin verksamhet (Fijnaut m.fl., 1998). Det innebär att trakasserier, hot, våld och korruption riktat mot myndighetspersoner ingår som ett centralt element i den organiserade brottsligheten (Hobbs, 2003). Nackdelen med hot och våld är emellertid att det kan dra till sig myndigheternas uppmärksamhet. Korruption har den nackdelen att den kostar mer pengar, men korruption har å andra sidan den fördelen att det är mindre synligt än exempelvis våld. Den organiserade brottsligheten försöker undvika konfrontation genom att arbeta nätverksbaserat och flexibelt (Brå 2005:11). Särskilt våldsanvändning utgör en "sista utväg" för den organiserade brottsligheten (Hobbs, 2003).

INOM DEN EGNA ORGANISATIONEN

Lika mycket som vi förväntar oss att finna otillåten påverkan från olika typer av kriminella grupperingar eller från olika typer av gärningspersoner, lika lite förväntar vi oss att finna en sådan påverkan inom den egna organisationen. Myndighetens organisation kan spela stor roll i utformningen av klimatet på arbetsplatsen. Inom myndigheter och andra organisationer uppstår en kultur där vissa beteenden premieras och andra motarbetas (Korsell, 2003; Ekman, 1999).

Särskilt om det finns ett påfrestande aggressivt klimat kan det innebära att trakasserier och till och med hot och våld förekommer mellan kollegor eller mellan chef och underordnad (Gill, Fisher och Bowie, 2002; Kenny, 2005a). Trakasserier, hot och våld inom organisationen kan leda till fysiska och/eller psykiska konsekvenser för arbetstagaren (Martino, 2003). Det kan också medföra att yrkesutövningen påverkas.

REAKTIV OCH INSTRUMENTELL AGGRESSION

Det går att mellan intressenter göra en åtskillnad mellan reaktiv och instrumentell aggression (Blair, Mitchell och Blair, 2005).

Vid reaktiv aggression, som också kallas för känslomässig (affekterad) eller impulsiv aggression, utlöses en hotfull händelse, eller en händelse av besvikelse, som också medför ilska och vrede (Blair, Mitchell och Blair,

2005). Vad som är viktigt är att den aggressiva handlingen sker utan hänsyn till att den ska medverka till att uppnå ett mål. Exempel på mål med en aggressiv handling kan vara att komma över offrets ägodelar eller att öka i status hos gängmedlemmar. Forskning visar att reaktiv aggression hos unga inte leder till framtida handlingar till följd av instrumentell aggression eller till senare brottslighet (Blair, Mitchell och Blair, 2005).

Den instrumentella aggressionen har ett syfte och är målstyrd. Aggressionen används för att uppnå ett specifikt och önskvärt mål (Blair, Mitchell och Blair, 2005). Det finns ett starkt samband mellan instrumentell aggression och fortsatt brottslighet. I den betydelsen är den instrumentella aggressionen allvarligare än den reaktiva.

Det finns också personer som uppvisar en hög nivå av såväl reaktiv som instrumentell aggression. Inte minst personligheter som brukar benämnas som psykopater uppvisar dessa drag. Asocialt beteende hos psykopater är ofta ett utslag av instrumentell aggressivitet.

Personer med depression eller ångest och som samtidigt uppvisar aggressivitet tar sikte på reaktiv aggression och inte instrumentell (Blair, Mitchell och Blair, 2005).

Ett rimligt antagande är att en relativt hög andel av trakasserier, hot och våld som riktar sig mot personer i kontroll- och rättskedjan sker till följd av en reaktiv aggression. Det är personer som känner besvikelse över myndighetspersoners åtgärder, eller kanske upplever sig vara hotade, och reagerar med ilska, vrede och aggressiva handlingar.

Den reaktiva aggressionen kan appliceras på vad Garland (2001) kallar för "criminology of the self". Intressenten är precis som alla andra människor, men agerar annorlunda på grund av en pressad eller desperat situation. Den instrumentella aggressionen kan appliceras på vad Garland kallar för "criminology of the other". Intressenten kännetecknar en "outsider", en farlig främling som kan väcka rädsla hos andra och som rutinmässigt begår brottsliga handlingar.

Bakomliggande brottslighet

- Den typ av brottslighet som är aktuell
--

På samma sätt som att intressenten har ett bakomliggande motiv kan det finnas en bakomliggande brottslighet, som i grunden är orsaken till den otillåtna påverkan. Detta kan framför allt kopplas till den organiserade brottslighetens vilja att skydda den egna kriminella verksamheten. Många av de organiserade grupperingarna är mångsysslare när det gäller brott, bara det ger ekonomisk vinning. Det kan gälla narkotikabrott, våldsbrott, smuglingsverksamhet, beskyddarverksamhet, utpressning, indrivning, vapenbrott och stölder.

Kapacitet för otillåten påverkan

- Ekonomiska resurser
- Personella resurser
- Vapentechniska resurser
- Sprängtekniska resurser

Det är framför allt den organiserade brottsligheten, politiska grupperingar som höger- eller vänsterrörelser samt företag som är särskilt resursstarka intressenter och som på ett generellt plan därför har möjlighet att utöva otillåten påverkan. För otillbörliga erbjudanden ställs krav på ekonomiska resurser och det är därför naturligt att företag har störst möjlighet att påverka beslutsfattare. Ekonomin är också en central fråga när personer ska anlitas för att utöva även andra former av otillåten påverkan. Reuter (1994) har undersökt den amerikanska organiserade brottsligheten och funnit att den långtifrån har någon nämnvärd territoriell kontroll. Den allmänna bilden är den rakt motsatta, det vill säga att den organiserade brottsligheten är välorganiserad, synnerligen resursstark, närmast allsmäktig och i stånd till det mesta (Cressey, 1969; jfr. kritik av Ryan och Rush, 1997). Samtidigt ska det inte förnekas att den organiserade brottsligheten på ett internationellt plan har utövat och utövar en hel del våld. Hobbs (2003, s 681) beskriver våld som utförs av den organiserade brottslighetens medarbetare som "an obligation accumulated in social networks". Att utöva kontroll, trakassera, hota, bestraffa och likvidera ställer emellertid krav på resurser. Medarbetare ska ha betalt och det måste också finnas utrustning samt kompetens att använda till exempel vapen och sprängämnen.

Vapen förekommer i den kriminella miljön, inte minst som självförsvar och för att kunna skrämmas (Wahlin, 1999). Sprängtekniska resurser är ovanligare men förekommer dock i kriminella och politiskt extrema kretsar (Svedin, 1999; Kumm, 1998).

Särskilt vid trakasserier och hot är befattningshavarens bedömning av allvaret i sådana gärningar beroende av vem eller vilka som utövar påverkan. Bedömningen är i hög grad beroende av vilken kapacitet intressenten har. Ofta är det naturligtvis svårt att bedöma detta. Har intressenten ekonomiska, personella eller tekniska resurser för att trappa upp trakasserier eller hotet till aktiv handling?

Det ligger nära till hands att överdriva intressentens resurser eftersom den bild som ofta förmedlas ger sken av starka organisationer och närmast kriminella sammansvärjningar. Den organiserade brottsligheten profiterar också på denna rädsla. Även om hot framförs är det troligt att det många gånger inte realiserar.

Former för otillåten påverkan

Självzensur

- Socialt tryck (ej otillåten påverkan)
- Selektion

Trakasserier

- Ofredande
- Subtila hot
- Icke straffrättsliga påtryckningar

Hot

- Straffbar påtryckning
- Utpressning

Våld

- Fysiskt våld mot person
- Fysiskt våld mot egendom

Korruption

- Vänskapskorruption
- Muta eller annan otillbörlig belöning
- Amorös infiltration

SJÄLVCENSUR

Rädsla för brott uppdagades som ett problem på 1960-talet (Lab, 2000). Sedan dess har allt fler skandinaviska och internationella studier undersökt rädslan och ämnet har växt till ett stort forskningsfält (Heber, 2005). Forskningen om rädsla för brott kan delas in i två olika perspektiv, viktimiteringsperspektivet och sociala kontrollperspektivet.

Viktimiteringsperspektivet utgår från att individens rädsla för brott är en konsekvens av direkta eller indirekta erfarenheter av brott, det vill säga om individen själv har blivit utsatt för brott eller om någon i dess omgivning har drabbats.

Forskare som förespråkar det sociala kontrollperspektivet intresserar sig framför allt för hur individer upplever att brist på social ordning och bristande social kontroll leder till otrygghet. Erfarenheter av utsatthet för brott räcker alltså inte för att förklara rädsla för brott, utan individens upplevelser av den sociala ordningen och den sociala kontrollen har också ett förklaringsvärde (Hale, 1996). Även individuella faktorer och förhållanden i samhället har stor betydelse för rädslan för brott (Heber, 2005). Människor som aldrig varit utsatta för brott kan också vara rädda att utsättas för brott. Inte heller är alla brottsoffer med nödvändighet rädda för att utsättas för brott igen (Sahlin och Åkerström, 2000).

Det är inte heller säkert att de som har utsatts för brott reagerar med rädsla; ilska har nämligen också visat sig vara en vanlig reaktion. Ilskan kan både vara en reaktion på brott och på att det finns en risk att utsättas för brott (Ditton m.fl., 1999a; 1999b). Ofta hör rädsla och ilska ihop genom att rädsla kan orsaka ilska och tvärtom (Öhman, 1991).

En faktor som har stor betydelse för människors reaktioner på brott är sårbarheten. Sårbarheten syftar på vilka möjligheter en person upplever sig ha för att hantera en brottslig händelse. De människor som upplever sig själ-

va som sårbara är ofta rädda för brott (Killias, 1990). Sårbarheten kan delas upp i en fysisk och en social sårbarhet. Den fysiska sårbarheten innebär att en person uppfattar det som svårt eller omöjligt att fysiskt förhindra en brottslig handling (Killias och Clerici, 2000). Social sårbarhet betyder att en person har få kontakter med andra människor och ett svagt socialt stöd från omgivningen. Social sårbarhet kan bland annat motverkas av att en person upplever att människor i omgivningen bryr sig om och hjälper varandra (Hough, 1995).

Den organiserade brottsligheten är ett problem för rättsväsendet och myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner. Internationell forskning (Brå 1999:6) visar att den organiserade brottslighetens benägenhet att hota och muta gör offren mindre villiga att göra en anmälan och att vittna. Personal från myndigheter kan ibland ha en benägenhet att blunda för en del företeelser som gruppens medlemmar gör sig skyldiga till, i vissa fall av rädsla, i andra fall för att de har mutats. Genom selektion (Korsell, 2003) finns utrymme för tjänstemän att välja bort situationer eller ärenden som är obehagliga.

Den enskildes rädsla för brott kan öka genom ett socialt tryck. I slutna samhällen, oftast mindre, kan den lokala normen om vad som är rätt och fel väga tyngre än lagstiftningen. Durkheim betonade bland annat att normupplösning i ett samhälle är en viktig förklaring till att människor tappat fotfästet i tillvaron (Andersen och Kaspersen, 1999). Om man inte följer med den *nya* lokala normen utan i stället försöker rubba på den, kan det sociala trycket bli ännu större. Det sociala trycket kan öka när någon till exempel arbetar och bor i samma område som intressenten, vilket kan innebära att tjänstemannens barn går i samma skola som intressentens barn, tjänstemannen handlar i samma affär som intressenten etc. Det kan handla om utfrysning i gemenskapen. Det sociala trycket i sig är inte *otillåten* påverkan, men denna påverkan kan påverka befattningshavaren negativt i tjänsteutövningen. Ett exempel på socialt tryck är att inte ägna alltför mycket kraft åt att utreda brott som ”folk på orten” inte finner viktiga. Det kan handla om hembränning eller tjuvskytte (Brå, 2005).

TRAKASSERIER, HOT OCH VÅLD

Polisen delar in den systemhotande brottsligheten i tre olika typer av brott (RKP KUT rapport 2005:2b). Det är (1) påverkan på rättskedjan genom hot och våld mot tjänsteman, (2) övergrepp i rättsak eller andra påtryckningar för att påverka och (3) utpressning, frids- eller frihetsbrott som avser att tvinga till sig något eller att avskräcka från åtgärder. Dessa påtryckningar från intressenter kan ta sig olika uttryck i form av trakasserier, hot eller våld.

Trakasserier är en form av påverkan som ofta inte är straffbar men som går ut på att ”hota” en befattningshavare med subtila metoder där syftet är att påverka eller reagera på något som har inträffat. Den vanligaste formen av trakasserier är att upprepade kontakter tas med befattningshavare, till exempel genom brev eller telefonsamtal, och att det sker i sådan omfattning och på sådant sätt att det är frågan om trakasserier. Ett annat exempel på trakasserier är att intressenten lägger skulden på befattningshavaren, till exempel genom att ”hota” med att begå självmord om inte befattningshavaren ändrar ett beslut. På detta sätt kan intressenten påverka genom att lägga sitt liv i befattningshavarens händer.

I vissa situationer kan emellertid trakasserier betraktas som ofredande. Det är straffbart att handgripligen antasta eller genom till exempel skottlossning, oljud eller annat hänsynslöst beteende ofreda någon (BrB 4:7).

Olika organiserade grupperingar kan även trakassera genom olika typer av maktdemonstrationer. Det kan handla om att visa sig i närheten av befattningshavaren, genomföra kartläggning av den enskilde befattningshavaren eller myndighetens arbetsformer och på det sättet markera grupperingens styrka och intressen.

Till skillnad från trakasserier är hot en form av otillåten påverkan som alltid handlar om straffbara gärningar. Hoten är uttalade. Det kan till exempel handla om brott som rubriceras som olaga hot eller utpressning.

Våld är, fysiskt sett, den grövsta formen av otillåten påverkan. Det handlar om fysiskt våld för att uppnå ett mål eller att reagera på något. Det kan vara fysiskt våld, till exempel misshandel, mot en enskild befattningshavare, en anhörig eller en kollega. Det handlar även om fysiskt våld mot egendom, till exempel skadegörelse.

Befattningshavarens kön kan ha betydelse när det gäller val av metod för otillåten påverkan i samband med yrkesutövningen. Olika studier visar att män löper större risk att bli utsatta för hot, aggressivitet, rån eller mord, medan det är större risk för kvinnor att bli utsatta för sexuella ofredanden eller trakasserier och stalkning, det vill säga upprepad förföljelse och bevakning av person. Studier har också visat att kvinnor i högre grad utsätts för misshandel med sparkar och slag medan män i högre grad utsätts för misshandel med olika vapen (Kenny 2005a refererar till olika studier).

Ett stort antal studier har vidare konstaterat att våldtäkt är det brott som skrämmer kvinnor allra mest. Det är ett brott som nästan uteslutande riktar sig mot kvinnor (t.ex. Ferraro, 1996; Gordon och Riger, 1989). Rädslan för att bli våldtagen brukar lyftas fram som något som präglar kvinnors vardag på så sätt att de mer eller mindre vidtar olika försiktighetsåtgärder för att undvika att utsättas (jfr Wendt Höjer, 2002) Det kan med andra ord tänkas att även kvinnor inom de yrkesgrupper som ingår i denna studie på ett subtilt sätt påverkas av denna rädsla vid sin yrkesutövning.

Det finns ett exempel i en amerikansk studie, som visar att när kvinnor som är verksamma i högriskarbeten (här definierat som företag inom handel och service, exempelvis bensinstationer, hotell, och affärer) konfronteras med en konflikttrabbad situation, så "backar" de i högre grad än sina manliga kollegor. Hopkins menar att många företag anställer en stor andel kvinnor som endast har liten kontakt med allmänheten (Hopkins, 2002). På grund av detta löper alltså kvinnor en något lägre risk att komma i kontakt med potentiella intressenter. Hopkins menar vidare att kvinnor i högriskarbeten kan agera för att undvika att bli föremål för trakasserier, hot och våld. De kanske till exempel inte tillåter sig själva att arbeta sent på kvällarna eller att bli lämnade ensamma under tider på dygnet då riskerna att bli utsatt för trakasserier, hot och våld är större (Hopkins, 2002). Eftersom Hopkins inte undersöker rättsväsendets personal, samt utgår från ett amerikanskt sammanhang, måste dock ovanstående analys betraktas med försiktighet. Poliserna, men också kustbevakningstjänstemän och några få tulltjänstemän har tillgång till batonger och skjutvapen vilka kan användas i konfliktfyllda och hotfulla situationer. Dessutom bär de uniform, vilket kan ses som respektgivande. Detta kan bidra till att kvinnor inom dessa yrken inte i samma utsträckning "backar" när de står inför en konfliktfylld situation. Deras i vissa fall fysiska underlägsenhet gentemot intressenterna kompenseras på så sätt genom tillgång till vapen och den respekt som uniformen kan bidra med. Att kvinnor i högre utsträckning än män skulle "backa" vid konfliktfyllda situationer kan också ifrågasättas utifrån att polisens regelverk uppmanar poliserna att invänta förstärkning i verkligt hotfulla och konflikt-

drabbade situationer. Skulle det till exempel visa sig att kvinnliga poliser avvaktar i stället för att konfrontera hotfulla intressenter, kan alltså detta tänkas bero på att de följer reglerna, och inte på att de känner sig fysiskt underlägsna eller rädda. I jämförelse med de högriskarbeten som Hopkins studerat, kan det vidare förhålla sig så att exempelvis kvinnliga poliser har mer begränsade möjligheter att undvika de mest riskfyllda arbetstiderna.

Delar av den organiserade brottsligheten drar sig inte för att trakassera, hota eller utöva våld för att få vittnen och målsäganden att hålla tyst eller få företrädare för rättsväsendet och andra myndigheter att avstå från att vidta åtgärder (RKP KUT rapport 2004:9b). Under 1990-talet riktades stor uppmärksamhet mot trakasserier, hot och våld mot vittnen och målsäganden men nu har även påtryckningar i form av trakasserier, hot och våld mot personer inom kontroll- och rättskedjan fått ökad uppmärksamhet. Ett internationellt exempel på hot mot vittnen gällde en person som var åtalad för mord, men målsäganden blev hotad, och vägrade sedan att vittna (Dorn, Murji och South, 1992). Resultatet blev att domen kom att avse mindre allvarlig brottslighet.

Fijnaut m.fl. (1998) som refererar till Abadinsky, menar att skillnaden mellan professionell och organiserad brottslighet är att de professionella helt lutar på sin yrkeskunskap. Det betyder att en ”yrkestjuv” som har ett specialområde håller sig till det, medan intressenter med kopplingar till den organiserade brottsligheten har både vilja och förmåga att trakassera och hota och, om nödvändigt, ta till våld. Även intressenter som inte tillhör den organiserade brottsligheten använder hot och våld. Det som utmärker den organiserade brottsligheten är emellertid att den använder våld som ett offensivt instrument för att bekämpa myndigheterna och deras aktivitet. I sin mest extrema form kan den organiserade brottsligheten därför bli en stat i staten.

Johansen (1996) beskriver den organiserade brottslighetens fotfäste i samhället genom att tala om tre steg. Det nedersta steget handlar om organiserad brottslighet som nätverk som bedriver kriminell näringsdrivande verksamhet. Det handlar om ”traditionell” kriminalitet som bedrägerier och hantering av stöldgods. Det legala näringslivet är ett tydligt offer för denna verksamhet. Det mellersta steget lägger till olika egenskaper hos den organiserade brottsligheten. Verksamma inom den organiserade brottsligheten samt legala företag gör varandra tjänster genom till exempel penningtvätt och indrivning. Företag kan fortfarande vara offer, men de kan också samarbeta med den organiserade brottsligheten. Det översta steget lägger till ännu fler egenskaper. I det översta steget samarbetar den organiserade brottsligheten med näringslivet, ledande politiker och rättsväsendet.

Fijnaut m.fl. (1998) menar att den organiserade brottslighetens syfte inte enbart är ekonomisk vinning, utan också att uppnå en ekonomisk maktposition och helst kunna få till stånd en monopolsituation. En gruppering inom den organiserade brottsligheten måste därför ha resurser att konkurrera med andra grupper. De metoder som används i detta syfte är hot, våld och korruption. Det är också metoder som används mot myndighetspersoner. Andra forskare tonar ned den organiserade brottslighetens intresse av att etablera monopol och att behärska ett territorium (Zaitch, 2002; Reuter, 2000; Dickie, 2004). Det verkar som om traditionella maffiagrupper är benägna att försöka upprätthålla territoriell kontroll, för att exempelvis kunna bedriva beskyddarverksamhet, medan den mer marknadsinriktade organiserade brottsligheten som enbart säljer varor och tjänster inte är inriktad på monopol och kontroll. Under alla förhållanden kan emellertid hot, våld och kor-

ruption användas, även om den marknadsorienterade organiserade brottsligheten, som ofta är mer nätverksbaserad, har mindre resurser att sätta in jämfört med traditionella maffiagrupper.

KORRUPTION

Ett alternativ till att använda hot och våld är korruption. Korruptionens syfte är, precis som tidigare beskrivna former av otillåten påverkan, att gå in och störa beslutsprocessen. Korruption handlar om att intressenten försöker muta befattningshavare inom en myndighet. Gränserna för vad som uppfattas som en muta kan vara svåra att dra. Något som uppfattas som en vänlig gest av den ena kan uppfattas som en muta av den andra. Det som juridiskt kallas för mutor och bestickning kan omvandlas till en klanderfri benämning genom att kalla påverkansformerna för gåvor, studieresor, gentjänster etc. "Glädjen över att bli bjuden på en bit mat och en gratis sup verkar gå på djupet av folksjälen" (Ericson, 1998). Jacobsson och Wästerfors (2003) har genom intervjustudier med åklagare, poliser och affärsmän urskilt tre samtalsämnen som på varierande sätt placeras nära mutor - gästfrihet, tacksamhet och sedvänja. Dessa tre ämnen kan betraktas som motiv för mutor. Gästfrihet, eller socialt umgänge, handlar om olika aktiviteter, till exempel att bjuda på middag, som komponenter i att åstadkomma något. Tacksamhet handlar om att ge en gåva för att uttrycka sin uppskattning för något som en befattningshavare redan har gjort. Att inte motta gåvan kan uppfattas som ett etiketsbrott, men att motta gåvan kan juridiskt sett vara ett brott. Det sista ämnet som kan betraktas som ett motiv för mutor är sedvänja, det vill säga att mutor kan definieras som kultur eller placeras i en kultur.

Ämnen gästfrihet, tacksamhet och sedvänja kan tillsammans kallas för vänskapskorruption. Sådan korruption behöver inte vara straffbar eller kan ligga på gränsen till det straffbara. Vänskapskorruption kan också handla om att gynna någon man känner eller på annat sätt låta sig påverkas i syfte att gynna någon. Mutor är en straffbar gärning som innebär att en arbetstagar, för sig själv eller för någon annan, tar emot, låter sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning (BrB 20:2). Den som till arbetstagararen erbjuder en muta döms för bestickning.

Användning av korruption brukar förknippas med en av de grundläggande metoderna som finns inom den organiserade brottsligheten. "Korruption? Ja, det är väl maffian. Det dom gör i Italien" (Ericson, 1998). Korruption används för att få organisationen att framstå som obetydlig och för att göra den organiserade brottsligheten immun mot myndigheterna (Finckenaure, 1994; Hobbs, 2003). Korruption är ett offensivt instrument för att bekämpa myndigheternas åtgärder eftersom det undergräver myndigheternas effektivitet. Ett exempel är att mutor betalats ut till polisen för att få en förvarning om kommande tillslag (Winick, 1994). Korruption används också som ett sätt att få affärsmässiga kontrakt i samband med upphandlingar och anbudsförfaranden.

Korruption är i Sverige ett problem under "uppsegling" (RKP KUT rapport 2004:9b). Andersson (2002) visar i sin avhandling att det är lika stor risk för korruption i Sverige som i andra länder. Inom vissa områden, till exempel polisen och tullen samt det politiska området, är risken större än på andra områden. Dock har Sverige en låg korruptionsnivå jämfört med andra länder. Även om korruptionsnivån är låg bör man vara uppmärksam på vad som händer i framtiden (GRECO 2005). Attityderna mot korruption är starka i Sverige och det är säkerligen därför korruption är sällsynt. Det är svårt att säga om korruptionen i Sverige ökar. Den internationella trenden

visar dock på en ökning och några resultat indikerar att den ökar även i Sverige (seminarium UD, 2005).

Internationellt sett har framför allt mc-gäng mutat olika personer och de har även lyckats placera ut kvinnliga bekanta på olika arbetsplatser med strategiska arbetsuppgifter, till exempel på telefonbolag och som städare på en, för de kriminella, intressant myndighet eller företag. I USA har mc-gängen lyckats infiltrera olika myndigheter (Brå 1999:6). Även i Sverige har det förekommit att bekanta till mc-gängens medlemmar har placerats ut på företag (seminarium UD, 2005).

I litteraturen om spioneri framgår att en annan metod för att komma över hemlig information är att en agent etablerar ett (kärleks-)förhållande med en politiker, militär, tjänsteman etc. Enligt uppgift kan även den organiserade brottsligheten tillämpa denna form av amorös infiltration (seminarium PHS Oslo, 2005).

Metod för otillåten påverkan

Subtil direkt påverkan

- Stirra/vara i närheten
- Fotografera/spela in
- Symboliska gester

Påverkan utan kontakt

- Internet
- Flygblad
- Kartläggning

Påverkan med kontakt

- Telefon
- Brev/e-mail
- Direktkonfrontation
- Via ombud
- Stalkning
- Undanröja

Ekonomisk påverkan

- Gåva, pengar, tjänster, varor

SUBTIL DIREKT PÅVERKAN

Med subtil direkt påverkan avses att intressenten använder en mycket subtil metod för påverkan, som till exempel att visa sig i närheten av befattningshavaren, att stå och titta på befattningshavaren, symboliskt köra förbi arbetsplatsen eller hemmet etc. Denna typ av påverkan kan vara mycket obehaglig, delvis på grund av att det inte går att "ta" på den, det är ju inte straffbart att titta på någon. Känslan av att ha kontroll anses vara viktig för att människor ska känna sig trygga. Om människor i allmänhet upplever att de har liten kontroll över händelser kan det påverka deras rädsla för brott, menar Skogan och Maxfield (1981). Likaså kan okända människor anses som farliga eftersom deras beteenden uppfattas vara svåra att förutsäga och kontrollera (Merry, 1981). Därför kan subtila metoder mot befattningsha-

vare bidra till en rädsla för brott, trots att händelsen knappt är märkbar för andra. Osäkerheten och bristen på kontroll bidrar till rädslan.

PÅVERKAN UTAN KONTAKT

Intressenten använder sig av olika forum för att påverka, till exempel att skriva information om en enskild befattningshavare eller arbetsplats på Internet eller att trycka upp flygblad om ett ämne/person. Det kan även handla om att kartlägga en persons liv eller en yrkeskategori. Ungdomsgång, där hot mot anställda inom rättsväsendet kan ses som statushöjande i den egna kretsen, använder otillåten påverkan genom kartläggning av polispersonal (RKP KUT rapport 2005:2b). Mc-gång har kartlagt tulltjänstemän vid gränserna genom att be tulltjänstemännen visa sin legitimation när en mc-gångmedlem blir kontrollerad vid gränsen. Register över poliser, domare, åklagare, journalister etc. sammanställs av mc-gängens egen ”underrättelseverksamhet”. Gångmedlemmar som arbetar med dessa frågor försöker smälta in i samhället, bland annat genom att inte bära klubbens ryggmärke (Brå 1999:6).

PÅVERKAN MED KONTAKT

Intressenten, eller dess ombud, kontaktar befattningshavaren på något sätt. Enligt en undersökning om hot och trakasserier mot poliser, domare och åklagare (RKP 1994:2) är det vanligaste scenariot att intressenten personligen framför vad denne vill ha sagt vid direktkonfrontation eller via telefon.

Intressenten kan även förfölja befattningshavaren. I Sverige är begreppet stalkning ett relativt nytt begrepp. Stalkning handlar om upprepad förföljelse och bevakning av en person. Intressenten kan dels förfölja personen från plats till plats, dels med återkommande brev och telefonsamtal. De som förföljer är ofta psykiskt sjuka eller har tidigare visat våldstendenser (Walker och Meloy, 1998).

Påverkan med kontakt handlar även om mer handgriplig kontakt som fysiskt våld eller till och med undanröjning. Det har förekommit allvarliga våldssituationer eller försök till sådana mot bland annat poliser, åklagare och tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten. Som tidigare beskrivits finns det internationella exempel på hur den organiserade brottsligheten med direkt motiv också undanröjer personer inom rättsväsendet som visat sig vara alltför aktiva i brottsbekämpningen och därmed utgör ett hot mot den brottsliga verksamheten.

EKONOMISK PÅVERKAN

Enligt Roebuck och Barker (1974) finns det åtta olika typer av korrupcion. *Myndighetskorrupcion* innebär att befattningshavaren mottar en gåva, till exempel mat, dryck eller en tjänst, utan att man egentligen ser det som en ”otillåten” gåva och därmed begår brott. ”*Kickback*” innebär att befattningshavaren tar emot varor, tjänster eller pengar för egna utförda tjänster. Både befattningshavaren och ”betalaren” befinner sig i en vinnande situation. *Opportunistisk stöld* innebär att man stjälar till exempel från ett brottsoffer eller en arrestant. Till skillnad från ”kickbacks” finns det här inte en ”betalare” utan brottsoffret eller arrestanten betalar ofrivilligt. ”*Shakedown*” innebär att man accepterar en muta för att ändra sin handling eller inte fullfölja sin handling. Detta kan kopplas till tidigare diskussion om att agera eller vara passiv inför en situation. Precis som påverkan med trakasserier, hot och våld kan leda till självzensur är korrupcion enbart

ett annat medel för att påverka.

Den femte typen av korruption handlar om att befattningshavaren skyddar en *illegal aktivitet* mot att han/hon får pengar för det. Organiserad brottslighet skyddar sin verksamhet genom att ha kontroll över myndighetspersoner (Fijnaut m.fl., 1998). *"The fix"* handlar om att befattningshavaren ser till att en utredning inte leder någonvart. *Direkt kriminell aktivitet* innebär att man utför ett brott mot en person eller egendom för egen vinnings skull. Den sista typen av korruption handlar om *"interna payoffs"*, det vill säga att ledigheter, befordran etc. köps och säljs. Punsch (1985) har tillfört en nionde typ av korruption som handlar om att ta bort eller tillföra bevis, *"flaking or padding"*.

Den typ av korruption som till viss del kan mätas i denna undersökning är om tjänstemän blivit erbjudna till exempel en vara eller en tjänst, inte om de tagit emot varan eller tjänsten. Denna del av studien är en beskrivning av den *"vardagskorruption"* som kan förekomma inom myndigheterna och utgör därmed riskindikatorer för mer allvarliga former av korruption.

Plats för otillåten påverkan

- På arbetsplatsen internt/externt
- På väg till/från arbetsplatsen, skolor, dagis
- I hemmet/på fritiden

I en undersökning om trakasserier och hot mot poliser, domare och åklagare, framkommer att de flesta trakasserier och hoten sker i tjänsten, på arbetsplatsen (RKP 1994:2). Av dem som blivit utsatta för trakasserier eller hot i bostaden ligger polischefer högst, följt av åklagare. Men det är mycket ovanligt att det sker på fritiden.

Situation för otillåten påverkan

- Tillsyn, kontroll
- Brottsutredning
- Dömande
- Exekutivt verkställande

Beroende på vem och vilken yrkesgrupp som blir utsatt för otillåten påverkan är situationerna där påverkan sker olika. Sker till exempel påverkan i tillsyns- och kontrollarbete, vid brottsbekämpning, i dömande situationer eller vid exekutivt verkställande?

Vissa myndigheter och deras tjänstemän bedriver tillsyn eller kontroll. Med tillsyn avses en kontroll av att en verksamhet bedrivs enligt de regler som gäller (SOU 2002:14; 2004:100). Det är vanligt att tillsynen sker på den plats där verksamheten bedrivs. Följaktligen sker tillsyn exempelvis enligt miljölagstiftningen ofta på de platser där industriell produktion eller annan verksamhet sker. Med kontroll avses också en undersökning i syfte att se till

att lagstiftningen upprätthålls. Skillnaden är att kontrollen inte avser hur en verksamhet bedrivs utan enbart att vissa regelsystem följs. Exempel på kontrollverksamhet är skatte- och tullkontroll. Kontroll kan också äga rum hos den som ska kontrolleras, exempelvis av Skatteverkets revisorer.

Personer med kontroll- eller tillsynsfunktioner befinner sig i en utsatt situation eftersom de är i frontlinjen för samhällets kontrollverksamhet (Korsell, 2003). Som nämnts kan de ofta bedriva sin verksamhet utanför myndighetens lokaler och konfronteras personligen med de personer som utsätts för kontroll eller tillsyn. Beroende på vad tillsynen eller kontrollen avser skiljer sig riskerna avsevärt. Tillsyn och kontroll kan gälla allt från inspektion av stora anläggningar som kärnkraftverk till tullkontroll av resenärer.

I ett kontroll- och rättskedjeperspektiv har myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner en viktig roll genom att de upptäcker en stor andel av brotten på sina myndighetsområden och kan anmäla dessa till polis eller åklagare (Korsell och Nilsson, 2003). Särskilt tydligt är detta för sådan brottslighet som räknas till den ekonomiska brottsligheten där de centrala upptäcktsfunktionerna utgörs av konkursförvaltare, skatterevisorer och inspektörer av olika slag, från Arbetsmiljöverket till Kemikalieinspektionen (Korsell, 2003).

Det kan av förståeliga skäl finnas ett intresse hos den som tillsynen eller kontrollen riktas mot att brott inte upptäcks eller anmäls varför myndighetspersonen i det läget kan utsättas för olika former av påverkan. Myndighetspersonen kan också välja att gå fram mjukt i syfte att inte försämma en relation och som taktik välja att inte anmäla i syfte att uppnå framtida laglydnad (Hawkins och Thomas, 1984).

Nästa steg i kontroll- och rättskedjan är att brotten anmäls, till polis eller åklagare. Privatpersoner, företag och andra organisationer anmäler som regel brott till polisen, medan myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner oftast enligt uttryckliga regler anmäler till åklagare.

Till följd av egen spaning eller kontrollverksamhet upptäcker polisen vissa brott, till exempel narkotikabrott och trafikbrott. I polisens arbete med att upprätthålla ordning, utöva spaning och kontroll sker direkta möten med dem som omfattas av polisens insatser. I dessa kontakter eller konfrontationer uppkommer situationer där påverkan kan ske av polisens arbete. Polisen fattar också olika beslut som inte uppstår i konfrontationssituationer men som kan leda till otillåten påverkan. Det finns även ett intresse att utöva påverkan mot åklagare, som har centrala beslutsfunktioner, men som ofta inte befinner sig i samma konfrontationssituationer som polisen.

Brottsutredningar utförs förutom av polis och åklagare även av skattebrottsutredare vid Skatteverket och av Tullverket. Ekobrottsmyndigheten, som är en åklagarmyndighet där även poliser är stationerade, genomför också brottsutredningar.

När åklagaren har väckt åtal hanteras ärendet av tingsrätten och eftersom det är domstolen som fattar det avgörande beslutet ligger det nära till hands att tro att domare och nämndemän är den tydligaste måltavlan för otillåten påverkan. Domstolens arbete är emellertid utsatt för en helt annan granskning jämfört med de tjänstemän som befinner sig i frontlinjen, som poliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän och andra myndighetspersoner med kontroll- och tillsynsuppgifter (Hawkins, 1992; Korsell, 2003). I domstolen finns en omfattande skriftlig dokumentation och domstolens beslut granskas inte enbart av åklagaren utan även av dem som har ett intresse av målet, exempelvis polis och anmälande personer, målsägande,

organisationer eller myndigheter. Det innebär att utrymmet för diskretionära beslut är mer begränsat för domstolar än för de nyss nämnda befattningshavarna i frontlinjen. Domstolen kommer in i ett sent skede i kontroll- och rättskedjan och därför finns inte de ögonblick av konfrontationer som kännetecknar andra funktioner, som innehas av exempelvis polisen.

Som sista instans i kontroll- och rättskedjan kommer de verkställande myndigheterna som Kriminalvårdsverket och Kronofogdemyndigheten. Eftersom Kriminalvårdsverket inte omfattas av denna undersökning tar vi inte upp deras verksamhet här.⁷ Kronofogdemyndigheten har känsliga uppgifter genom att de ska avhysa personer från bostäder och lokaler eller driva in fordringar genom utmätning i lön och annan egendom. Det innebär att Kronofogdemyndighetens personal möter människor i utsatta lägen och i direkta konfrontationer. Myndighetens anställda har därför mycket gemensamt med andra yrkesgrupper som arbetar i frontlinjen som poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän.

Offer för otillåten påverkan

Primär viktimisering

- Enskild befattningshavare
- Anhörig
- Kollega/or

Sekundär viktimisering

- Arbetsmiljö/arbetsplats
- Myndigheten

Tertiär viktimisering

- Yrkets legitimitet
- Kontroll- och rättskedjan
- Demokratin

Den mest grundläggande definitionen av ett brottsoffer handlar om enskilda fysiska personer som direkt utsätts för ett brott. Denna definition rymmer emellertid inte alla de brottsoffer som faktiskt finns. Den tyske kriminologen Hans Joachim Schneider beskriver att offret kan vara en person, en organisation, ”den moraliska ordningen” eller rättsordningen i en stat som hotas, skadas eller förintas av en handling (Lindgren, 2004, refererar till Schneider, 1975). Risken att utsättas för brott varierar mellan olika personer och grupper i samhället. Man kan därför också tänka sig att risken för att utsättas för brott och formen för offerskapet varierar mellan de olika yrkesgrupper som medverkar i denna studie.

För att försöka få ett helhetsperspektiv på de offer som kan finnas i denna undersökning kan man tala om primär, sekundär och tertiär viktimisering samt direkta och indirekta offer (Lindgren, 1999, refererar till Shichor, 1989). *Primär viktimisering* innebär angrepp riktade mot personer. *Sekundär viktimisering* handlar om opersonliga offer som arbetsplatser,

⁷ Brå har år 2005 fått ett regeringsuppdrag avseende hot mot kriminalvårdens personal.

företag och organisationer. *Tertiär viktisering* handlar om skador som drabbar samhället i stort, till exempel kontroll- och rättskedjan och demokratin.

Man kan också tala om direkta och indirekta offer. *Direkta offer* är de som i första hand drabbas, *indirekta offer* är sådana som lider skada även om de inte utsätts direkt för den aktuella otillåtna påverkan (Bard och Sangrey, 1986). Beroende på vilken typ av otillåten påverkan man utsätts för, vem och vilken yrkesgrupp som utsätts, medför denna olika långtgående konsekvenser för offret, oavsett om det är en enskild individ eller demokratin som drabbas.

På samma sätt som att risken och formen kan variera mellan yrkesgrupper, varierar nog också utomståendes bild av myndighetspersoners offer-skap. Brottsoffermyndigheten motiverar sitt avslag av en ansökan om brottskadeersättning för kränkning, från en polis som fått en kraftig spark i skrevet, med följande motivering (Hämtat ur Lindgren, 2004, s 32):

”För att ersättning för kränkning skall kunna utgå krävs att den brottsliga handlingen har inneburit en allvarlig kränkning av den skadelidandes personliga integritet. När det gäller att bedöma om en polisman i tjänst tillfogats en allvarlig kränkning måste beaktas att det ingår i hans arbetsuppgifter att ingripa mot besvärliga och våldsamma personer. En polisman måste vara beredd på att mötas av visst våld och ha större mental beredskap inför detta än andra. Brottsoffermyndigheten finner att det våld som polismannen i nu ifrågavarande ärende utsatts för - i skadeståndsrättslig mening - inte är allvarligare än han haft anledning att räkna med. Någon ersättning för kränkning bör därför inte utgå”. (BrOM 2000, s 92).

Brottsoffermyndigheten menar att poliser måste räkna med att de kan utsättas för vissa våldssituationer. Myndigheten hade sannolikt inte resonerat på samma sätt om en domare eller en åklagare i en liknande situation. Straffrättsligt är nog brottet lika grovt, men de är inte likvärdiga offer; en yrkesgrupp ska tåla mer än en annan på grund av att det ingår i jobbet.⁸ Frågan är om denna skillnad i synsätt på yrkesgrupperna från samhällets sida motsvaras av skillnader i konsekvenser av otillåten påverkan?

I intervjuer med anställda inom åldringsvården berättade personalen att de oftast inte betraktade åldringarnas våld som våld. Åldringarna ansågs inte vara ansvariga för våldet eller ha använt våldet med avsikt att skada personalen. Studien visar hur våldet nedtonats inom åldringsvården, vilket delvis kan förklaras av den lokala kulturen på arbetsplatsen (Åkerström, 2000). Vissa arbetsplatser utvecklar särskilda kulturer där våldet inom arbetet avdramatiseras. Personalen skämtar om våldet och anser att det hör till arbetet. På dessa arbetsplatser förekommer en yrkesjargong med innebörden att de anställda bör kunna klara av de konflikter som arbetet medför. Om personalen inte kan hantera våldet ”har man inte där att göra” (Åkerström, 2000). Människor som utsätts för våld inom sina yrken tenderar därför att avdramatisera våldet och betraktar det inte som grovt/allvarligt/kränkande (Åkerström, 2000). Det är därför förståeligt att en person som jobbar inom en yrkeskultur där våldet anses ingå i tjänsten sällan vill eller har möjlighet

⁸ I en dom från Högsta Domstolen i november 2005, fastslås det att en polis som en person spottat på tilldöms ersättning för kränkning (HD 14 november, 2005). Kan det innebära att Brottsoffermyndigheten ändrar sin praxis?

att betrakta sig själv som ett brottsoffer. Statistiska Centralbyråns undersökningar om utsatthet för brott har visat att vissa yrkesgrupper, som poliser, ofta utsätts för återkommande våld inom arbetet. Nära 40 procent av alla fall av hot eller våld drabbar människor på arbetsplatsen. Majoriteten uppger att de inte anmäler sådant våld med motiveringen att våld är en del av arbetet (Statistiska Centralbyrån 2004). Exemplet med Brottsoffermyndighetens avslag visar att en polis som vill hävda sin ställning som ett brottsoffer går emot myndighetens föreställningar om traditionella brottsoffer. Åkerström (2000) beskriver det som att sådana brottsoffer går emot den kulturella bilden av offer.

Christie (1986) menar att det finns särskilda typer av människor som lättare får en legitim status som brottsoffer än andra. Sådana idealiska brottsoffer får ofta samhällets sympatier. Ett idealiskt offer är en svag, gammal kvinna som utförde en respektabel aktivitet, till exempel tog hand om sin sjuka syster, då hon utsattes för ett brott. Även Lindgren (2005) påpekar att rättsväsendet ofta utreder brott utifrån bilden av ett idealiskt offer.

En manlig polis är därför långt ifrån ett idealiskt offer. Han anses i stället som stark, tuff och som en person som ska tåla våld i sitt arbete. En polisman får därför kämpa mycket hårdare än ett mer idealiskt offer för att tillskrivas en offerstatus. Han går nämligen inte bara emot sin yrkeskultur utan utmanar också samhällets föreställningar om vem som är ett "riktigt" offer och därmed förtjänar ersättning för kränkning.

Konsekvens

Reaktion på arbetsplatsen

- Anmälan till chef
- Polisanmälan
- Stödinsatser

Reaktion på:

Individnivå

- Den enskildes handling (vad han/hon gör eller inte gör)
- Rädsla, olust eller osäkerhet

Arbetsplatsnivå

- Dålig arbetsmiljö
- Rädsla, olust eller osäkerhet
- Riskbedömningar

Myndighetsnivå

- Yrkesstatus/rekrytering
- Myndighetens legitimitet och förtroende

Samhällsnivå

- Kontroll- och rättskedjans legitimitet
- Demokratiproblem

Det finns olika konsekvenser av otillåten påverkan mot myndighetspersoner. *Reaktion på arbetsplatsen* handlar dels om vad individen gör, till exempel anmälan till överordnad och till polis, dels om vad arbetsplatsen gör, till exempel stödsatser. Det är viktigt att tjänstemannen känner ett stöd och en tillhörighet till sin organisation för att man ska "våga" anmäla den otillåtna påverkan. Finns inte känslan av tillhörighet (Ahrne och Hedström, 1999) kan tjänstemannen tappa förtroendet för organisationen och därmed inte anmäla gärningen. Det finns också skillnader i stöd beroende på vilken form av otillåten påverkan tjänstemannen utsatts för. I en amerikansk studie om stalkning har det framkommit att en del av de utsatta uppgett att de troligen fått mer empati och stöd om de haft synliga fysiska sår (NIC 2002). Denna skillnad kan också påverka tillhörigheten till organisationen. Lion har enligt Newhill (2002) identifierat vissa faktorer som gör att en grupp inte vidtar åtgärder vid ett hot. Faktorer som kan tillämpas även på denna undersökning kan vara en känsla av (1) maktlöshet; vi kan ingenting göra (group helplessness), (2) resignation; det hör till jobbet (group resignation), (3) bagatellisering; det är bara tomma ord, alternativt personen var upprörd och menade inte det som sades (group minimisation) och (4) myter; folk som hotar sätter aldrig hotet i verket (group myths).

Reaktion på individnivå handlar dels om följderna av gärningen, till exempel att tjänstemannen överväger att byta arbete eller tvekar inför eller undviker en arbetsuppgift, dels handlar den om den enskildes rädsla. Rädslan för brott kan leda till att människor använder sig av olika åtgärder för att försöka minimera risken för att utsättas för brott. Till exempel undviker de särskilda platser eller att vistas på en plats på tider som de anser vara farliga. De kan också skydda sig genom att skaffa lås eller larm eller genom att vara särskilt observanta. Det gör att rädslan för brott riskerar att negativt påverka människors vardag och inskränka den personliga friheten (Ferraro, 1995). Hale (1996) menar att rädsla för brott även kan leda till ökad brottslighet genom att människor undviker offentliga platser och på så vis minskar den informella sociala kontrollen. Rädslan för brott kan därför påverka känslan av grannskap och lokalsamhälle negativt och öka segregationen. Hale menar vidare att rädslan för brott också kan få människor att kräva hårdare tag inom rättsväsendet. Det kan undergräva lagstiftningens legitimitet och kan leda till överdrivna och ogenomtänkta åtgärder (Hale, 1996).

Brottsoffer blir inte alltid rädda för brott utan använder ofta olika tekniker för att hantera brott. Det vanligaste är att människor tonar ner konsekvenserna av brotten de har utsatts för. I stället för att reagera med rädsla eller ilska övertygar brottsoffret sig själv om att brottet inte orsakade någon skada. Det är ett sätt för offret att hantera brottet genom att neutralisera brottets inverkan. Brotts-offret kan också jämföra sina erfarenheter med värre brott och hävda att de egna erfarenheterna var alldagliga brott som många andra har upplevt. Brotts-offret kan till och med påstå att han/hon gagnades av brottet. Brottet bidrog med en ny kunskap som nu gör det möjligt för offret att undvika farliga situationer och skydda sig själv från att bli offer. En sådan övertygelse kan göra att rädslan minskar, men den kan också försätta offret i en falsk känsla av säkerhet (Agnew, 1985).

Otillåten påverkan mot en enskild befattningshavare kan leda till att kollegor också känner en rädsla eller oro inför vissa arbetsuppgifter. Rädsla för att utsättas för brott kan innebära att den enskilde befattningshavaren ändrar sitt beteende så att yrkesutövningen kan ifrågasättas. Det behöver inte innebära att befattningshavaren blivit utsatt för otillåten påverkan, utan

det kan innebära att man är passiv eller agerar på ett annorlunda sätt för att undvika en oönskad händelse (trakasserier, hot eller våld) i framtiden. Vissa organiserade grupperingar arbetar medvetet med metoder för att skapa en rädsla för dem själva eftersom det gynnar deras brottsliga verksamhet. Rädsla för organiserade grupperingar och olika gäng kan leda till att kontrollen från myndigheter inte fungerar som den ska, till exempel kan det vara så att personal inom myndigheterna inte vågar ingripa mot mc-gängens medlemmar. Reuter (1994) menar att en av den organiserade brottslighetens främsta egenskaper och resurser är deras rykte. Utan att behöva använda hot eller våld kan den organiserade brottsligheten på grund av tidigare meriter utöva ett viktigt inflytande. Det gäller inte enbart mot det legala samhället utan i alla relationer. Det finns en skillnad mellan organiserad brottslighet och de gäng som ofta finns i storstäderna och i dess förorter. Dessa gäng använder mycket våld och bygger därför snabbt upp ett dåligt rykte som de kan exploatera. Emellertid tenderar sådana gäng att vara kortlivade till följd av den omfattande våldsanvändningen, som "triggar" polisen att agera kraftfullt (Reuter, 1994).

Olika erfarenheter av otillåten påverkan, oavsett om man har personlig erfarenhet, sina kollegors erfarenhet eller om man har föreställningar och fördomar om vissa fenomen, kan innebära att den enskilde gör egna riskbedömningar i sitt arbete. Riskbedömningarna kan då grunda sig på rädsla eller osäkerhet om vad som kommer att hända i framtiden, vilket kan påverka tjänstemännens myndighetsutövning. Dessa personer behöver således inte själva ha varit utsatta för otillåten påverkan utan förhåller sig till exempelvis kollegors erfarenhet eller den kriminellas rykte.

Otillåten påverkan mot en person kan alltså leda till en spridningseffekt på hela arbetsplatsen, vilket bidrar till en dålig arbetsmiljö. Otillåten påverkan kan leda till att *reaktionen på arbetsplatsnivå* blir att kollegorna också tvekar inför eller undviker en arbetsuppgift. Denna spridningseffekt kan ge dels en dålig arbetsmiljö, dels försämra legitimiteten och förtroendet för *myndigheten*, vilket i förlängningen kan bli ett demokratiproblem. Vilka värden, som kan sammankopplas med demokrati, är det som hotas? Om enskilda befattningshavare och deras kollegor undviker vissa arbetsuppgifter eller vissa potentiella intressenter, hotas dels rättsordningen, när vissa personer till exempel inte kontrolleras av rädsla från befattningshavarens sida, dels myndighetens legitimitet även i medborgarnas ögon. Det blir även svårt för den demokratiska staten att genomföra sina beslut längre ner i statsapparaten eftersom effektiviteten hotas (jfr demokratidefinitioner i Goldmann, Pedersen och Østerud, 1997; Demokratirådets rapport, 1996; Held, 1997).

Otillåten påverkan mot en enskild individ kan alltså ge konsekvenser på många olika nivåer: individnivå, arbetsplatsnivå, myndighetsnivå och samhällsnivå.

Generella resultat

I följande avsnitt presenteras resultatet av den genomförda enkät- och intervjuundersökningen. Först presenteras svarfrekvens, könsfördelning och geografisk fördelning för enkät- och intervjuundersökningen och därefter beskrivs generella resultat för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. När läsaren har denna bakgrund, redovisas resultat för allvarliga trakasserier och hot samt våldshandlingar och "riskbedömningar" tillsammans efter den struktur som finns i analysmodellen, det vill säga efter samma struktur som finns i teoriavsnittet. Resultat över otillbörliga erbjudanden, vardagskorruption, presenteras sist i ett eget avsnitt.

Svarsfrekvens

Svarsfrekvensen ligger mellan 74 procent och 93 procent för de olika yrkesgrupperna, med en genomsnittlig svarsfrekvens på 80 procent som motsvarar 4 538 inkomna och behandlade enkätsvar. Ungefär 150 enkäter av de 5 635 utskickade har returnerats tillbaka till Brå av olika anledningar, som till exempel att personen har slutat på myndigheten, gått i pension, är tjänstledig eller sjukskriven. Någon bortfallsanalys har dock inte genomförts eftersom de personer som inte deltagit i undersökningen inte har givit sitt medgivande till att medverka i en bortfallsanalys. I diagram 1 visas svarsfrekvensen för respektive yrkesgrupp.

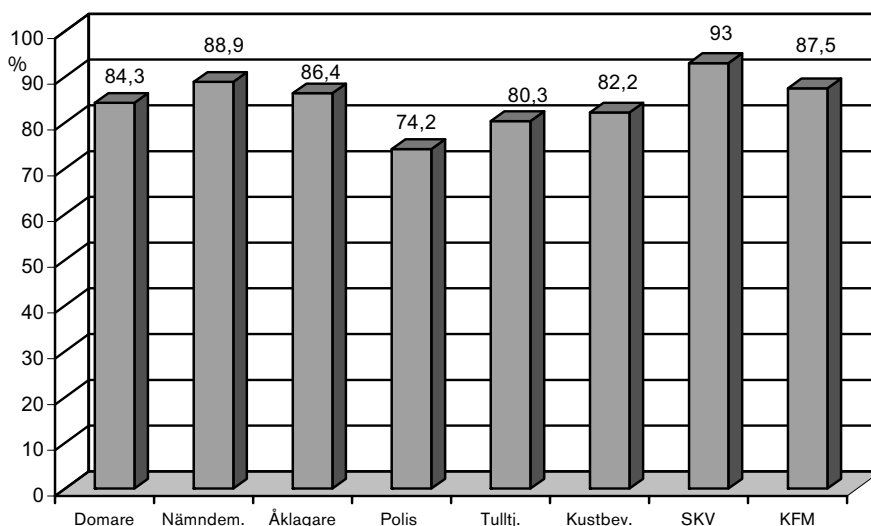

Diagram 1. Svarsfrekvens för respektive yrkesgrupp. Procent. (n=5635).⁹

En svarsfrekvens på 80 procent kan anses tillfredsställande (Dolmén, 2002). Den yrkesgrupp som har den lägsta svarsfrekvensen är polisen med 74 procent. Bortfallet kan till viss del förklaras av sämre adressuppgifter till polisen än till de andra yrkesgrupperna. Att svarsfrekvensen ändå ligger mellan 74 och 93 procent måste ses som mycket tillfredsställande.

⁹ 19 personer har inte uppgett sin yrkestillhörighet.

Av de 50 intervjuade personerna är 17 poliser, elva tulltjänstemän, sex domare, fem åklagare, fyra tjänstemän inom SKV och KFM, tre kustbevakningstjänstemän och två nämndemän samt två intervjupersoner som ej direkt tillhör målgruppen men som ansetts tillföra undersökningen värdefull kunskap.

KÖNSFÖRDELNING

Könsfördelningen bland dem som deltagit i enkätundersökningen ser ut på följande sätt: 31 procent eller 1 388 personer är kvinnor och 69 procent eller 3 129 personer är män. Könsfördelningen ser något olika ut inom de olika yrkena, vilket illustreras i diagram 2.

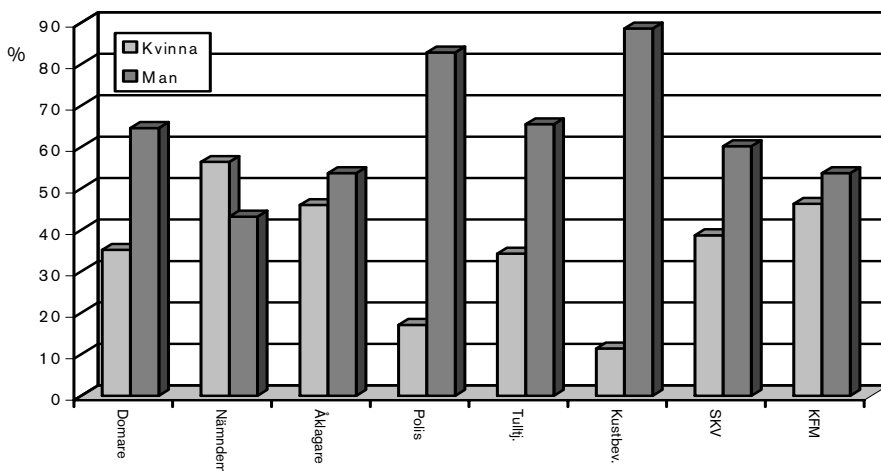

Diagram 2. Könsfördelning bland dem som besvarat enkäten, inom respektive yrkesgrupp. Procent. (n=4538).¹⁰

Diagrammet visar att kvinnor endast är i knapp majoritet hos nämndemän. Inom yrkesgrupperna åklagare och tjänstemän inom SKV och KFM är könsfördelningen relativt jämn. Inom de övriga yrkesgrupperna är män i klar majoritet, bland poliser och kustbevakningstjänstemän utgör de över 80 procent av dem som deltagit i undersökningen. Fördelningen mellan män och kvinnor i enkätundersökningen följer relativt väl den faktiska könsfördelningen hos de olika yrkesgrupperna.

Av de 50 intervjuade personerna är 14 kvinnor och 36 män, alltså många fler män. Urvalet med hjälp av tips och snöbollsmetoden har gett fler män än kvinnor. Aktiva försök har gjorts för att få fler kvinnor att delta i studien, vilket i viss utsträckning har lyckats.

GEOGRAFISK FÖRDELNING

Den geografiska fördelningen bland dem som svarat på enkäten visas i diagram 3. En majoritet av dem som svarat är anställda i en av de tre länsgrupper som tillhör områden runt storstäderna Malmö, Göteborg och Stockholm. Den geografiska fördelningen följer relativt väl den geografiska fördelningen hos samtliga anställda inom yrkesgrupperna.

¹⁰ Ungefär en halv procent eller 21 personer har inte uppgivit sitt kön.

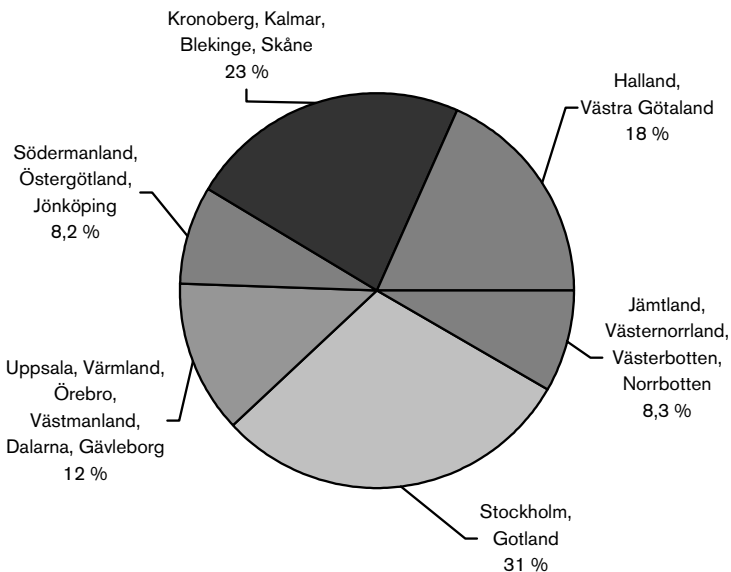

Diagram 3. Svarefrekvens. Geografisk fördelning, grupperingar (län). Procent. (n=4538).¹¹

När det gäller intervjuerna har de genomförts i olika delar av landet, från Skåne till övre Norrland, både i storstadskommuner och i mindre kommuner. Deltagande observation under förrättning med tjänstemän inom KFM har genomförts i ett storstadsområde.

Några centrala resultat

Nedan presenteras några centrala resultat dels för samtliga yrkesgrupper, dels för varje grupp för sig.

I enkäten har de deltagande fått uppge om de efter den 1 januari 2004 utsatts för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Som tidigare nämnts skickades enkäten ut i maj/juni 2005. De händelser som de deltagande har angett har alltså inträffat mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005.

I enkäten definieras *trakasserier* dels som ofredande, vilket är ett brott, dels som gärningar som inte är straffbara, till exempel förtäckta hot. *Hot* definieras som en hotfull gärning som är straffbar, till exempel olaga hot eller utpressning. *Våld* definieras som en straffbar gärning som både kan vara fysiskt våld mot person och fysiskt våld mot egendom. Eftersom syftet med denna undersökning är att få ett empiriskt underlag om förekomsten av otillåten påverkan av mer allvarligt slag har det definierats vad som menas med "allvarligt". Allvarliga trakasserier och hot definieras som "handlingar där du uppfattat att gärningspersonen haft motiv och förmåga att sätta 'kraft bakom orden', i syfte att påverka dig i ditt arbete". För våldssituationer gäller frågan fysiskt våld mot person eller egendom som skett till följd

¹¹ De som inte har uppgivit vilken gruppering av län de är anställda i, alternativt de som svarat fler än en gruppering av län utgör 0,9 procent av dem som svarat (41 personer).

av tjänstemannens arbetsuppgifter. När det gäller våldssituationer bedöms de, till skillnad från *allvarliga* trakasserier och hot, vara allvarliga per definition och därför förtydligas inte denna definition.

Generella resultat gällande utsattheten bland samtliga yrkesgrupper mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005 ser ut på följande sätt:

- 7,7 procent (349 personer) har uppgett att de blivit utsatta för allvarliga trakasserier.
- 5,6 procent (253 personer) har uppgett att de blivit utsatta för allvarliga hot.
- 3,7 procent (166 personer) har uppgett att de blivit utsatta för våldssituationer.

Har trakasserier, hoten eller våldet ökat? Denna fråga kan *inte* besvaras eftersom det inte finns någon tidigare undersökning att jämföra med. Det är första gången man undersöker *allvarlig* otillåten påverkan, på detta sätt och med detta syfte. Är då nivån av utsatthet hög eller låg?

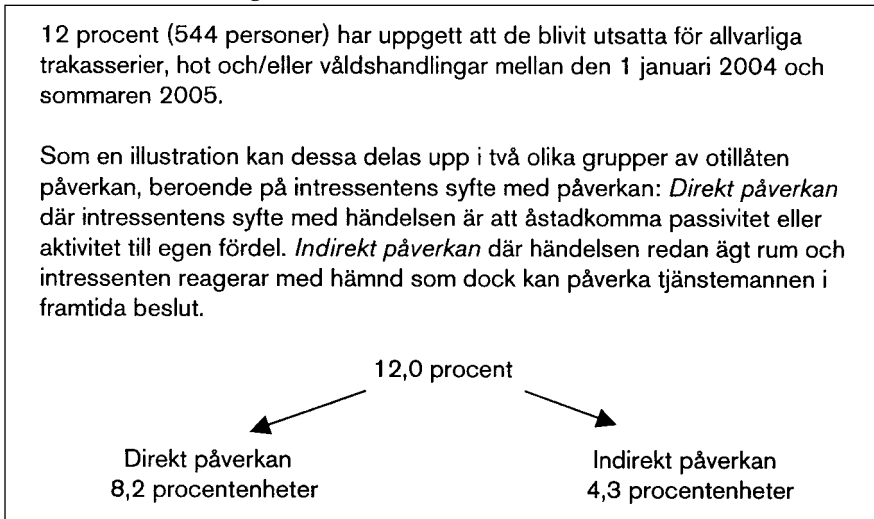
Det är viktigt att framhålla att det i de flesta fall är inte samma personer som blivit utsatta. Resultatet visar att 12,5 procent (566 personer) har uppgett att de blivit utsatta för allvarliga trakasserier, hot och/eller våldshandlingar mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005. Författarna bedömer att det är en hög nivå, då undersökningens syfte är att mäta *allvarlig* otillåten påverkan, som både är ett stort arbetsmiljöproblem och som riskerar att påverka den enskildes myndighetsutövning, och därför i förlängningen utgör ett hot mot demokratin. Innefattar då dessa 12,5 procent enbart sådana allvarliga händelser?

För att se om det är *allvarliga* händelser som uppgetts av deltagarna i enkätundersökningen och för att förstå resultatet 12,5 procent bättre har flera olika test genomförts. Först räknades de respondenter bort som själva uppgett att de inte rapporterat händelsen till överordnad därför att de inte ansåg händelsen vara tillräckligt allvarlig. Antalet utsatta för trakasserier, hot och våld förändrades marginellt. Det handlar fortfarande om 12 procent eller 544 personer, en minskning med endast 22 personer. Deltagarna i enkätundersökningen har också svarat på hur många allvarliga trakasserier, hot eller våldshandlingar som de utsatts för mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005. De flesta har angett att de utsatts en eller två gånger för allvarlig otillåten påverkan. Att deltagarna enbart angett att de varit utsatta en eller två gånger är också ett tecken på att deras uppgifter om utsatthet enbart gäller *allvarliga* händelser, vilket uppfyller studiens syfte. De rent arbetsmiljömässiga problemen ligger på väsentligt högre nivåer.

Kvar finns 12 procent, 544 personer, som uppgett att de blivit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldshandlingar. Hur blir fördelningen om händelserna delas upp i direkt och indirekt påverkan? Deltagarna i enkätundersökningen har uppgett vad de uppfattade som intressentens syfte med händelsen. Det är 8,2 procent av samtliga tjänstemän som anser att intressentens syfte med händelsen var att "åstadkomma eller skrämman till en konkret åtgärd eller ett beslut", att "åstadkomma eller skrämman till passivitet eller underlåtenhet", att "få tillgång till information" eller på ett mer "allmänt" plan påverka *hela* myndigheten. Det är alltså 8,2 procent som utsatts för en *direkt påverkan* som ett medel att åstadkomma något till egen för-

del. Det är 4,3 procent av samtliga tjänstemän som anser att intressentens syfte enbart har varit en *indirekt påverkan*, det vill säga att händelsen redan ägt rum och intressenten reagerar med att "hämnas". Gärningen är en reaktion på den enskilde tjänstemannens myndighetsutövning som kan påverka den enskilde i framtida beslut. Några av de utsatta, 1,6 procent av samtliga tjänstemän, har angett att intressentens syfte både varit en *indirekt påverkan* och en *direkt påverkan*. De 1,1 procent som återstår av samtliga tjänstemän har uppgett att intressentens syfte varit något annat.

Man kan något förenklat säga att resultaten visar två olika grupper, med viss överlappning, av otillåten påverkan. Den direkta (8,2 procentenheter) och den indirekta (4,3 procentenheter), där intressenterna har haft olika syften med sina handlingar.

Utsattheten skiljer sig åt mellan yrkesgrupperna. I diagram 4 visas andelen i varje yrkesgrupp som uppgett att de utsatts för allvarliga trakasserier, hot eller våldshandlingar.

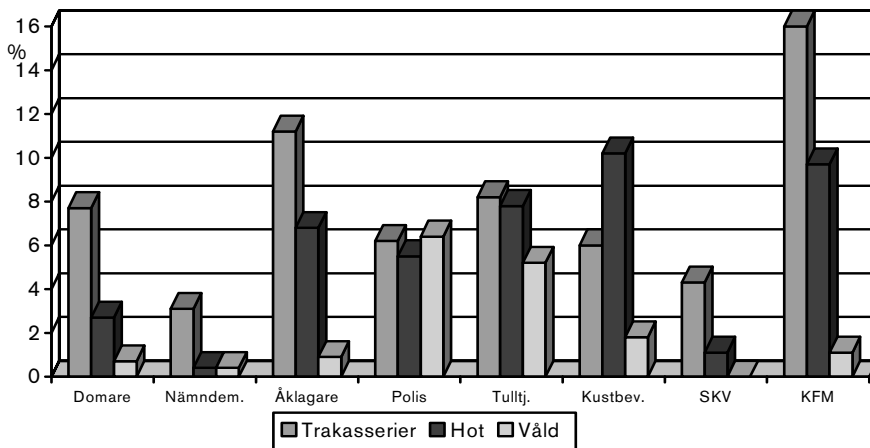

Diagram 4. Andelen utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer för respektive yrkesgrupp. Procent. (n=4538).

Bland domare, nämndemän, åklagare och tjänstemän inom SKV och KFM utgör allvarliga trakasserier en stor andel av utsattheten. Särskilt tjänstemän inom KFM är utsatta främst för allvarliga trakasserier. Hos poliser och tulltjänstemän är fördelningen mellan de tre påverkanssätten mer jämn. Hos kustbevakningstjänstemän dominerar allvarliga hot.

Att 12 procent varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot och/eller våldssituationer mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005 gäller samtliga yrkesgrupper tillsammans. I tabell 3 redovisas resultaten för respektive yrkesgrupp, den totala utsattheten varierar mellan 3,2 procent och 20 procent. I det följande undersöks dessa likheter och skillnader närmare.

Tabell 3. Andel i respektive yrkesgrupp som varit utsatt för allvarliga trakasserier, hot och/eller våldssituationer. Procent.

Yrkesgrupp	Andel som varit utsatt för allvarliga trakasserier, hot och/eller våldssituationer (%).
Domare	8,7
Nämndemän	3,5
Åklagare	14,8
Poliser	12,2
Tulltjänstemän	13,4
Kustbevakningstjänstemän	14,5
Tjänstemän inom SKV	3,2
Tjänstemän inom KFM	20,0

UTSATTA FÖR ALLVARLIGA TRAKASSERIER

Som tidigare nämnts har 7,7 procent eller 349 personer uppgett i enkätundersökningen att de mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005 utsatts för allvarliga trakasserier. När det gäller allvarliga trakasserier finns inga könsskillnader, en lika stor andel kvinnor som män har uppgett att de trakasserats (7,8 mot 7,7 procent). Dock finns det små könsskillnader inom några yrkesgrupper. Kvinnliga åklagare har uppgett att de är något mer utsatta för allvarliga trakasserier än manliga och manliga kustbevakningstjänstemän har uppgett att de är något mer utsatta än kvinnliga. Däremot finns det stora skillnader i utsatthet för allvarliga trakasserier mellan yrkesgrupperna. I diagram 5 visas hur stor andel i varje yrkesgrupp som har uppgett att de utsatts för allvarliga trakasserier.

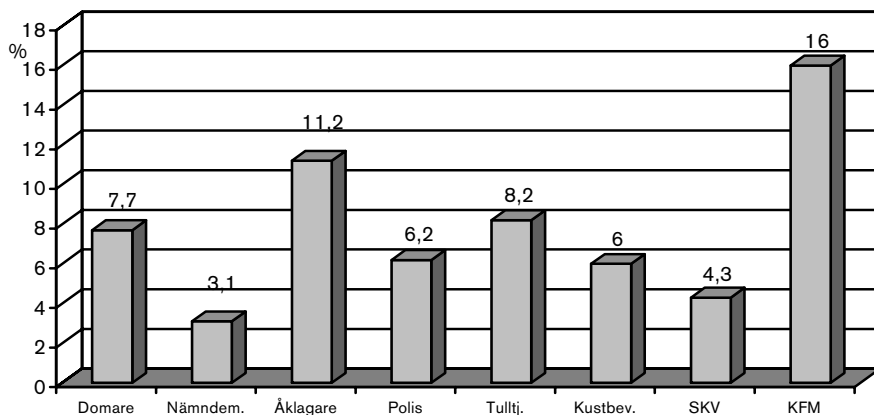

Diagram 5. Andel i respektive yrkesgrupp som varit utsatt för allvarliga trakasserier. Procent. (n=4538).¹²

Det kan uppfattas som förvånande att tjänstemän inom KFM ligger på en avsevärd högre nivå i förhållande till de andra yrkesgrupperna. För att förstå varför en så stor andel tjänstemän inom KFM har utsatts är det viktigt att minnas att det är personer som arbetar med indrivningsverksamhet som har tillfrågats i enkätundersökningen. Det vill säga tjänstemän som ofta är ute på förrättning eller avhysning och som direkt konfronteras med människor i många gånger desperata och svåra ekonomiska situationer. Av tjänstemännen inom SKV är det enbart fyra personer som blivit utsatta för allvarliga trakasserier. Dessa tjänstemän arbetar som revisorer eller skattebrottsutredare. Det är yrkesgrupper som inte konfronteras direkt med människor i besvärliga situationer på samma sätt som tjänstemän inom indrivningsverksamheten (KFM). Visserligen besöker revisorer de arbetsplatser de reviderar och skattebrottsutredare håller förhör med misstänkta personer, men det är ändå en stor skillnad mot att avhysa någon från dennes bostad eller utmäta egendom i bostaden.

I förhållande till de andra yrkesgrupperna inom rättsväsendet är åklagare mer utsatta för allvarliga trakasserier. De arbetar tidvis på fältet och deras beslutsfattande är individuellt. Den enskilde åklagaren blir därför en särskilt tydlig måltavla. En möjlig förklaring till skillnaden i utsatthet mellan åklagare och domare är att domarens arbete är mer skyddat än åklagarens, som oftare är ute på fältet. Dessutom fattar åklagare beslut om åtal och andra, för den misstänkte, ingripande beslut som till exempel husrannsakan. När väl gärningspersonen kommer till domstol kan det möjligen uppfattas vara ”för sent” att påverka. Oavsett skillnader i utsatthet mellan åklagare och domare är båda grupperna i högre grad utsatta för allvarliga trakasserier än vissa andra yrkesgrupper.

När det gäller nämndemän har åtta personer blivit utsatta för allvarliga trakasserier. En förklaring till skillnaden mellan utsatthet för domare och nämndemän kan vara att nämndemän har en mindre framträdande position än yrkesdomarna och oftast är svårare att nå, eftersom de enbart befinner sig i domstolen under session.

När det gäller poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän

¹² 20 personer, 0,4 procent, har inte besvarat frågan.

liknar deras utsatthet för allvarliga trakasserier varandra. Det är yrkesgrupper som i arbetssätt har mycket gemensamt.

En majoritet av dem som utsatts för allvarliga trakasserier har uppgett att de blivit utsatta endast vid ett (29 procent) eller två (27 procent) tillfällen. Det ser relativt likartat ut mellan de olika yrkesgrupperna.

Den geografiska utsattheten för allvarliga trakasserier pendlar mellan cirka 5 procent i Norrlandslänen och nästan 10 procent i Västra Götaland och Halland. Man kan inte se att det är vanligare med allvarliga trakasserier i storstadslän jämfört med andra län. Tvärtom ligger Stockholm (och Gotland) på en förhållandevis låg nivå.

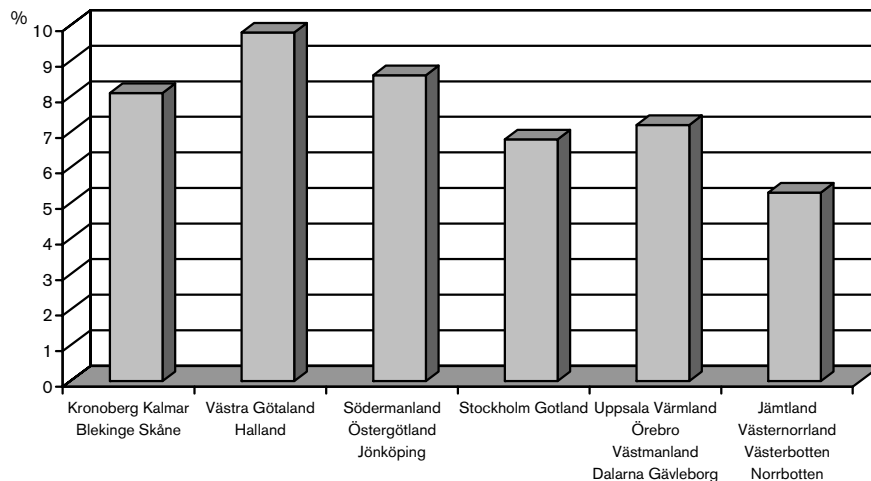

Diagram 6. Andel utsatta för allvarliga trakasserier, samtliga yrkesgrupper, geografiskt sett, grupperingar (län). Procent. (n=349).

UTSATT FÖR ALLVARLIGA HOT

Det är 5,6 procent eller 253 personer som har uppgett att de mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005 utsatts för allvarliga hot. Det finns en liten skillnad i hur stor andel av samtliga kvinnor respektive män som har uppgett att de varit utsatta för allvarliga hot (4 procent mot 6,3 procent). Det är dock enbart hos tulltjänstemän som det finns skillnader som visar att en större andel män än kvinnor uppgett att de hotats. Även när det gäller allvarliga hot finns skillnader i utsatthet mellan yrkesgrupperna.

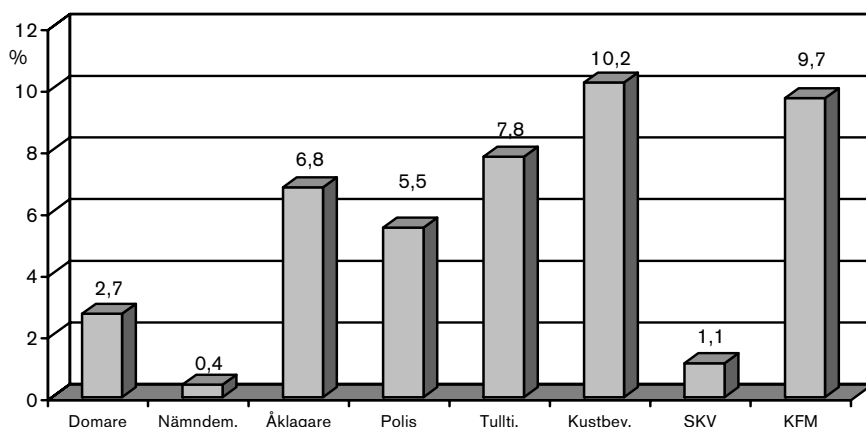

Diagram 7. Andel i respektive yrkesgrupp som varit utsatt för allvarliga hot. Procent. (n=4538).¹³

Diagram 7 visar hur stor andel i varje yrkesgrupp som har angett att de varit utsatta för allvarliga hotsituationer. Kustbevakningstjänstemän är den enda yrkesgrupp där en högre andel har angett att de blivit utsatta för allvarliga hot i förhållande till allvarliga trakasserier. Hos poliser och tulltjänstemän är det en marginell skillnad mellan utsatthet för allvarliga trakasserier och allvarliga hot. Skillnaden mellan andelen utsatta i dessa tre uniformerade yrkesgrupper är större vid allvarliga hot än vid allvarliga trakasserier. Hur kan det förklaras att fler kustbevakningstjänstemän utsätts för hot än trakasserier, när det inte gäller för till exempel poliser? En tänkbar förklaring är att poliser arbetar inom ett bredare fält och att många möten med allmänheten är odramatiska, till exempel vid rutinkontroller i trafiken och vid tillståndsgivning. Kustbevakningstjänstemän kanske möter allmänheten i färre men i mer laddade situationer. Det kan handla om misstänkta sjöfyllerier, oljeutsläpp, förbjudna fiskeredskap etc.

Tjänstemän inom KFM hör även vid allvarliga hot till de yrkesgrupper som i störst utsträckning angett att de har utsatts. Som tidigare nämnts beror det troligen på att tjänstemän som arbetar vid KFM:s indrivning möter människor i känsliga situationer. Allvarliga hot mot tjänstemän inom SKV är ovanliga, endast en person har utsatts.

En mycket lägre andel domare har uppgett att de utsatts för allvarliga hot i förhållande till allvarliga trakasserier. Förklaringen är sannolikt att "spelet ofta är över" när ett ärende har gått så långt som till domstolsförhandling och att utsikterna att lyckas påverka med illegala metoder bedöms som mindre. Hos åklagare däremot är en förhållandevis hög andel utsatta för allvarliga hot, jämfört med domare. Som tidigare nämnts ligger förklaringen i att åklagare inte enbart har en funktion vid brottmålsförhandlingen utan även arbetar operativt, leder förundersökningar och fattar en rad känsliga beslut, som exempelvis häktningsframställning och åtal.

En majoritet av dem som utsatts för allvarliga hot har angett att de varit utsatta för *en* eller *två* allvarliga hotsituationer under undersökningsperioden. Det är 59 procent som har angett att de utsatts för ett allvarligt hot.

¹³ 30 personer, 0,7 procent, har inte besvarat frågan.

Ytterligare 19 procent har angett att de utsatts två gånger, vilket innebär att en så hög andel som 78 procent har uppgett ett eller två allvarliga hot. Motsvarande siffra för de allvarliga trakasserier var 56 procent.

Utsattheten för allvarliga hot geografiskt sett skiljer sig något från allvarliga trakasserier. Den mest synliga förändringen, i förhållande till allvarliga trakasserier, är att länen i Norrland (Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten) är den enda gruppering där utsattheten är högre för allvarliga hot. En möjlig förklaring kan vara att den personliga kännedomen om vilka som är myndighetspersoner är större i länen i Norrland och i andra län än i storstadslänen. Den sociala miljön i mindre tätbefolkade län innebär alltså att de som har en vilja att påverka känner till vilken myndighetsperson de ska hota. I större städer är myndighetspersoner mer anonyma. Detta förklarar emellertid inte samtliga nivåskillnader i diagrammet.

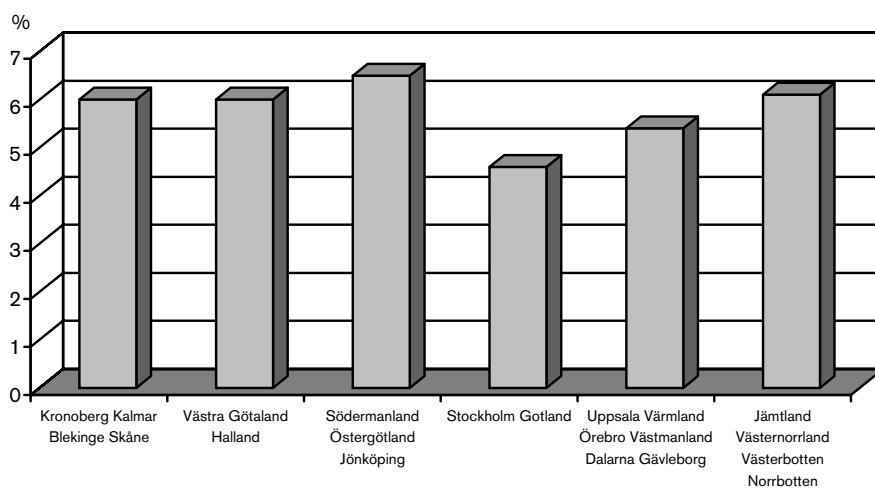

Diagram 8. Andel utsatta för allvarliga hot, samtliga yrkesgrupper, geografiskt sett, grupperingar (län). Procent. (n=253).

UTSATT FÖR VÅLDSITUATIONER

Totalt har 3,7 procent eller 166 personer uppgett att de mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005 utsatts för våldssituationer. Den skillnad som fanns mellan kvinnors och mäns utsatthet för hot är något tydligare när det gäller våld. Det är 4,4 procent män som uppgett att de utsatts för våld, mot 1,9 procent kvinnor. Skillnaden gäller samtliga yrkesgrupper, men det finns inga skillnader mellan kvinnor och män inom respektive yrkesgrupp. Anledningen till detta resultat är troligtvis att utsattheten för våld är snett fördelad över materialet, det vill säga det är främst inom de mansdominerade yrkena vid Polisen och Tullverket som personalen blir utsatta för våld. Vid en sammanslagning av kvinnors och mäns utsatthet i samtliga yrken, osynliggörs alltså den likhet i utsatthet för våld mellan könen som finns inom polisen och tullverket. Man skulle kunna uttrycka det som så, att det som för materialet som helhet först ser ut att vara skillnader mellan könen, vid en närmare granskning visar sig vara en skillnad som kan relateras till yrke.

Hur ser denna skillnad mellan yrkesgrupperna ut när det gäller utsattheten för våldssituationer? Den största skillnaden finns mellan å ena sidan

poliser och tulltjänstemän och å andra sidan övriga yrkesgrupper. Diagram 9 visar att det främst är poliser och tulltjänstemän som uppger att de utsatts för våldssituationer. Av de 166 personer som har uppgett detta är 110 poliser och 39 tulltjänstemän. I de övriga yrkesgrupperna är det tillsammans 17 personer som blivit utsatta, av dessa är sex åklagare och fem domare.

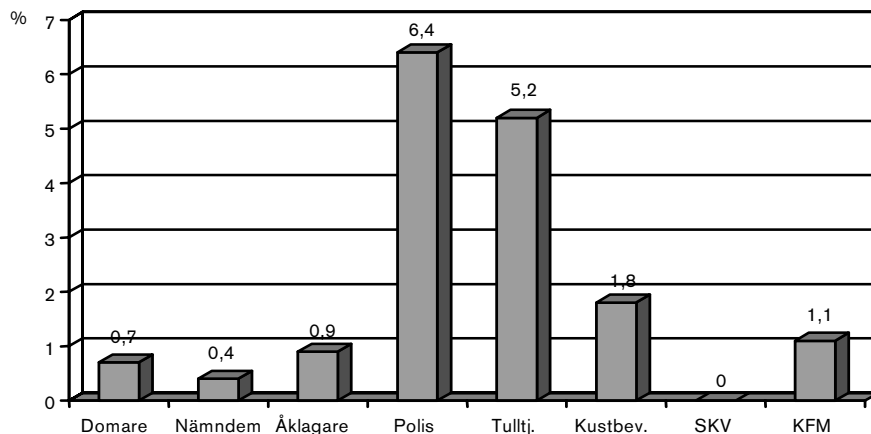

Diagram 9. Andel i respektive yrkesgrupp som varit utsatt för våldssituationer. Procent. (n=4538).¹⁴

Förklaringen till polisers och tulltjänstemäns högre utsatthet för våld jämfört med andra yrkesgrupper är att deras yrken i högre grad innebär en direkt konfrontation med människor i känsliga lägen, till exempel vid gripande och beslag. Statistiska Centralbyrån (2004) har också visat att de som drabbas av våld och hot på arbetsplatsen ofta har yrken där de kommer i kontakt med den ”stökigare” delen av allmänheten. Yrkena är exempelvis poliser och väktare. Det är visserligen även andra yrkesgrupper som konfronteras med människor i känsliga situationer, som tjänstemän inom KFM:s indrivningsverksamhet och tjänstemän inom Kustbevakningen. Skillnaden är sannolikt att enskilda poliser och tulltjänstemän, på grund av yrkets karaktär, hamnar i fler direkta möten med enskilda människor än kustbevakningstjänstemän. Tjänstemän inom KFM möter sannolikt mindre kriminellt belastade och våldsbenägna personer än de grupper som poliser och tulltjänstemän konfronteras med i känsliga lägen. Det skulle förklara den förhållandevis låga andel av tjänstemän inom KFM:s indrivningsverksamhet som utsätts för våld, trots att de till följd av arbetsuppgifter som indrivning och avhysning har en utsatt position.

I polisens fall är andelen utsatta för våldssituationer högre jämfört med allvarliga trakasserier och allvarliga hot. För tulltjänstemän är andelen utsatta lägre vid våldssituationer, än vid allvarliga trakasserier och allvarliga hot.

De flesta som har uppgett att de har utsatts för våld har blivit det *en gång* (43 procent) eller vid *två* tillfällen (21 procent). Sammanlagt har därmed 64 procent av de utsatta angett ett eller två våldstillfällen. Det är en större andel än vid allvarliga trakasserier, men en mindre andel om man jämför med all-

¹⁴ 42 personer, 0,9 procent, har inte besvarat denna fråga.

varliga hot. Det finns vissa yrkesskillnader; tulltjänstemän har i 82 procent av fallen angett att de varit utsatta för ett eller två våldstillfällen, för poliser är motsvarande siffra 55 procent. Poliser uppger alltså att de utsatts för *fler* våldstillfällen än tulltjänstemän (45 procent av poliserna och 18 procent av tulltjänstemännen har uppgivit att de utsatts för fler än två gånger under undersökningsperioden).

Utsattheten för våldssituationer geografiskt sett skiljer sig något jämfört med allvarliga trakasserier och hot. Gruppen Kronoberg, Kalmar, Blekinge och Skåne ligger högt i förhållande till de andra grupperna. Jämfört med allvarliga hot befinner sig gruppen Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten på en mycket lägre nivå. Utsattheten är dock lägre i alla länsgrupper i förhållande till allvarliga trakasserier och allvarliga hot.

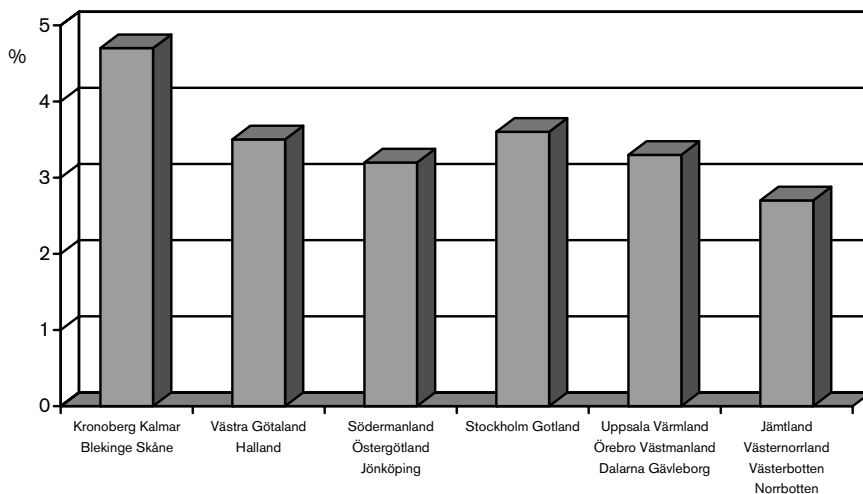

Diagram 10. Andel utsatta för våldssituationer, samtliga yrkesgrupper, geografiskt sett, grupperingar (län). Procent. (n=166).

En förklaring till att södra Sverige ligger högst vid våldssituationer, vilket också förklarar tulltjänstemäns höga utsatthet för våld, kan vara att smuggling är särskilt omfattande i dessa delar av landet. Koncentrationen av och karaktären på ingripande och beslag i södra Sverige kan leda till en hög andel våldssituationer. En annan möjlig förklaring kan vara yrkesfördelningen i de olika länsgrupperingarna. Andelen poliser och tulltjänstemän som svarat på enkäten är högre i gruppen Kronoberg, Kalmar, Blekinge och Skåne samt gruppen Stockholm och Gotland än i de andra länsgrupperingarna. Det motsatta gäller för gruppen Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten.

“Folkmassan” – en fiktiv berättelse

Det är en regnig tisdagsmorgon när kronoinspektören åker till jobbet. Hon vet som vanligt inte vad som väntar henne denna dag. Väl på arbetet träffar hon på en kollega som snabbt behöver åka ut på en utmätning och därför behöver ett vittne med sig. Det är bara att följa med eftersom läget är akut. På vägen till förrättningsplatsen berättar kollegan att gäldenärens bil syns till i närheten av dennes bostad. De har haft svårt att komma i kontakt med gäldenären för att kunna göra en utmätning och bilen är värd en hel del pengar. Det förekommer gäldenärer med obetalda skulder, vilka lever under utmätningshot, men som ändå kan hålla sig med dyra bilar.

När de kommer fram till förortens parkeringsplats står mycket riktigt bilen där. De ringer genast efter en bärgningsbil och som vanligt parkerar föraren bärgningsbilen framför gäldenärens bil så att denne inte kan köra därifrån, om han skulle vilja det.

De två kronoinspektörerna går in i trappuppgången där gäldenären bor. De ringer på dörren och tar genast två steg bakåt. De vet båda att det har hänt att när de tidigare tittat in genom brevlådeinkastet så har gäldenären försökt sparka upp dörren i syfte att skada dem.

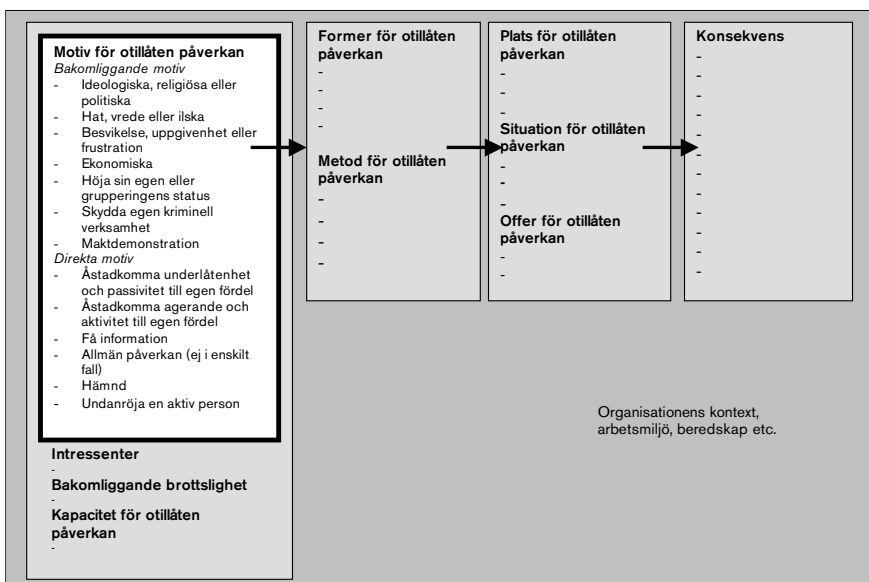
De får inget svar och går därför ner till parkeringen igen. På parkeringen har det samlats flera personer som har börjat ifrågasätta föraren i bärgningsbilen, vad han gör där och varför han parkerat in deras grannes bil. När kronoinspektörerna kommer fram blir stämningen ännu mer hätsk för att inte säga hotfull. Folkmassan ställer sig i en ring runt gäldenärens bil, för att försvåra bärgningen av bilen. Samtidigt, uppe i gäldenärens bostad, går gäldenären ut på balkongen, tittar ner på folkmassan på parkeringen, tar fram en pistol och skjuter upp i luften. Panik utbryter på parkeringsplatsen, alla flyr. Kronoinspektörerna kastar sig in i tjänstebilen och kör fort därifrån, detsamma gör föraren i bärgningsbilen. Kronoinspektörerna ringer till polisen, som snabbt är på plats för att gripa gäldenären.

Resultat enligt analysmodellen

I föregående avsnitt presenterades generella resultat för undersökningen. I detta avsnitt presenteras resultaten mer i detalj efter den struktur som beskrivs i analysmodellen och i teoriavsnittet. En detaljerad redovisning är nödvändig för att de olika myndigheterna ska kunna formulera brottsförebyggande åtgärder mot olika påverkansformer. Att presentera resultatet enligt analysmodellen kan ses som en karta över otillåten påverkan. Den första delen som presenteras är motivet för otillåten påverkan.

Motiv för otillåten påverkan

I den förenklade bilden av analysmodellen nedan visas de olika motiven för otillåten påverkan.

Som tidigare nämnts i teoriavsnittet handlar de bakomliggande motiven om varför intressenten vill använda otillåten påverkan som ett medel medan de direkta motiven i stället tar sikte på vad intressenten vill uppnå genom sitt agerande. De olika motiven kan även delas in i *direkt* och *indirekt* påverkan.

I det följande presenteras vad de utsatta tjänstemännen har uppfattat som intressentens bakomliggande och direkta motiv för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer.

SAMMANFATTNING

"Hat, vrede eller ilska" och "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" är de vanligaste bakomliggande motiv de utsatta uppfattat låg bakom allvarliga trakasserier.

"Hat, vrede eller ilska" som bakomliggande motiv uppfattas oftast förekomma mot poliser, tulltjänstemän och åklagare. Skälet är sannolikt att poliser och tulltjänstemän ofta konfronteras med intressenter i utsatta lägen, som att ingripa vid brott eller upptäcka smuglingsförsök. Åklagare exponeras genom att vid olika skeden i rättskedjan fatta en rad, för intressenten, negativa beslut.

"Besvikelse, uppgivenhet eller frustration" förekommer oftast som bakomliggande motiv mot domare och tjänstemän inom KFM. Detta är yrkesgrupper som befinner sig i slutet av kontroll- och rättskedjan och därför kan intressenter uttrycka besvikelse över de slutliga besluten och åtgärderna i en lång process.

Mer kalkylerande motiv som att "skydda egen kriminell verksamhet", "höja grupperingens eller sin egen status" och "makt demonstration" är något ovanliga var för sig men tillsammans utgör de en viktig motiva faktor. Det är framför allt tulltjänstemän och poliser som är utsatta för intressenter med sådana motiv, det vill säga i mötet med organiserad brottslighet, för tulltjänstemännen, och för polisens del, även mc-gäng och ungdomsgäng. För domare och åklagare är det förhållandevis vanligt att motivet är "makt demonstration".

Intressenter uppfattas ha två direkta motiv för att trakassera. De vill att poliser och tulltjänstemän ska vara "passiva i sin tjänsteutövning" medan domare och åklagare ska "agera i sin tjänsteutövning". Tjänstemän inom KFM ligger mellan dessa grupper.

Kustbevakningstjänstemän möter allmänheten i färre, mer selektiva och därför mer laddade situationer än poliser och tulltjänstemän. Därför utsätts de i mindre grad för trakasserier och i högre grad för hot, vilket framgår i avsnittet om allvarliga hot.

Nämndemän utsätts i mindre grad för trakasserier i förhållande till domare. Skälet är sannolikt att nämndemän har en mindre framträdande position i rättsprocessen än domare.

BAKOMLIGGANDE MOTIV VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER

I diagram 11 redovisas de utsatta tjänstemännens uppfattning av intressenternas bakomliggande motiv för det allvarligaste trakasseritillfället. Några personer har markerat fler än ett bakomliggande motiv, diagrammet visar hur stor andel som angett de olika motiven.

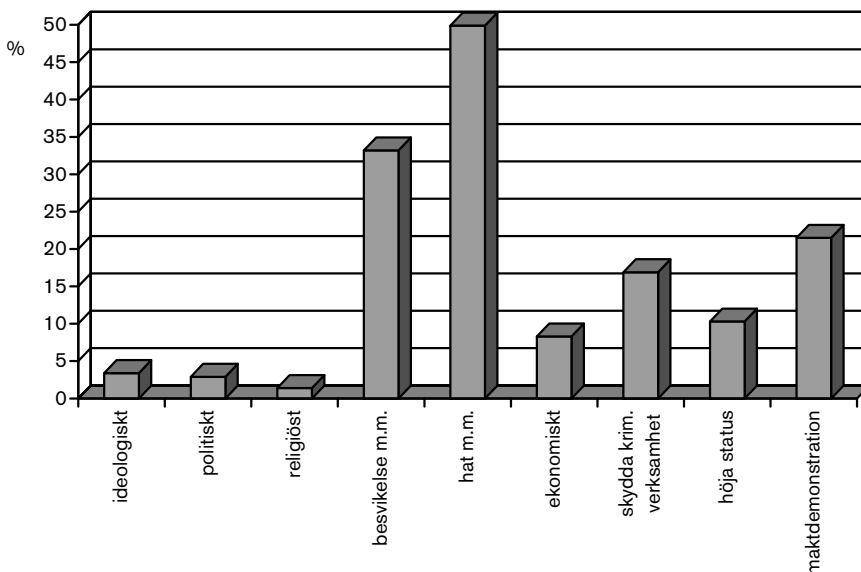

Diagram 11. Intressenternas bakomliggande motiv vid allvarliga trakasserier. Procent. (n=349).¹⁵

En stor andel, nästan varannan person som uppgett att de utsatts, har uppfattats att "hat, vrede eller ilska" var intressentens bakomliggande motiv. Även "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" är vanligt. Detta kan kopplas ihop med *indirekt* otillåten påverkan, det vill säga att intressenten har reagerat på något som den enskilde tjänstemannen redan har beslutat om eller tagit ställning till. Intressenten har då reagerat på ett beslut med besvikelse, ilska eller frustration.

De bakomliggande motiven "skydda egen kriminell verksamhet", "höja sin egen eller sin grupperings status" och "makt demonstration" och även det "ekonomiska" bakomliggande motivet kopplas ofta ihop med olika kriminella grupperingar, olika organiserade nätverk, vilket beskrevs i teoriavsnittet. Dessa fyra motiv var för sig utgör inte någon särskilt stor andel, men tillsammans är de betydligt mer omfattande. De kan ses som kalkylerande och som ett uttryck för *direkt* otillåten påverkan, det vill säga att intressenterna vill påverka den enskilde eller hela myndigheten innan någonting har skett. Det handlar om att påverka till sin egen fördel.

De som varit utsatta för allvarliga trakasserier har i mindre grad än övriga bakomliggande motiv uppfattat att motivet var ekonomiskt. Är ekonomiska motiv ett sådant som riskerar att underrapporteras? Det kanske är främmande för den utsatte att tänka sig en intressent som drivs av ekonomiska motiv. Sannolikt är nog att det ekonomiska motivet är starkt men det döljs under andra motiv. Motiv som "skydda egen kriminell verksamhet"

¹⁵ Sex personer, 1,7 procent, av de utsatta tjänstemännen har ej besvarat frågan.

och ”maktdemonstration” kan uppfattas som *tydligare* än ekonomiska motiv i själva gärningen.

Få personer har angett ”ideologiska”, ”politiska” eller ”religiösa” bakomliggande motiv. Dessa motiv kan kopplas ihop med teorier om hatbrott. Påverkan mot myndighetspersoner från intressenter med ideologiska eller politiska motiv kan snarare vara ett led i att kunna rikta hatbrotten mot andra grupper i samhället.

De bakomliggande motiven ser något olika ut för respektive yrkesgrupp. I tabell 4 visas de tre vanligaste bakomliggande motiven som de utsatta, i respektive yrkesgrupp, uppfattat att intressenten haft vid allvarliga trakasserier. Tjänstemän inom SKV redovisas inte, på grund av anonymitetsskäl, eftersom det enbart är fyra personer som utsatts för allvarliga trakasserier.

Tabell 4. De tre vanligaste bakomliggande motiven för allvarliga trakasserier i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.¹⁶

Poliser (n=107)	antal	procent	Åklagare (n=76)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	57	53,3	Hat, vrede, ilska	44	57,9
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	24	22,4	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	30	39,5
Skydda egen kriminell verksamhet	24	22,4	Maktdemonstration	13	17,1
Tulltjänstemän (n=62)	antal	procent	Domare (n=52)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	28	45,2	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	27	51,9
Maktdemonstration	22	35,5	Hat, vrede, ilska	24	46,2
Skydda egen kriminell verksamhet	18	29,0	Maktdemonstration	9	17,3
Kustbevakningstjänstemän (n=10)	antal	procent	Nämndemän (n=8)	antal	procent
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	4	40,0	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	3	37,5
Ekonomiskt	4	40,0	Hat, vrede, ilska	3	37,5
Hat, vrede, ilska	3	30,0	Höja egen/grupperingens status	2	25,0
Tjänstemän inom KFM (n=28)	antal	procent	Ideologiskt	2	25,0
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	16	57,1	Maktdemonstration	2	25,0
Hat, vrede, ilska	15	53,6	Skydda egen kriminell verksamhet	2	25,0
Ekonomiskt	9	32,1			

Utsatta domare respektive tjänstemän inom KFM skiljer sig från övriga yrkesgrupper genom att de har uppgett ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration” i högre grad än ”hat, vrede eller ilska”. Det hör troligen samman med att när domen meddelas eller när ärendet så småningom kommer till KFM är intressenten relativt uppgiven och vill snarare uttrycka sin besvikelse än sin ilska. Intervjuer med domare som blivit utsatta för allvarliga handlinger beskriver att det vanligaste motivet är ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration”. I och med domslutet skulle domaren ha orsakat allt elände och intressenten anser att det är domarens fel.

Tjänstemän inom KFM som arbetar med indrivning har uppgett att ett ”ekonomiskt” bakomliggande motiv är ganska vanligt vid allvarliga trakasserier. Dessa tjänstemän inom KFM träffar i arbetet uteslutande på intressenter med ekonomiska problem, så det är inte förvånande att tjänstemännen har uppfattat att intressenterna har ett ekonomiskt bakomliggande motiv. Att det inte är det vanligaste uppgivna motivet kan bero på att

¹⁶ Eftersom tabellen, liksom diagrammet, visar andelen av de olika motiven såsom de uppfattats av de utsatta tjänstemännen, och att en del svarat fler än ett motiv, blir summan inte 100 procent.

intressenternas användning av allvarliga trakasserier mot tjänstemän inom KFM drivs av besvikelse eller hat på grund av sin besvärliga ekonomiska situation. Det underliggande ekonomiska motivet döljs därför av de känslor av besvikelse och hat som uttrycks i konfrontationen.

Fördelningen mellan de bakomliggande motiv som åklagare har uppgett liknar den för alla yrkesgrupper, vilket framgår av i diagram 11. Till skillnad från domare uppger åklagare "hat, vrede eller ilska" som det vanligaste bakomliggande motivet. Skillnaden kan bero på att intressenten ser en möjlighet att fortfarande kunna påverka beslutet. Dessutom är det åklagaren som tar beslut om att någon ska åtalas, vilket kan väcka starka känslor hos den åtalade. Innan ett åtal kan också åklagaren ha begärt häktning, fattat beslut om husrannsakan, beslag etc. Åklagarens beslut är individualiserat och därför kan åklagare troligtvis vara en tydligare adressat för otillåten påverkan än en mer anonym tjänsteman inom en annan myndighet.

Både utsatta åklagare och domare har uppgett att "makt demonstration" som intressentens bakomliggande syfte är förhållandevis vanligt. I intervju-materialet beskriver både åklagare och domare hur obehagligt det kan vara när anhöriga och bekanta till den tilltalade befinner sig i sessionssalen, för att visa att "jag har koll på dig", i syfte att uttrycka makt över den enskilde tjänstemannen eller hela arbetsplatsen.

Poliser har uppgett "hat, vrede eller ilska" i betydligt större utsträckning än något annat bakomliggande motiv. Skälet är att poliser ofta konfronteras med intressenter i utsatta lägen, som vid ingripande vid brott. Efter "hat, vrede eller ilska" följer på en lägre nivå "besvikelse, uppgivenhet eller frustration", "skydda egen kriminell verksamhet", och vilket dock inte kan utläsas av tabell 4; "makt demonstration" och "höja sin egen eller sin grupperings status" (dessa motiv har angetts av 22 respektive 18 procent av poliserna). Av intervjuer framgår att ungdomsgäng höjer gruppens status eller sin egen status i gruppen genom att trakassera poliser, vilket har stöd i den tidigare forskning som togs upp i teoriavsnittet.

Hos tulltjänstemän är det också vanligast med "hat, vrede eller ilska", men "makt demonstration" och "skydda egen kriminell verksamhet" uppfattas också som vanligt. Tydliga exempel på makt demonstration, som kommit fram i intervjuer med tulltjänstemän är när intressenter med hjälp av olika fordon försökt att visa sin makt genom att köra mycket nära, eller till och med köra på tulltjänstemän. I dessa fall har intressenten medvetet prejat ner tulltjänstemännens bilar, backat på eller kört efter tullbilar för att skrämma tulltjänstemännen genom att visa sin makt.

Att trakasserade tulltjänstemän upplever att "makt demonstration" och "skydda egen kriminell verksamhet" är vanliga bakomliggande motiv, speglar tulltjänstemännens arbetssituation. De intressenter som tulltjänstemän ofta arbetar mot är organiserade grupperingar med inriktning på alla former av smuggling. Ett annat exempel på "makt demonstration" som en intervjuad tulltjänsteman nämnde gällde en anhörig till en häktad som "hänvisade" till sin nära koppling till mäktiga grupper och gäng.

Det är relativt få kustbevakningstjänstemän och nämndemän som uppgett att de blivit utsatta för allvarliga trakasserier. Det kan vara en förklaring till att de bakomliggande motiven är mer jämnt utspridda än för andra yrkesgrupper. Ekonomiska motiv uppfattas inte enbart finnas bakom trakasserier mot tjänstemän inom KFM utan även mot kustbevakningstjänstemän. Fiskare, som ofta kustbevakningstjänstemän har att göra med, kan förlora stora summor pengar om deras fiskeredskap tas i beslag, på grund av att de är olagliga. Både "besvikelse, uppgivenhet och frustration" och

”ekonomiska” motiv kan vara motiv till att kustbevakningstjänstemän blir utsatta för trakasserier av fiskare.

I intervjuerna har samtliga typer av bakomliggande motiv vid allvarliga trakasserier tagits upp. De bakomliggande motiven kopplas ofta till de direkta motiven, det vill säga vad intressenten ville uppnå med trakasserierna.

DIREKTA MOTIV VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER

I diagram 12 visas hur de som varit utsatta för allvarliga trakasserier uppfattat vad intressenten ville uppnå med gärningen, det vill säga intressentens direkta motiv. Flera av de utsatta tjänstemännen har angett fler än ett alternativ för vad intressenten ville uppnå. Därför visar diagrammet hur stor andel av tjänstemännen som har uppgett de olika direkta motiven.

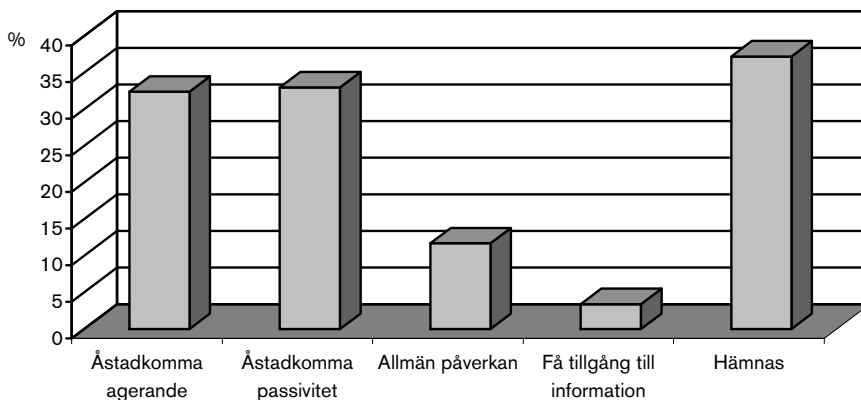

Diagram 12. Intressenternas direkta motiv vid allvarliga trakasserier. Procent. (n=349).¹⁷

I diagrammet syns tydligt att det finns två olika typer av allvarliga trakasserier. Dels den *direkta påverkan* genom att intressenten vill åstadkomma något, dels den *indirekta påverkan* där intressenten vill hämnas för redan fattade beslut. Även ”allmän påverkan” och att intressenten vill ”få tillgång till information” kan räknas till direkt påverkan. Förutom dessa fem vanligaste direkta motiv har 6 procent av de utsatta angett ett annat motiv eller att de inte vet vad intressentens syfte var med det allvarligaste trakasseriet.

Intervjupersoner berättar om kartläggning av myndighetspersoner från kriminella gäng som ett exempel på ”allmän påverkan” mot hela myndigheten. Genom att poliser vid husrannsakan finner kartläggningen och berättar om det för sina kollegor, har det kriminella gänget förvandlat en husrannsakan från något, för deras del, negativt till något positivt. Det har alltså handlat om att förmedla ett budskap genom att medvetet läcka uppgifter om att tjänstemän kartläggs.

De tre motiv som dominerar bilden för samtliga yrkesgrupper dominerar även inom respektive yrkesgrupp. I tabell 5 visas de tre vanligaste direkta motiven som de utsatta inom respektive yrkesgrupp bedömt intressenten ha haft med det allvarligaste trakasseritillfället. Tjänstemän inom SKV redovisas inte eftersom det enbart är fyra personer som utsatts för allvarliga trakasserier.

¹⁷ Fem personer, 1,4 procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

Tabell 5. De tre vanligaste direkta motiven vid allvarliga trakasserier i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=107)			Åklagare (n=76)		
	antal	procent		antal	procent
Att hämnas	45	42,1	Åstadkomma agerande/aktivitet	34	44,7
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	38	35,5	Att hämnas	30	39,5
Åstadkomma agerande/aktivitet	25	23,4	Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	20	26,3
Tulltjänstemän (n=62)			Domare (n=52)		
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	31	50,0	Åstadkomma agerande/aktivitet	24	46,2
Att hämnas	20	32,3	Att hämnas	22	42,3
Åstadkomma agerande/aktivitet	10	16,1	Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	6	11,5
Kustbevakningstjänstemän (n=10)			Nämndemän (n=8)		
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma agerande/aktivitet	4	40,0	Allmän påverkan	4	50,0
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	4	40,0	Att hämnas	3	37,5
Allmän påverkan	2	20,0	Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	2	25,0
Tjänstemän inom KFM (n=28)					
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma agerande/aktivitet	14	50,0			
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	13	46,4			
Att hämnas	8	28,6			

Domare, åklagare och tjänstemän inom KFM har framför allt uppfattat att intressenterna vill uppnå ”agerande eller aktivitet till egen fördel”. För domare och åklagare är motivet att ”hämnas” vanligt. Det vill säga att domare och åklagare har både intressenter som utövar *direkt och indirekt* påverkan. För åklagare är det dessutom ganska vanligt att intressenten vill att åklagaren ska vara ”passiv” i sin myndighetsutövning till intressentens egen fördel. Detta motiv är inte särskilt vanligt vid allvarliga trakasserier mot domare, men det förekommer. Eftersom domarens arbete är synligt och därför kan kontrolleras av inte minst parterna i processen är utrymmet för att vara passiv begränsat.

För tjänstemän inom KFM är det nästan lika vanligt att intressenten vill ”åstadkomma passivitet eller underlåtenhet” som att ”åstadkomma ett agerande”. Mer sällan vill man hämnas på tjänstemän inom KFM. Skälet är att tjänstemän inom KFM möter människor i desperata situationer där utrymmet för att hämnas är litet eftersom tjänstemännen inom KFM kommer in sent i kontroll- och rättskedjan. Intressenterna vill snarare att tjänstemännen ska agera eller vara passiva i sin tjänsteutövning för att underlätta intressentens desperata situation.

Poliser är de enda som uppfattat ”att hämnas” är intressentens vanligaste direkta motiv. Poliser har också uppgett att intressentens bakomliggande motiv i hög grad är ”hat, vrede eller ilska”, vilket speglar intressentens direkta motiv och den bredd av situationer och människor som poliser möter i sitt arbete.

Poliser och tulltjänstemän har i högre grad än domare, åklagare och tjänstemän inom KFM uppfattat att intressenten vill ”åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel”. Intervjuade poliser och tulltjänstemän berättar att de ofta hamnar i situationer där det finns utrymme för att vara passiv och intressenterna försöker givetvis att påverka tjänstemännen. Några intervjupersoner beskriver situationer där man inte orkar stå emot påverkan och därför är passiv.

Det verkar som om det finns två olika grupper av yrken som har mycket gemensamt vad gäller intressentens direkta motiv, en grupp som uppfat-

tat att intressenten vill uppnå ett ”agerande” till egen fördel, en annan som uppfattat att intressenten vill uppnå ”passivitet” från tjänstemannens sida till egen fördel. Den första gruppen utgörs av domare och åklagare och den andra gruppen består av polis och tulltjänstemän. Tjänstemän inom KFM befinner sig mittemellan. Man kan också se dessa likheter mellan yrkesgrupperna vad gäller intressentens bakomliggande motiv. Kan detta handla om uniformerade tjänstemäns arbetsuppgifter jämfört med övriga tjänstemäns? Tulltjänstemän och vissa poliser står i högre grad i frontlinjen och möter människor i andra situationer än domare och åklagare. Tjänstemän inom KFM möter människor i båda dessa situationer, både i ”frontlinjen” och på ”kontoret”. Det är viktigt att komma ihåg att åklagare är mer utsatta för allvarliga trakasserier än domare. Åklagare har också vissa operativa arbetsuppgifter.

Kustbevakningstjänstemän som blivit utsatta för allvarliga trakasserier är visserligen relativt få, men en stor andel av dem som utsatts har uppgett ”agerande” eller ”passivitet” till egen fördel. Dessa två alternativ var mycket vanligare än de andra. Detta innebär att kustbevakningstjänstemän anser att det i mycket få fall handlar om att intressenten vill hämnas. Vad skiljer denna uniformerade yrkesgrupp från polis och tulltjänstemän som oftare kommer i kontakt med personer som vill hämnas? Möter poliser och tulltjänstemän en annan kategori av människor i sitt arbete än kustbevakningstjänstemän? Som tidigare nämnts möter sannolikt kustbevakningstjänstemän till följd av yrkets karaktär människor i färre typer av situationer. Det kan innebära att det är en mindre andel som tar till trakasserier för att hämnas. Däremot är de möten som sker ofta av dramatisk karaktär, vilket återspeglas i en annan form av otillåten påverkan, allvarliga hot.

Det är också få nämndemän som är utsatta för allvarliga trakasserier. De är den enda grupp som angett allmän påverkan som det vanligaste direkta motivet. En möjlig förklaring kan vara att nämndemän i förhållande till yrkesdomare har en mer undanskymd roll i domstolsförhandlingen. Därför uppfattar de att intressenterna försöker påverka hela gruppen.

SAMMANFATTNING

"Hat, vrede eller ilska" uppfattas vara det vanligaste bakomliggande motivet för allvarliga hot. Det gäller för poliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän, tjänstemän inom KFM, åklagare och domare. Skälet är att de starkaste känslorna såsom hat och hämnd uttrycks oftare genom allvarliga hot än genom allvarliga trakasserier.

Samtliga grupper utom tulltjänstemän har uppfattat motivet "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" som näst vanligast. Skälet till att tulltjänstemän uppger "maktdemonstration" som näst vanligast är sannolikt att de i högre grad än andra yrkesgrupper möter organiserad brottslighet. För de andra grupperna ligger de mer kalkylerande motiven först efter motiv som hat och besvikelse. Det är dock tydligt att det inte är de mer kalkylerande motiven som dominerar bilden, utan de motiv som tyder på att intressenten reagerar på ett redan taget beslut är också vanliga.

Som vid allvarliga trakasserier vill intressenter vid allvarliga hot att poliser och tulltjänstemän ska vara "passiva i sin tjänsteutövning". Gentemot domare och åklagare vill intressenten i stället "hämnas". Skälet är nog att den typ av intressenter som domare oftast möter inte påverkar genom hot utan när hot aktualiseras är det fråga om att "hämnas". Detsamma gäller delvis för åklagare.

BAKOMLIGGANDE MOTIV VID ALLVARLIGA HOT

I diagram 13 visas de utsattas uppfattning av intressentens bakomliggande motiv för allvarliga hot. Flera personer i enkätundersökningen har också markerat fler än ett bakomliggande motiv, diagrammet visar därför hur stor andel som angett de olika motiven.

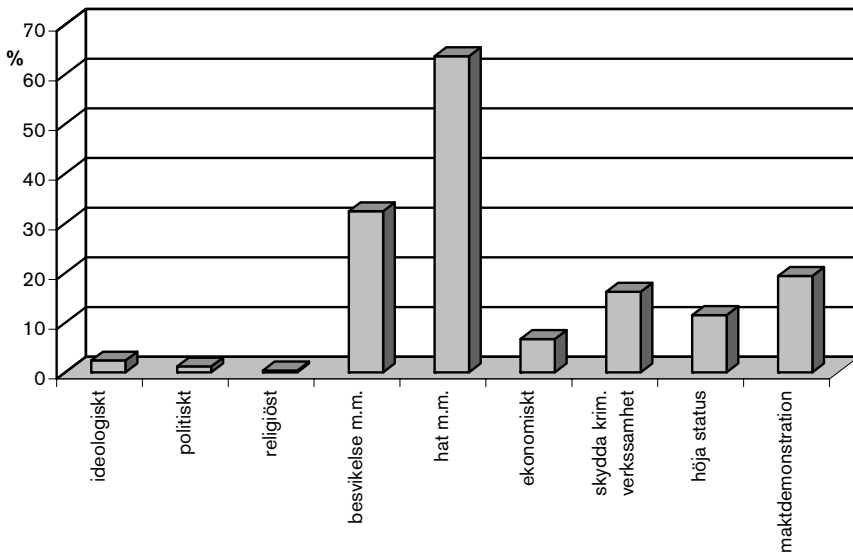

Diagram 13. Intressenternas bakomliggande motiv vid allvarliga hot. Procent. (n=253).¹⁸

¹⁸ Fyra personer, 1,6 procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

Fördelningen av de bakomliggande motiven vid allvarliga hot liknar fördelningen vid allvarliga trakasserier. Dock uppfattas motivet ”hat, vrede eller ilska” vara vanligare vid allvarliga hot än vid allvarliga trakasserier. De ”ideologiska” och ”politiska” motiven utgör en mindre del än vid de allvarliga trakasserier. De andra bakomliggande motiven befinner sig på ungefär samma nivå.

Detta resultat skulle kunna tolkas som att vid allvarliga hot handlar det mer om *indirekt* påverkan, det vill säga att reagera på något som redan har hänt och vid allvarliga trakasserier handlar det något mer om en *direkt* påverkan, det vill säga att använda subtila metoder för att åstadkomma något till egen fördel. Från ett perspektiv som fokuserar på myndigheternas funktionssätt kan därför trakasserier ha en större betydelse än hot. Däremot är det rimligt att den enskilde befattningshavaren känner sig mer utsatt vid hot än vid trakasserier eftersom hot förknippas med skada, vilket oftast inte är lika tydligt vid allvarliga trakasserier.

De bakomliggande motiven för respektive yrkesgrupp är något enhetligare jämfört med vid de allvarliga trakasserier. Alla yrkesgrupper anger nu att ”hat, vrede eller ilska” är det vanligaste bakomliggande motivet. I tabell 6 visas de tre vanligaste bakomliggande motiven för respektive yrkesgrupp vid allvarliga hot. Det är få tjänstemän inom SKV och nämndemän som blivit utsatta för allvarliga hot och därför särredovisas inte motiven för dessa.

Tabell 6. De tre vanligaste bakomliggande motiven vid allvarliga hot i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=94)	antal	procent	Tjänstemän inom KFM (n=17)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	60	63,8	Hat, vrede, ilska	10	58,8
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	24	25,5	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	8	47,1
Skydda egen kriminell verksamhet	22	23,4	Ekonomiskt	7	41,2
Tulltjänstemän (n=59)	antal	procent	Åklagare (n=46)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	35	59,3	Hat, vrede, ilska	32	69,6
Maktdemonstration	17	28,8	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	17	37,0
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	14	23,7	Maktdemonstration	7	15,2
Kustbevakningstjänstemän (n=17)	antal	procent	Domare (n=18)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	13	76,5	Hat, vrede, ilska	11	61,1
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	9	52,9	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	10	55,6
Höja egen/grupperingens status	6	35,3	Maktdemonstration	5	27,8

Tulltjänstemän har vid allvarliga trakasserier inte uppfattat att motivet ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration” var en av de tre vanligaste, men det har de gjort vid allvarliga hot. Återigen verkar det som om det är vanligare att intressenten reagerar med hot på något som redan har hänt än att det handlar om att påverka med kalkylerande syften. Som nyss nämnts förefaller det därför som om allvarliga trakasserier i högre grad än allvarliga hot används för att *direkt* påverka myndighetsutövningen. Det finns dock även vid allvarliga hot bakomliggande motiv som ”maktdemonstration”. Det anser både domare, åklagare och tulltjänstemän. Maktdemonstration kan ses som en *indirekt* påverkan, för att ha en effekt på myndighetens arbete i framtiden. Polisen anger också att ett vanligt motiv är att intressenten vill ”skydda egen kriminell verksamhet”.

Intervjupersoner berättar att hot som uppstår i ”stridens hetta” ser man inte så allvarligt på. Det är kanske obehagligt just då, men man ”skakar av sig” händelsen snabbt. Hot där syftet är att påverka tjänstemannen, eller hot som är systematiska eller återkommande, är däremot mycket mer obehagliga och tas på större allvar av den enskilde tjänstemannen.

Intervjuade poliser berättar att vissa hot de får ta emot är riktade mot den enskilde polisen i yrkesrollen. Vissa intressenter uttrycker ”hat, vrede eller ilska” för att just den polismannen var den ”aktiva” vid ett ingripande.

Kustbevakningstjänstemän är den enda yrkesgrupp där en större andel blivit utsatt för allvarliga hot än för allvarliga trakasserier. Har det att göra med vilka situationer som kustbevakningstjänstemän befinner sig i eller vilka intressenter som försöker påverka dem? Det här är frågor som vi får återkomma till senare i resultatavsnittet.

DIREKTA MOTIV VID ALLVARLIGA HOT

I diagram 14 visas hur de som varit utsatta för allvarliga hot uppfattat vad intressenten ville uppnå med gärningen, det vill säga intressentens direkta motiv. Flera av de utsatta tjänstemännen har angett mer än ett direkt motiv med det allvarliga hotet, därför visar diagrammet hur stor andel av tjänstemännen som har uppgett de olika direkta motiven.

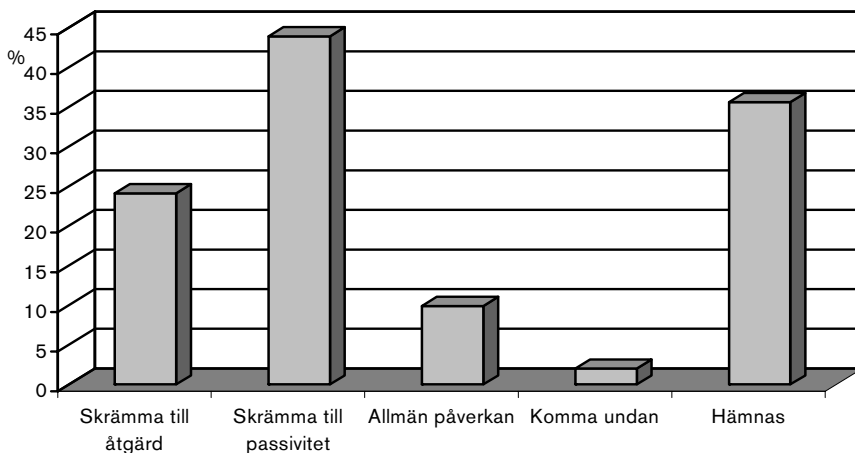

Diagram 14. Intressenternas direkta motiv vid allvarliga hot. Procent. (n=253).¹⁹

En jämförelse mellan intressenternas direkta motiv bakom allvarliga trakasserier respektive allvarliga hot visar att motivet ”hämnas” befinner sig på samma nivå medan att ”skrämma till passivitet eller underlåtenhet till egen fördel” befinner sig på en högre nivå och dessutom är det vanligaste motivet. Detta kan tolkas som att det är vanligare att intressenten vill *direkt* påverka till passivitet vid allvarliga hot. Med tanke på att även det bakomliggande motivet ”hat, vrede eller ilska” är vanligt vid allvarliga hot kan man dra slutsatsen att intressenten både *direkt* och *indirekt* vill påverka genom att dels reagera på något som redan har hänt, dels skrämna den enskilde befattingshavaren till passivitet eller underlåtenhet i framtiden. En tänkbar förklaring är att starka känslor som hat och hämnd uttrycks genom

¹⁹ Fyra personer, 1,6 procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

hot snarare än genom trakasserier. Det kan också röra sig mer om kalkyle-
rande hämndsituationer från organiserade grupperingar, som en intervjupe-
rson uttrycker det, ”om man har en fästing på sig vill man bli av med den”.

”Skrämna till åtgärd eller beslut” uppfattas vara något mindre vanligt
vid allvarliga hot än vid allvarliga trakasserier. ”Allmän påverkan” är på
samma nivå. Det tål att upprepas att det är vanligare att intressenter allvar-
ligt trakasserar tjänstemän än hotar dem när syftet är att åstadkomma ett
agerande eller beslut till egen fördel.

Förutom dessa fem vanligaste direkta motiv vid allvarliga hot har 3,6
procent av de utsatta svarat något annat motiv eller att de saknar kunskap
om intressentens direkta motiv.

De direkta motiven ser olika ut för de olika yrkesgrupperna och ändras
dessutom inom varje yrkesgrupp i förhållande till allvarliga trakasserier. I
tabell 7 visas de tre vanligaste direkta motiven som de utsatta bedömt
intressenten haft när denne hotat tjänstemän inom respektive yrkesgrupp.
Nämndemän och tjänstemän inom SKV redovisas inte eftersom det är för få
personer som blivit utsatta för allvarliga hot i dessa grupper.

Tabell 7. De tre vanligaste direkta motiven vid allvarliga hot i respektive yrkesgrupp. Antal och
procent.

Poliser (n=94)			Tjänstemän inom KFM (n=17)		
	antal	procent		antal	procent
Skrämna till passivitet/underlåtenhet	51	54,3	Skrämna till passivitet/underlåtenhet	9	52,9
Att hämnas	27	28,7	Skrämna till åtgärd/beslut	5	29,4
Skrämna till åtgärd/beslut	24	25,5	Att hämnas	5	29,4
Tulltjänstemän (n=59)			Åklagare (n=46)		
	antal	procent		antal	procent
Skrämna till passivitet/underlåtenhet	30	50,8	Att hämnas	27	58,7
Att hämnas	19	32,2	Skrämna till åtgärd/beslut	10	21,7
Skrämna till åtgärd/beslut	13	22,0	Skrämna till passivitet/underlåtenhet	7	15,2
Kustbevakningstjänstemän (n=17)			Domare (n=18)		
	antal	procent		antal	procent
Skrämna till passivitet/underlåtenhet	11	64,7	Att hämnas	11	61,1
Skrämna till åtgärd/beslut	5	29,4	Skrämna till åtgärd/beslut	3	16,7
Övriga svarsalternativ	2	11,8	Skrämna till passivitet/underlåtenhet	3	16,7

Domare och åklagare uppvisar samma mönster, men ett annorlunda sådant
i förhållande till hur de har svarat vid allvarliga trakasserier. Nu uppger en
stor andel i båda yrkesgrupperna att de uppfattat ”att hämnas” som intres-
sentens direkta motiv med gärningen. Varför ändras mönstret? Sannolikt är
det så att intressenter vill inte påverka domare och åklagare direkt genom
hot, utan hotet är snarare en hämndaktion. Det kan vara så som diskuterats
tidigare att det är stor skillnad mellan allvarliga trakasserier och allvarliga
hot, både vad gäller vilka som utför gärningen och i vilka situationer den
sker. Bedöms det mer framgångsrikt sett från intressentens sida, att trakas-
sera, eller kalkylerar intressenten med att hot är straffbart till skillnad från
vissa trakasserier? Kan det vara så att allvarliga trakasserier är ett större
demokratiproblem och arbetsmiljöproblem än allvarliga hot?

Hos de övriga fyra redovisade yrkesgrupperna har en större andel än
samtliga yrkesgrupper svarat att intressentens direkta motiv var att ”skrä-
ma till passivitet eller underlåtenhet”. Nu kan vi återigen se tydliga grupper.
Det är de uniformerade yrkesgrupperna å ena sidan och de ”andra” yrkes-
grupperna å andra sidan med tjänstemän inom KFM någonstans mitt emell-
lan. Återigen har kustbevakningstjänstemän inte angett att intressentens
direkta motiv är ”att hämnas”. Denna skillnad finns vid allvarliga trakas-
sier liksom vid hot och måste förklaras, kanske med vilka intressenter som
utövar otillåten påverkan eller i vilka situationer påverkan sker.

BAKOMLIGGANDE OCH DIREKTA MOTIV VID VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

"Hat, vrede eller ilska" respektive "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" uppfattas, liksom vid allvarliga trakasserier och hot, vara de vanligaste bakomliggande motiven för våldssituationer. En stor skillnad är emellertid att våld mer eller mindre uteslutande är riktat mot två yrkesgrupper; poliser och tulltjänstemän. Skälet är sannolikt att dessa yrkesgrupper direktkonfronteras med intressenter i känsliga situationer.

Våld används sällan som "makt demonstration". Mycket talar för att våldet är oplanerat och sker i stundens ingivelse. Detta är en stor skillnad mot trakasserier, som är mer kalkylerande. Det finns flera exempel på poliser som utsatts för kraftigt våld från ungdomsgäng.

Som vid direkta motiv med allvarliga trakasserier och allvarliga hot vill intressenten genom att använda våld skrämman polisen eller tulltjänstemannen "till passivitet".

BAKOMLIGGANDE MOTIV VID VÅLDSSITUATIONER

I diagram 15 visas hur de som varit utsatta för våldssituationer uppfattat vad intressentens bakomliggande motiv varit med gärningen. Flera har även här markerat fler än ett bakomliggande motiv. Diagrammet visar därför hur stor andel av tjänstemännen som angett de olika motiven.

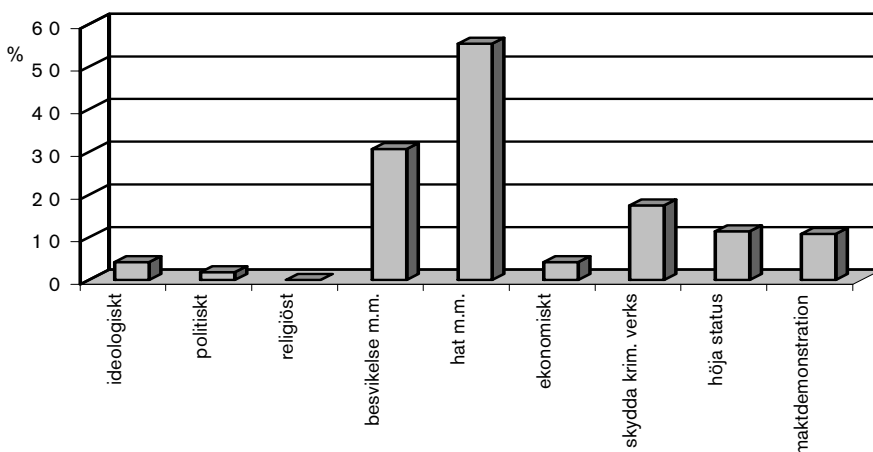

Diagram 15. Intressenternas bakomliggande motiv vid våldssituationer. Procent. (n=166).²⁰

För att återknyta till det generella resultatet är det viktigt att komma ihåg att de yrkesgrupper som blivit utsatta för våldssituationer framför allt är poliser och tulltjänstemän. De utsatta från andra yrkesgrupper utgör endast tillsammans 17 personer, varav sex är åklagare och fem är domare.

²⁰ Tre personer, 1,2 procent, av de utsatta tjänstemännen har ej besvarat frågan.

”Hat, vrede eller ilska” är liksom vid allvarliga trakasserier och vid allvarliga hot det vanligaste angivna bakomliggande motivet. Andelen som svarat ”hat, vrede eller ilska” är lägre i förhållande till allvarliga hot, men är fortfarande högre än vid allvarliga trakasserier.

Ett bakomliggande motiv som är mindre vanligt vid våld än vid allvarliga trakasserier och hot är ”maktdemonstration”. Det är alltså inte en vanlig metod att utöva våld i syfte att demonstrera sin makt gentemot myndighetspersoner. En möjlig förklaring kan vara att en intressent som är införstådd med ”spelreglerna” inte väljer våld som en metod för att visa sig mäktig, vilket stöds av resonemanget i teoriavsnittet. Däremot är ”skydda egen kriminell verksamhet” och ”höja sin egen eller sin grupperings status” kvar på samma nivå som vid allvarliga trakasserier och allvarliga hot. Som tidigare nämnts, i teoriavsnittet, använder ungdomsgång otillåten påverkan mot myndighetspersoner i syfte att höja sin egen status i gruppen eller att höja gruppens status gentemot andra grupper eller gentemot myndigheten. Några intervjuade poliser har varit utsatta för våldssituationer från ungdomar. I ett fall har våldet varit särskilt grovt och utövats under lång tid mot polismanen.

De ”ideologiska” och ”politiska” motiven utgör en något större andel av dem som varit utsatta för våldssituationer jämfört med allvarliga trakasserier eller hot. Eftersom dessa motiv är högre borde det bakomliggande motivet vara kopplat till vilka intressenter som utövar våld. Det kan även vara så att motiven är kopplade till yrkesgrupper. Som tidigare nämnts är det nästan enbart poliser och tulltjänstemän som är utsatta för våld.

De bakomliggande motiven hos intressenterna som poliser och tulltjänstemän har uppfattat ser något olika ut. I tabell 8 visas de tre vanligaste bakomliggande motiven.

Tabell 8. De tre vanligaste bakomliggande motiven vid våldssituationer i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=110)	antal	procent	Tulltjänstemän (n=39)	antal	procent
Hat, vrede, ilska	68	61,8	Besvikelse, uppgivenhet, frustration	17	43,6
Besvikelse, uppgivenhet, frustration	29	26,4	Hat, vrede, ilska	14	35,9
Skydda egen kriminell verksamhet	14	12,7	Skydda egen kriminell verksamhet	13	33,3
Maktdemonstration	14	12,7			

Tulltjänstemän har, till skillnad från vid allvarliga hot och allvarliga trakasserier, angett ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration” i högre grad än ”hat, vrede eller ilska”. Medan poliser har angett precis tvärt om. Det kan handla om att det är olika typer av intressenter som utför våldshandlingar mot dem. Skillnaden är att tulltjänstemän i större utsträckning än poliser upptäcker misstänkta brott genom att en stor del av arbetet är inriktad på kontroll. När smugglingsförsök upptäcks ligger det nära till hands att uttrycka ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration” snarare än ”hat, vrede eller ilska”. Dock är skillnaden härfin mellan orden ilska och frustration.

Som vid allvarliga trakasserier och hot har en hög andel tulltjänstemän uppfattat att de som utsätter dem för otillåten påverkan har ”skydda egen kriminell verksamhet” som bakomliggande motiv och det gäller även vid våldssituationer. Skälet är att Tullverket riktar en stor del av sin verksamhet mot organiserad brottslighet. Intervjupersoner vittnar om att personer med kriminell livsstil i vissa fall kan ta till vilka våldsamma metoder som helst för att skydda sig själva och sin verksamhet.

När det gäller de domare och åklagare som varit utsatta för våldssituationer är det vanligaste bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska". I samband med att dom meddelats har flera våldshändelser inträffat mot åklagare och domare, både med slag och knivhugg, där det direkta motivet varit hämnd.

DIREKTA MOTIV VID VÅLDSSITUATIONER

I diagram 16 visas hur de som varit utsatta för våldssituationer uppfattat vad intressenten ville uppnå med gärningen, det vill säga intressentens direkta motiv. Flera av de utsatta har angett fler än ett direkt motiv till våldshändelsen. Diagrammet visar hur stor andel av tjänstemännen som har angett de olika motiven.

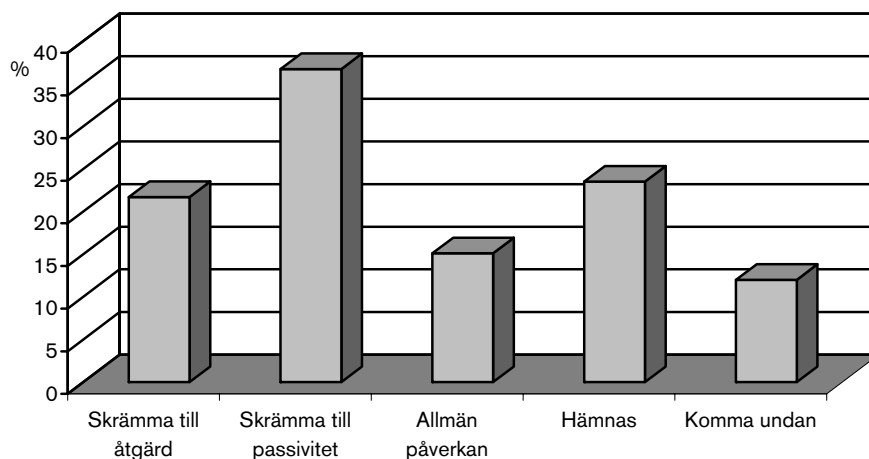

Diagram 16. Intressenternas direkta motiv vid våldssituationer. Procent. (n=166).²¹

Fördelningen mellan de olika direkta motiven liknar den som gäller vid allvarliga hot. Dock är motivet att "hämnas" ovanligare medan motivet "allmän påverkan" är vanligare. Dessutom har ingen angett motivet "att få tillgång till information". Däremot har en del av de utsatta svarat att intressenten ville "komma undan", som ett skäl till att utöva våld. En förklaring är att våldssituationer sker i konfrontationsmöten. Att hämnas på någon är att reagera på något som redan har hänt, vilken då naturligt inte sker så ofta vid våldssituationer eftersom våldet sker direkt på platsen. Men det är enbart en delförklaring eftersom motivet att "hämnas" ändå är det näst vanligaste direkta motivet.

Förutom dessa fem vanligaste direkta motiv vid våldssituationer, har 7,8 procent av de utsatta svarat ett annat direkt motiv eller att de inte kände till intressentens motiv.

Det är en liten skillnad mellan de direkta motiven bakom våldshandlingar riktade mot polis och tulltjänstemän. I tabell 9 visas de tre vanligaste direkta motiven som de utsatta uppfattat intressenten haft bakom våldssituationen mot poliser respektive tulltjänstemän.

²¹ Fyra personer, 2,4 procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

Tabell 9. De tre vanligaste direkta motiven vid våldssituationer i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=110)	antal	procent	Tulltjänstemän (n=39)	antal	procent
Skrämma till passivitet/underlåtenhet	40	36,4	Skrämma till passivitet/underlåtenhet	19	48,7
Skrämma till åtgärd/beslut	28	25,5	Skrämma till åtgärd/beslut	7	17,9
Att hämnas	23	20,9	Komma undan	7	17,9

En något större andel tulltjänstemän i förhållande till poliser har uppfattat "skrämma till passivitet eller underlåtenhet" som det vanligaste direkta motivet till våldshändelsen. Skälet är sannolikt att tulltjänstemän till följd av yrkets karaktär till exempel genomför kontroll av gods. Tulltjänstemän befinner sig då i situationer där intressenterna har mycket att vinna om tjänstemännen är passiva.

Hos både poliser och tulltjänstemän vill intressenten i högre grad skrämma i syfte att åstadkomma "passivitet" eller "åtgärd" än att hämnas. Det är tydligt att några våldshandlingar utövas i stundens ingivelse och till följd av den aktuella situationen. Det är därför som "skrämma till åtgärd", "skrämma till passivitet" och att "komma undan" sammantaget dominerar bland intressenternas direkta motiv och att reaktionen i efterhand, att "hämnas" är mindre vanligt.

Intressenternas bakomliggande motiv är främst "hat, vrede eller ilska" eller "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" och det direkta motivet är att skrämmas till passivitet eller åtgärd. Hos de domare och åklagare som blivit utsatta för våldssituationer är dock det vanligaste direkta motivet hämnd. Både intervjuade domare och åklagare som berättat att de blivit utsatta för våldssituationer anger att motivet varit "att hämnas" på ett redan taget beslut.

“Massutskicket” – en fiktiv berättelse

En regnig tisdagsmorgon gör några poliser en husrannsakan i en klubblokal, tillhörande ett kriminellt mc-gäng. De har spanat länge på mc-gänget och det finns klara misstankar om att det förvaras automatvapen i lokalen, vapen som har använts vid ett tidigare värdetransportrån. Husrannsakan är väl förberedd för att medlemmarna inte ska kunna smussla undan vapen och andra komprometterande bevis.

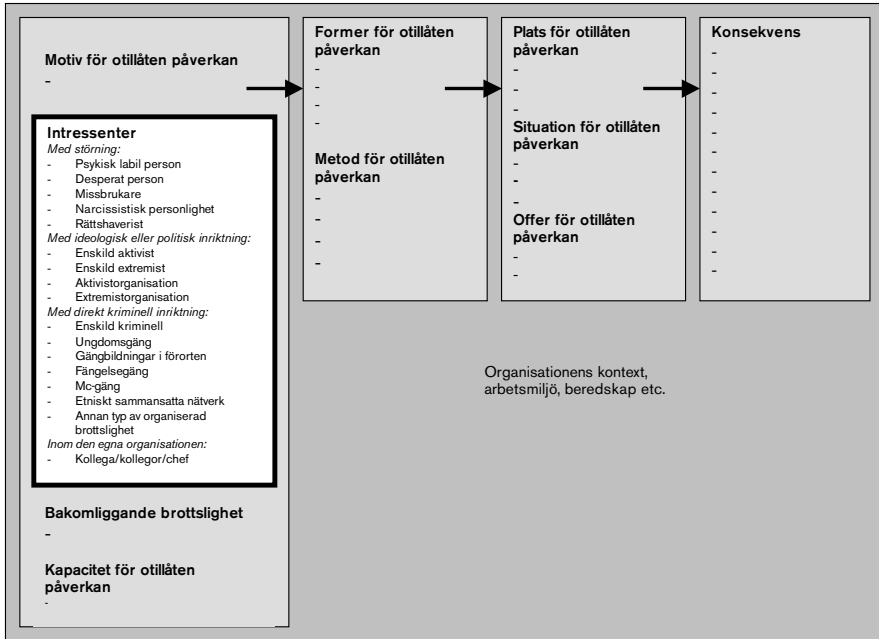
I klubblokalen finner polisen inte några vapen, däremot vapenfett och annan utrustning för vapenvård. Vad poliserna i stället hittar är antecknade registreringsnummer till några polisers privata personbilar. En av dessa poliser är med under husrannsakan. De finner även fotografier, anteckningar om hemadresser, årsinkomst och andra privata uppgifter till poliser som arbetar mot mc-relaterad brottslighet. De finner även uppgifter om tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän. Det handlar dels om en kartläggning av enskilda poliser och andra tjänstemän och dels om en kartläggning av myndigheternas arbetsformer, till exempel arbetsscheman.

Poliserna som genomförde husrannsakan i klubblokalen berättar naturligtvis för sina kollegor vad de hittat och rapporterar detta till myndigheterna.

Medlemmarna i mc-gänget är nöjda. De har förvandlat en husrannsakan från något negativt till något positivt. Kartläggningen av tjänstemännen har fungerat som ett massutskick, “vi vet vilka ni är”. Det har alltså handlat om ett budskap genom att medvetet läcka ut uppgifter om att tjänstemän kartläggs. Ingen av poliserna tror att det var en ren tillfällighet att materialet låg framme för att bara kunna hittas vid husrannsakan. Vad som också bekymrar polisen är att mc-gänget verkade känna till att en husrannsakan skulle äga rum. Finns det en läcka inom myndigheten?

Intressenter

I enkät- och intervjuundersökningen har de deltagande fått frågan om vilken typ av individ eller gruppering som de bedömer låg bakom gärningen. I följande avsnitt presenteras intressenter vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer enligt indelningen i teoriavsnittet, det vill säga intressenter med störning, med ideologisk och politisk inriktning, med direkt kriminell inriktning och inom den egna organisationen. Detta visas i den förenklade bilden av analysmodellen nedan. Intressenterna kopplas också ihop med de bakomliggande och direkta motiven. Sist i avsnittet presenteras även intressenterna från ett köns/genusperspektiv.

SAMMANFATTNING

54 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt trakasserats av en intressent med störning.

5,4 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt trakasserats av en intressent med ideologisk och politisk inriktning.

40 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt trakasserats av en intressent med direkt kriminell inriktning.

1,4 procent av de utsatta tjänstemännen har angett att de allvarligt trakasserats av en intressent som kan tolkas vara inom den egna organisationen.

Den vanligast förekommande intressenten som uppfattas ligga bakom allvarliga trakasserier är personer med störning. Det är framför allt domare och tjänstemän inom KFM samt till viss del åklagare som möter intressenter med störning. Det gäller främst "rättshaverister" och personer i utsatta situationer vid indrivning och utmätning.

Intressenter med störning drivs i hög grad av "hat, vrede eller ilska" och "besvikelse, uppgivenhet eller frustration". Bakom vissa rättshaveristers trakasserier döljs emellertid "ideologiska motiv". Generellt sett är ideologiska motiv mycket ovanliga bakom allvarliga trakasserier.

Missbrukarens främsta motiv är att "höja sin egen eller sin grupperings status" och "makt demonstration". Skälet är sannolikt att en förhållandevis stor andel av de missbrukare, som personer i kontroll- och rättskedsjan möter, har starka kopplingar till kriminalitet.

Intressenter med "direkt kriminell inriktning" är den näst vanligaste gruppen av intressenter. Tulltjänstemän och poliser drabbas i störst utsträckning av denna grupp. Tulltjänstemän möter "organiserad brottslighet med inriktning på smuggling" och "öststatskriminella grupperingar" medan poliser möter "mc-gäng" och "ungdomsgäng" i högre grad än andra yrkesgrupper. Det bakomliggande motivet är att "skydda kriminell verksamhet" eller "makt demonstration" och för ungdomsgängens del, "höja sin egen eller grupperingens status".

Nämndemän, tjänstemän inom SKV och kustbevakningstjänstemän drabbas i mycket liten utsträckning av allvarliga trakasserier.

I diagram 17 visas vilka intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom de allvarliga trakasserierna. Även på denna fråga var det möjligt att lämna fler än ett alternativ, diagrammet visar den totala fördelningen av alla svar.

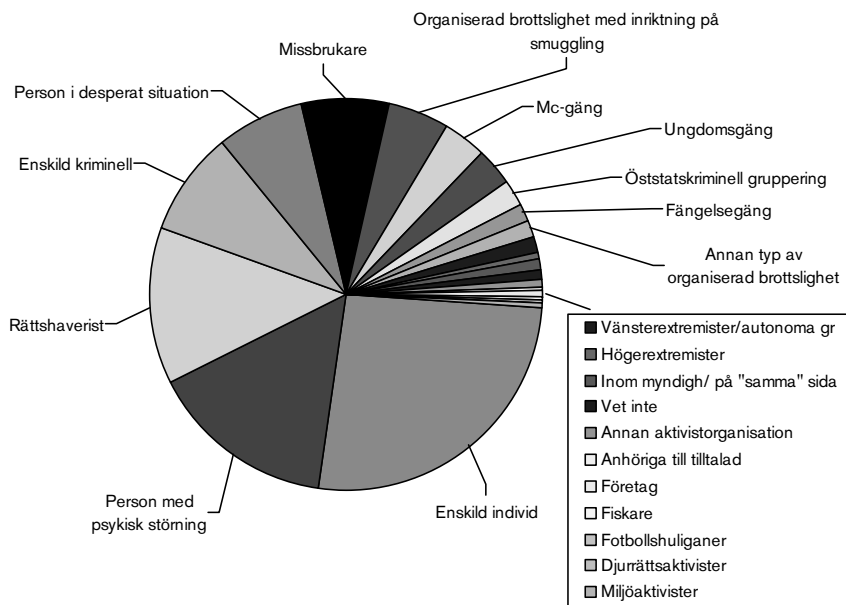

Diagram 17. Fördelning av svar om de intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom det allvarligaste trakasseritillfället. Procent. (n=349).²²

Den största gruppen av intressenter utgörs av enskilda individer. Eftersom begreppet "enskild individ" inte berättar så mycket om intressenten har dessa svar studerats närmare. Det visar sig att de som svarat "enskild individ" tillsammans med något annat svarsalternativ i de allra flesta fall har angett en annan ensam intressent och inte en gruppering, till exempel "rätts-haverist", "person med psykisk störning" eller "person i desperat situation".

För samtliga yrkesgrupper utgör enskilda personer ungefär tre fjärdedelar av intressenterna. Den fjärde delen tillhör olika grupperingar, gäng och nätverk. I tabell 10 visas de tre vanligaste intressenterna som har allvarligt trakasserat tjänstemän inom respektive yrkesgrupp. Tjänstemän inom SKV redovisas inte eftersom det rör sig om få fall.

²² Fyra personer, 1,1 procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

Tabell 10. De tre vanligaste intressenterna vid allvarliga trakasserier i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=107)			Åklagare (n=76)		
	antal	procent		antal	procent
Enskild individ	49	45,8	Enskild individ	36	47,4
Person med psykisk störning	34	31,8	Person med psykisk störning	22	28,9
Rättshaverist	24	22,4	Rättshaverist	22	28,9
Tulltjänstemän (n=62)			Domare (n=52)		
	antal	procent		antal	procent
Org. brottsligh. m. inriktn. på smuggling	31	50,0	Enskild individ	28	53,8
Enskild individ	28	45,2	Rättshaverist	21	40,4
Öststatskriminell gruppering	10	16,1	Person med psykisk störning	19	36,5
Kustbevakningstjänstemän (n=10)			Nämndemän (n=8)		
	antal	procent		antal	procent
Enskild individ	7	70,0	Person med psykisk störning	2	25,0
Person i desperat situation	2	20,0	Missbrukare	2	25,0
Rättshaverist	2	20,0	Okänd gärningsperson	2	25,0
Fiskare	2	20,0			
Tjänstemän inom KFM (n=28)					
	antal	procent		antal	procent
Enskild individ	20	71,4			
Person med psykisk störning	15	53,6			
Person i desperat situation	13	46,4			

De flesta yrkesgrupper följer fördelningen relativt väl i det ovan redovisade diagrammet. ”Enskild individ” är det vanligaste svarsalternativet hos alla grupper förutom bland tulltjänstemän och nämndemän. (Nämndemännen är som tidigare nämnts få, vilket kan förklara skillnaden mot andra yrkesgrupper.)

Bilden som framträder för tulltjänstemän ser annorlunda ut, det är den enda yrkesgrupp som markerat grupperingar i stor utsträckning. Anmärkningsvärt är att av de totalt 34 individer som markerat ”organiserad brottslighet med inriktning på smuggling” är 31 tulltjänstemän. Det är 16 personer som har utsatts för allvarliga trakasserier av en ”öststatskriminell gruppering”, av dessa är tio tulltjänstemän. Skälet är som tidigare nämnts att Tullverket inriktar sig mot den organiserade brottslighetens smuggling.

Polisen har också olika grupperingar högt på sin lista (det syns dock inte i tabellen). Av de totalt 19 som svarat att de trakasserats av ”ungdomsgäng” är 14 poliser (motsvarar dock endast 13 procent av poliserna som trakasserats). Det är 12 procent eller 13 poliser som har svarat att de utsatts för allvarliga trakasserier från ”mc-gäng”. Därmed är 13 av de 24 personer som utsatts för trakasserier av mc-gäng poliser.

Det finns även en fråga om de som trakasserats har utsatts för påverkansförsök (trakasserier, hot och/eller våld) från samma intressent tidigare. Nästan 31 procent av samtliga utsatta tjänstemän har angett att de *flera* gånger har blivit utsatta för påverkansförsök från samma intressent. Det är ytterligare 9,5 procent som har utsatts vid *ett* tidigare tillfälle. Det är 8,6 procent som inte kände till om de utsatts av samma person tidigare. Det är främst poliser och tulltjänstemän som inte kände till detta. Fem kustbevakningstjänstemän har tidigare utsatts för påverkansförsök från samma person flera gånger, vilket är hälften av dem som utsatts för allvarliga trakasserier. Även tjänstemän inom KFM utmärker sig något på denna fråga. Det är 39 procent av dem som har angett att de har utsatts flera gånger tidigare av samma intressent.

Det finns även skillnader i upprepade utsatthet beroende på vilka intressenter man utsatts för. De intressenter som framför allt har utsatt tjänstemän för otillåten påverkan tidigare är främst "enskild individ" men även "person med psykisk störning" och "rättshaverist". Drygt hälften av dem som utsatts för allvarliga trakasserier från en "person i en desperat situation" eller de som utsatts för allvarliga trakasserier från "mc-gäng" angav att de blivit utsatta för påverkansförsök från samma intressent tidigare. Det kan kopplas till tjänstemän inom KFM som blivit utsatta flera gånger av samma intressent (person i desperat situation) och till polisens utsatthet från mc-gäng. Även "fängelsegång" och "vänsterextremister" har trakasserat samma tjänsteman fler än en gång tidigare i mer än hälften av fallen, dock handlar det om få tjänstemän som blivit utsatta för dessa grupper. Detsamma gäller för "annan typ av organiserad brottslighet", "företag" och "fiskare" samt "annan aktivistorganisation" som också trakasserat samma tjänsteman minst en gång tidigare, men det är dock svårt att säga om det är vanligt bland dessa grupper då det handlar om mycket få fall.

MED STÖRNING

Intressenter som faller under denna rubrik är "personer med psykisk störning", "rättshaverist", "person i desperat situation" och "missbrukare". Det illustreras tydligt i diagram 17 att intressenter med störning uppfattas vara vanligast förekommande när det gäller allvarliga trakasserier. Nästan 54 procent har allvarligt trakasserats av en intressent med störning. I två yrkesgrupper var det betydligt vanligare än så, 69 procent av domare och 71 procent av tjänstemän inom KFM har uppgett en intressent som faller inom denna kategori. Bland tulltjänstemän var det dock betydligt mindre vanligt, 37 procent av tulltjänstemännen har uppgett det.

Flera intervjupersoner anser att det finns situationer i arbetet där man träffar människor som är upprörda, som kommer med klagomål etc. Men sådana människor är inte jobbiga, det är enbart en "hanteringsfråga". Däremot kan en psykiskt instabil person vara oberäknelig, vilket gör att tjänstemän känner sig osäkra på hur personen ska reagera på deras beslut. Några intervjupersoner berättar att "man vet inte var man har dem" när de talar om psykiskt instabila personer. Andra intressenter, framför allt de med direkt kriminell inriktning, beskrivs av intervjupersoner som att "de i alla fall vet spelets regler". En intressent med störning kan helt plötsligt vända, från att ha varit lugn och sansad till att bli mycket arg, börja kasta saker omkring sig och även på tjänstemännen, berättar en intervjuperson.

Den paranoida typen reagerar med allvarliga trakasserier på ett beslut, eftersom denne är rädd för vad som ska hända (Sandström, 1996). Den paranoida typens, alltså en "person med psykisk störning" eller "en person i desperat situation", vanligaste bakomliggande motiv är "hat, vrede eller ilska" eller "besvikelse, uppgivenhet eller frustration". Dock är deras främsta direkta motiv att åstadkomma "passivitet" eller "aktivitet" till egen fördel och drivs i mindre grad av hämnd. Detta illustrerar hur oberäkneliga dessa grupper kan vara och vilken otrygghet det kan skapa hos myndighetspersoner.

Intervjuade domare och åklagare berättar också att de ofta utsätts för allvarliga trakasserier från vad de uppfattar vara "rättshaverister". Dessa rättshaverister kan också lida av någon psykisk sjukdom, vilket gör dem mer oberäkneliga. Rättshaveristen visar på liknande bakomliggande och direkta motiv som den paranoida typen. Dessutom är det "ideologiska" motivet rätt vanligt hos rättshaveristen. Många av dem som angett att de blivit utsatta

för otillåten påverkan från intressenter med ideologisk eller politisk inriktning har samtidigt angett att dessa intressenter även är vad de uppfattar som rättshaverister.

Den intressent som skiljer ut sig från övriga intressenter är ”missbrukare”. De kan visserligen också ofta vara oberäkneliga när de är påverkade, men deras främsta bakomliggande motiv är inte ”hat, vrede eller ilska” eller ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration”, utan det är att ”höja sin egen eller sin grupperings status” och ”makt demonstration” gentemot tjänstemannen. Detta påminner mer om de kriminella grupperingarnas motiv med otillåten påverkan. En förklaring till missbrukarens motiv kan vara att missbrukare har starkare koppling till kriminalitet än de andra intressenterna med störning.

Intressenter med störning vill alltså både *direkt* och *indirekt* påverka tjänstemän genom att allvarligt trakassera dem. De drivs av ”hat, vrede eller ilska” och ”besvikelse, uppgivenhet och frustration” och deras direkta motiv är både ”att hämnas” och att ”åstadkomma något till egen fördel”.

MED IDEOLOGISK ELLER POLITISK INRIKTNING

Intressenter som svarar mot denna kategori är ”vänsterextremister”, ”högerextremister”, ”annan aktivistorganisation”, ”djurrättsaktivister” och ”miljöaktivister”. Dessa utgör som framgår av diagram 17 en liten andel av de intressenter som står bakom de allvarliga trakasserierna. Den största gruppen, ”vänsterextremister/autonoma grupper”, har endast angetts av 2,3 procent av de utsatta tjänstemännen. Totalt har endast 5,4 procent uppgett att de trakasserats av en intressent med ideologisk eller politisk inriktning. Av de 19 personer det rör sig om är 11 poliser. Bland tjänstemän inom SKV och KFM förekommer det inte alls. Intressenter med ideologisk eller politisk inriktning är den ovanligaste kategorin bland samtliga yrkesgrupper.

Är det så att intressenter med ideologisk eller politisk inriktning inte trakasserar myndighetspersoner? En intervju person talar om att dagens högerextremister har lärt sig att uppträda diskret och därför märks de inte på samma sätt som tidigare. Det vill säga att det kanske inte framkommer att det är en intressent med ideologisk inriktning utan att tjänstemannen tror att det är en ”enskild individ” utan någon direkt koppling till aktivism eller extremism. Detta kan vara ett tecken på att extremister döljs bakom vad tjänstemannen uppfattar är en enskild individ. Dessutom har det visat sig till viss del i resultatet att de utsatta kopplat ihop ”rättshaverister” med ett ”ideologiskt” motiv bakom de allvarliga trakasserierna. En annan intervju person talar om att ”högerextremister” och ”mc-gäng” delvis visar sig bestå av samma personer, fast i olika faser i livet.

När det gäller ”vänsterextremister” anser en intervju person att detta är ungdomar som inte vet vad de ska göra i framtiden. Tillsammans i grupp, ute i demonstrationer, kan de upplevas som oberäkneliga men de ”sysslar” inte med att trakassera tjänstemän.

MED DIREKT KRIMINELL INRIKTNING

Den vanligaste intressenten är en ”enskild kriminell”. Andra intressenter i denna kategori är ”organiserad brottslighet med inriktning på smuggling”, som kan kopplas till att tulltjänstemän har uppfattat att denna gruppering utsätter dem för trakasserier. Även ”mc-gäng” och ”ungdomsgäng” (kan kopplas till polisens utsatthet) och ”öststatskriminella grupperingar” (kan kopplas till tulltjänstemännens utsatthet) hör till denna kategori.

”Fängelsegång”, ”annan typ av organiserad brottslighet” och ”fotbollshuliganer” är ovanligare grupperingar som tillhör denna kategori.

Totalt har 40 procent av de utsatta uppgett att de allvarligt trakasserats av en intressent med direkt kriminell inriktning. Bland tulltjänstemän är det som ovan nämnts den vanligaste intressenten, nästan 68 procent har utsatts för allvarliga trakasserier från någon med direkt kriminell inriktning. Bland domare och tjänstemän inom KFM har enbart 17 respektive 18 procent angett detta alternativ. De utsätts i stället för allvarliga trakasserier framför allt från intressenter med störning. Även åklagare och kustbevakningstjänstemän har i högre grad angett intressenter med störning. Bland polisen är skillnaden mellan de två kategorierna inte så stor. En lika stor andel nämndemän har uppgett en intressent med störning som med direkt kriminell inriktning, men det rör sig endast om fyra personer som valt respektive kategori.

När det gäller intressenter med direkt kriminell inriktning skiljer sig deras bakomliggande och direkta motiv från intressenter med störning. Hos en enskild kriminell är det vanligaste bakomliggande motivet att ”skydda egen kriminell verksamhet” och det vanligaste direkta motivet är att ”hämnas” eller att ”åstadkomma passivitet till egen fördel”. Hos mc-gäng är också att ”skydda egen kriminell verksamhet” och ”maktdemonstration” vanligt. Det bakomliggande motivet ”hat, vrede eller ilska” är inte vanligt hos mc-gängen. Deras direkta motiv är framför allt ”allmän påverkan” och att ”åstadkomma passivitet till egen fördel”. När intervjupersoner talar om mc-gäng berättar de att medlemmarna ofta är korrekta i sitt uppförande, vid tullinspektion sitter de ”snällt” och väntar tills tulltjänstemännen är färdiga. En intervjuperson berättar att hos mc-gäng är respekt av central betydelse. På samma sätt som de visar respekt vid en tullinspektion, förväntar de sig respekt tillbaka. Intervjuade poliser har också uppgett hur viktigt det är att uppträda neutralt och korrekt mot mc-gängen. Mc-gäng har alltså oftast ingen anledning att visa ”hat, vrede eller ilska”, vilket är i linje med teoriavsnittets resonemang om att organiserade grupper kan ”spelets regler”.

Hos de öststatskriminella grupperingarna är ”skydda egen kriminell verksamhet” och ”maktdemonstration” vanligt, men även att ”få tillgång till information”. En intervjuperson berättar också att öststatskriminella grupperingar ofta är besvärliga att ha att göra med, vilket då gör att möten med dessa grupperingar är mer känsloladdade. Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling uppfattas ha samma motiv som öststatskriminella grupperingar. Hos organiserad brottslighet med inriktning på smuggling är även ett ”ekonomiskt” bakomliggande motiv vanligare än hos de andra grupperingarna. Det direkta motivet är framför allt att ”åstadkomma passivitet till egen fördel”.

Ungdomsgäng skiljer sig något från de övriga grupperingarna. Deras vanligaste bakomliggande motiv är att ”höja sin egen status eller grupperingens status”. ”Hat, vrede eller ilska” är något vanligare och ”skydda egen kriminell verksamhet” något ovanligare hos ungdomsgäng än hos de andra grupperingarna.

Det finns alltså en tydlig skillnad i motiv hos olika typer av intressenter. ”Hat, vrede eller ilska” och ”besvikelse, uppgivenhet och frustration” samt ”att hämnas” är generellt sett vanligare motiv hos individer än hos grupperingar. Grupperingar uppfattas i stället ha ”maktdemonstration”, ”skydda egen kriminell verksamhet” och att ”höja sin egen status eller grupperingens status” som motiv. Dessa resultat om kopplingar mellan motiv och intressenter stöds av teoriavsnittet. Intressenter med direkt kriminell inriktning vill framför allt *direkt* påverka till sin egen fördel.

INOM DEN EGNA ORGANISATIONEN

Det är endast fem personer eller 1,4 procent som har angett ett svarsalternativ som kan tolkas som att de utsatts för allvarliga trakasserier inifrån den egna organisationen. Dessa fem personer kommer från fyra yrkeskategorier. Det anmärkningsvärda är inte att de är så få utan att de existerar trots att enkäten inte innehåller frågor om det. Efter att enkäten skickats ut och i samband med intervjuerna kom det fram att otillåten påverkan inom den egna organisationen kan vara ett problem. Personer som fått enkäten har kontaktat Brå och sagt att de anser att de inte kan svara på enkäten då den inte tar upp frågor om trakasserier mot tjänstemän från den egna organisationen.

Några intervjupersoner, framför allt tulltjänstemän och poliser, kan uppleva påverkan från kollegor och den egna organisationen. Det kan handla om när en tulltjänsteman redan är utsatt för påverkan från en "kriminell" intressent, då kommer "machokulturen", som en intervjuperson uttryckte det, fram. Följden blir trakasserier från kollegor. "Det där får du väl tåla, klarar du inte det där så har du inget här att göra". Kollegor kan säga till en polis att "det där fallet är ingen idé att du lägger ner tid på", eller ännu värre att polisens överordnad säger detsamma. I och med att polisen ägnar sig åt, vad organisation tycker, "fel" fall kan polisen bli utfrys.

”Som tiden löser” – en fiktiv berättelse

En regnig tisdagsmorgon får en kriminalinspektör på den lokala polisstationen ett samtal från en anonym tipsare om att en varg är skjuten. Kriminalinspektören väljer att själv åka från polisstationen till brottsplatsen eftersom han har känt ett tryck från kollegor och från ledning att denna typ av brottslighet är inget att bry sig om. Men han ringer till en mycket duktig naturbevakare från länsstyrelsen, som möter upp i skogen. Kriminalinspektören har till och med börjat låsa in sina dokument som handlar om jaktbrott på rovdjur eftersom det har läckt ut information. Uppgifter som sedan kommit till tjuvjägarnas kännedom.

När kriminalinspektören kommer tillbaka till polisstationen möter han några kollegor på trappen upp till polisstationens ingång. Kollegorna yttrar några nedsättande ord som ”har vi inget viktigare att göra”. Kriminalinspektören försöker att inte lyssna utan går snabbt förbi. Väl inne på stationen får han meddelande om att han är inkallad till närpolischefen. Kriminalinspektören går in till chefen som ber honom sätta sig ner. Chefen förklarar att ”du som kommer från storstan och ska överleva i en liten ort som denna, bör veta att vissa utredningar lägger man inte så stor vikt vid, det är sådana utredningar som tiden löser. I vårt distrikt förkortar vi namnet på sådana utredningar med STL”, avslutade närpolischefen samtalet.

SAMMANFATTNING

48 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt hotats av en intressent med störning.

3,6 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt hotats av en intressent med ideologisk och politisk inriktning.

45 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de allvarligt hotats av en intressent med direkt kriminell inriktning.

Ingen av de utsatta tjänstemännen har angett att de allvarligt hotats av en intressent som kan tolkas vara inom den egna organisationen.

De vanligast förekommande intressenter som uppfattats framföra allvarliga hot är personer med "störning", men skillnaden är liten mot intressenter med "direkt kriminell inriktning". Skälet är delvis att "rättshaveristerna" trakasserar men sällan hotar. "Missbrukarna" uppvisar motsatt mönster.

Som vid allvarliga trakasserier är det framför allt domare och tjänstemän inom KFM samt till viss del åklagare som möter intressenter med störning. Till dessa yrkesgrupper tillkommer nu kustbevakningstjänstemän.

Intressenter med "störning" drivs ofta av "hat, vrede eller ilska" och "besvikelse, uppgivenhet eller frustration". "Maktdemonstration" är också ett vanligt motiv, vilket kopplas till missbrukarnas höga andel bland intressenterna. En stor andel av de missbrukare som framför allvarliga hot är också knutna till kriminalitet.

Jämfört med allvarliga trakasserier utgör intressenter med "ideologisk" eller "politisk" inriktning en ännu lägre andel. En förklaring är att "rättshaveristerna" har blivit färre vid allvarliga hot, vissa rättshaverister visar sig också ha ideologiska motiv.

Intressenter med "direkt kriminell inriktning" är den näst vanligaste gruppen av intressenter, precis som vid allvarliga trakasserier. Tulltjänstemän, poliser och till viss del åklagare drabbas i störst utsträckning av denna grupp. Tulltjänstemän möter "organiserad brottslighet med inriktning på smuggling" och "öststatskriminella grupperingar", medan poliser möter "mc-gäng" och "ungdomsgäng" i högre grad än andra yrkesgrupper. Det är framför allt "enskilda kriminella" som utövar allvarliga hot mot åklagare. Det bakomliggande motivet är att "skydda egen kriminell verksamhet" eller "maktdemonstration" och för ungdomsgängens del, "höja sin egen eller grupperingens status".

Nämndemän och tjänstemän inom SKV drabbas i mycket liten utsträckning av allvarliga hot.

I diagram 18 redovisas vilka intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom de allvarliga hoten. Det var möjligt att ange fler än ett svarsalternativ. Diagrammet visar den totala fördelningen av samtliga svar.

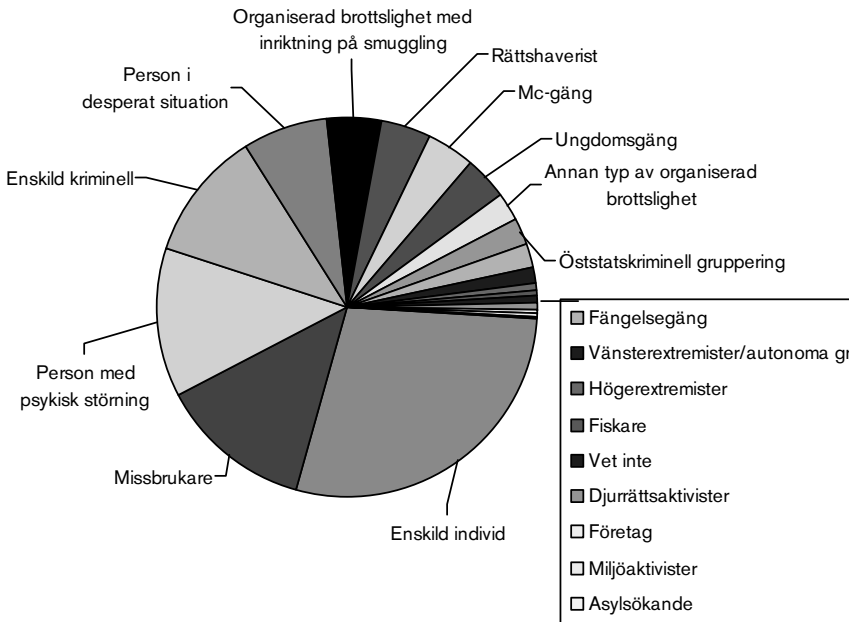

Diagram 18. Fördelning av svar om de intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom det allvarligaste hotet. Procent. (n=253).²³

Den största andelen intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom de allvarliga hoten utgörs av enskilda individer, precis som vid allvarliga trakasserier. Det finns dock vissa skillnader i förhållande till allvarliga trakasserier. "Missbrukare" utgör en större andel på samma sätt som "rättshaverister" utgör en mindre. "Rättshaverister" använder sig alltså i mycket mindre grad av allvarliga hot än av allvarliga trakasserier, och tvärtom för "missbrukare". Det kan också vara så att de som besvarat enkäten inte uppfattar "hot" från rättshaverister som hot utan bedömer dessa som allvarliga trakasserier.

"Mc-gäng" och "ungdomsgäng" utgör en något större andel av dem som uppfattats ligga bakom de allvarliga hoten, jämfört vid allvarliga trakasserier. Det gäller framför allt hos poliser. "Fängelsegång" är däremot en ovanligare intressent som uppfattas utsätta tjänstemän för allvarliga hot.

Även om vissa individer utgör en mindre andel och vissa grupperingar en större är det viktigt att notera att fördelningen mellan en individ som utövar otillåten påverkan och en gruppering som gör det inte har förändrats. Fortfarande utgör individer tre fjärdedelar av dem som utövar påverkan och grupperingar en fjärdedel.

²³ Endast tre personer eller 1,2 procent av de utsatta har inte besvarat frågan.

Som kan utläsas av tabell 11 är ”enskild individ” nu vanligast i alla yrkesgrupper.

Tabell 11. De tre vanligaste intressenterna vid allvarliga hot i respektive yrkesgrupp. Antal och Procent.

Poliser (n=94)		Tjänstemän inom KFM (n=17)	
	antal procent		antal procent
Enskild individ	50 53,2	Enskild individ	11 64,7
Missbrukare	31 33,0	Person med psykisk störning	9 52,9
Person med psykisk störning	22 23,4	Person i desperat situation	6 35,3
Tulltjänstemän (n=59)		Åklagare (n=46)	
	antal procent		antal procent
Enskild individ	27 45,8	Enskild individ	22 47,8
Org. brottsligh. m. inriktn. på smuggling	21 35,6	Person med psykisk störning	15 32,6
Missbrukare	15 25,4	Enskild kriminell	13 28,3
Kustbevakningstjänstemän (n=17)		Domare (n=18)	
	antal procent		antal procent
Enskild individ	13 76,5	Enskild individ	9 50,0
Person i desperat situation	4 23,5	Person med psykisk störning	6 33,3
Missbrukare	4 23,5	Missbrukare	5 27,8

Hos tulltjänstemän är det även vid allvarliga hot en stor andel som har uppfattat att grupperingar hotat dem. ”Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling” och ”öststatskriminell gruppering” är med några få undantag, de som hotar tulltjänstemän. Bilden vid allvarliga hot liknar den vid trakasserier för tulltjänstemän. Likaså har polisen olika grupperingar högt på sin lista. ”Mc-gäng” och ”ungdomsgäng” är grupperingar som oftast hotar poliser. Dessa fyra grupperingar utövar otillåten påverkan även mot de andra yrkesgrupperna, men i betydligt mindre omfattning.

Av samtliga (253 personer) som utsatts för allvarliga hot har 21 procent uppgett att de vid *flera* tidigare tillfällen utsatts för påverkansförsök från samma intressent. I förhållande till trakasserier är det en betydligt lägre andel. Det kan förklaras med att dels innehåller trakasserier till sin karaktär oftare en serie av händelser, dels är andelen ”rättshaverister” lägre vid allvarliga hot. Ungefär en lika stor andel som vid trakasserier, 9,9 procent, har angett att de vid ett tidigare tillfälle utsatts för påverkansförsök av samma individ/grupp och 6,7 procent vet inte om de utsatts av samma person tidigare.

Domare och åklagare är de grupper som i högre grad än andra har uppgett att de inte tidigare varit utsatta av samma intressent. Detta kan möjligen bero på att ”rättshaverister” utgör en lägre andel av de intressenter som hotar domare och åklagare. Det är 41 procent av kustbevakningstjänstemännen som har svarat att de vid minst ett tillfälle varit utsatt för påverkansförsök från samma intressent. För samtliga yrkesgrupper är andelen 31 procent. Slutligen har polisen angett att de utsatts *flera* gånger av samma intressent i högre grad än övriga yrkesgrupper.

Det finns även skillnader i upprepade utsatthet mellan vilka intressenter man utsatts för. De intressenter som framför allt har utsatt tjänstemän för otillåten påverkan tidigare är ”enskild individ”, ”person med psykisk störning”, ”missbrukare” och ”enskild kriminell”, vilket delvis kan svara mot att de är några av de vanligaste intressenterna vid allvarliga hot. De intressenter där minst hälften av de utsatta tjänstemännen angett att de blivit utsatta från samma intressent minst en gång tidigare är ”mc-gäng” och ”öststatskriminell gruppering” samt ”djurrättsaktivister”, ”miljöaktivister”,

”vänsterextremister”, ”företag” och ”fiskare” (dock handlar det om ytterst få fall för samtliga dessa fem nämnda intressenter).

MED STÖRNING

Även vid allvarliga hot är intressenter med störning den vanligast förekommande för samtliga svarande, 48 procent har angett någon som faller inom denna kategori. Det gäller dock inte inom två yrkesgrupper. Det är lika vanligt att åklagare har angett en intressent med störning som en intressent med direkt kriminell inriktning, 46 procent. Tulltjänstemän har i 37 procent av fallen angett en intressent med störning. Denna yrkesgrupp har återigen uppfattat att de främst utsatts av intressenter med direkt kriminell inriktning.

De kvinnor som svarat på enkäten har i något större utsträckning än män angett en intressent med störning (55 procent mot 47 procent).

Det finns som ovan konstaterats en del skillnader inom gruppen intressenter med störning i förhållande till vid trakasserier. Däremot återfinns ”person i desperat situation” på ungefär samma nivå som vid allvarliga trakasserier, vilket beror på att de i hög grad utsätter tjänstemän inom KFM för allvarliga hot precis som allvarliga trakasserier.

”Rättshaveristen” utgör en lägre andel hos alla grupper. Det är dock synligast hos de yrkesgrupper där ”rättshaveristen” varit den vanligaste intressentgruppen: domare, åklagare och poliser. ”Missbrukare” utgör en högre andel av intressenterna i samtliga yrkesgrupper utom bland kustbevakningstjänstemän.

”Hat, vrede eller ilska” och ”besvikelse, uppgivenhet eller frustration” uppfattas även vid allvarliga hot vara de två vanligaste bakomliggande motiven hos intressenter med störning. Hos ”rättshaveristen” och ”person med psykisk störning” dominerar framför allt ”hat, vrede eller ilska”.

”Maktdemonstration” är också relativt vanligt som bakomliggande motiv. Det är en skillnad i jämförelse med allvarliga trakasserier, där maktdemonstration enbart var vanligt hos missbrukare. ”Höja sin egen eller grupperingens status” är fortfarande ett ganska vanligt bakomliggande motiv hos missbrukare. Det vanligaste direkta motivet hos samtliga intressenter med störning är att ”åstadkomma passivitet till egen fördel”. Även ”att hämnas” är vanligt hos ”rättshaverister” och ”personer i en desperat situation”.

Vid allvarliga hot vill intressenter med störning både *direkt* och *indirekt* påverka tjänstemän.

MED IDEOLOGISK ELLER POLITISK INRIKTNING

Detta är, som det var vid allvarliga trakasserier, den ovanligaste gruppen av intressenter som allvarligt hotat tjänstemän i samtliga yrkesgrupper. Den utgör dessutom en lägre andel om man jämför med hur bilden såg ut vid allvarliga trakasserier. Totalt har 3,6 procent utsatts för allvarliga hot av en intressent från denna kategori. Det vanligaste svarsalternativet i denna grupp är ”vänsterextremister/autonoma grupper”. Åtta av de nio personer som har uppgett att de utsatts för allvarliga hot av intressenter från denna kategori är poliser. Dessa utgör dock endast 8,5 procent av de poliser som utsatts för allvarliga hot.

Intervjupersoner har berättat att vid demonstrationer och liknande folksamlingar ägnar sig gärna dessa grupper åt olaga hot mot poliser. De flesta hoten tar man inte så allvarligt på, men i och med att dessa personer inte har

någon respekt för polisen, kan den enskilda polismannen uppleva hoten som mycket allvarliga. En annan intervjuperson beskriver att vänsterextremister inte "följer några regler", "man vet inte var man har dem". De beskrivs alltså på samma sätt som vissa intervjupersoner beskriver personer med psykiska störningar.

MED DIREKT KRIMINELL INRIKTNING

Bilden vid allvarliga hot liknar den för allvarliga trakasserier även för denna kategori av intressenter. Det är 45 procent av samtliga tjänstemän som uppfattat att det var en intressent med direkt kriminell inriktning som utsatte dem för allvarliga hot. "Enskild kriminell" är även vid allvarliga hot den vanligaste intressenten i denna grupp och den utgör en något större andel. Det är lika vanligt att åklagare anger en intressent med kriminell inriktning som en intressent med störning. Det är enbart hos tulltjänstemän som intressenter med direkt kriminell inriktning är vanligast, en så stor andel som 63 procent har angett en sådan intressent. Hos tulltjänstemän är det den "organiserade brottsligheten med inriktning på smuggling" och de "öststatskriminella grupperingarna" som allvarligt hotar liksom vid allvarliga trakasserier. De som har svarat att de blivit utsatta för "öststatskriminell gruppering", har också till viss del uppfattat samma intressent som missbrukare. Intervjuade tulltjänstemän nämner att de öststatskriminella grupperingarna ofta beter sig på ett sätt som uppfattas som obehagligt. De är ofta mycket otrevliga. Intervjupersoner berättar att det är obehagligt att möta påverkade människor och om de tillhör en gruppering kan det bli ännu obehagligare. Bland poliserna utgör "ungdomsgäng" och "mc-gäng" en något större andel av intressenterna.

I förhållande till situationen vid allvarliga trakasserier är det dock inga större förändringar inom gruppen intressenter med direkt kriminell inriktning som det var vid gruppen intressenter med störning. Det finns heller inga förändringar i bakomliggande och direkta motiv. Grupperingar vill framför allt "skydda egen kriminell verksamhet", visa "maktdemonstration" eller för ungdomsgängens del "höja sin egen eller grupperingens status".

INOM DEN EGNA ORGANISATIONEN

Ingen av de svarande har uppgett att de utsatts för allvarliga hot av en intressent som kan kopplas till den egna organisationen. Dels frågas det inte efter detta i enkäten, dels har intervjupersoner inte tagit upp hot som ett problem inom organisationen, utan oftast handlar de fall vi fått kännedom om, om allvarliga trakasserier.

INTRESSENTER VID VÅLDSITUATIONER

SAMMANFATTNING

60 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de utsatts för våld av en intressent med störning.

7,2 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de utsatts för våld av en intressent med ideologisk och politisk inriktning.

41 procent av de utsatta tjänstemännen har uppfattat att de utsatts för våld av en intressent med direkt kriminell inriktning.

Ingen av de utsatta tjänstemännen har angett att de utsatts för våld av en intressent som kan tolkas vara inom den egna organisationen.

Till skillnad från allvarliga trakasserier och hot drabbar våld nästan enbart poliser och tulltjänstemän. Det är mycket få våldshändelser som drabbar andra yrkesgrupper.

Liksom vid allvarliga trakasserier och hot uppfattas den vanligast förekommande intressenten som utför våld vara person med "störning". Gruppen med "direkt kriminell inriktning" utgör en lägre andel av intressenterna vid våldssituationer, vilket också olika kriminella grupperingar gör. Skälet är att vissa kriminella grupperingar profiterar på ett redan dåligt rykte och att våld kan vara kontraproduktivt. I stället är det "missbrukare" och "ungdomsgäng" som svarar för våldet.

"Ungdomsgängen" förekommer vid allvarliga trakasserier och hot, men vid våld är det sannolikt andra typer av ungdomsgäng som träder fram, där andelen missbrukare inom ungdomsgängen är större.

Jämfört med vid allvarliga trakasserier och hot har intressenter med "ideologisk eller politisk" inriktning gjort sig gällande. Det är framför allt "vänsterextremister" som utövat våld mot poliser.

I diagram 19 visas vilka intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom våldssituationerna. Det var möjligt att ge fler än ett svarsalternativ. Diagrammet visar den totala fördelningen av alla svar. Det är viktigt att komma ihåg att det är nästan enbart poliser och tulltjänstemän som angett att de utsatts för våldshändelser.

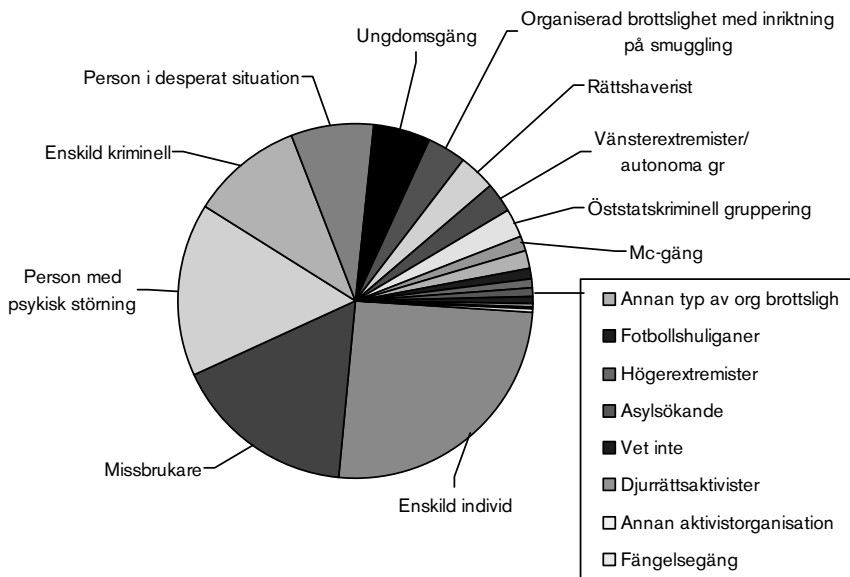

Diagram 19. Fördelning av svar om de intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom våldssituationen. Procent. (n=166).²⁴

En "enskild individ" är även vid våldssituationer den vanligaste intressenten som ligger bakom påverkansförsöket. Det är dock en lägre andel tulltjänstemän som har angett denna typ av intressent i förhållande till poliser. "Missbrukare" utgör en ännu större del och det gäller även för "ungdomsgäng" och "vänsterextremister". Det är nästintill enbart poliser som angett att de blivit utsatta för våld från "ungdomsgäng" eller "vänsterextremister" och det är enbart tulltjänstemän som angett att de blivit utsatta för våld från "organiserad brottslighet med inriktning på smuggling". Övriga grupper finns med hos både poliser och tulltjänstemän.

Vissa grupperingar, "fängelsegång" och "mc-gäng", står för en ytterst liten del av våldet mot tjänstemän. Det är en skillnad mellan allvarliga trakasserier och hot samt våld. Dessa grupper tjänar inget på att utöva våld. Hos många yrkesgrupper utgör de en betydligt mindre andel än vid allvarliga trakasserier och hot. De drar nytta av sitt dåliga rykte, som beskrivs i teoriavsnittet om intressenter, och har därför ett mindre behov av att utöva hot eller våld. De tre vanligaste intressenterna som har utövat allvarligt våld mot polis och tulltjänstemän visas i tabell 12.

²⁴ Det är enbart en person, 0,6 procent, av de utsatta som inte besvarat frågan.

Tabell 12. De tre vanligaste intressenterna vid våldssituationer i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=110)	antal	procent	Tulltjänstemän (n=39)	antal	procent
Enskild individ	62	56,4	Enskild individ	15	38,5
Missbrukare	43	39,1	Org brottsligh med inriktn på smuggl	12	30,8
Person med psykisk störning	40	36,4	Person i desperat situation	11	28,2

Av samtliga (166 personer) som utsatts för våldshändelser har 20 procent angett att de vid flera tidigare tillfällen utsatts för påverkansförsök från samma intressent, vilket är en lika stor andel som vid allvarliga hot. Det är dock en lägre andel, 4,2 procent, som har angett att de utsatts för påverkansförsök vid ett tidigare tillfälle av samma intressent. Även andelen som inte känner till om de tidigare utsatts för påverkansförsök av samma intressent är något lägre. Det är inga större skillnader mellan hur tulltjänstemän och poliser har svarat.

De intressenter som tidigare har utsatt tjänstemän för otillåten påverkan uppfattas vara "missbrukare" men även "enskid individ" och "person med psykisk störning". Det är endast vid en intressent, "vänsterextremister", där minst hälften av tjänstemännen uppgett att de blivit utsatta för påverkansförsök av samma grupp tidigare.

Nedan redovisas de intressenter, inom respektive grupp, som utövat våld mot tjänstemän.

MED STÖRNING

Intressenter som faller under rubriken "med störning" uppfattas även vid våld vara de vanligast förekommande. Totalt har 60 procent angett detta. Detta gäller nu även för tulltjänstemän.

I förhållande till allvarliga trakasserier och hot finns några skillnader inom denna kategori. Den näst vanligaste intressenten är fortfarande "personer med psykisk störning". "Rättshaveristen" utgör en lägre andel och passeras av ytterligare en gruppering, "ungdomsgäng" jämfört med allvarliga hot.

Det bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska" dominerar hos alla intressenter med störning förutom "person i desperat situation" där det vanligaste bakomliggande motivet är "besvikelse, uppgivenhet eller frustration". Det vanligaste bakomliggande motivet är att "skrämna till passivitet" förutom hos en "person i desperat situation" där "skrämna till agerande" är det vanligaste direkta motivet.

MED IDEOLOGISK ELLER POLITISK INRIKTNING

Intressenter med "ideologisk" eller "politisk" inriktning är även vid våldshändelser de ovanligaste. De utgör dock en högre andel, 7,2 procent av alla utsatta. Elva av de tolv personer det motsvarar är poliser. Det är framför allt "vänsterextremister" som utövat våld mot poliser. Detta resultat kan tyda på att "vänsterextremister" främst utövar otillåten påverkan genom våld i konfrontationssituationer. Men som tidigare diskuteras kan man inte helt utesluta möjligheten att "vänsterextremister" förekommit som intressenter vid allvarliga trakasserier och hot men där lyckats dölja sitt politiska och ideologiska motiv.

MED DIREKT KRIMINELL INRIKTNING

Intressenter med direkt kriminell inriktning har uppgetts som ansvariga för våldet av 41 procent av dem som drabbats av våldshändelser. Det är en större andel av tulltjänstemännen, nämligen 51 procent som har uppgett detta, bland poliserna är det 37 procent. Tulltjänstemän anger fortfarande att de utsätts för otillåten påverkan av organiserad brottslighet i högre grad än poliser. Flera av tulltjänstemännen som angett att intressenten tillhör "organiserad brottslighet med inriktning på smuggling" har i högre grad än vid allvarliga trakasserier och hot också angett att det även är "personer i desperata situationer". Grupperingarna blir mer desperata i sina försök att påverka, de tar till våld.

Den vanligaste grupperingen som utövat våld är "ungdomsgång". Det är framför allt poliser som angett att de varit utsatta för våld från ungdomsgång. Man kan se skillnad mellan de ungdomsgång som utövar våld och de som allvarligt trakasserar och hotar. De utsatta har i högre grad vid våldssituationer uppfattat att "ungdomsgång" och "missbrukare" eller "person med psykisk störning" är samma intressent. Det är alltså skillnad i sammanställningen inom olika ungdomsgång. Medlemmarna i ungdomsgång som utövar våld är personer med tyngre problem än de medlemmar i ungdomsgång som använder sig av allvarliga trakasserier och hot.

En annan grupp som knappt syns vid allvarliga trakasserier och allvarliga hot är "fotbollshuliganer", vilka nu visar sig utöva våld mot framför allt poliser. Det rör sig dock fortfarande om få fall.

INOM DEN EGNA ORGANISATIONEN

Det finns inga fall där de som besvarat enkäten uppgett en intressent som kan kopplas till den egna organisationen när det gäller våld. De enda fall som framkommit gällde allvarliga trakasserier.

NÅGRA ASPEKTER PÅ INTRESSENTERNAS KÖN

SAMMANFATTNING

I enkätundersökningen frågades det inte efter intressenternas kön, men i intervjuerna framkommer det att det vanligaste är ett manligt offer och en manlig intressent.

Eftersom manliga intressenter är normalfallet beskrivs de kvinnliga intressenterna mer utförligt, såsom deras fysiska styrka, kapacitet och kopplingar till manliga intressenter.

I enkätundersökningen ingick inte någon fråga om intressenternas kön, men intervjuerna har bidragit med information kring detta. Det är intressant att notera att samma mönster som gäller för brottsligheten i allmänhet, också gäller för denna undersökning. Av intervjuerna framkommer att det främst rör sig om manliga intressenter. Detta är något som nästan tas för givet, och som är underförstått vid intervjuerna. I flera fall verkar det som om de intervjuade personerna inte anser att det behövs någon ingående beskrivning av de manliga intressenterna. Detta blir extra tydligt då intervjudeltagare emellanåt lyfter fram att det rör sig om en eller flera kvinnliga intressenter, efter-

som detta skiljer sig från vad som är normalfallet i intervjumaterialet. Intervjudeltagarnas beskrivningar av flickorna/kvinnorna är också oftast mer målande än beskrivningarna av pojkarna/männen. Ett exempel är att en polisman beskriver en tonårsflicka som ovanligt stark för att vara flicka. Ovanstående resultat kan kopplas till statsvetaren Maud Eduards forskning som visar att det är betydligt vanligare att kvinnor uppfattar sig som "kön" och att de oftare än män pekats ut som grupp i det offentliga (Eduards, 2002).

Det kan fortsättningsvis nämnas att "män mot män" är vanligast i materialet, och att det därför blir det som upplevs som "normalt". De ovanligaste fallen är kvinnlig intressent och manligt offer samt kvinnlig intressent och kvinnligt offer. Mellan dessa befinner sig fallen med manlig intressent och kvinnligt offer.

Vid ett antal intervjuer har intervjuaren frågat männen och kvinnorna om de tror att deras kön/genus har haft betydelse för hur trakasserier, hoten och våldet formulerats och framförts. Några kvinnor har då resonerat kring detta, och ganska snabbt kommit till slutsatsen att just deras specifika fall inte har med kön/genus att göra. Men efter ett tag kan det hända att de börjar diskutera i mera strukturella termer, om andra kvinnor de känner eller om den egna organisationens "machokultur", och då kommer det indirekt fram en bild som går att tolka som att vilket kön offret tillhör faktiskt har betydelse. De fall som utmärker sig är då kvinnor blivit utsatta för grova sexuella trakasserier. I dessa fall har intervjupersonerna sagt att intressenten inte skulle gått tillväga på samma sätt för att trakassera en man.

I några intervjuer med män och kvinnor har det kommenterats att män oftare blir utsatta för grövre trakasserier, hot och våld än kvinnor. Är det så att kvinnliga intressenter inte skrämmer sina offer, trots att de ibland använder sig av både hot och våld? Det finns några få exempel på att kvinnliga intressenter har påverkat sina offer kraftigt. I ett fall hade dessutom en kvinnlig intressent känningar i den kriminella världen, vilka hon hotade att kontakta om det inte vidtogs åtgärder till hennes fördel. Detta kan ha bidragit till att den kvinnliga tjänstemannen upplevde händelsen som obehaglig.

I en intervju beskrivs en kvinnlig intressent som genomförde ett allvarligt brott mot en manlig polis och hans familj på en plats när polismannen inte var i tjänst. Kvinnan beskrivs som tidigare kriminellt belastad, som psykiskt sjuk och som "fienden". Det intressanta med denna berättelse är dock att även hennes pojkvän blir central bara genom att det nämns att han är medlem i en organiserad gruppering. Den kvinnliga intressenten får alltså "kapacitet" både genom sitt tidigare förflutna och via kontakter med den organiserade grupperingen. Det handlar med andra ord inte enbart om att kvinnorna skrämmer sina offer, utan att det finns andra personer (i dessa fall män) som ger tyngd åt trakasserier och hoten.

Vad gäller de manliga intressenterna, så sticker speciellt medlemmarna i mc-gäng och män förknippade med andra kriminella grupperingar ut i intervjumaterialet. Inte så att dessa beskrivs ingående, men bara genom att nämna begreppet mc-gängsmedlem, så är det sannolikt att många får en ganska klar bild av dessa. En kanske något generaliserande bild av mc-gäng blir att det rör sig om (1) män, (2) män i uniform (västar med emblem), (3) ganska storväxta män med muskler, (4) män som ofta har skägg och tatueringar, (5) män som inte drar sig för att hota eller använda våld. Enligt Sernhede återfinns bikerulturens symboliska bas i mötet mellan resterna av en utpräglad maskulin arbetarklasskultur och en hedonistisk, bohemisk

ungdomskultur som stod på sin höjdpunkt under det sena 1960-talet (Sernhede, 1998).

“Arbete, pengar och kvinnor är nödvändiga ingredienser i livet men som biker skall man inte vara bunden till något annat än sina bröder i klubben. [...] Dess normer och värderingar tillhör en tid då rigida principer om ära, mod och fysisk styrka var de mest eftersträvandvärda av manliga egenskaper. [...] De överdrivna machoidealerna avslöjar också en i grunden problematisk relation till och en anakronistisk syn på kvinnan” (Sernhede, 1998, s 21).

Med ovanstående citat visas att mc-gängsmedlemmarna symboliserar en viss typ av ”manlighet/maskulinitet”, vilken vill överordna sig alla andra former av manlighet och kanske framförallt alla former av ”kvinnlighet/femininitet”. Mc-gängsmedlemmarnas möte med de yrkesgrupper som undersöks har av intervjupersonerna beskrivits som obehagligt. Detta gäller både för män och kvinnor. Det har räckt med att en mc-gängsmedlem iklädd väst har stått utanför dörren en morgon, för att få de utsatta intervjupersonerna att känna obehag och rädsla. Någon markant skillnad mellan männens och kvinnornas reaktioner på trakasserier och hot från mc-gäng har inte kunnat uttydas. Det är också intressant i intervjumaterialet att det finns exempel på att både kvinnor och män påpekat att det inte gäller att vika sig för mc-gängen. En kvinnlig polis berättar att hon kände obehag ett tag efter att ha blivit hotad av en man som hade kopplingar till ett mc-gäng, men att hon sedan ”gaskade upp sig”.

En annan kultur som brukar beskrivas i termer av ”manlighet” är poliskulturen, och då kanske framför allt piketstyrkan, insatsstyrkan och kravallpolisen och poliser som arbetar i storstadsområden (jfr Granér, 2004). Vid mötet mellan dessa två kulturer kan det tänkas att det uppstår en maktkamp. En tanke är att det ger hög status att hota poliser, eftersom dessa spelar i samma ”liga” som de själva, fast på den legala sidan. I materialet finns det även andra grupperingar där majoriteten av medlemmarna är män. Ett exempel är organiserad brottslighet med inriktning på smuggling. Även här råder med andra ord en kultur präglad av en viss typ av ”manlighets/maskulinitetsideal” (Brå 2005:11; Johansen, 2004). Statistik visar att det är per år få kvinnor som blir dömda för narkotikasmuggling. Och i de fall de blivit dömda, så har deras roller varit längre ner i nätverken/organisationerna (Brå 2005:11).

“Misshandeln” - en fiktiv berättelse

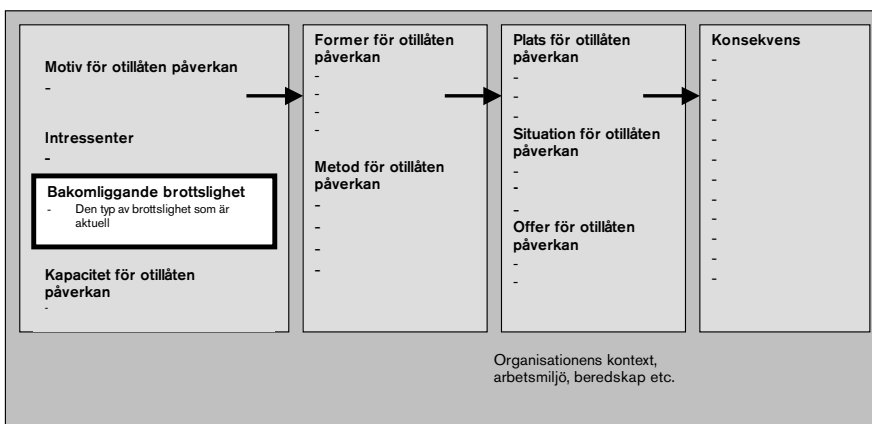
En regnig tisdagsmorgon går rådmannen hemifrån. Hon tar denna dag bussen via centrum för att undvika att komma fram till tingsrätten med direktbussen. Detta gör hon enbart för att hon i dag ska leda förhandlingen i ett känsligt mål. Den tilltalade är känd sedan tidigare som en man med inflytande och har bekanta som är mycket våldsamma. Rådmannen vet att den tilltalades vänner kan stå utanför tingsrätten och vänta på henne och vill då undvika att dessa ser henne stiga av “den rätta bussen” och på så sätt få reda på ungefär var hon bor. Rådmannen har småbarn och känner att detta påverkar hennes tankar om att drabbas av hot och våld i arbetet.

Rådmannen tar sig in på sitt rum, läser igenom akten på nytt och går sedan till sessionssalen. Till denna förhandling är det beslut om säkerhetskontroll och det kommer att närvara poliser inne i salen. På åhörarbänken ser rådmannen att flera av den tilltalades kriminella bekanta sitter. Det är en tryckt stämning. Förhandlingen fortgår och slutligen faller domen och den tilltalade döms till fängelse, till de bekantas stora missnöje. Tumult uppstår i salen, de poliser och vakter som finns lyckas inte få kontroll på situationen utan en bekant till den tilltalade lyckas få tag på rådmannen och hinner slå henne sju-åtta gånger innan polisen lyckas återställa ordningen. Rådmannen ligger kvar på golvet med ett knäckt näsben och är mycket omtöcknad.

Ambulans anländer. Rådmannen åker in till sjukhuset, samtidigt som arbetsgivaren snabbt tar kontakt med rådmannens familj och meddelar kollegorna vad som hänt. Arbetsgivaren sätter in stödgrupper och debriefing till rådmannen, hennes familj och kollegorna.

Bakomliggande brottslighet

I följande avsnitt redovisas det som intervjupersonerna uppfattat vara intressenternas bakomliggande brottslighet, vilket visas i den förenklade bilden av analysmodellen nedan.

Den bakomliggande brottsligheten kan ses som ett motiv för intressenten att utöva otillåten påverkan mot tjänstemän. Brottsligheten kan kopplas ihop med det bakomliggande motivet ”skydda egen kriminell verksamhet”.

BAKOMLIGGANDE BROTTSLIGHET VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Det kan förekomma olika former av kriminalitet bakom otillåten påverkan. Den allvarigaste formen av bakomliggande brottslighet kan knytas till organiserad brottslighet. Denna kan ta sig olika skepnader, från mc-gäng till öststatskriminella grupperingar.

I intervjuundersökningen har det framkommit att intressenter har många olika typer av bakomliggande brottslighet som driver dem till att utöva otillåten påverkan mot myndighetspersoner. Framför allt kan bakomliggande brottslighet kopplas till den organiserade brottsligheten eftersom det oftast är fråga om kriminalitet med viss varaktighet. Även politisk extremism med tillhörande brottslighet kan utgöra bakomliggande brottslighet. Det gäller högerextremistisk brottslighet som utövar hatbrott, begår brott som hets mot folkgrupp etc. som ett led i den ideologiska verksamheten. Vänsterextremister begår brott främst vid mötet med myndighetspersoner och där förefaller det knappast vara fråga om någon bakomliggande brottslighet i denna bemärkelse.

Det finns också exempel på personer med psykisk störning som har haft tidigare brottslig bakgrund. En intervjuperson berättar om en sådan person som tidigare blivit dömd för misshandel. Skillnaden mellan denna typ av bakomliggande brottslighet och den hos den organiserade brottsligheten är

att denna brottslighet inte driver intressenten till att utöva otillåten påverkan. Men vetskapen om att en person med psykisk störning även är våldsam kan naturligtvis göra att situationen uppfattas som värre.

När det gäller intressenter med direkt kriminell inriktning har intervju-personer berättat om olika typer av bakomliggande brottslighet. Grupperingarna är oftast "mångsysslare". En del av intressenterna tillhör mc-gäng, där bakomliggande brottslighet kan vara grova rån och stölder, droger, indrivning av skulder, svartklubbar, inkasso och pantlåning.

Allvarliga trakasserier och hot förekommer också mot utredande poliser i utredningar om illegal jakt på rovdjur. Denna påverkan kan komma från personer som inte enbart är rovdjursmotståndare utan också är kriminellt belastade. En intervju-person refererade till filmen "Jägarna" och menade att den speglade ganska bra hur situationen kan vara.

Det finns också grupperingar som lever på att hota personer, framför allt andra personer som sysslar med kriminalitet. Det handlar främst om utpressning, som utförs av en slags maffialiknande organisation, som en intervju-person uttryckte det.

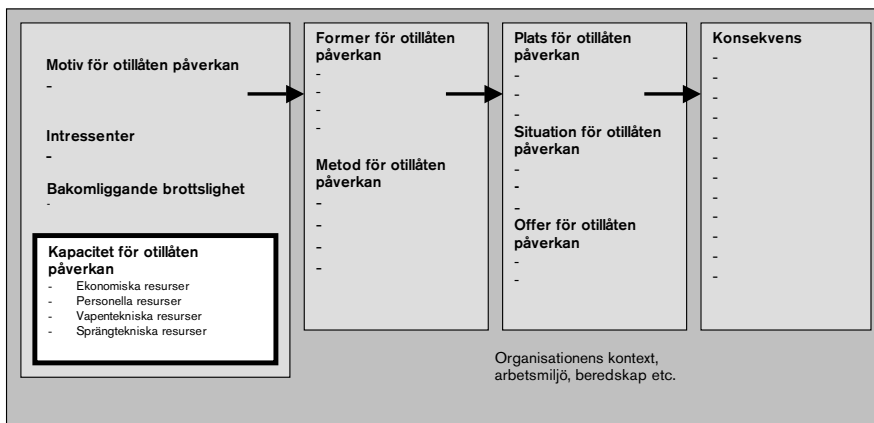
Några intervju-personer kopplar ihop öststatskriminella grupperingar med narkotikasmuggling, där de ena vägen tar med sig narkotika och på tillbakavägen stöldgods. Personerna i de öststatskriminella grupperingarna beskrivs ofta som själva påverkade av narkotika, vilket också gör dem mer aggressiva.

Organiserad brottslighet sysslar med all typ av smuggling. Intervju-personer berättar att det kan handla om narkotika, cigaretter eller traf-ficking. Det är sällan det rör sig om endast en typ av brottslighet, utan de arbetar med det som ger pengar. Det finns dock även intervju-personer som berättar om organiserade grupperingar som har en huvudsyssla, till exempel organiserade bilstölder.

Intervju-personer beskriver de enskilda kriminella mer som "små-gangsters". Det handlar då om båtstölder, bilstölder och svartfiske. Vissa former av smuggling kan också bedrivas av sådana intressenter och på vissa håll i landet beskrivs tillståndet som "rena vilda västern" enligt intervju-personer.

Kapacitet för otillåten påverkan

I den förenklade bilden av analysmodellen nedan visas att kapacitet för otillåten påverkan handlar om intressentens ekonomiska, personella, vapentekniska och sprängtekniska resurser.

Vissa intressenter uppfattas ha större kapacitet att genomföra otillåten påverkan än andra. Intressentens kapacitet vid de allvarliga trakasserier eller hoten kan påverka tjänstemannens bedömning av hur allvarlig situationen egentligen är.

KAPACITET FÖR ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Vetskapen, eller föreställningen om den kapacitet som ligger bakom otillåten påverkan har stor betydelse för hur den enskilde tjänstemannen upplever situationen.

Den organiserade brottsligheten utmärker sig på det sättet att den har kapacitet att sätta kraft bakom orden. Det är sannolikt så att den manliga intressenten uppfattas ha större kapacitet när det gäller att genomföra allvarliga trakasserier och hot samt utöva våld än den kvinnliga intressenten.

Flera intervjupersoner som allvarligt trakasserats eller hotats av organiserade grupperingar berättar om att de upplevt dem som mer allvarliga än trakasserier och hot från andra intressenter. Anledningen är grupperingens ”dåliga” rykte. Intervjupersoner berättar att vissa grupperingar, till exempel mc-gäng, mycket sällan använder grövre former av otillåten påverkan än trakasserier. Anledningen är att de inte vill dra på sig onödig uppmärksamhet. Tjänstemän vet att grupperingarna har resurser till att genomföra hotet om att till exempel spränga den privata bilen. En intervjuperson uttrycker det som ”jag har varit med om många hot hit och dit, men det som är absolut läskigast är när man arbetar mot den grova brottsligheten, de betar sig

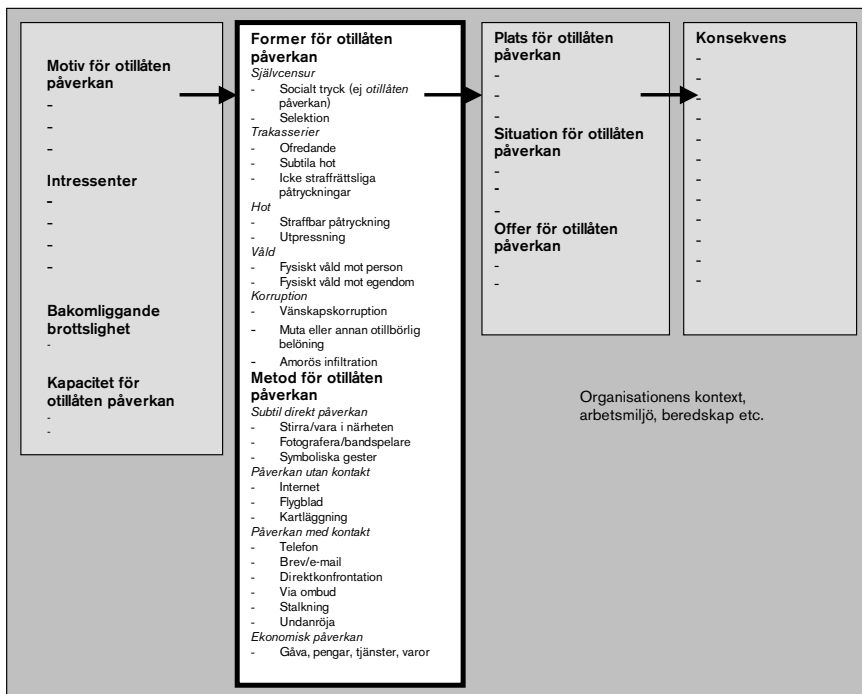
på ett sådant sätt att det inte ens är straffbart”. Dels vet tjänstemännen att det har hänt förut att hot kan övergå till våldshandling, dels arbetar grupperingarna med vinstdrivande kriminell verksamhet och det kan anses att det finns motiv för att använda resurser till otillåten påverkan.

Vissa grupperingar som är inriktade på smuggling använder ofta makt-demonstration för att påverka. Makt-demonstrationer från dessa grupperingar beskrivs som mycket obehagliga då tjänstemännen känner till deras kapacitet.

I flera intervjuer – både med kvinnliga och manliga intervjupersoner – har det påpekats att trakasserier och hot från kvinnor inte upplevs som lika allvarliga som om de kommer från män. En kvinna som intervjuades menade till och med att hon inte tar sparkar i kombination med trakasserier eller hot från kvinnor lika hårt som hon tar på hot utan inslag av våld från män. Samma kvinna ansåg även att hot från män som innehåller sexuella ord är obehagligast. En möjlig förklaring är att intervjupersonerna har föreställningar om att kvinnor inte har lika stor kapacitet att verkställa hoten som män - varken fysiskt eller materiellt. Kontrasten gentemot trakasserier och hot av manliga mc-gängsmedlemmar är här slående. Genom att använda sig av attribut som skinnvästar med emblem signalerar dessa något hotfullt, och hoten behövs inte ens formuleras verbalt för att vara verksamma. Symboliken talar sitt tydliga språk, det vill säga det finns kraft bakom orden. Dessa manliga intressenter påminner mer om Christies (2001) motpol till det idealiska offret - den idealiska gärningspersonen som är stor och ond. Draget till sin spets skulle det kanske kunna sägas att trakasserier och hot måste framföras av män för att få störst effekt på offren.

Former och metoder för otillåten påverkan

I detta avsnitt redovisas formerna och metoderna som förekommit vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer, vilket visas i den förenklade bilden av analysmodellen nedan. Formen korruption presenteras senare i eget avsnitt ”otillbörliga erbjudanden”.

Formerna och metoderna för otillåten påverkan kommer också att kopplas ihop med intressenterna och deras bakomliggande och direkta motiv. I detta avsnitt tas också intervjuexempel upp för att ge en djupare förståelse av vilka olika former och metoder som kan förekomma.

SAMMANFATTNING

Det förekommer att tjänstemän på grund av socialt tryck "tittar åt andra hållet" när de ser brott begås.

Det förekommer även att tjänstemän väljer att vara passiva i sin tjänsteutövning när ärendet gäller besvärliga och obehagliga intressenter.

Tjänstemän kan också välja andra "lättare" ärenden i stället.

Underlåtenhet blir ett fall av selektion.

Intervjupersoner berättar om att det alltid finns en risk för självcensur när tjänstemän och kriminella bor på samma ort. Det kan handla om att poliser börjar "titta åt andra hållet" när de vet att brott begås. Tjänstemän på en mindre ort blir mycket utsatta eftersom de är igenkända av hela orten. Det är problematiskt för den enskilde polisen att genomföra en förundersökning när det kan uppstå, alternativt redan finns, en relation till den misstänkte. Det kan handla om att deras barn går i samma skola eller att de handlar i samma affär. En intervjuad polis anser det som viktigt att utredare bör komma utifrån eller att utredningar görs på annat håll för att risken för det sociala trycket inte ska påverka utredningar.

En annan intervjuperson anser att det kan vara svårt att arbeta i området där man bor. Det kan dyka upp ärenden där föräldrar till barnens kamrater är involverade. Man blir alltid igenkänd när man är tillsammans med sin familj, vilket kan kännas obehagligt berättar intervjupersonen. En intervjuperson berättar att det kan vara påfrestande att de flesta känner till att han är anställd inom rättsväsendet. Han uttryckte det som: "man är ju inte killen som blir bjuden på alla fester direkt".

Genom intervjuerna har det kommit fram exempel på olika fall av selektion. Inom Skatteverket kan det förekomma underlåtenhet och passivitet då man har att göra med intressenter som på olika sätt är besvärliga. Man kan medvetet eller omedvetet undvika att handlägga ärenden om vissa personer eller objekt för att de upplevs som jobbiga eller så kan dessa ärenden bli liggande i högen och man hittar ständigt nya ursäkter för att lägga ärendet längst ner igen. Detta innebär att dessa personer och företag kan klara sig undan kontroll och revision. Hanteringen av revisionsärenden är helt manuell och kan liknas vid ett smörgåsbord där man fritt väljer vilket ärende man vill handlägga; de obehagliga ärendena kan bli liggande tills de är för gamla för en motiverad åtgärd. Detta kan liknas vid selektion.

Liknande selektionsfall kan ses hos andra yrkesgrupper, till exempel kan polis och tulltjänstemän vara passiva när de ser ett brott begås, eftersom de vet att gärningspersonen tidigare har varit besvärlig och också hotat personer inom myndigheten.

SAMMANFATTNING

Den vanligaste metoden som framkommit vid allvarliga trakasserier mot poliser, åklagare, domare och i viss mån tjänstemän inom KFM är "obehagliga telefonsamtal". Förklaringen är till viss del att dessa yrkesgrupper möter många rättshaverister, som använder denna metod.

Tulltjänstemän drabbas oftast av "kartläggning av myndighetens arbetsformer". Skälet är säkerligen att de möter den organiserade brottsligheten.

Kustbevakningstjänstemän råkar oftast ut för "obehaglig kontakt". Det kan sammankopplas med att de känner sig otrygga och instängda på andras båtar och fartyg. De kan också hamna i besvärliga situationer på land, där de har svårt att agera till följd av sitt yrke (har enbart befogenheter till sjöss).

De få nämndemän som utsatts för allvarliga trakasserier har uppgett "kartläggning av dig" som den vanligaste metoden. Tjänstemän inom SKV utsätts nästan inte alls för allvarliga trakasserier.

De tjänstemän som utsatts för allvarliga trakasserier har fått ange vilka former av och metoder för trakasserier de utsatts för. Det var möjligt att ange fler än ett svarsalternativ. Tabell 13 visar hur svaren fördelar sig för samtliga yrkesgrupper.

Tabell 13. Former av allvarliga trakasserier. Samtliga yrkesgrupper. Antal och procent. (n=349).²⁵

	antal	procent
Obehagliga telefonsamtal	148	42,4
Obehagliga försändelser/brev/e-post	71	20,3
JO-anmälan, motanmälan, okynnesanmälan	68	19,5
Tecken på kartläggning av dig	58	16,6
Någon lägger skulden på dig	55	15,8
Någon "råkade" uppehålla sig på samma plats som du	36	10,3
Någon har fotograferat dig/spelat in dig på band	30	8,6
Obehaglig kontakt (möte/besök)	30	8,6
Tecken på kartläggning av myndighetens arbetsformer	27	7,7
Trakasserier efter ingripande	14	4,0
Tecken på kartläggning av anhörig	13	3,7
Skadegörelse på egendom	12	3,4
Någon har ringt in ett falskt tips till polisen om dig	10	2,9
Förtäckt hot vid ingripande	9	2,6
Någon har lagt ut information om dig på internet	8	2,3
Oönskade varor/tjänster beställda i ditt namn	7	2,0
Någon råkade uppehålla sig på samma plats som anhörig	5	1,4
Någon har tryckt upp och delat ut flygblad innehållande info om dig/sprejat namn på stan	4	1,1
Övrigt	3	0,9
Internt (på arbetsplatsen)	2	0,6

²⁵ Sju personer, två procent, av de utsatta tjänstemännen har inte besvarat frågan.

Tabellen visar att obehagliga telefonsamtal är den vanligast förekommande formen av allvarliga trakasserier. Telefonsamtal är ett exempel på det som i analysmodellen kallas påverkan med kontakt. Förutom obehagliga telefonsamtal kan obehagliga försändelser, att någon lägger skulden på tjänstemannen, obehaglig kontakt och förtäckt hot vid ingripande räknas in under påverkan med kontakt. Till viss del kan JO-, mot- och okynnesanmälan och även de som angett skadegörelse på egendom som en metod för att allvarligt trakassera en tjänsteman räknas in i denna grupp.

De andra två påverkansmetoderna som tas upp i modellen, subtil direkt påverkan och påverkan utan kontakt, är också vanliga. Det är relativt vanligt att intressenter kartlägger tjänstemän och dess anhöriga samt myndighetens arbetsformer. En mer subtil påverkansform som är vanlig är att intressenten ”råkar” uppehålla sig på samma plats som tjänstemannen. Flera poliser har i intervjuer uppgett hur personer ”råkat” stå vid deras privatbil.

Formerna och metoderna för allvarliga trakasserier ser något olika ut för respektive yrkesgrupp. I tabell 14 visas de tre vanligaste trakasserimetoderna för respektive yrkesgrupp.

Tabell 14. De tre vanligaste trakasserimetoderna för respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=107)		Åklagare (n=76)	
	antal procent		antal procent
Obehagliga telefonsamtal	48 44,9	Obehagliga telefonsamtal	37 48,7
JO-anmälan, motanmälan, okynnesanmälan	30 28,0	Obehagliga försändelser/brev/e-post	23 30,3
Tecken på kartläggning av dig	26 24,3	Någon lägger skulden på dig	15 19,7
Tulltjänstemän (n=62)		Domare (n=52)	
	antal procent		antal procent
Tecken på kartläggning av myndighetsarbetsformer	19 30,6	Obehagliga telefonsamtal	34 65,4
Obehagliga telefonsamtal	13 21,0	Obehagliga försändelser/brev/e-post	13 25,0
Fotograferats/spelats in på band	11 17,7	JO-anmälan, motanmälan, okynnesanmälan	10 19,2
Tecken på kartläggning av dig	11 17,7	Någon lägger skulden på dig	10 19,2
Kustbevakningstjänstemän (n=10)		Närmdemän (n=8)	
	antal procent		antal procent
Obehaglig kontakt (möte/besök)	3 30,0	Tecken på kartläggning av dig	3 37,5
Fotograferats/spelats in på band	2 20,0	Någon lägger skulden på dig	2 25,0
Någon lägger skulden på dig	2 20,0	Fotograferats/spelats in på band	2 25,0
		Ngn "råkade" uppeh. sig på samma plats som du	2 25,0
Tjänstemän inom KFM (n=28)			
	antal procent		
Någon lägger skulden på dig	15 53,6		
Obehagliga telefonsamtal	14 50,0		
Obehagliga försändelser/brev/e-post	12 42,9		

Domare, åklagare och tjänstemän inom KFM uppvisar ungefär samma mönster, dock i olika ordning. En skillnad mellan dessa tre yrkesgrupper är att domare i högre grad har angett obehagliga telefonsamtal och JO-, mot- och okynnesanmälan. Tjänstemän inom KFM har i stället angett att någon lägger skulden på dem som vanligast förekommande, även om det är nästan lika vanligt med obehagliga telefonsamtal.

Intervjuade tjänstemän inom KFM berättar om att när de utsätts för allvarliga trakasserier blir de ofta uppringda av personer som anser att det är tjänstemannens fel att de hamnat i denna knipa. När det gäller företag blir tjänstemän beskyllda för att det är tjänstemannens fel att hela intressentens livsverk förstörs. Vid indrivning är det vanligt att intressenten hotar med att begå självmord. Det har hänt att tjänstemän inom KFM har funnit personer som tagit sitt liv. Detta kan naturligtvis vara påfrestande för både tjänstemannen själv och dennes kollegor. När intressenter hotar med att begå själv-

mord vet man inte om det är ett ”löst” självmordshot eller om gäldenären faktiskt har för avsikt att ta sitt liv.

Både domare och åklagare som utsätts för allvarliga trakasserier får ofta ta emot obehagliga brev och telefonsamtal, många intervjupersoner beskriver att det tillhör vardagen. Dessa brev och telefonsamtal uppfattas som olika allvarliga beroende på vem som är intressent och hur till exempel brevet är utformat. Flera intervjupersoner berättar att de framför allt tycker att återkommande trakasserier från ”rättshaverister” är obehagligt. En intervjuperson berättar att han tvekar att ringa upp en person om han vet att det är en känd ”rättshaverist” som varit mycket otrevlig.

De intressenter som utsätter domare och åklagare för allvarliga trakasserier uppfattas framför allt vara ”rättshaverister” och ”personer med psykisk störning”. Om man studerar vilka som främst använder obehagliga telefonsamtal för att allvarligt trakassera är det dessa två grupper. Rättshaveristens motiv uppfattas ofta vara ”åstadkomma ett agerande till sin egen fördel” och de genomför trakasserier i första hand genom telefonsamtal. En ”person med psykisk störning” kopplas också ofta ihop med telefonen som ett redskap för att allvarligt trakassera domare och åklagare.

De kategorier av intressenter som utsätter domare och åklagare för allvarliga trakasserier utsätter också tjänstemän inom KFM för detta. Dock har en hög andel tjänstemän inom KFM uppgett ”person i desperat situation” som kan kopplas ihop med att intressenten vill lägga skulden på tjänstemannen.

Av de poliser som angett att de trakasserats har de flesta fått obehagliga telefonsamtal. Det näst vanligaste är JO-, mot- och okynnesanmälan och tätt därefter följer tecken på kartläggning av tjänstemän. Intervjuade poliser nämner att det hör till yrket att man blir anmäld. En polis har blivit anmäld för övervåld. Polisen beskriver anklagelserna som så grova att om de varit sanna hade inte anmälaren varit vid liv. Motivet med anmälan kan vara hat, men det kan också vara att man vill skydda egen kriminell verksamhet.

Som tidigare nämnts har intervjuade poliser berättat att vid husrannsakan hos mc-gäng och organiserad brottslighet av annat slag har uppgifter om poliser och tulltjänstemän och deras familjer, passfoton etc. upptäckts. Det är sannolikt meningen att tjänstemännen ska finna uppgifterna, för att påverka hela organisationen. Det har också förekommit att kriminella har kartlagt poliser i syfte att sälja informationen vidare till kriminella organisationer.

Kriminella gäng och nätverk kartlägger inte enbart poliser och tulltjänstemän. Intervjuade åklagare och domare berättar att de också vet att de blir kartlagda av olika typer av organisationer. Några av de intervjuade tjänstemännen berättar att de tar andra resvägar till arbetet för att försvåra kartläggningen. Det finns också exempel på åklagare och nämndemän som blivit fotograferade vid häktesförhandling.

Av de 27 personer som svarat att trakasserier handlat om kartläggning av myndighetens arbetsformer är 19 tulltjänstemän, det var också den vanligaste trakasserimetod som tulltjänstemännen angav. Intervjuade tulltjänstemän nämner att intressenter som tillhör den organiserade brottsligheten iakttar dem utanför ingången till arbetsplatsen. Vilka bilar som tulltjänstemän använder, vilka tjänstemän som arbetar tillsammans och i vilka skift. Detta handlar dels om kartläggning av myndighetens arbetsformer, dels om kartläggning av enskilda tulltjänstemän. Det har även förekommit att mc-gäng filmat när tulltjänstemän arbetat med inspektion av mc-gängens fordon. Inspelning och fotografering kan vara ett led i en bredare kartläggning.

Intervjupersoner berättar att det också förekommer att intressenter spelar in samtal mellan polis och gärningsperson. I ett fall hade en gärningsperson tillhörande ett kriminellt gäng spelat in ett samtal i syfte att senare använda det emot tjänstemannen. Tjänstemannen förstod dock inte vad som skulle kunna användas emot honom, men det var trots allt ett försök till att påverka till egen fördel från intressentens sida.

En intervjuad tulltjänsteman berättar att personer som tidigare har gripits eller figurerat som misstänkta har dykt upp på ställen där tjänstemannen ofta befinner sig. De följer också efter tulltjänstemannen.

Som tidigare visades blir de utsatta poliserna och tulltjänstemännen ofta utsatta för allvarliga trakasserier från intressenter som tillhör olika grupperingar. De trakasserimetoder som kan kopplas ihop med dessa intressenter är olika typer av kartläggningar, att man "rårar" upphålla sig på samma plats och att intressenten fotograferat tjänstemännen.

Kustbevakningstjänstemän har angett alternativ som tyder på att de utsätts när de arbetar på fältet. Det vanligaste alternativet är obehaglig kontakt tätt följt av att "någon har fotograferat dig" samt att "någon lägger skulden på dig". Kustbevakningstjänstemän har uppgett att de intressenter som oftast trakasserar dem är enskilda individer, personer i desperata situationer och fiskare. Intressenterna kan, liksom hos tidigare yrkesgrupper, kopplas ihop med vilka trakasserimetoder som används.

Intervjuade kustbevakningstjänstemän beskriver hur de ofta får förklara sitt handlande, många personer ifrågasätter hela tiden. Det kan bli en otrygg stämning. Man kan få olustkänslor i konkreta lägen, till exempel när intressenter vill skriva upp kustbevakningstjänstemannens personnummer. Enligt en intervjuperson uppstår dessa situationer ofta när kustbevakningstjänstemännen befinner sig i gästhamnar eller ombord på andras båtar och fartyg.

Det är endast åtta nämndemän som blivit utsatta för allvarliga trakasserier. Det som framkommer i intervjuer med nämndemän är skillnaden mellan dem och domare. Det faktum att de är förtroendevalda kan vara förklaringen till de annorlunda metoder och former som intressenter väljer vid påverkan. En intervjuad nämndeman har till exempel blivit fotograferad på väg från en förhandling. Detta beskrivs också kunna skapa en otrygghet hos nämndemännen.

SAMMANFATTNING

Den vanligaste metoden som framkommit för att framföra allvarliga hot mot poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän är "personligen vid konfrontation". Det speglar också deras arbetssituation med direkta möten med potentiella intressenter.

För tjänstemän inom KFM, åklagare och domare är det lika vanligt att det allvarliga hotet framförs "via telefon" eller "personligen vid konfrontation". Domare och åklagare möter ofta rättshaverister, som trakasserar och framför sina hot via telefon.

Tjänstemän inom SKV och nämndemän utsätts nästan inte alls för hot.

Hot från olika typer av organiserad brottslighet inklusive mc-gäng kommer fram genom "tips", till exempel via underrättelseinformation. Dessa subtila former av hot skiljer sig markant från öststatskriminella grupperingar, ungdomsgång och missbrukare, som framför sina hot "personligen vid konfrontation". Skälet är sannolikt att öststatskriminella och ungdomsgång samt missbrukare med kriminella kopplingar uppträder aggressivt.

Till skillnad från allvarliga trakasserier utgör allvarliga hot alltid en straffbar gärning. Det kan handla om brott som rubriceras som olaga hot eller utpressning. Tabell 15 visar vilken metod som användes för att hota en tjänsteman.

Tabell 15. Hur det allvarliga hotet framfördes. Samtliga yrkesgrupper. Antal och procent. (n=253).

	antal	procent
Personligen framfört vid konfrontation	146	57,7
Via telefon	40	15,8
Tips via någon annan	31	12,3
Via brev	20	7,9
Övrigt	13	5,1

Det är tydligt att allvarliga hot uppstår vid konfrontationer, vilket kan förklaras med att många av de utsatta tillhör yrkesgrupper som ofta direkt konfronteras med potentiella intressenter. Yrkesgrupper som domare, nämndemän och tjänstemän inom SKV, som i sina roller ofta befinner sig på längre avstånd från intressenten än polis och tulltjänstemän, blir sällan utsatta för allvarliga hot. Man kan även se en tydlig skillnad mellan uniformerade yrkesgrupper och övriga yrkesgrupper. I tabell 16 visas hur det allvarliga hotet framfördes mot respektive yrkesgrupp.

Tabell 16. Hur det allvarliga hotet framfördes inom respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=94)			Tjänstemän inom KFM (n=17)		
	antal	procent		antal	procent
Personligen framfört vid konfrontation	62	66,0	Personligen framfört vid konfrontation	7	41,2
Via telefon	14	14,9	Via telefon	6	35,3
Tips via någon annan	6	6,4			
Tulltjänstemän (n=59)			Åklagare (n=46)		
	antal	procent		antal	procent
Personligen framfört vid konfrontation	44	74,6	Tips via någon annan	15	32,6
Tips via någon annan	6	10,2	Via telefon	11	23,9
Via telefon	3	5,1	Personligen framfört vid konfrontation	10	21,7
Kustbevakningstjänstemän (n=17)			Domare (n=18)		
	antal	procent		antal	procent
Personligen framfört vid konfrontation	16	94,1	Personligen framfört vid konfrontation	6	33,3
			Via telefon	5	27,8
			Tips via någon annan	4	22,2

Bland poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän dominerar att hotet framfördes personligen vid konfrontation. Framför allt dominerar metoden hos kustbevakningstjänstemän, vilket speglar deras arbetsituation. Det är troligen svårt för en intressent att få tag på en kustbevakningstjänsteman på telefon, varför hoten sker i direkta möten med potentiella intressenter. Det finns från intervjuerna dock exempel på kustbevakningstjänstemän som blivit hotade via telefon, i några fall via hemtelefon. Hos polisen är det vanligare än hos tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän att bli hotad via telefon. Detta speglar också de varierande arbetsuppgifter som finns inom polisen.

Bland övriga tre yrkesgrupper, domare, åklagare och tjänstemän inom KFM, är fördelningen mer jämn mellan om hotet framförts via telefon eller personligen vid konfrontation. Hos åklagare är det dock vanligast att hotet framförts via tips från någon.

Det finns också skillnader i hur olika intressenter framför sina hot mot tjänstemännen. Detta speglar vilka olika intressenter som hotar tjänstemän i de olika yrkesgrupperna. Intressenter framför allvarliga hot personligen vid konfrontation i högre grad än övriga metoder, men det finns undantag. När det gäller olika typer av organiserad brottslighet inklusive "mc-gäng" är det vanligare att hoten framkommer genom tips eller genom underrättelseinformation. "Öststatskriminella grupperingar" och "ungdomsgäng" framför sina hot personligen vid konfrontation. "Personer med psykisk störning", "personer i en desperat situation" och "rättshaverister" både trakasserar och framför sina hot oftast via telefon men ibland via brev. "Missbrukaren", som också tillhör gruppen intressenter med störning, skiljer ut sig från de andra tre då missbrukare framför sina hot personligen vid konfrontation.

Flera intervjupersoner har blivit utsatta för allvarliga hotsituationer. Det handlar framför allt om olika typer av påverkan med kontakt såsom hot via brev, telefon, direktkonfrontation och även, i några fall, hot om andanröjning.

Både utsatta domare och åklagare får ofta ta emot obehagliga brev eller telefonsamtal, något som beskrivs tillhöra vardagen. Många av dessa "vifvar" man snabbt bort och tänker inte på mer, som en intervjuperson uttryckte det. Men det finns obehagliga brev som är mycket grövre. Ett exempel är en intervjuperson som fått ett brev ställt till sig och sin familj, skickat till hemadressen. Brevet innehåller tydliga tecken på att någon kartlagt tjänstemannens liv och vill skada denne. Ett annat exempel är ett brev ställt till en tjänsteman där det beskrivs i detalj hur intressenten kommer att köra över

tjänstemannen. En tredje intervjuperson berättar om ett hot som framkommit i ett brev, där det står skrivet hur personen ska ”döda, stycka och gräva ner” intervjupersonen.

Några intervjupersoner har berättat om telefonsamtal där intressenten hotat att döda både tjänstemannen och dennes familj. Dessa telefonsamtal har framför allt tagits emot på arbetsplatsen, men även i hemmet. Det visar på en kartläggning av tjänstemän och i vissa fall deras familjer från intressentens sida.

Flera intervjupersoner har berättat om händelser där det framkommit hot om att intressenten kommer att döda tjänstemannen. De flesta fall handlar om att intressenter hotar med att spränga tjänstemannens privata bil. I några fall har också hotet övergått till handling, bilen har sprängts. I flera av dessa fall kommer hoten från grupperingar som beskrivs inte dra sig för att undanröja någon, vilket gör att hotet uppfattas som värre. Den som drabbas har fruktat för sitt liv och sin säkerhet.

En form av påverkan utan kontakt som en intervjuperson berättat om, är att det genom polisens telefonavlyssning kommit fram att en tjänsteman finns med på en dödslista. I detta fall kom hotet från en kriminell organisation som var känd för att utföra våldsbrott. Intervjupersonen beskriver att deras torped var 1,95 meter lång och hade svart bälte i karate, därför räckte det med att han ställde sig i en dörröppning och tittade på folk för att få sin vilja igenom. Ett liknande hot rörde en person som råkat höra en diskussion vid ett närliggande bord, där det satt medlemmar i en organiserad gruppering, om att man ska spränga en tjänstemans bil.

FORMER OCH METODER FÖR VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Våld, eller försök till våld, utförs alltid vid konfrontation. Det är nästan uteslutande poliser och tulltjänstemän som är utsatta. Dessa yrkesgrupper möter intressenter i sådana situationer där våld kan uppstå. Även tjänstemän inom andra yrkesgrupper kan hamna i våldssituationer, men mer sällan än poliser och tulltjänstemän.

Våldets former är sparkar, slag och att bli skjuten eller knivskuren. Våld mot egendom handlar om att slå sönder eller spränga en bil. Även den privata bostaden kan utsättas för skadegörelse.

Våldssituationer handlar om fysiskt våld mot person eller fysiskt våld mot egendom. Här handlar det enbart om påverkan med kontakt. Det kan också innebära en indirekt påverkan på kollegor eller andra personer som sett eller hört talas om händelsen.

Flera intervjuade poliser har berättat om våldssituationer där våldet varit mycket grovt. En intervjuad polis beskriver en situation där han som ensam polis hamnar i en folkmassa med många ungdomar. Flera av ungdomarna sparkar på honom och han svimmar ett flertal gånger. En annan intervjuad polis blir allvarligt skadad efter våld från vänsterextremister vid en demonstration. Båda dessa intervjupersoner har i dag svårt att handskas med folkmassor, vilket visar hur våld kan ha en indirekt påverkan på framtida beslut.

Det finns även exempel på att hot om våld eskalerar till våldssituationer.

En intervjuperson beskriver hur myndigheten tagit emot ett hot, via telefon, om att han ska dö. Några dagar senare är det två personer som sätter eld på hans bil. En annan intervjuperson beskriver en liknande situation där ett hot har övergått till handling - sprängning av en bil. Det finns också några få exempel på att mc-gäng utfört våldshandlingar mot myndighetspersoner. Man kan säga att dessa våldshändelser förstärker mc-gängens ”dåliga” rykte.

Några intervjuade personer har berättat att de blivit skjutna eller knivskurna. Det finns däremot många exempel på skadegörelse via fysiskt våld från intressenter, såsom på tjänstemäns privata hem eller privata bilar.

Intervjupersoner berättar också om intressenter som försökt utföra våld men inte lyckats. Både tulltjänstemän, tjänstemän inom KFM och domare har berättat om detta. En intervjuperson berättar om hur de blivit jagade av en intressent med järnrör, en annan intervjuperson har blivit präjad av vägen. Det finns även ett exempel på tjänstemän som blivit jagade av intressenter med pistol. I detta fallet blev tjänstemännen till och med beskjutna.

“Maktdemonstrationen” – en fiktiv berättelse

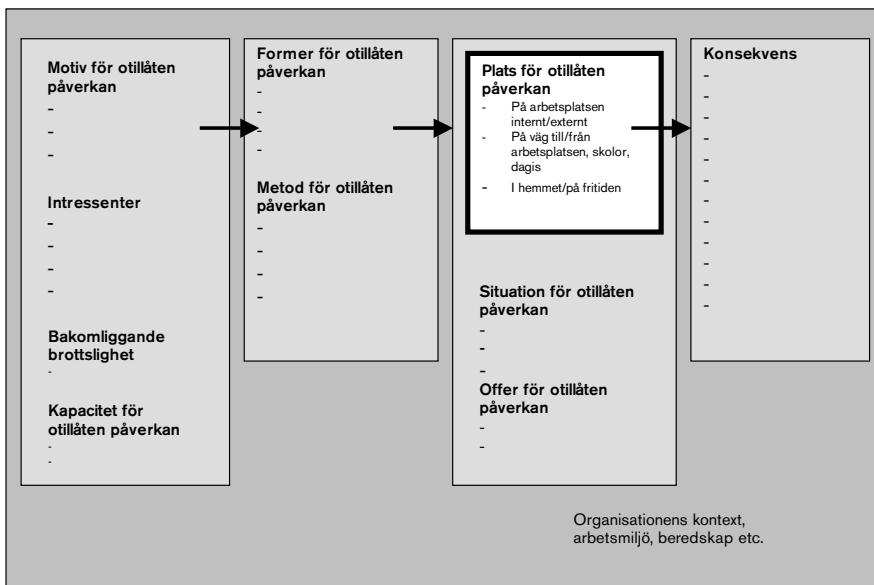
En regnig tisdagsmorgon åker en kustbevakningstjänsteman från hamnen där kustbevakningsfartyget ligger förtöjt. Han är på väg för att lämna tjänstebilen i myndighetens garage. Kustbevakaren uppmärksammar att en lastbil står parkerad utanför garaget. Han tycker sig känna igen chauffören som en person som ägare till ett fartyg som han tidigare kontrollerat flera gånger till sjöss. Det är EU-lagstiftningen som gör att fiskefartygen ständigt måste kontrolleras och ibland blir det en tryckt stämning ombord, särskilt när samme kustbevakare gång på gång konfronteras med samma besättning.

Inne i garaget parkerar kustbevakaren tjänstebilen och tar sin privata bil och kör ut ur garaget och vidare ut på stora vägen. Efter en liten stund ser han samma lastbil, som stod vid garaget, i backspegeln. Lastbilen kommer fort närmare och närmare. Lastbilen lägger sig tätt intill bilen, bara några meter bakom. Kustbevakaren vågar varken bromsa eller svänga av på grund av rädsla för att bli påkörd. Lastbilen ligger och trycker på i någon mil innan den ger bilen en knuff och sedan svänger av på en korsande väg.

Kustbevakaren berättar om den uppskakande händelsen för sina närmaste kollegor, men han rapporterar inte händelsen till överordnad eller till myndigheten.

Plats för otillåten påverkan

I följande avsnitt redovisas på vilken plats allvarliga trakasserier och hot sker samt våldssituationer uppstår.

PLATS FÖR ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer drabbar tjänstemän i tjänsten. Även om det är ovanligt, förekommer det att otillåten påverkan (främst allvarliga trakasserier) riktas mot tjänstemän på fritiden, till exempel i hemmet. Det upplevs som mycket obehagligt och kränkande när otillåten påverkan drabbar tjänstemäns privata sfär.

Det förekommer också att våld sker mot egendom, framför allt mot tjänstefordon.

Av undersökningen framkommer att de allvarliga trakasserier och hoten sker främst i tjänsten, på arbetsplatsen eller på annan plats. Detsamma gäller våldssituationer. Men otillåten påverkan förekommer också på fritiden, till exempel i hemmet eller på väg till eller från arbetet. Det är emellertid ganska ovanligt att den privata sfären blir utsatt.

Det frågas inte i enkäten var allvarliga trakasserier ägt rum. Intervjupersoner berättar emellertid om att telefonsamtal och obehagliga brev kommer främst till arbetsplatsen. Som tidigare nämnts får många tjänstemän återkommande brev och telefonsamtal från bland annat vad de uppfattar vara rättshaverister. Det förekommer även att tjänstemän blir anmälda, vilket är en trakasserimetod som sker i tjänsten. Men det finns trakas-

serimetoder som kan vara svåra att bedöma om de sker i tjänsten eller på fritiden.

Mer subtila trakasseriformer som till exempel kartläggning av en tjänsteman, handlar främst om att denne kartläggs i sin tjänsteutövning, men intervjupersoner berättar också om att de kartläggs på fritiden; vilka de umgås med, vilka deras intressen är och det som uppfattas som det mest kränkande - kartläggning av deras familjer. När en organiserad gruppering uttalar saker som "din son går på dagiset på Storgatan, eller hur" eller "jag såg att ni målade om huset i helgen", berättar en intervjuperson att "fasaden rasar". Fasaden som finns när man arbetar, som man byggt upp för att klara vissa arbetsuppgifter, men som man vill lämna på arbetsplatsen när man går hem till familjen.

När det handlar om trakasserimetoder som att någon "råkar" uppehålla sig på samma plats som tjänstemannen kan det ske både i tjänsten och på fritiden. Intervjupersoner har nämnt att intressenter "bara råkat vara i samma affär" eller "bara råkat stå vid deras privata bil". Intervjupersonerna har sett detta som en kränkning i privatlivet.

Allvarliga hot sker främst i tjänsten, medan det vid allvarliga trakasserier är mer diffust var gränsen går mellan i tjänsten och på fritiden. Vid allvarliga hot tillfrågades det i enkäten på vilken plats hotet framfördes, resultaten visas i tabell 17 .

Tabell 17. Plats där det allvarligaste hotet framfördes. Antal och procent. (n=253).²⁶

	antal	procent
I tjänsten (tjänstgörings-/förrättnings- eller annan plats)	200	79,1
På fritiden (i bostad eller annan plats)	21	8,3
Tips kom till arbetsplatsen	10	4,0
Övrigt	8	3,2
På väg till/från arbetet	6	2,4
Ingen direkt plats, generellt hot	4	1,6

Det är vanligast att allvarliga hot sker i tjänsten. För utsatta kustbevakningstjänstemän sker de allvarliga hoten i 94 procent av fallen i tjänsten, för utsatta tjänstemän inom KFM i 88 procent och för utsatta poliser och tulltjänstemän i omkring 80 procent av fallen. För domare och åklagare ser det något annorlunda ut. Bland de utsatta domarna är det 72 procent som angett att de hotats i tjänsten och 17 procent har uppgett att de utsatts för hot på fritiden. För de utsatta åklagarna har 67 procent uppgett att de blivit hotade i tjänsten och 13 procent att de blivit hotade på fritiden. En förklaring till dessa skillnader kan vara att poliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän och även till viss del tjänstemän inom KFM är mer anonyma i sitt yrke. De går in i en roll när de är på arbetet, en roll som kan bytas ut av andra tjänstemän. De betraktas mer som anonyma representater för en yrkeskår. De beslut eller handlingar som görs av tjänstemannen skulle lika gärna kunna göras av någon annan som råkar vara i den situationen vid det tillfället. När det gäller framför allt åklagare men även domare upplevs deras arbete som mer individualiserat, beslut fattas av en bestämd per-

²⁶ 4 personer, 1,6 procent, av de utsatta har inte besvarat frågan.

son. Åklagaren fattar beslut om bland annat åtal, ett beslut som kan väcka många starka känslor.

Även om hotet framförts i tjänsten innebär det inte att tjänstemän endast upplever oro under arbetstid. Intervjupersoner berättar om olika typer av hot som sker i tjänsten. Det kan ske direkt via konfrontation eller via tips från någon uppgiftslämnare eller genom underrättelseinformation. Det handlar om mycket obehagliga hot, som hot om våld eller hot om undanröjning. Men något som framkommer tydligt i intervjuerna är att det upplevs som mer obehagligt när hotet sker direkt på fritiden, när brevet är ställt till hemadressen eller hotet framförs via hemtelefonen. Detta eftersom man då vet att intressenten har kartlagt tjänstemannen innan hotet framfördes. En intervjuperson beskriver det som att "vet de min adress är det inte långt till att de vet vad mina barn heter och var de går i skolan".

Vid våldssituationer sker våldet i över 90 procent i tjänsten, vilket redovisas i tabell 18.

Tabell 18. Plats för våldssituationen. Antal och procent. (n=166).²⁷

	antal	procent
I tjänsten (tjänstgörings-/förrättnings- eller annan plats)	151	91,0
På fritiden (i bostad eller annan plats)	11	6,6
Övrigt	3	1,8

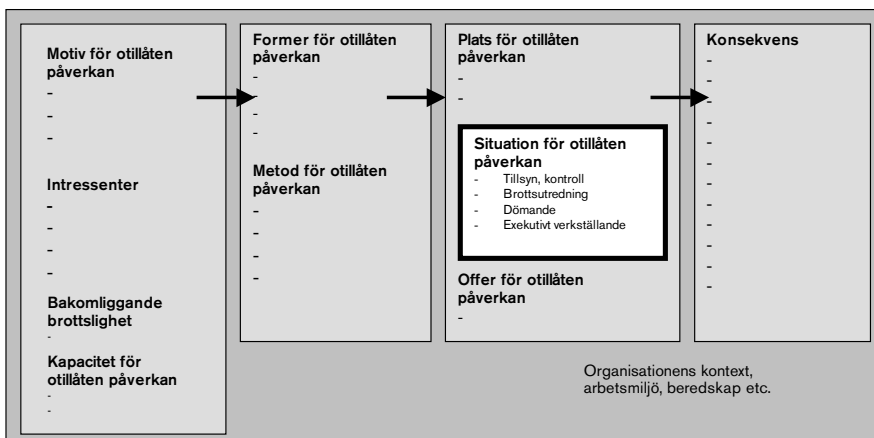
Våldssituationer sker alltid i direkta möten och mötena förekommer oftast i tjänsten. Intervjupersoner berättar om att när de själva eller kollegor blivit utsatta för våld, då har det skett i tjänsten. Det handlar om våld vid demonstrationer, husrannsakan, kontroller eller visitationer. Våldssituationer på fritiden förekommer, men det är mycket ovanligt. Däremot berättar intervjupersoner om att våld mot egendom sker via skadegörelse på privatbil och på bostaden. Flera av intervjupersonerna har fått privat egendom förstörd av någon som de "borde möta i tjänsten". Självklart handlar detta inte om alla fall. Både utsatta poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän berättar om skadegörelse på tjänstebilar och båtar. Intervjuade tulltjänstemän berättar att bilar förstörts när personer med kopplingar till organiserad brottslighet medvetet kört på bilarna.

Förklaringen till skillnaden mellan våld mot person i tjänsten och våld mot privat egendom kan bero på intressenten och dennes motiv. De intervjupersoner som varit utsatta för skadegörelse av privat egendom har berättat att motivet har varit en markering från intressentens sida, att skrämja tjänstemannen inför framtida beslut. Våld mot tjänstemän som sker i tjänsten handlar oftast om direkta konfrontationssituationer med människor som är arga, känner hat och vill "komma undan" eller "hämnas".

²⁷ En person, 0,6 procent, av de utsatta har inte besvarat frågan.

Situation för otillåten påverkan

I följande avsnitt redovisas i vilka situationer allvarliga trakasserier och hot samt våld används. Allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer kan ske i olika situationer i kontroll- och rättskedjan. Situationen kan avgöra vilken form av påverkan som tjänstemän utsätts för. Detta kan förklara skillnader i otillåten påverkan mellan olika yrkesgrupper.

SITUATION FÖR ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Yrkesgrupper som befinner sig i början av kontroll- och rättskedjan (kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän och poliser) är mer utsatta för framför allt allvarliga hot samt våld än de andra yrkesgrupperna. De yrkesgrupper som kommer in senare i kedjan drabbas till större del av allvarliga trakasserier.

Som beskrivits tidigare går det att något förenklat gruppera olika yrkesgrupper tillsammans; å ena sidan polis och tulltjänstemän och till viss del kustbevakningstjänstemän och tjänstemän inom KFM i en grupp, å andra sidan åklagare, domare och nämndemän samt tjänstemän inom SKV i en annan. Denna indelning av yrkesgrupperna tar framför allt sikte på de situationer där de befinner sig i sin yrkesutövning. Det handlar om att det i hög grad är situationen som påverkar den form och de metoder som intressenter använder.

Poliser möter människor i ett brett fält av olika situationer. Det handlar om att hjälpa allmänheten, utföra trafik- och nykterhetskontroller, informera, kontrollera, spana, utreda etc. I många situationer måste beslut av olika slag fattas. Det är alltså dels situationer ”ute på fältet”, dels situationer som utspelar sig ”på kontoret”. Många av dem kan leda till utsatthet för otillåten påverkan. I och med de många olika situationerna blir polisen utsatt för olika former av påverkan, av olika typer av intressenter.

Tulltjänstemän möter också många människor, men i ett smalare fält av

situationer än polisen. Dels handlar det om tulltjänstemän som står längst ut i frontlinjen och kontrollerar gränserna där både vanliga ”svenssons” passerar och den organiserade brottsligheten kör sitt gods, dels handlar det exempelvis om de tulltjänstemän som enbart arbetar mot organiserad brottslighet. En intervjuad tulltjänsteman beskrev sin situation med att något uppgett konstatera att hon arbetar enbart mot organiserad brottslighet. Att Tullverkets verksamhet är riktad mot organiserad brottslighet och inte har samma bredd som Polisens medför att tulltjänstemännen har ett mycket tungt arbete i denna kontrollsituation mot organiserad brottslighet.

Kustbevakningstjänstemän skiljer sig från polis och tulltjänstemän i och med att de möter människor i färre situationer. Normalt får kustbevakningstjänstemän endast kontrollera vid en misstanke om brott. Det betyder att kustbevakningstjänstemän nästan enbart möter människor i problemsituationer. I deras arbetsuppgifter ingår också fiskerikontroller som kan uppröra många fiskare. Dessa kontroller är ett ”måste” enligt lagstiftningen och det behöver alltså inte finnas en misstanke om brott. Kontrollerna kan tyckas ”jobbiga” både för kustbevakningstjänstemän och fiskare, bland annat därför att samma tjänstemän hela tiden kontrollerar samma fiskare. I dessa kontrollsituationer kan det uppstå starka känslor som kan resultera i otillåten påverkan. En intervjuperson berättar att en yrkesfiskare aldrig använder uttryck som ”jag ska slå ihjäl dig” utan av tradition säger de ”du är välkommen så ska du få varma handdukar”. Detta är ett tydligt exempel på en situation där intressenten använder sig av subtila metoder för påverkan.

Tjänstemän inom KFM har mycket gemensamt med polis, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän. De möter också människor i utsatta lägen i direkt konfrontation vid förrättning och avhysning. De möter människor i ett smalare fält av situationer än poliser. De konfronteras alltid med människor i ekonomiskt besvärliga situationer, vilket innefattar att människor ibland är desperata i sina försök att komma ur situationen. Intervjuade tjänstemän inom KFM berättar att även om de utsatts för väldigt grova hot och våldssituationer överväger de inte att sluta arbeta. En intervjuperson berättar att han älskar sitt arbete, älskar att hjälpa människor ur snåriga situationer, det är därför han valt detta arbete.

Åklagares utsatthet för otillåten påverkan styrs till viss del av den beslutssituationen som åklagaren befinner sig i. Åklagarens olika beslut bland annat om åtal kan väcka starka känslor och även vara ett motiv till att försöka påverka åklagaren i ett framtida beslut. Åklagaren befinner sig även i utredande situationer, tillsammans med polis, där intressenten väljer att utöva otillåten påverkan mot åklagaren, eftersom det är åklagaren som tar beslut om åtal. Det är också intressant att notera att en högre andel kvinnliga åklagare än manliga har uppgett att de blivit allvarligt trakasserade (14 procent respektive 8,5 procent). Detta förhållande gäller inte för någon annan yrkeskategori.

En tanke är att det inte var så länge sedan som åklagaryrket var ett yrke som dominerats av män och att de kvinnor som börjat ta sig in på dessa arbetsplatser har tvingats anpassa sig till rådande strukturer (jfr Diesen, 2005). Med detta inte sagt att alla kvinnliga åklagare skulle anpassa sig till rådande, traditionella beteendemönster. Tidigare forskning indikerar dock att det finns en press på kvinnor inom rättsväsendet att anpassa sig till den av tradition manligt präglade strukturen. “CJ workers worldwide – feel pressured to demonstrate their competence by conforming to working-class masculine performance norms” (Renzetti och Goodstein 2001, s 275).

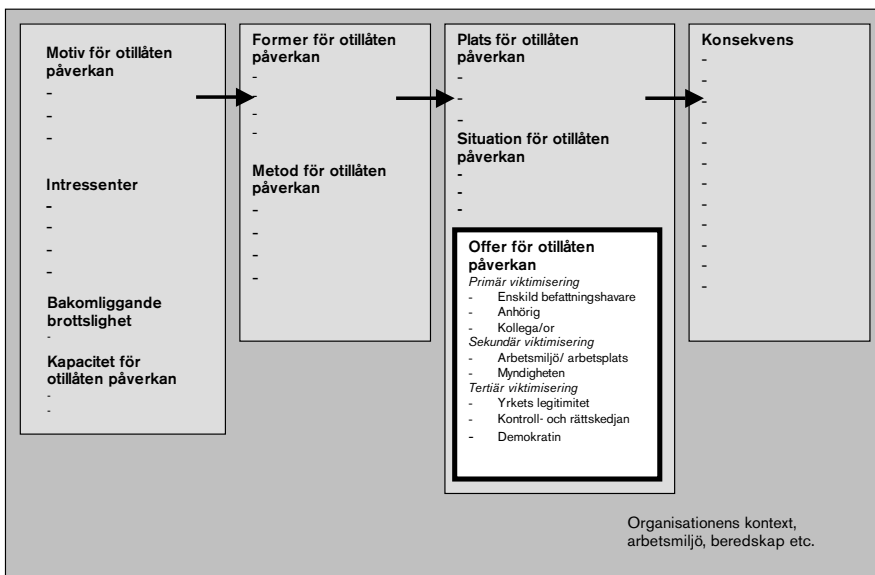
När då kvinnliga åklagare kommer in i denna struktur och i större eller mindre grad anpassar sig till denna, kan det tänkas att det sker en krock mellan "åklagarrollen" och förväntningarna på hur kvinnor "ska/bör" vara - exempelvis moderliga, känsllosamma, lyhörda, förstående. Detta eftersom en åklagares uppgift inte i första hand är att ta god hand om den åtalade, utan att lägga fram bevis etc. Personer som begått brott och som ska åtalas provoceras möjligen av att det är en kvinnlig åklagare, vilket kan motivera personen att trakassera. Skillnaderna mellan utsattheten för kvinnliga och manliga åklagare är emellertid inte så stor, så ovanstående förklaring får ses som en hypotes.

Domare och nämndemän befinner sig i dömande situationer där de själva är kontrollerade på ett helt annat sätt än andra yrkesgrupper. Det visar sig också i deras utsatthet. Nämndemannen som är mer anonym än domaren, blir mycket sällan utsatt för otillåten påverkan. Domare blir utsatta för allvarliga trakasserier, främst från vad de uppfattar som rättshaverister, men mer sällan för allvarliga hot och våldssituationer. En annan förklaring till att domare och nämndemän är mindre utsatta än andra yrkesgrupper är att de kommer in i ett mycket sent skede i kontroll- och rättskedjan och därför kan intressenten resonera att det är "för sent" att påverka. Intressenten reagerar snarare med besvikelse på ett redan taget beslut.

En förklaring till att tjänstemän inom SKV sällan är utsatta för otillåten påverkan är att de, till skillnad från tjänstemän inom KFM, inte möter personer i direkta konfrontationer. Den kontrollverksamhet som tjänstemän inom SKV befinner sig i är annorlunda än andra yrkesgruppers kontrollverksamhet. Det är emellertid få tjänstemän inom SKV som ingår i undersökningen och det vore därför värdefullt att närmare undersöka skattetjänstemännens situation. Klart är att de har stor betydelse för enskildas och företags ekonomi och därför är en intressant yrkesgrupp för otillåten påverkan.

Offer för otillåten påverkan

I följande avsnitt redovisas primär, sekundär och tertiär viktimisering (offerskap) som följer av otillåten påverkan.

Primär viktimisering handlar om otillåten påverkan som drabbar personer, vid sekundär viktimisering drabbas arbetsplatsen och myndigheten och vid tertiär viktimisering drabbas kontroll- och rättskedjan samt demokratin.

OFFER FÖR ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Vid allvarliga trakasserier är det fler än den som direkt är utsatt som drabbas. Förklaringen är att de till sin karaktär är diffusa och därmed får en stor spridningseffekt och infekterar arbetsplatser. Allvarliga trakasserier tenderar också att drabba familjen.

Vid mer konkreta situationer som allvarliga hot eller att någon utsätts för våld är offret tydligare. Genom att sådana händelser snabbt kan hanteras blir spridningseffekten begränsad.

Otillåten påverkan kan kraftigt försämra arbetsmiljön. Brist på åtgärder från arbetsgivarens sida medför att myndigheten drabbas genom minskad effektivitet. Det är emellertid ett långt steg kvar innan demokratin lider offer för otillåten påverkan mot myndighetspersoner.

PRIMÄR VIKTIMISERING

Både enkät- och intervjuundersökningen har tydligt visat att samtliga yrkesgrupper i olika omfattning och på olika sätt är offer för otillåten påverkan.

ALLVARLIGA TRAKASSERIER

Vid allvarliga trakasserier har det inte i enkäten ställts frågan om vem som drabbats. Men precis som att det inte går att avgöra om vissa av de allvarliga trakasserierna sker i tjänsten eller på fritiden, är det flera av de allvarliga trakasserierna som säkerligen inte drabbar bara tjänstemannen utan även anhöriga och kollegor. Det kan diskuteras om inte allvarliga trakasserier medför fler typer av offer från primär till tertiär nivå än allvarliga hot samt våldssituationer.

När det gäller primär viktimitisering drabbas inte enbart tjänstemannen själv utan även kollegorna. I de fall en tjänsteman drabbas av allvarliga trakasserier från intressenter, till exempel rättshaverister som återkommande ringer eller skickar brev, är detta inte enbart obehagligt för den enskilde utan även för de närmaste kollegorna, som på nära håll upplever sin arbetskamrats svåra situation. Även intressenter som lägger skulden på tjänstemannen och därför hotar med att till exempel begå självmord kan leda till en ansträngd arbetsmiljö där tjänstemannen kan bli passiv i sin yrkesutövning.

Även mer subtila trakasserimetoder drabbar inte enbart den enskilde utan även kollegor. Det handlar om kartläggning av tjänstemän, att intressenter fotograferar vid tjänsteutövning, att intressenter "råkar" uppehålla sig på samma plats som tjänstemän etc. Denna typ av trakasserier infekterar den enskilde tjänstemannen och dennes kollegor med negativa erfarenheter. De upplever att vem som helst kan bli föremål för kartläggningar och andra allvarliga trakasserier.

Det är ovanligt att den privata sfären blir utsatt, men de mer subtila trakasserimetoderna kan i vissa fall drabba anhöriga till tjänstemannen. När dessutom de anhöriga till exempel kartläggs blir tjänstemännen mycket sårbara och detta kan leda till passivitet från tjänstemännen. "Ska mina barn bli offer för att jag är polis", frågade sig en intervjuperson. "Ska jag utsätta dem för risken? Hur mycket är mitt arbete värt?" De intervjupersoner som utsatts för otillåten påverkan med koppling till det privata berättar om en känsla av otrygghet och rädsla som de inte känt förut. Många intervjupersoner är redo att ta vissa trakasserier och hot i sitt arbete, men de är inte beredda på att det också kan ske mot anhöriga. Anhöriga är inte heller förberedda på att de kan utsättas för otillåten påverkan.

Allvarliga trakasserier drabbar inte enbart den enskilde tjänstemannen utan också flera kollegor, när de ser reaktionerna från tjänstemannen. Detta kan alltså leda till en negativ spridningseffekt på arbetsplatsen, vilket innebär att allvarliga trakasserier leder till att många fler tjänstemän kan bli offer för otillåten påverkan. Tjänstemän behöver inte ha varit direkta offer för allvarliga trakasserier för att påverkas i sin tjänsteutövning. Detta kan leda till att även arbetsplatsen och myndigheten lider offer för allvarliga trakasserier.

ALLVARLIGA HOT

En majoritet, 61 procent, av de utsatta har uppgett att det allvarligaste hotet riktades mot dem själva. Det näst vanligaste, 13 procent, är att det allvarligaste hotet riktades både mot den som besvarat enkäten och mot dennes kollega. Allvarliga hot mot tjänstemannen själv är vanligast förekommande

i alla yrkesgrupper. Hos poliser, tulltjänstemän, kustbevakningstjänstemän och tjänstemän inom KFM är det också vanligt att myndighetspersonen utsätts för allvarliga hot tillsammans med en kollega. Förklaringen är sannolikt att tjänstemän i dessa yrkesgrupper ofta arbetar i grupp. Många av de hot som förekommer sker i konfrontationssituationer där tjänstemännen arbetar två och två. Några intervjupersoner har berättat om hot som kommit till myndighetens kännedom genom tips eller underrättelseinformation, där både intervjupersonen och dennes kollega utsatts. Det har handlat om grova hot om undanröjning.

En del av de intervjuade tjänstemännen berättar att de har utsatts för allvarliga hot eftersom de är "aktiva" i sin yrkesutövning. De berättar att i och med att de alltid är främst i ledet, är det de som också blir hotade. Av intervjuerna framkommer att vissa yrkesgrupper, framför allt poliser och tulltjänstemän, troligen är mer beredda på hotfulla situationer. Tjänstemän i övriga yrkesgrupper kan uppleva hotet som mer överraskande och kan därför känna ett stort obehag. Kan framför allt polisens större beredskap för att bli utsatta för hot och våld också skapa en större distans i den vardagliga relationen till "vanliga" människor? En intervjuad tjänsteman inom en mer "civil" myndighet tror att "civila" tjänstemän blir bemötta annorlunda av intressenter än poliser. Det handlar om intressenternas olika föreställningar om myndighetspersoner. Poliser träffar på de människor som har en stor respekt men även dem som inte har någon respekt alls för att de är poliser. När det gäller andra mer "civila" yrkesgrupper behandlar människor dem som vilken person som helst, om de inte tidigare blivit illa behandlade av en tjänsteman i den myndigheten. Vilka som blir offer i en hotsituation kan alltså dels bero på att de var på fel plats vid fel tidpunkt, dels på hur de förväntas uppträda i sin yrkesroll. De uniformerade yrkesgrupperna kan förmodligen av detta skäl ha något att lära av de andra yrkesgrupperna i bemötande och uppträdande. Det skulle eventuellt leda till en effektivare myndighetsutövning och färre fall av otillåten påverkan.

I samband med intervjuerna med poliser har framför allt manliga poliser nämnt att det är viktigt att vara en "aktiv polis", men att det tyvärr kan straffa sig. Aktiva poliser kan få motanmälningar från intressenter som säger att dessa har använt övervåld etc. Via intervjuerna har det framkommit att en aktiv polis karaktäriseras av att hon/han inte backar vid en konflikt. I teoriavsnittet diskuterades det om att kvinnor i högriskyrken i högre utsträckning än män backar när de hamnar i en konflikttrabbad situation. I denna studie finns dock ingen indikation på att kvinnor har backat vid konfliktfyllda situationer. En annan fråga rör dock vilken typ av föreställningar och värderingar som ligger bakom begreppet "aktiv polis". Intervjuerna visar att det verkar finnas föreställningar om hur man ska vara för att vara en aktiv polis, och det kanske är så att manliga poliser i högre grad än kvinnliga förväntas agera enligt de föreställningarna. Krävs det muskelstyrka för att fullt ut kunna vara en aktiv polis? Upplevs det som mer accepterat om kvinnor backar än om män gör det? Och är det alltid tillrådligt att vara "aktiv" i alla situationer?

Det framkommer också i vissa intervjuer att tjänstemän upplever att de har blivit behandlade på ett visst sätt som offer just för att de är myndighetspersoner. Det är många intervjupersoner som inte vågat träda fram som offer då kulturen på arbetsplatsen är att "klarar du inte av det där så ska du inte arbeta här". Det är även utomstående som kommenterat offerskapet hos vissa yrkesgrupper. Ett exempel är en intervjuad polis som berättar om ett fall som gick till domstol, där han blev tilldömd ersättning i domstolen.

Eftersom gärningspersonen inte kunde betala gick ärendet vidare till Brottsoffermyndigheten som enligt intervjupersonen kommenterade ”du är polis, det där får du tåla” .

Det finns även några fall där tjänstemannens anhöriga utsatts för allvarliga hot. Några intervjupersoner berättar om allvarliga hot mot dem som också varit riktade mot deras anhöriga då tjänstemännen utsatts för hot i hemmet. Det kan räcka med att en tjänsteman har ett ovanligt efternamn för att en intressent ska kunna identifiera anhöriga. Anhöriga kan dels vara direkta offer då de till exempel är hemma när intressenten ringer och hotar eller när intressenten står utanför dörren, dels kan de vara indirekta offer. En intervjuperson berättar om att hans mamma efter hotet mot honom oroat ”nästan ihjäl sig” och fick ta lugnande medicin i flera år efteråt.

Det som känns påtagligt hos samtliga intervjupersoner är att de beskriver det som mycket jobbigt att de drabbas på grund av sitt yrke, men även att de drabbas som privatpersoner och att deras familj drabbas, kanske direkt men annars indirekt genom att någon de håller av mår dåligt. Kollegor kan också drabbas indirekt när de ser hur den utsatte reagerar på det allvarliga hotet. Flera av intervjupersonerna ger uttryck för att några arbetsplatsers oförmåga att ta hand om dem kan leda till att kollegorna påverkas ännu mer negativt. Intervjupersoner berättar att dels hade de mått bättre om de fått ett bättre stöd av sin organisation, dels hade deras kollegor insett att organisationen står bakom sina anställda och ger dem stöd.

VÅLDSSITUATIONER

När det gäller våldssituationer har de som svarat på enkäten uppgett att det främst är tjänstemannen själv som utsatts. Det är även vanligt, precis som vid allvarliga hot, att en kollega också utsätts för våldssituationen. Förklaringen är att det framför allt är poliser och tulltjänstemän som är utsatta för våld och arbetar ofta med minst en kollega. Det finns något enstaka fall där tjänstemannens anhöriga utsatts för våld.

Det är 81 procent av de tjänstemän som utsatts för våldssituationer som inte krävde någon behandling av läkare eller tandläkare. Av dem som behandlats av läkare eller tandläkare är de flesta poliser. Detta är ett tecken på att poliser utsätts för grövre våld än tulltjänstemän, men resultatet visar på att det inte är grövre än att de flesta som drabbats klarar sig utan läkarbehandling.

Vid en närmare granskning av resultaten för polisen, framkommer skillnader mellan kvinnor och män med avseende på vilken typ av våld de utsatts för. Även om det rör sig om få fall (16 kvinnor och 94 män), visar resultaten att de manliga poliserna oftare har utsatts för ”fysiskt våld mot dig” än de kvinnliga (63 procent mot 50 procent). Kvinnors andel är däremot högre än mäns vad gäller kategorin ”fysiskt våld mot dig och mot kollega” (38 procent för kvinnor och 21 procent för män). På frågan om vilka konsekvenser våldet har fått för kvinnorna respektive männen pekar resultaten på att de manliga poliserna i högre grad har fått behandling av läkare och/eller tandläkare. En kvinna och 14 män behövde behandlas av läkare/tandläkare på grund av skadorna, men kunde sedan gå hem direkt. Fem män, men inga kvinnor, behövde bli inlagda på sjukhus för behandling av skadorna. Blir kvinnliga poliser utsatta för mildare våld på grund av sitt kön, eller är dessa resultat relaterade till vilken typ av arbetsuppgifter som kvinnorna respektive männen har? I intervjumaterialet finns visst belägg för att det skulle kunna ligga något i den senare hypotesen. Av intervjupersoner framgår att det är manliga poliser som arbetar i frontlinjen, där direkt kon-

frontation med intressenter i kritiska konfliktsituationer förekommer.

Det är också vanligt att tulltjänstemän utsätts för våld mot egendom, framför allt skada på fordon. Flera intervjuade tulltjänstemän beskriver situationer där deras tjänstebilar utsätts för våld. Det handlar om intressenter som medvetet kör på bilarna. Tulltjänstemän berättar om lastbilar som används av smugglingsgrupperingar som medvetet backar på tulltjänstemännens bilar, prejar dessa av vägen, förföljer tjänstemännen i bil och även krockar med tjänstemännens bilar. Även tjänstemän inom andra yrkesgrupper som är mindre utsatta för våldssituationer har berättat om intressenter som kört på och prejat tjänstemännen av vägen. Intervjupersoner ger uttryck för en oro att det bara är en tidsfråga innan någon tjänsteman allvarligt skadas vid dessa händelser.

SEKUNDÄR VIKTIMISERING

Sekundär viktimisering handlar om att arbetsplatsen och myndigheten också blir drabbade av otillåten påverkan. Både enskilda tjänstemän och deras kollegor utsätts för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Otillåten påverkan kan därför leda till att arbetsmiljön kraftigt försämrats på arbetsplatsen. Vissa intervjupersoner berättar att de inte anser att arbetsmiljön försämrats eftersom myndigheten gett det stöd som behövs för att bearbeta händelsen. Andra intervjupersoner berättar om det motsatta. Arbetsmiljön beskrivs som dålig eftersom myndigheten inte klarar av att ge det stöd som behövs för att bearbeta obehagliga händelser. Inte heller ser kollegorna att den utsatta tjänstemannen blir hjälpt om någonting har inträffat. Allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer skulle alltså inte så ofta leda till dålig arbetsmiljö om myndigheterna gav ett bra stöd efter en obehaglig händelse.

Framför allt intervjuade poliser och tulltjänstemän berättar att deras myndigheter fungerat dåligt när det gäller stöd till dem vilket har lett till att de tappar förtroendet för sin myndighet. Det är också därför som de i längden kan påverkas negativt av händelsen; hade de fått stöd kanske de inte känt på detta sätt i dag, uttrycker de sig. Intervjupersoner från andra yrkesgrupper har berättat att de upplevt stödet från arbetsplatsen som tillfredsställande, men att myndigheten ändå har mycket att lära. Myndigheten kan alltså bli ett offer för otillåten påverkan för att den inte klarar av uppgiften att ta hand om sina utsatta tjänstemän.

Arbetsplatsen och myndigheten i stort kan också bli direkta offer för allvarliga trakasserier. Det finns både resultat från enkätundersökningen och från intervjuundersökningen som visar att organiserade grupperingar kartlägger myndigheternas arbetsformer. Det handlar om kartläggning av scheman, skift och tjänstebilar. Det handlar också om att identifiera vilka tjänstemän som är mer passiva än andra och då kan de organiserade grupperingarna välja att bedriva sin kriminella verksamhet baserad på myndighetens arbetsformer.

TERTIÄR VIKTIMISERING

Tertiär viktimisering innebär att kontroll- och rättskedjan samt demokratin kan bli offer för otillåten påverkan. Det förekommer otillåten påverkan mot tjänstemän i samtliga studerade myndigheter. Denna påverkan sprids på arbetsplatserna genom att kollegor oroas och att chefer inte fullt ut kan hantera det som inträffat. Den otillåtna påverkan kan också spridas till tjänstemännens familjer, som indirekt drabbas av familjemedlemmens utsatthet,

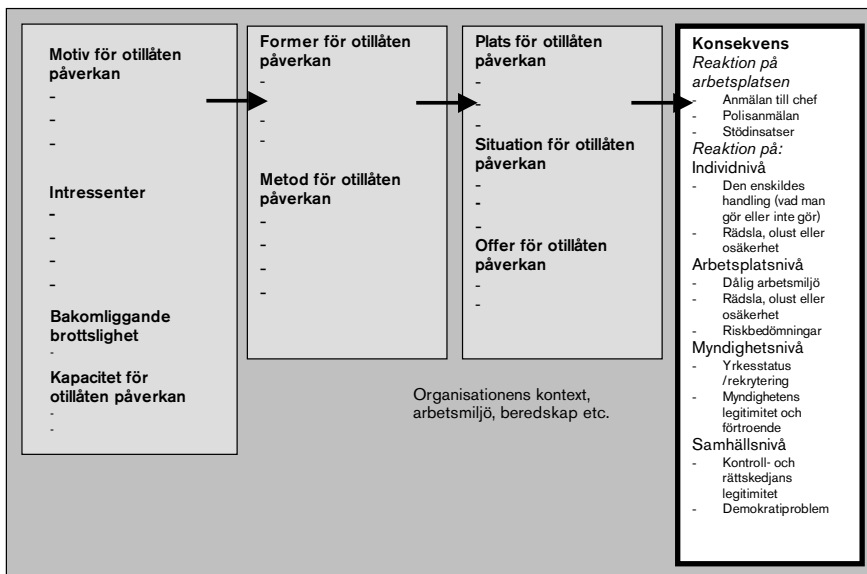
och i vissa fall direkt genom att bostad och familj blir utsatta. Denna spridning förstärker effekten av den otillåtna påverkan och inverkar därför på myndigheterna inom kontroll- och rättskedjan.

Om allmänheten får uppfattningen att tjänstemän och myndigheter faller till föga för trycket med otillåten påverkan kan myndigheternas effektivitet och legitimitet minska. Särskilt viktigt är att allmänheten har förtroende för myndigheter som representerar lag och rätt, nattvaktarstatens kärna. Bristande legitimitet mot dessa organ riskerar att sprida sig och påverka hela samhället. Studiens resultat måste dock tolkas på det sättet att situationen visserligen är allvarlig, men att vi ändå befinner oss långt ifrån en situation där myndigheternas legitimitet är hotad och där samhället på ett djupgående plan påverkas.

Brå:s bedömning är att problemet i dag snarare ligger i att enskilda arbetsplatser och tjänstemän drabbas och påverkas. Det riskerar att minska effektiviteten i myndighetsutövningen, försämra arbetsmiljön och skada vissa enskilda tjänstemän, några mycket allvarligt. Det kan i sin tur påverka rekryteringen till vissa yrken. Brottsbekämpningen försämras och vissa personer som borde lagföras och straffas går fria. Det är därför positivt att de samverkande myndigheterna nu arbetar tillsammans för att motverka otillåten påverkan.

Konsekvens

I följande avsnitt redovisas reaktion på arbetsplatsen och reaktion på individnivå, arbetsplatsnivå, myndighetsnivå och samhällsnivå.

Reaktion på arbetsplatsen handlar om i fall den utsatta tjänstemannen anmält händelsen till överordnad och polis samt om arbetsplatsen ställt upp med stödåtgärder. Reaktion på individnivå handlar om vad allvarliga trakasserier och hot samt våld inneburit för följderna för den utsatta tjänstemannen. Reaktion på arbetsplatsnivå, myndighetsnivå och samhällsnivå rör

de konsekvenser som otillåten påverkan riktad mot den enskilde tjänstemannen får i ett bredare perspektiv.

REAKTION PÅ ARBETSPLATSEN VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSITUATIONER

SAMMANFATTNING

De uniformerade yrkesgrupperna – poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän – rapporterar händelser av otillåten påverkan till respektive chef i mindre utsträckning än tjänstemän inom KFM, åklagare och domare, trots att de uniformerade yrkesgrupperna generellt sett utsätts för fler allvarigare händelser än de övriga. Särskilt kustbevakningstjänstemän rapporterar i liten utsträckning till överordnade. Intervjuade poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän är oberoende att rapportera eftersom attityden på arbetsplatsen är sådan att "man måste tåla lite".

Det vanligaste uppgivna skälet till att otillåtna händelser inte rapporteras till överordnad är att "det sällan leder till någon åtgärd". Särskilt tulltjänstemän har uppgett detta skäl. Intervjuade tulltjänstemän har uppgett att det inte finns någon "tradition" att rapportera.

Yrkesgrupper inom rättsväsendet – poliser, åklagare och domare – polis-anmäler händelser av otillåten påverkan i större utsträckning än tjänstemän utanför. En förklaring kan vara att yrkesgrupper inom rättsväsendet har ett större förtroende och en lägre tröskel att vända sig till en myndighet inom samma "familj". En illustration är att en förhållandevis stor andel tjänstemän inom KFM anmäler trakasserier till sin chef men det är mycket få som polisanmäler. En ytterligare förklaring är att KFM utvecklat goda rutiner för att ta hand om trakasserade tjänstemän.

De vanligaste skälen till att de tillfrågade yrkesgrupperna inte anmäler är att man inte bedömt händelsen "som tillräckligt allvarlig" och att man "sällan ser att det leder till någon åtgärd".

Det finns en tydlig skillnad i resultatet av polisanmälningarna: 20 procent av de anmälda allvarliga trakasserier leder till dom eller straffreläggande till skillnad mot de allvarliga hoten och våldssituationerna där procentsatserna är 39 respektive 47. Siffrorna speglar polis och åklagares prioriteringar samt att särskilt trakasserier kan vara svåra att utreda, bevisa och lagföra.

Det finns vissa skillnader när det gäller kvinnors och mäns benägenhet att polisanmäla. Män polisanmäler allvarliga trakasserier och även våldshändelser i något högre grad än vad kvinnor gör. Kvinnor polisanmäler i stället allvarliga hot i något högre grad än män.

En del intervjupersoner är mycket nöjda med hur stödet har fungerat från stödgrupper och andra inblandade. Intervjupersoner berättar om hur deras överordnad har engagerat sig och försökt lindra konsekvenserna av påverkansförsöken. Dessa intervjupersoner beskriver hur överordnad direkt efter händelsen påbörjade insatser och dessutom följde upp dem med stöd och bearbetning. Det framkommer tydligt hos intervjupersonerna att känslan av stöd från överordnad är viktigt.

Andra intervjupersoner har påpekat att de kanske inte skulle må så dåligt som de faktiskt gör i dag ifall deras arbetsgivare hade hjälpt dem bättre. Här verkar den sociala sårbarheten ha stor betydelse. Med detta menas att ett stöd från omgivningen kan minska de negativa konsekvenserna av brott, särskilt rädslan för brott. Dessutom motverkar ett starkt stöd känslan av att inte ha kontroll över situationen. Bristen på kontroll och en känsla av att inte kunna hantera situationen kan nämligen leda till en rädsla för brott. Det beskrivs som att dels handla om vilken myndighet man arbetar vid, dels om vilken chef man har haft vid händelsen.

Några intervjupersoner berättar att deras dåliga relation till överordnad kan förstärkas genom ett hot eftersom den uppbackning, debriefing etc. som de utsatta tycker sig behöva inte ges. En del intervjupersoner tar också upp att de känner sig som ett problem när de anmäler händelsen till överordnad eller till polis. Det blir mer "pappersarbete" för andra. Andra intervjupersoner nämner att de inte anmäler och de tar inte heller upp händelsen med kollegor eftersom de är rädda att få responsen "det där får du väl tåla". Detta har nämnts framför allt bland de intervjuade inom de uniformerade yrkesgrupperna. Det är tecken på att yrkeskulturen på arbetsplatsen avdramatiserar våldet vilket är i linje med Åkerströms resultat som beskrivs i teoriavsnittet (Åkerström, 2000). Det försvårar tjänstemäns möjligheter att anmäla brottet. Tjänstemannen betraktas inte som ett "riktigt" brottsoffer, vare sig av sina kollegor eller överordnade och får därför inte heller samma hjälp som andra mer traditionella brottsoffer (jfr Christies (1986) teori om idealiska offer i teoriavsnittet).

Ytterligare en anledning till att inte berätta för kollegor, eller anmäla det som skett till överordnad, är att det rört sig om grova sexuella trakasserier och hot med sexuella undertoner. I intervjumaterialet finns det exempel på kvinnor som ansett att det som hänt dem är så förnedrande och intimt, att de inte velat ta upp det på arbetsplatsen. En tanke som väckts genom dessa intervjuer är att mörkertalet kan vara stort vad gäller utsatthet för sexuella trakasserier inom de yrkesgrupper vi undersökt. Det kan överhuvudtaget tyckas förvånande att det inte kommer fram fler fall av sexuella trakasserier via enkätsvaren. Som tidigare nämnts visar studier att kvinnor i allmänhet har större risk att utsättas för sexuella ofredanden, trakasserier och stalkning (t.ex. Ferraro, 1996; Gordon och Riger, 1989). En hypotes är att sexuella trakasserier kan vara något som oftare förekommer inom de olika myndighetsorganisationerna, och att de är mer sällsynta från utomstående aktörer. En annan hypotes är att de studerade yrkesgrupperna är ovanligt förskonade från just sexuella trakasserier, även om detta kan tyckas mindre troligt mot bakgrund av den forskning som finns på området (jfr Arbetsmiljöverket/SCB 2003). Det är även möjligt att de inte ser det som ett påverkansförsök som faller under enkätens definition av allvarliga trakasserier, utan snarare betraktar det som exempelvis en kränkning utan ett bakomliggande syfte att påverka den framtida tjänsteutövningen. Det som

tar emot detta är att det i intervjuerna tydligt framkommit att sådana trakasserier påverkar tjänsteutövningen.

Intervjuade tulltjänstemän beskriver att det inte finns en tradition att rapportera händelser. Man pratar om händelsen med sina kollegor, och eventuellt anmäler man till sin närmaste chef. Men inte till myndigheten som sådan, ”varför ska jag göra det?”. En del som har rapporterat till myndigheten nämner att de hade önskat en uppföljning. ”Det är så det fungerar här, eller ska jag säga *inte* fungerar” nämner en tulltjänsteman. En annan tulltjänsteman som faktiskt rapporterade händelsen till myndigheten beskriver att han fått bra stöd från myndigheten.

Som nämndes i metodavsnittet är alla de intervjuade tjänstemännen utsatta för otillåten påverkan. De är intervjuade för att öka förståelsen för problemet, de är alltså inte representativa för sin yrkesgrupp. Tjänstemännens negativa erfarenheter av reaktionen på arbetsplatsen utgör en stor del av intervjumaterialet, därför får dessa negativa erfarenheter större plats. De ovan beskrivna reaktionerna från arbetsplatsen och arbetsgivaren berör framför allt Polisen, Tullverket och Kustbevakningen. Många intervjupersoner från de övriga yrkesgrupperna tycker att de blivit väl omhändertagna av arbetsgivaren och kollegorna. Detta kan delvis förklaras av att de är olika typer av yrkesgrupper och därmed olika typer av offergrupper. Tjänstemän i uniform verkar befinna sig i en kultur där de ska tåla mer. Det handlar om att attityden på arbetsplatsen påverkar tjänstemännens beslut att rapportera allvarliga händelser. Att det är skillnad mellan polis, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän syns tydligt också i tabell 19. Tabellen visar om de som i enkätundersökningen uppgett att de utsatts för otillåten påverkan rapporterat händelsen till överordnad.

Tabell 19. Andel av de utsatta som rapporterat händelsen till överordnad. Procent.

	Rapporterat trakasserier till överordnad (%)	Rapporterat hot till överordnad (%)	Rapporterat våld till överordnad (%)
Samtliga yrkesgrupper	59,3 (n=349)	67,6 (n=253)	71,7 (n=166)
Poliser	56,1 (n=107)	61,7 (n=94)	78,2 (n=110)
Tulltjänstemän	54,8 (n=62)	67,8 (n=59)	51,3 (n=39)
Kustbevakningstjänstemän	40,0 (n=10)	47,1 (n=17)	få fall (n=3)
Tjänstemän inom KFM	60,7 (n=28)	82,4 (n=17)	få fall (n=2)
Åklagare	71,1 (n=76)	80,4 (n=46)	få fall (n=6)
Domare	65,4 (n=52)	72,2 (n=18)	få fall (n=5)
Nämndemän	25,0 (n=8)	få fall (n=1)	få fall (n=1)
Tjänstemän inom SKV	få fall (n=4)	få fall (n=1)	inga fall

Det vanligaste skälet till varför man inte har rapporterat händelsen till överordnad är att man anser att det sällan leder till någon åtgärd. Det är det vanligaste skälet i samtliga yrkesgrupper. Det är enbart tulltjänstemän som anser att rapporteringen till överordnad sällan leder till någon åtgärd i högre grad än övriga yrkesgrupper.

I enkätundersökningen tillfrågades de utsatta även om de polisanmält händelsen. I tabell 20 visas hur många av de utsatta tjänstemännen som polisanmält händelsen.

Tabell 20. Andel av de utsatta som polisanmält händelsen. Procent.

	Polisanmält trakasseri (%)	Polisanmält hot (%)	Polisanmält våld (%)
Samtliga yrkesgrupper	18,9 (n=349)	43,1 (n=253)	51,8 (n=166)
Poliser	22,4 (n=107)	54,3 (n=94)	61,8 (n=110)
Tulltjänstemän	19,4 (n=62)	20,3 (n=59)	17,9 (n=39)
Kustbevakningstjänstemän	0,0 (n=10)	17,6 (n=17)	få fall (n=3)
Tjänstemän inom KFM	7,1 (n=28)	23,5 (n=17)	få fall (n=2)
Åklagare	23,7 (n=76)	65,2 (n=46)	få fall (n=6)
Domare	15,4 (n=52)	44,4 (n=18)	få fall (n=5)
Nämndemän	25,0 (n=8)	få fall (n=1)	få fall (n=1)
Tjänstemän inom SKV	få fall (n=4)	få fall (n=1)	inga fall

I enkäten tillfrågades respondenterna om de polisanmält det allvarligaste trakasseritillfället de utsatts för. Andelen som svarade ja visade sig vara förhållandevis låg. Skillnaden syns mycket tydligt hos tjänstemän inom KFM. Det är endast 7,1 procent som polisanmält händelsen medan det är 61 procent som rapporterat händelsen till överordnad. Detta kan man tolka på två olika sätt. Det kan vara så att de trakasserier som tjänstemän inom KFM utsätts för inte är så allvarliga, men det är inte troligt med tanke på vad intervjupersoner har berättat om trakasserier och i vilka situationer som tjänstemän inom KFM:s indrivningsverksamhet möter potentiella intressenter. En mer trolig förklaring är att tjänstemän inom KFM får en ändamålsenlig reaktion från överordnad, vilket innebär att de inte känner att det är nödvändigt att polisanmäla händelsen.

En stor skillnad finns också mellan poliser och tulltjänstemän som blivit utsatta för allvarliga våldssituationer. Det är betydligt färre tulltjänstemän som polisanmält händelsen. Detta kan kopplas till att det också var färre tulltjänstemän som behövde vård efter händelsen. Poliser kan alltså blivit utsatta för grövre våld än tulltjänstemän. En annan möjlig förklaring kan vara att poliser, som redan befinner sig inne i rättsväsendets system, anser att det är ”lättare” att polisanmäla händelsen än tulltjänstemännen. Denna teori skulle kunna förklara varför poliser, åklagare och domare polisanmäler oftast i högre grad än de andra yrkesgrupperna.

De vanligaste skälen till att tjänstemän inte polisanmält händelsen är att de inte bedömt händelsen som tillräckligt allvarlig eller att de sällan anser att det leder till någon åtgärd.

Av de händelser som polisanmälades ser följderna olika ut för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer.

Tabell 21. Följderna vid polisanmälan. Procent.

	Trakasserier (%) (n=66)	Hot (%) (n=109)	Våldssituationer (%) (n=86)
Ärendet lades ner	43,9	18,3	19,8
Åtal väcktes, men ingen lagföring	4,5	1,8	5,8
Åtal väcktes, medförde lagföring	19,7	39,4	46,5
Ärendet är fortfarande öppet	21,2	22,0	12,8
Vet inte	9,1	14,7	15,1

Tabellen kan tolkas på det sättet att polis och åklagare ser allvarigare på våld än hot respektive på hot än trakasserier. Det kan leda till att utredningsresurser satsas och att lagföringsandelen ökar i takt med straffvärdet. Det kan också vara enklare att utreda och styrka våld, än de mer diffusa hoten och framför allt trakasserier. Det påverkar också lagföringsandelen.

SKILLNADER MELLAN KVINNOR OCH MÄN VAD GÄLLER ATT ANMÄLA OTILLÅTEN PÅVERKAN

Det verkar finnas en viss jargong, främst inom de uniformerade yrkesgrupperna, att man ska tåla en del trakasserier och hot om man valt att arbeta där. Några tull- och poliskvinnor har nämnt detta i intervjuerna. En kvinna sa att hon upplevde jargongen som ganska hjärtlig, men påpekade ändå att hon var ensam kvinna i den grupp hon arbetade inom och att det finns något underförstått inom yrkeskulturen att "om du inte klarar detta så har du inget här att göra". Vi har inte fått något svar på om denna jargong har olika effekt på kvinnor och män, men mot bakgrund av att kvinnors andel inom Polisen, Tullverket och Kustbevakningen är låg, så kan det ju tänkas att kvinnor inom dessa yrken försöker anpassa sig till strukturen kanske till och med mer än män, vilket i sin tur kan leda till att de har en högre tröskel för att anmäla trakasserier och hot (jfr. Åkerström, 2000).

I enkätmaterialen finns belägg för att kvinnor i lägre grad anmäler trakasserier. I det totala materialet polisanmälde 15 procent av kvinnorna och 21 procent av männen trakasserier. En lika stor andel av kvinnornas och männen ärenden lades ner (44 procent), men det var en något större generell sannolikhet för kvinnorna att åtal väcktes och medförde lagföring (25 procent respektive 18 procent). Det är intressant att notera att det finns skillnader i varför kvinnorna och männen valde att inte anmäla trakasserier. Av kvinnorna bedömde 54 procent och av männen 44 procent att trakasserier inte var tillräckligt allvariga för att anmälas. Det bör också påpekas att endast 8,9 procent av kvinnorna men 26 procent av männen inte anmälde trakasserier av anledningen att de sällan leder till åtal. Detta kan kopplas tillbaka till det faktum att materialet över dem som anmält trakasserier visar på en skillnad mellan könen vad gäller åtalsfrekvensen. För kvinnorna ledde de anmälda fallen till åtal i 38 procent av fallen, men för männen i 20 procent av fallen. Som nämndes ovan ledde dock inte alla åtal till lagföring.

Flera olika hypoteser och förklaringar kan finnas till ovanstående resultat.

1. När kvinnor anmäler de allvarliga trakasserier ses händelsen som tillräckligt allvarig. Dessutom håller bevisningen. När kvinnor väl anmäler trakasserier (vilket de gör mindre ofta än män), så rör det sig om verkligt allvariga trakasserier, eftersom de oftare leder till åtal. Det faktum att

kvinnor i högre grad än män väljer att inte polisanmäla trakasserier för att de bedömt dem som mindre allvarliga, understödjer detta resonemang. Män däremot anmäler oftare trakasserier, men åklagaren gör också oftare bedömningen att de inte ska leda till åtal.

2. Kvinnor är mer trovärdiga som offer. De passar i högre grad in i beskrivningen av "det idealiska offret" (Christie, 2001), vilket i detta sammanhang innebär att de många gånger är fysiskt svagare än intressenten, trakasserier utförs ofta på arbetstid (det vill säga offret är upptaget av en respektabel uppgift), offret är även på en plats hon inte kan klandras för (hon är antingen hemma eller utför arbetsuppgifter) och dessutom är intressenten ofta okänd för henne. Till detta kan tilläggas att kvinnorna i de undersökta yrkesgrupperna är mer eller mindre underrepresenterade (gäller ej nämndemän) på sina arbetsplatser, och detta kan bidra till att de uppfattas som svagare och viktigare att skydda.
3. Män drar slutsatsen att trakasserier är "något man får tåla" eftersom de ser att manliga, men även kvinnliga kollegor, som anmäler inte får sina fall prövade i domstol i någon större utsträckning. Resultatet blir då att de i högre grad använder sig av anledningen "det leder sällan till någon åtgärd" för att förklara varför de inte anmäler.
4. Att kvinnor och män utsätts för trakasserier av samma allvarlighetsgrad finns det stöd för i intervjuerna. Men bedöms trakasserier av kvinnor och män utifrån olika måttstock? Finns det uppfattningar om att "män ska tåla mer" inom rättsväsendet? De fall, där det har rört sig om grova sexuella trakasserier i kombination med hot, har blivit berättade av kvinnor. I ett av dessa fall polisanmäldes inte trakasserier på grund av att det var för intimt och jobbigt att berätta om. Detta kan betraktas mot bakgrund av att både män och kvinnor vid intervjuerna varit av uppfattningen att män oftare utsätts för värre trakasserier, hot och våld än kvinnor. Vad detta kan bero på är svårt att svara på, men det har framkommit vid intervjuerna att det kan anses "tuffare" att trakassera och hota manliga än kvinnliga poliser. En polis uttryckte det som att det ger ett "förtroendevotum" att hota en manlig polis, medan det är mer vanligt att kvinnliga poliser får ta emot förolämpningar. Det kan alltså tänkas föreligga någon typ av hierarkiskt tänkande hos intressenterna i stil med att män står över kvinnor och manliga poliser står över kvinnliga. För att få högre status i exempelvis den gruppering intressenten tillhör, så väljer intressenten därför att trakassera och hota en manlig polis.
5. Resultaten kan också tänkas vara ett tecken på att trakasserier mot kvinnor är mer subtila, ibland på gränsen till förolämpningar. Detta kan leda till att kvinnor inte ser det som mödan värt att anmäla dessa, eftersom det är svårt att förklara hur sådana trakasserier upplevs. Det är ofta centralt att berätta på vilket sätt det sades etc. och inte enbart vad som sades.

Vid allvarliga hot polisanmäler kvinnor oftare än män (47 procent gentemot 42 procent), men kvinnors fall läggs betydligt oftare ner än mäns (31 procent respektive 15 procent). Här gäller alltså omvänt mönster mot trakasserier. Mäns "trovärdighet" som offer verkar här vara högre. Detta kan bero på att det faktiskt är så att hoten mot män är grövre, men det

skulle också kunna bero på att det finns rådande föreställningar om att den typ av hot som kvinnor utsätts för är mindre grova än mäns. I intervjuaterialet finns dock inga exempel på att män utsätts för grövre hot än kvinnor. En lika stor andel av kvinnornas och männens fall leder till lagföring (39 procent respektive 40 procent). Ytterligare skillnader gentemot de allvarliga trakasserierna är att en lika stor andel kvinnor som män anger anledningen "jag bedömde inte hotet som tillräckligt allvarligt" för att inte polisanmäla hoten. Vid allvarliga trakasserier var kvinnornas andel högre än männens för denna kategori. I stället är vid allvarliga hot kvinnornas andel som uppgett att de inte polisanmält eftersom det "sällan leder till någon åtgärd" högre än hur det såg ut för trakasserierna. Av kvinnorna har 25 procent (motsvarande siffra var 8,9 procent för trakasserierna) angett denna anledning till att de inte anmälde hoten. Männens andel ligger här kvar på samma nivå som för trakasserierna, det vill säga 26 procent. Vid allvarliga hot verkar det vara så att även kvinnor börjar misströsta när det gäller om polisanmälan kommer att leda till någon åtgärd.

För våld gäller ungefär samma mönster som för hot. Kvinnor anmäler dock våld i aningen mindre grad än män (48 mot 53 procent), vilket skiljer sig från hotsituationerna. Mäns fall läggs inte lika ofta ner som kvinnors (18 mot 31 procent). Mäns fall leder betydligt oftare till lagföring (49 mot 31 procent). I likhet med trakasserifallen, så var det vanligare att kvinnor än män angav "jag bedömde inte våldssituationen som tillräckligt allvarlig" som anledning till att inte anmäla våldet (50 mot 37 procent). En tanke är att det är grovheten på våldet som avgör om fallet går vidare till åtal och lagföring eller ej. Männens fall blir här måttstocken.

REAKTION PÅ INDIVIDNIVÅ VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier	Hot	Våld
Varit sjukskriven från arbetet	2,3 %	1,6 %	13,8 %
Övervägt att byta arbete eller sluta	25,8 %	20,9 %	24,1 %
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	19,8 %	12,7 %	20,5 %
Undvikit ett område eller en uppgift	17,7 %	9,9 %	15,0 %
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	6,0 %	7,9 %	9,0 %

Trakasserier, som betraktas som mindre allvarligt än hot och våld, har en större påverkan på arbetssituationen och myndighetsutövningen än allvarliga hot och våldssituationer. Skälet är att hot och framför allt våld är konkreta händelser som lättare kan hanteras och bearbetas, både från individens och myndighetens sida, jämfört med de mer diffusa allvarliga trakasserier. Följden är att trakasserier får en infekterande effekt som är svår att åtgärda. Det är därför angeläget att samhället ser allvarigare på trakasserier än vad som är fallet i dag.

Av tabellen framgår också att en stor andel av dem som utsatts för otillåten påverkan också påverkats. Det är därför angeläget att inte enbart minska omfattningen av otillåten påverkan utan också att den otillåtna påverkan som sker får en mindre effekt. Detta är i förlängningen en demokratifråga.

Den höga andelen av personer som övervägt att byta arbete eller sluta visar att otillåten påverkan dessutom är en viktig arbetsmiljöfråga.

REAKTION PÅ INDIVIDNIVÅ

Reaktionen på individnivå handlar dels om den enskildes rädsla, dels om följderna av allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer, till exempel att den utsatta tjänstemannen överväger att byta arbete eller tvekar inför eller undviker en arbetsuppgift.

När man i intervjuerna talat om sådana känslomässiga saker, som att ha blivit utsatt för trakasserier, hot eller våldssituationer, kan det vara svårt som intervjuare att ställa följdfrågor som kan kännas obehagliga för intervjupersonen. Erfarenheten från de djupintervjuer som genomförts i denna studie är emellertid att intervjupersonerna vill tala om vad de har varit med om, även om det är mycket känslomässigt. De tycker att det är viktigt att berätta om händelserna och hur de har reagerat på dem. Många har därför själv tagit initiativet till att bli intervjuad. Alla som är intervjuade har varit utsatt för någon form av otillåten påverkan.

En äldre polis var nära till tårar när han berättade om sin känsla av utsatthet. En yngre polis talade mycket tyst och skärrat om hotsituationen,

medan han pratade högt och tydligt under andra diskussioner vid intervjun. En tulltjänsteman satt nästan och skakade av både rädsla och vrede eller som en annan intervjuperson uttryckte sig; en förbistrad inneboende ilska som ger tryck över bröstet. Rädslan och ilskan verkar vara vanliga reaktioner på brott som är tätt sammankopplade med varandra. Därför är det viktigt att både uppmärksamma människor som uttrycker en rädsla för brott liksom dem som är arga. Ilskan kan vara ett mer socialt acceptabelt sätt att ge uttryck för sina reaktioner på brott, särskilt i en maskulin yrkeskultur.

Även om det ibland har varit en händelse som inträffade för ett par år sedan är det fortfarande mycket svårt att prata om den. En del tjänstemän har ändrat sitt liv efter händelsen. En intervjuperson berättade att han inte träffar sina vänner eller släktingar längre, utan går hem till familjen direkt efter arbetet. En annan anser sig inte vara social längre. En tredje har tappat gnistan i både yrkeslivet och privatlivet.

Många intervjupersoner påpekar att oavsett hur mycket hjälp de fått, påverkar trakasserierna, hoten och våldssituationerna deras dagliga liv. Otillåten påverkan påskyndar och spetsar till andra jobbiga och stressiga situationer i livet, om man har en dålig familjrelation så kan otillåten påverkan i arbetet leda till att en dålig relation blir sämre och kan leda till skilsmässa. Trakasserierna verkar ha lett till att några intervjupersoner upplever att de "tappat" kontrollen över sina liv. En känsla av att inte kunna kontrollera en situation kan dessutom leda till ytterligare rädsla för brott. Det riskerar att bli en ond cirkel som intervjupersonerna behöver mycket hjälp för att kunna ta sig ur.

Dessa erfarenheter från intervjuundersökningen talar för att reaktionen på individnivå är stark. I enkätundersökningen tillfrågades de som varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer om det har påverkat dem i deras arbete. Nedan redovisas resultat för respektive påverkan; allvarliga trakasserier, allvarliga hot och våldssituationer.

FÖLJDER VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER

I enkätundersökningen ställdes frågan om de tjänstemän som utsatts för allvarliga trakasserier påverkats i arbetet. Frågan som ställdes var: Allvarliga trakasserier kan påverka dig i ditt arbete. Har du någon gång till följd av allvarliga trakasserier; (1) varit sjukskriven från arbetet, (2) övervägt att byta arbete eller sluta med ditt uppdrag, (3) tvekat inför en åtgärd eller ett beslut i ditt arbete, (4) undvikit ett arbetsområde eller en arbetsuppgift och (5) blivit påverkad i ditt agerande eller beslutfattande på ett sådant sätt att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas?

Tabell 22 visar hur de utsatta för allvarliga trakasserier i samtliga yrkesgrupper blivit påverkade i sitt arbete.

Tabell 22. Följder av allvarliga trakasserier hos de tjänstemän som utsatts, samtliga yrkesgrupper. Procent. (n=349).

	en gång (%)	flera gånger (%)	minst en gång (%)
Sjukskriven från arbetet	1,4	0,9	2,3
Övervägt att byta arbete eller sluta	8,3	17,5	25,8
Tvekat inför en åtgärd	6,6	13,2	19,8
Undvikit ett område eller en uppgift	6,0	11,7	17,7
Blivit påverkad så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas	2,6	3,4	6,0

Trakasserier går inte obemärkt förbi i tjänsteutövningen. Nästan 12 procent av de utsatta tjänstemännen har flera gånger undvikit ett område eller en uppgift och drygt 13 procent har flera gånger tvekat inför en åtgärd eller ett beslut. Sammanlagt 6 procent har minst en gång blivit påverkade så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas. Det är relativt små skillnader mellan yrkesgrupperna.²⁸

De som uppgett att de varit sjukskrivna kommer från yrkesgrupperna polis, domare och åklagare. Dock är det viktigt att komma ihåg att de som varit sjukskrivna under tiden för studien inte har deltagit i enkätundersökningen. Sjukskrivningarna och undvikandet av vissa områden kan tolkas som en rädsla för att utsättas för brott. Kanske är sjukskrivning en reaktion mot utsatthet som är mer godtagbar i en yrkeskultur där det inte är helt accepterat att reagera med rädsla.

FÖLJDER AV ALLVARLIGA HOT

Samma fråga om följder ställdes vid allvarliga hot. Tabell 23 visar hur de utsatta för allvarliga hot i samtliga yrkesgrupper blivit påverkade i sitt arbete.

Tabell 23. Följder av allvarliga hot hos de tjänstemän som utsatts, samtliga yrkesgrupper. Procent. (n=253).

	en gång (%)	flera gånger (%)	minst en gång (%)
Sjukskriven från arbetet	1,6	0	1,6
Övervägt att byta arbete eller sluta	6,7	14,2	20,9
Tvekat inför en åtgärd	4,0	8,7	12,7
Undvikit ett område eller en uppgift	3,2	6,7	9,9
Blivit påverkad så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas	2,8	5,1	7,9

Om man jämför följder vid allvarliga hot med följder vid allvarliga trakasserier finns vissa skillnader. Det visar sig att utsättas för allvarliga hot inte bringar lika allvarliga följder för den utsatta som vid allvarliga trakasserier. Vid allvarliga hot är följder procentuellt högre enbart när det gäller att tjänstemannen en gång varit sjukskriven och att tjänstemannen en eller flera gånger blivit påverkad så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas.

Det är fortfarande relativt små skillnader mellan yrkesgrupperna. De flesta yrkesgrupperna följer mer eller mindre tabellen för samtliga yrkesgrupper.²⁹

En skillnad är att de som utsatts för allvarliga trakasserier och hot av öststatskriminella grupperingar i något högre grad än övriga angett att de övervägt att byta arbete eller sluta. Skälet som framkommit i intervjuer är att den som utsatts för påverkan från sådana grupperingar bedömer att det ligger ett större allvar bakom dessa gruppers allvarliga trakasserier och hot.

²⁸ Under avsnittet "Kortfakta yrkesgrupp för yrkesgrupp" finns resultat för respektive yrkesgrupp.

²⁹ Under avsnittet "Kortfakta yrkesgrupp för yrkesgrupp" finns resultat för respektive yrkesgrupp.

FÖLJDER AV ALLVARLIGA VÅLDSSITUATIONER

Tabell 24 visar hur de utsatta för våldssituationer i samtliga yrkesgrupper blivit påverkade i sitt arbete.³⁰

Tabell 24. Följder av våldssituationer, samtliga yrkesgrupper. Procent. (n=166).

	en gång (%)	flera gånger (%)	minst en gång (%)
Sjukskriven från arbetet	7,2	6,6	13,8
Övervägt att byta arbete eller sluta	7,8	16,3	24,1
Tvekat inför en åtgärd	7,8	12,7	20,5
Undvikit ett område eller en uppgift	6,6	8,4	15,0
Blivit påverkad så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas	3,6	5,4	9,0

Vid våldssituationer finns det några skillnader jämfört med vad som gäller avseende följderna vid allvarliga trakasserier och hot. Det är av förklarliga skäl en högre andel som har uppgett att de varit sjukskrivna till följd av allvarligt våld jämfört med vid allvarliga trakasserier och hot. Detta gäller särskilt för polisen som också behövde vård i större utsträckning än tulltjänstemän. Genom intervjuer med tjänstemän som blivit utsatta för våld, har det framkommit att den vanligaste anledningen till att man varit sjukskriven är på grund av att man inte kunnat gå till arbetet eftersom man varit skadad, inte för att tjänstemannen mått psykiskt dåligt. Detta kan vara en följd av den kultur som poliser och tulltjänstemän arbetar i, det vill säga "lite får du väl tåla".

Det andra undantaget är att fler har, vid våldssituationer, uppgett att de blivit påverkade så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas. Detta behöver inte vara en konsekvens av att våldssituationen ger allvarligare följder, utan det kan vara en konsekvens av vilka yrkesgrupper som är utsatta. När det gäller våldssituationer är det nästan enbart polis och tulltjänstemän som blivit utsatta. Vid allvarliga trakasserier och hot har dessa två yrkesgrupper också uppgett att de blivit påverkade så att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas. En möjlig förklaring kan alltså vara att poliser och tulltjänstemän påverkas på detta sätt i högre grad än övriga yrkesgrupper, oavsett om det gäller allvarliga trakasserier och hot eller våldssituationer.

³⁰ Under avsnittet "Kortfakta yrkesgrupp för yrkesgrupp" finns resultat för respektive yrkesgrupp.

REAKTION PÅ ARBETSPLATSNIVÅ, MYNDIGHETSNIVÅ OCH SAMHÄLLSNIVÅ VID ALLVARLIGA TRAKASSERIER OCH HOT SAMT VÅLDSSITUATIONER

SAMMANFATTNING

De flesta av tjänstemännens riskbedömningar inför beslut leder till fullt legitima anpassningar till situationen och intressenten för att minska risken att utsättas för otillåten påverkan. Det handlar om att "hålla sig lugn", "vara lyhörd", "utbyta information mellan kollegor", "besluta om säkerhetskontroll", "tänka efter före", "meddela dom senare", "överlåta ärende till kollega" och att "undvika att ha fotografier på barnen i tjänsterummet".

De riskbedömningar som inte leder till legitima beteenden från tjänstemännens sida eller som i varje fall kan diskuteras gäller "passivitet eller aktivitet" till följd av kännedom om intressenten. Detta sker främst gentemot intressenter som kan sammankopplas med grövre brottslighet. Det är främst poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän som kan iaktta passivitet eftersom de möter dessa intressenter.

Ytterligare riskbedömningar tar sikte på anpassningar till följd av resursbrist och liknande förhållanden som är knutna till den egna organisationen. Det gäller exempelvis "brist på skyddsmedel och utrustning" och att vara "i numerärt underläge".

För myndigheterna är det angeläget att minska utrymmet för icke legitima former av själv censur eftersom dessa minskar myndigheternas effektivitet, förtroende och legitimitet.

REAKTION PÅ ARBETSPLATSNIVÅ OCH MYNDIGHETSNIVÅ

Reaktionen på arbetsplatsen vad gäller stöd, rapportering till överordnad och polisanmälan samt reaktionen på individnivå när det gäller rädsla och konsekvenser, kan leda till både positiva och negativa reaktioner på arbetsplats- och myndighetsnivå. Hur påverkas de utsatta och kollegorna av *vetenskapen* om att kunna utsättas för otillåten påverkan? Många intervjupersoner berättar hur de har ökat sitt säkerhetstänkande i alla typer av situationer. En del intervjupersoner anser att detta kan skapa en större distans till "vanliga" människor, men eftersom de utsätts för många händelser av otillåten påverkan i arbetet måste man "tänka efter före". En del intervjupersoner berättar också om att de skulle känna sig tryggare i sin tjänsteutövning om de visste att myndigheten gav stöd efter att de utsatts för otillåten påverkan. Intervjupersonernas vetskap om att myndigheten inte ger stöd kan leda till att man är ännu försiktigare i sin tjänsteutövning. Andra intervjupersoner som fått ett bra stöd av arbetsplatsen har betonat hur viktigt det är eftersom det ger en trygghet.

I enkäten tillfrågades samtliga (även de som inte varit utsatta för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer) om de någon gång, mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005, gjort en egen riskbedömning som innebar att de varit *passiva* eller *agerat* på ett visst sätt i sin tjänsteutövning

i syfte att undvika en önskad händelse, till exempel att utsättas för trakasserier, hot eller våld i framtiden.

Det är 3,8 procent av samtliga tjänstemän som besvarat enkäten som har angett att de varit *passiva* i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en önskad händelse. En lika stor andel, 3,9 procent, har svarat att de inte vet om de varit passiva. Det är inga större skillnader mellan hur stor andel kvinnor respektive män som angett att de varit passiva (3,6 procent kvinnor mot 3,9 procent män).

Däremot finns skillnader mellan hur de som har varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer och de som inte har varit utsatta, har svarat. En så stor andel som 13 procent av dem som varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer har angett att de varit passiva i syfte att undvika en önskad händelse. Av dem som inte varit utsatta har endast 2,5 procent uppgett att de varit passiva i syfte att undvika en önskad händelse.

Diagram 20 nedan visar att det är främst tulltjänstemän, men även poliser och kustbevakningstjänstemän, som i högre grad varit passiva än övriga yrkegrupperna. En möjlig förklaring är att tjänstemän i dessa yrken befinner sig i situationer där det finns ett stort utrymme att vara passiv i sin yrkesutövning. Som framgår av teoriavsnittet är det tjänstemän i frontlinjen som möter enskilda och utan överordnades kontroll eller existerande ärenden med dokument som har det största diskretionära utrymmet.

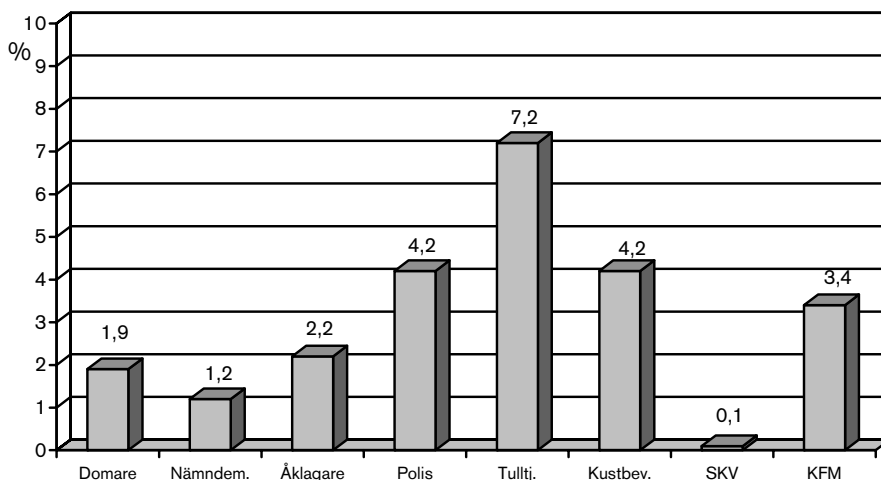

Diagram 20. De som svarat att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en önskad händelse, i respektive yrkesgrupp Procent. (n=4538).³¹

Det är en större andel, 15,7 procent av samtliga svarande, som angett att de har *agerat* på ett visst sätt i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en önskad händelse, 5,4 procent har svarat att de inte vet om de agerat på ett sådant sätt. Det finns inte några större skillnader mellan hur stor andel kvinnor respektive män som angett att de agerat på ett visst sätt för att undvika en önskad händelse (16,7 procent kvinnor mot 15,3 procent män).

³¹ Det är 1,8 procent, 83 personer, som inte har svarat på frågan.

Även bland dem som agerat i syfte att undvika en önskad händelse finns en stor skillnad mellan hur de som varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer och de som inte varit det, har svarat. Av dem som uppgett att de varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer har 30 procent angett att de agerat på ett visst sätt för att undvika en önskad händelse. Av dem som inte varit utsatta för trakasserier, hot eller våldssituationer har 14 procent angett att de agerat på ett visst sätt.

I varje yrkesgrupp har en högre andel individer angett att de agerat på ett visst sätt i förhållande till hur stor andel som varit passiva i syfte att undvika en önskad händelse. I diagram 21 nedan visas fördelningen mellan yrkesgrupperna. Notera att var fjärde tjänsteman inom SKV har agerat på ett visst sätt för att undvika en önskad händelse, trots att det är den yrkesgrupp där lägst andel uppgett att de varit utsatta för allvarliga trakasserier, hot och våldssituationer.

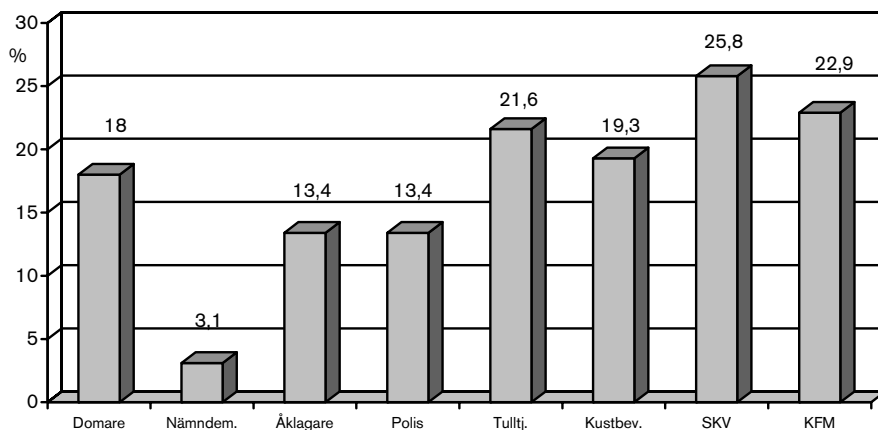

Diagram 21. De som, i respektive yrkesgrupp, svarat att de agerat på ett visst sätt i sin tjänstetövning i syfte att undvika en önskad händelse. Procent. (n=4538).³²

De som angav att de hade agerat på ett visst sätt eller varit passiva för att undvika en önskad händelse fick även med egna ord förklara på vilket sätt eller i vilka situationer de agerat eller varit passiva. Dessa kommentarer har delats in i nio olika temagrupper; kommunikation, säkerhetskontroll, själv-censur, kritik mot egen organisation, riskbedömning, privatliv/yrkesroll, överlåta till kollega, meddela dom/skjuta upp beslut och indirekt själv-censur. Nedan presenteras kort vad dessa nio kategorier innebär. Inom alla kategorier finns beskrivningar på hur tjänstemän agerat eller varit passiva för att undvika en önskad händelse.

Kommunikation

Detta är den största kategorin och kommentarerna handlar i stora drag om vikten av att hålla sig lugn, vara lyhörd och anpassa sitt beteende samt kommunicera efter person och situation. En intervjuperson uttrycker att ”viktigast är magkänslan och fingertoppskänslan samt insikten att det är

³² Det är 2,0 procent, 93 personer som inte svarat på frågan.

människor vi handlägger”. Det är troligt att många av dessa kommunikativa åtgärder inte görs i första hand för att undvika hot, men att de har den positiva bieffekten.

Säkerhetskontroll

Dessa kommentarer rör en rumslig aspekt av säkerhet och riskbedömningar samt ett utbyte av information mellan myndigheter. En vanlig kommentar är att tjänstemannen beslutar om säkerhetskontroll vid förhandling i rättsal eller att man ber polis eller vakt närvara. Det rör sig också om säkerhet, som till exempel när en tjänsteman inom KFM begär hjälp från polis vid en förrättning.

Det handlar om en oro för egen del, men också om en oro för att personen de ska träffa kan skada sig själv eller någon annan.

Självzensur

Denna kategori kan delas in i tre teman efter på vilken nivå som tjänstemannen har kunskap om intressenter som kan sammankopplas med grövre brottslighet eller intressenter som har ett hotfullt beteende. Det första temat handlar om att tjänstemannen är passiv eller agerar på ett annat sätt på grund av tidigare personlig erfarenhet av intressenten. Det andra temat handlar om att tjänstemannen fått kunskap om intressenten från kollegor som blivit hotade eller att man slagit i register eller fått information från andra myndigheter om intressentens aggressiva beteende. Det tredje temat handlar om de föreställningar som tjänstemannen har om vissa intressenter. Till exempel kan det handla om vissa organiserade grupperingars dåliga rykte som kan leda till självzensur.

Kritik mot den egna organisationen

Denna kategori innehåller kommentarer som rör kritik mot kollegor, chefer eller organisationen i stort. Det rör också kritik mot brist på skyddsmedel och utrustning samt att i många fall vara i numerärt underläge. Misstro till ledningen och organisationen tas också upp som skäl till passivitet. En person beskriver sin situation som ”jag har stark misstro till organisationen och ledningen. Det suger ut min energi och motivationen för jobbet. Det får till följd att jag inte tar initiativ som skulle kunna leda till risker. Jag är inte rädd för att ta risker, men jag är rädd för allt rättsligt och byråkratiskt krångel som skulle kunna bli följden”. En annan person uttrycker ”ibland har nog civilkuraget svikit på grund av att inte uppfattas som alltför besvärlig och kontroversiell av ledningen, vilket skulle kunna missgynna mig i framtiden. 'Välj dina krig!'.”

Riskbedömning

I denna kategori kan man skilja mellan två grupper av kommentarer; dels sådana om att man aktivt gör något för att öka säkerheten, det vill säga minska risken för trakasserier, hot och våld, dels de om att man är passiv eller underlåter att göra något av samma skäl. Det kan handla om att tjänstemannen alltid gör en riskbedömning innan ett tillslag görs, att tänka efter före, att vara förberedd på vad som kan hända. Kommentarerna pendlar mellan det man gör inför speciella situationer och det som är vanliga inslag i mångas vardag.

Privatliv/yrkesroll

Denna kategori handlar om att man inte vill blanda ihop privatliv och yrkesroll, men att man ändå behöver tänka på hur man reser till arbetet, att inte ha fotografier på sina barn i arbetsrummet etc. Många har också gjort bedömningen att de måste ha hemligt telefonnummer och hemlig adress.

Överlåta till kollega

Denna kategori handlar om att låta en kollega ta över ett ärende om en tjänsteman haft många ärenden rörande samma intressent. Att låta en kollega ta nästa ärende kan vara ett sätt att visa att man inte är ute efter någon, att undvika personfixering. På detta sätt blir tjänstemännen representanter för myndigheten och inte enskilda individer.

Meddela dom/skjuta upp beslut

Denna kategori handlar om att tjänstemän inte avkunnat dom eller fattat beslut direkt utan i stället meddelat domen senare. Detta för att undvika oöverlagda reaktioner, vredesutbrott eller en hotfull situation.

Indirekt självcensur

I denna sista kategori har några förklarat varför just de har varit så lyckligt lottade att de inte blivit utsatta, för det handlar nog bara om tur. Det gäller hur de undvikit att hamna i situationer där allvarliga trakasserier, hot och våldshändelser kan uppstå. Detta kan kallas indirekt självcensur.

REAKTION PÅ SAMHÄLLSNIVÅ

De undersökningar som har genomförts kan inte mäta reaktionen av otillåten påverkan på samhällsnivå. I avsnittet om samhället som offer (tertiär viktimisering) gör Brå bedömningen att läget visserligen är allvarligt men att det är mycket långt kvar till dess att samhällsordningen skulle vara hotad.

Otillbörliga erbjudanden

Utöver allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer har undersökningen kartlagt den andra sidan av myntet med otillåten påverkan, det vill säga korruption. Det bör emellertid upprepas att de undersökningsmetoder som använts, enkäter och intervjuer riktade till personer som utsatts för trakasserier, hot och våld, inte gör det möjligt att kartlägga korruption i någon vidare mening. Därför beskrivs förhållandevis beskedliga former av korruption, som skulle kunna kallas för "vardagslivets" korruption och korruptionsförsök mot tjänstemän. Det kan emellertid vara av intresse att fånga in även sådan korruption, eftersom den faktiskt kan påverka. Dessutom kan denna form av korruption säga en hel del om vilka som befinner sig i riskzoner för allvarligare former av korruption.

OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

SAMMANFATTNING

Undersökningen har mätt "vardagskorruption", vilket sannolikt förklarar varför enbart 13 procent rapporterat otillbörliga erbjudanden till överordnad och att 1,5 procent har polisanmält.

Kustbevakningstjänstemän och tulltjänstemän är mest exponerade för otillbörliga erbjudanden. Därefter kommer poliser, tjänstemän inom KFM och SKV. Åklagare, domare och nämndemän är i mycket liten grad utsatta för otillbörliga erbjudanden.

Kustbevakningstjänstemän och tulltjänstemän möter personer i speciella kontrollsituationer där det finns tillfälle att erbjuda något. Poliser möter personer inom ett bredare fält av situationer och därför är erbjudandena färre. För tjänstemän inom KFM kommer de otillbörliga erbjudandena i hög grad från företag medan andra former av otillåten påverkan kommer från individer. Domare, åklagare och nämndemän träffar sällan intressenter i sådana situationer där otillbörliga erbjudanden enkelt låter sig framföras och det är också yrkesgrupper där integritet värnas starkt.

Det vanligaste bakomliggande motivet för otillbörliga erbjudanden uppfattas vara "ekonomiskt" följt av "tacksamhet" och "skydda egen kriminell verksamhet". Intressenterna, som främst är enskilda individer och företag, uppfattas främst vilja åstadkomma "agerande till egen fördel" men även "passivitet till egen fördel" eller "belöning". I högre grad än andra yrkesgrupper får tulltjänstemän otillbörliga erbjudanden från den organiserade brottsligheten.

De yrkesgrupper som bedöms ligga i riskzonen för mer allvarliga former av korruption är de som arbetar på fältet utan direktkontroll från överordnad eller andra. Det gäller kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän, poliser, tjänstemän inom KFM och SKV samt i viss mån åklagare. Särskilt kustbevakningstjänstemän, tulltjänstemän och tjänstemän inom SKV kan hamna i situationer där deras agerande eller passivitet gäller stora ekonomiska värden.

GENERELLA RESULTAT

Det är 5,7 procent eller 259 personer som uppgett att de fått någon form av otillbörligt erbjudande mellan den 1 januari 2004 och sommaren 2005. I enkäten definieras otillbörligt erbjudande som muta eller annan otillbörlig belöning som är kopplad till tjänsteutövningen. I enkäten frågas inte om tjänstemannen tagit emot erbjudandet utan enbart om tjänstemannen fått ett otillbörligt erbjudande.

Det finns ingen skillnad mellan könen, en lika stor andel kvinnor, 5,7 procent, som män, 5,8 procent, har i enkätundersökningen uppgett att de fått ett otillbörligt erbjudande. Det finns däremot skillnader i hur stor andel av tjänstemännen i varje yrkesgrupp som uppgett att de fått sådana erbjudanden. Olika yrkesgrupper är i olika hög grad exponerade för detta, vilket illustreras i diagram 22 nedan.

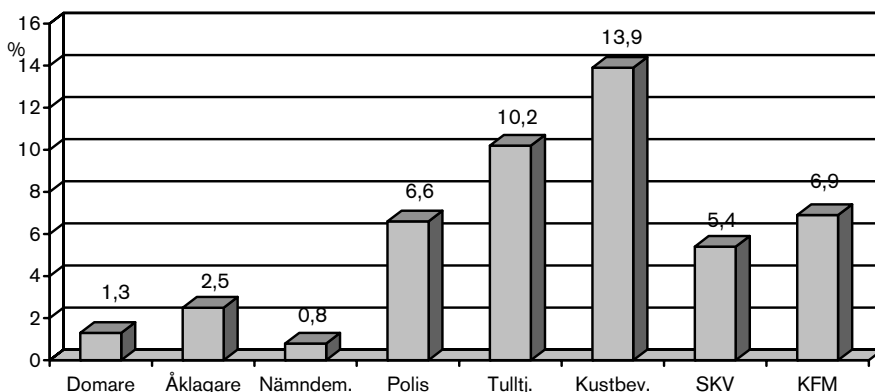

Diagram 22. Andel i respektive yrkesgrupp som fått ett otillbörligt erbjudande. Procent. (n=259).³³

Det är främst inom yrkesgrupperna kustbevakningstjänstemän och tulltjänstemän som personer som besvarat enkäten har uppgett att de fått ett otillbörligt erbjudande. En förklaring till varför dessa två yrkesgrupper befinner sig på en högre nivå än övriga yrkesgrupper när det gäller otillbörliga erbjudanden, har sannolikt samband med yrkenas karaktär. Tulltjänstemän befinner sig ofta i situationer där intressenter uppfattar sig kunna tjäna på att erbjuda något för att intressenten ska kunna ta in eller ut något ur landet. Detsamma gäller för kustbevakningstjänstemän som på fartyg har tillfälle att inte rapportera iakttagelser som kan vara negativa för ägaren, befälhavaren eller vissa besättningsmän. Denna situation är lik den när intressenten vill att tulltjänstemannen ska vara passiv till intressentens egen fördel vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän möter också ofta personer i sådana situationer att det blir möjligt för personen att uttrycka ett otillbörligt erbjudande. Sett till konsekvensen av otillåten påverkan är det en hårfin gränsdragning mellan att hota någon till passivitet och att muta någon till passivitet. Det är olika medel för att nå samma mål. För den enskilde tjänstemannen är det naturligtvis mer obehagligt att bli hotad än att få ett otillbörligt erbjudande,

³³ Det var 2,6 procent, 116 personer av samtliga tjänstemän som inte besvarade denna fråga.

men ur ett demokratiperspektiv är det tjänstemannens passivitet som blir problematisk förutsatt att påverkan fungerar.

Även poliser och tjänstemän inom SKV och KFM får sådana erbjudanden. Förklaringen till att en mindre andel poliser får otillbörliga erbjudanden än tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän kan vara att poliser möter människor i ett bredare fält än de andra två grupperna som har regelrätta kontrollfunktioner. Utsattheten för otillbörliga erbjudanden för tjänstemän inom SKV liknar utsattheten för allvarliga trakasserier. Tjänstemän inom SKV blir mycket sällan utsatta för hot och våld. Påverkan sker genom trakasserier eller otillbörliga erbjudanden. En hypotes är att de personer som tjänstemän inom SKV möter väljer dessa metoder för att påverka eftersom de uppfattas som mer effektiva än hot och våld. Dock är det vid dessa två påverkansformer också mycket ovanligt att tjänstemän inom SKV utsätts. Det handlar endast om fem tjänstemän inom SKV som fått ett otillbörligt erbjudande.

För domare, åklagare och nämndemän rör det sig om mycket få fall som uppgett att de blivit föremål för ett otillbörligt erbjudande. En intervjuad domare berättar att yrkesgruppen är mycket känslig för mutor eller för andra situationer där oberoendet och självständigheten kan sättas i fråga. Av intervjuer framgår till exempel att det förekommer att domare inte ens åter lunch tillsammans med åklagare och advokater. En åklagare uttrycker det som att man som åklagare inte ens vill bli bjuden på en bricklunch av någon som man riskerar att möta i framtiden som motpart. En hypotes är att få intressenter försöker komma med otillbörliga erbjudanden eftersom domare och åklagare är juridiska yrken där integriteten sätts i högsätet. Dessutom konfronteras sällan dessa yrkesgrupper med enskilda personer i samma direkta situationer som inte är föremål för kontroll som de andra yrkesgrupperna.

KÄNNER TILL OM NÅGON KOLLEGA FÅTT ETT OTILLBÖRLIGT ERBJUDANDE

I enkäten tillfrågades samtliga, oavsett om de själva fått ett otillbörligt erbjudande eller ej, om de kände till om någon kollega fått ett otillbörligt erbjudande. Det är en ungefär lika stor andel personer som har fått ett otillbörligt erbjudande själva som känner till att *flera* kollegor fått ett erbjudande, 5,6 procent har angett detta. Därtill kommer 2,2 procent som känner till att *en* kollega har fått ett erbjudande. Det är 69 procent som inte känner till att någon kollega har fått ett otillbörligt erbjudande, och 20 procent har angett att de inte vet.³⁴

De högsta andelarna som kände till att någon kollega hade fått minst ett otillbörligt erbjudande fanns bland tjänstemän inom KFM och tulltjänstemän, omkring 12 procent har uppgett detta. De följdes tätt av kustbevakningstjänstemän och poliser.

En jämförelse av de 259 personer som fått ett otillbörligt erbjudande med de 4 163 som svarat att de inte fått ett sådant i avseende på om de angett att kollegor fått otillbörliga erbjudanden visar på en tydlig skillnad. Av dem som inte fått något otillbörligt erbjudande angav 5,4 procent att en eller flera kollegor har fått ett sådant. Bland dem som själva fått ett erbjudande är det 51,4 procent som angett att en eller flera kollegor har fått ett erbu-

³⁴ Det är 3,3 procent, 152 personer, som inte har besvarat frågan. Skälet behöver inte vara att personer undvikit frågan, eftersom det interna bortfallet i övrigt är mycket litet. Skälet kan i stället vara frågans placering i enkätformuläret.

dande. Bland domarna och åklagarna var andelen märkbart lägre, där kände endast mellan 11 och 18 procent till minst en kollega som fått ett otillbörligt erbjudande. De är också mycket självständiga yrken där man på grund av arbetets karaktär inte nämnvärt arbetar tillsammans med kollegor i samma yrke. Den högsta andelen som kände till detta stod tulltjänstemännen för, där har 66 procent angett att minst en kollega fått ett otillbörligt erbjudande. En förklaring till de höga nivåerna hos de uniformerade yrkena är att många av tjänstemännen arbetar två och två. Det vill säga att erbjudanden oftast framförs till två kollegor samtidigt eller att det är möjligt att uppfatta vad som framförs till en kollega vid exempelvis en kontrollåtgärd. Det kan bero på yrkets karaktär men det kan också bero på att det inte är ett för känsligt ämne för att ingå i "fika-rasten" att berätta om otillbörliga erbjudanden för kollegorna.

MOTIV FÖR OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

Även vid otillbörliga erbjudanden tillfrågades de utsatta om vad de uppfattade vara intressentens motiv med erbjudandet.

BAKOMLIGGANDE MOTIV

I diagram 23 redovisas intressenternas bakomliggande motiv för det allvarligaste otillbörliga erbjudandet. Några personer har markerat fler än ett bakomliggande motiv. Diagrammet visar därför hur stor andel som angett de olika motiven.

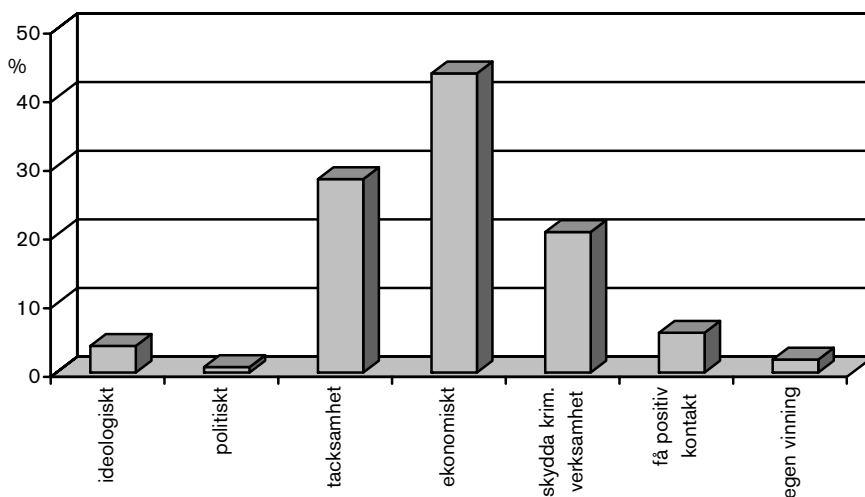

Diagram 23. Intressenternas bakomliggande motiv vid otillbörliga erbjudanden. Procent. (n=259).³⁵

Till skillnad från vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer är nu ett "ekonomiskt" bakomliggande motiv det vanligaste. En möjlig förklaring kan vara att man automatiskt kopplar ett otillbörligt erbjudande till någon ekonomiskt. Ett erbjudande har ett ekonomiskt värde, oavsett om det är en måltid eller en tjänst. Då ligger det nära tillhands att få en ersättning

³⁵ 3 personer, 1,2 procent, har inte besvarat frågan.

för något annat som också har ett ekonomiskt värde. De bakomliggande motiven ser något olika ut för respektive yrkesgrupp, vilket redovisas i tabell 25.

Tabell 25. De tre vanligaste bakomliggande motiven vid otillbörliga erbjudanden, respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=114)			Tjänstemän inom KFM (n=12)		
	antal	procent		antal	procent
Ekonomiskt	48	42,1	Ekonomiskt	7	58,3
Tacksamhet	38	33,3	Tacksamhet	4	33,3
Skydda egen kriminell verksamhet	14	12,3			
Tulltjänstemän (n=77)			Åklagare (n=17)		
	antal	procent		antal	procent
Ekonomiskt	32	41,6	Skydda egen kriminell verksamhet	7	41,2
Skydda egen kriminell verksamhet	28	36,4	Ekonomiskt	3	17,6
Tacksamhet	19	24,7	Få positiv kontakt	2	11,8
			Tacksamhet	2	11,8
Kustbevakningstjänstemän (n=23)			Domare (n=9)		
	antal	procent		antal	procent
Ekonomiskt	15	65,2	Ekonomiskt	4	44,4
Tacksamhet	6	26,1	Tacksamhet	4	44,4
Skydda egen kriminell verksamhet	3	13,0	Övriga alternativ	2	22,2

Det är endast utsatta åklagare som inte har uppfattat att det vanligaste motivet är "ekonomiskt". Det är svårt att förstå varför åklagarna som det vanligaste motivet angett "skydda egen kriminell verksamhet" eftersom detta motiv inte alls framträder hos den yrkesgruppen vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Däremot är det logiskt att tulltjänstemännen uppfattar detta som ett framträdande motiv eftersom det är denna yrkesgrupp som i första hand möter den organiserade brottsligheten i sin kontrollverksamhet. En hypotes kan emellertid vara att även om åklagare, av skäl som tidigare redovisats, i liten omfattning utsätts för otillbörliga erbjudanden kan det finnas en mindre grupp beslutsamma intressenter som har för avsikt att "skydda egen kriminell verksamhet". Åklagare befinner sig i en central maktposition och om det är möjligt att kunna påverka en åklagare finns det mycket att vinna för den som vill "skydda egen kriminell verksamhet". En annan möjlig förklaring, eller delförklaring, är att åklagare beskriver de otillåttna erbjudandena på ett annat sätt än de andra yrkesgrupperna. Till följd av åklagarnas tydliga straffrättsliga inriktning ligger det nära till hands att beskriva ett erbjudande som ett led i att "skydda egen kriminell verksamhet" medan andra yrkesgrupper skulle beskriva samma händelse med motivet "ekonomiskt". Skälet till att man vill "skydda egen kriminell verksamhet" kan således i många situationer vara "ekonomiskt".

I alla grupper utom möjligen bland åklagare och domare har "tacksamhet" angetts av en stor andel personer. Skälet till att övriga yrkesgrupper får otillbörliga erbjudanden av tacksamhet är att flera av dessa verkar över ett bredare område och har därför andra förutsättningar att hjälpa och stötta enskilda personer. En annan skillnad är att yrkesgrupper som oftare möter enskilda personer öga mot öga har möjligheter att tydligare agera på ett sådant sätt att det kan leda till känslor av tacksamhet. Åklagarens arbete sker mer i det tysta och kan uppfattas som abstrakt. Även om åklagarna fattar många beslut som är till fördel för misstänkta personer, som att avskryva en brottsmisstanke, är det nog få som uppfattar det som ett uttryck för generositet från åklagarens sida, som kan leda till tacksamhetskänslor.

Snarare ligger det nog nära till hands att det är domaren och rätten som blir föremål för sådana känslor i situationer där åklagaren intar en för den tilltalade välvillig inställning.

Tjänstemän inom KFM berättar i intervjuer att de ofta blir erbjudna gåvor av tacksamhet. De tror inte att syftet är att påverka dem i yrkesutövningen utan syftet är att tacka för ett gott utfört arbete. Det kan handla om att de bemött intressenten med respekt och varit trevliga. Det kan röra sig om gåvor som tårter, att bli bjuden på restaurang och att få varor. En intervjuperson i en annan yrkesgrupp fick ett middagserbjudande som tack för all hjälp vid ett mål. Flera intervjupersoner har berättat om hur svårt det kan vara för intressenten att förstå att tjänstemännen inte får ta emot gåvan. Vissa intressenter kan till och med bli mycket förnärmade och då till och med visa upp ett aggressivt beteende.

DIREKTA MOTIV

De som angett att de erbjudits något otillbörligen fick även uppge vad de uppfattat att intressenten ville uppnå med erbjudandet. Flera har angett fler än ett direkt motiv, därför visar diagram 24 hur stor andel av dem som fått ett erbjudande som angett varje motiv.

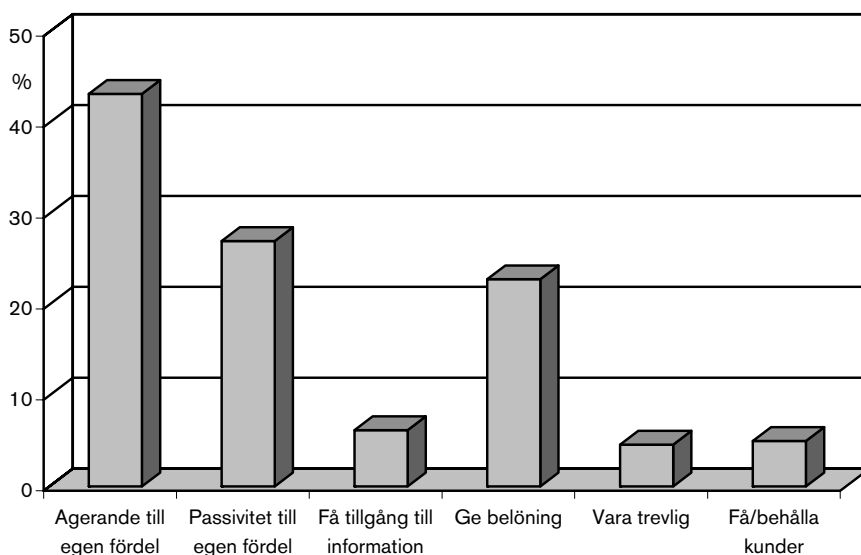

Diagram 24. Intressenternas direkta motiv vid otillbörliga erbjudanden. Procent. (n=259).³⁶

De två vanligaste motiven i diagram 24 kopplas ihop med *direkt* påverkan, det vill säga att intressentens syfte med det otillbörliga erbjudandet är att uppnå något till egen fördel. Det direkta motivet att ge belöning kan kopplas ihop med det bakomliggande motivet tacksamhet. Att ge någon belöning på grund av tacksamhet kan ses som enbart en "trevlig" handling, men det kan också innebära att man vill ha gentjänster i framtiden. En intervjuad åklagare berättar att han inte tar emot några gåvor, inte ens utanför arbetet,

³⁶ Samtliga har besvarat frågan.

som i framtiden kan kopplas till någon som kan vara motpart i ett mål. Han vill inte riskera att hamna i en svår situation i framtiden.

Det finns några skillnader mellan de olika yrkesgrupperna vilket redovisas i tabell 26.

Tabell 26. De vanligaste direkta motiven vid otillbörliga erbjudanden i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=114)			Tjänstemän inom KFM (n=12)		
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma agerande/aktivitet	50	43,9	Ge belöning	5	41,7
Ge belöning	32	28,1	Åstadkomma agerande/aktivitet	5	41,7
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	15	13,2	Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	3	25,0
Tulltjänstemän (n=77)			Åklagare (n=17)		
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	37	48,1	Åstadkomma agerande/aktivitet	10	58,8
Åstadkomma agerande/aktivitet	33	42,9	Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	3	17,6
Ge belöning	11	14,3	Ge belöning	2	11,8
Kustbevakningstjänstemän (n=23)			Domare (n=9)		
	antal	procent		antal	procent
Åstadkomma passivitet/underlåtenhet	9	39,1	Ge belöning	4	44,4
Åstadkomma agerande/aktivitet	7	30,4	Åstadkomma agerande/aktivitet	4	44,4
Ge belöning	5	21,7	Övriga alternativ	2	22,2

Poliser, tjänstemän inom KFM, åklagare och i viss mån domare har uppfattat att intressenterna haft liknade direkta motiv. De tjänstemän inom KFM och domare som blivit utsatta för otillbörliga erbjudanden är få till antalet, vilket troligen medför att de tre vanligaste direkta motiven ligger på en någorlunda jämn nivå.

Utsatta tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän har uppfattat att de får otillbörliga erbjudanden för att de i första hand ska vara passiva i sin tjänsteutövning och i andra hand för att de aktivt ska göra något.

Om man jämför dessa resultat med till exempel allvarliga trakasserier finns nu en skillnad mellan å ena sidan poliser och å andra sidan tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän. När man erbjuder något otillbörligt till en polis vill intressenten åstadkomma agerande till egen fördel. Tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän uppfattar att intressenten framför allt vill att tjänstemannen ska vara passiv i sin tjänsteutövning. Skillnaden mellan yrkesgrupperna kan bero på tjänstemännens olika arbetsituationer, eftersom tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän har kontrollerande uppgifter finns det ett intresse av att åstadkomma passivitet.

INTRESSENTER VID OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

I diagram 25 redovisas vilka intressenter som de utsatta tjänstemännen uppfattat låg bakom det otillbörliga erbjudandet. Flera har uppgett fler än ett direkt motiv, diagrammet visar därför den totala fördelningen av alla svar.

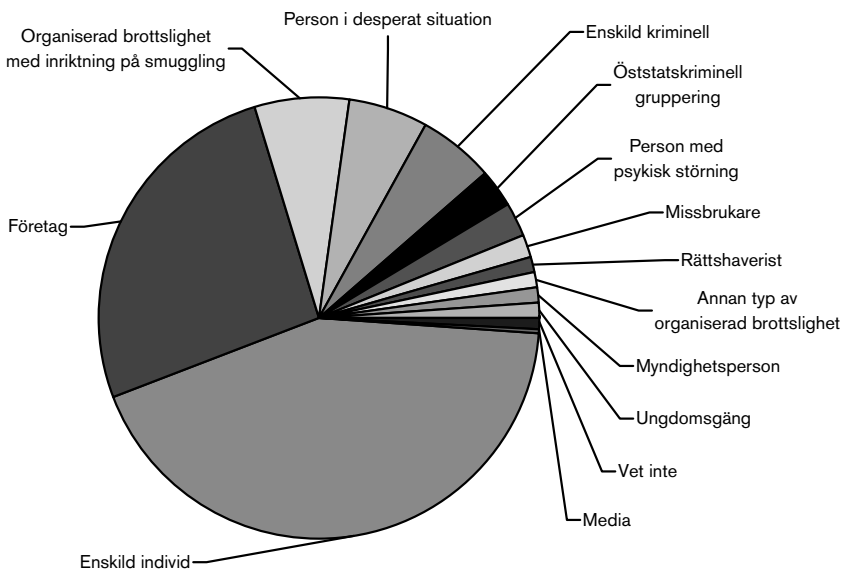

Diagram 25. Fördelning av svar om de intressenter som de utsatta tjänstemännen bedömt låg bakom det otillbörliga erbjudandet. Procent. (n=259).³⁷

I förhållande till vilka intressenter som ligger bakom de allvarliga trakasserier och hoten samt våldssituationerna utgör nu "enskild individ" en mycket högre andel. Det behöver inte betyda att fler personer har angett "enskild individ" utan det kan vara en funktion av att färre personer har markerat två eller fler intressenter. Däremot är det nu vanligt att "företag" kommit med otillbörliga erbjudanden till skillnad från allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer där företag var en mycket ovanlig intressent. Att många företag otillbörligt har erbjudit tjänstemän något kan kopplas ihop med det "ekonomiska" motivet. Här gäller inte alltid ett ekonomiskt motiv att skydda en "kriminell" verksamhet, utan det kan röra sig om att försöka muta sig ur en tillfällig knipa. Notera dock att det ekonomiska motivet och att "skydda egen kriminell verksamhet" ligger nära varandra och kan avse samma sak. Det kan således vara kriminell verksamhet som bedrivs inom ramen för ett företag eller regelöverträdelser i själva näringsverksamheten.

"Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling" är den tredje största andelen av intressenterna. Det är också här tulltjänstemän som uppfattat att denna grupp av intressenter försöker påverka dem. "Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling" använder sig alltså av både trakasserier, hot och våld samt otillbörliga erbjudanden för att påverka tulltjänstemän. Detta visar på en bredd i hur dessa smugglingsgrupperingar arbetar med sin kriminella verksamhet. Det innebär att de har förmåga att välja den påverkansform som de finner lämpligast och kan tolkas som att påverkan är en viktig del av strategin, vilket också stöds av forskningslitteraturen. I tabell 27 visas de vanligaste intressenterna, i respektive yrkesgrupper, som oftast erbjuder något otillbörligt.

³⁷ Samtliga har besvarat frågan.

Tabell 27. De tre vanligaste intressenterna vid otillbörliga erbjudanden i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=114)	antal	procent	Tjänstemän inom KFM (n=12)	antal	procent
Företag	60	52,6	Enskild individ	10	83,3
Enskild individ	52	45,6	Företag	2	16,7
Enskild kriminell	5	4,4	Person i desperat situation	2	16,7
Person med psykisk störning	5	4,4			
Tulltjänstemän (n=77)	antal	procent	Åklagare (n=17)	antal	procent
Enskild individ	55	71,4	Enskild individ	10	58,8
Org. brottsligh. m. inriktn. på smuggling	22	28,6	Företag	3	17,6
Person i desperat situation	13	16,9	Person med psykisk störning	3	17,6
Kustbevakningstjänstemän (n=23)	antal	procent	Domare (n=9)	antal	procent
Enskild individ	13	56,5	Enskild individ	4	44,4
Företag	8	34,8	Företag	4	44,4
Övriga alternativ	4	17,4	Övriga alternativ	3	33,3

Det är enbart poliser som har angett att de främst får otillbörliga erbjudanden från företag. En förklaring kan vara det som många poliser berättat om i intervjuerna. De blir ofta erbjudna mat, billigare varor eller tjänster just för att de är poliser. Det beskrivs som att många företag "gillar" att polisen kommer till dem, polisen "behöver bara visa sig så känner många trygghet". Denna trygghet vill de gärna belöna.

Övriga yrkesgrupper har angett enskild individ som den vanligaste intressenten. Domare har också angett att företag är vanligt. Skälet är sannolikt att domare vid allmänna domstolar inte enbart dömer i brottmål, där relativt få företag finns med i bilden, utan också i tvistemål, där företag intar en mer framträdande roll. Ett annat skäl kan vara att företag som offer vill visa tacksamhet efter förhandling genom ett erbjudande.

MED STÖRNING

Intressenter med störning uppfattas som "person i desperat situation", "person med psykisk störning", "missbrukare" och "rättshaverist". Det är 13,5 procent av tjänstemännen som fått ett otillbörligt erbjudande som har angett en intressent med störning. Detta är en stor skillnad i förhållande till intressenterna vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer, där intressenter med störning utgjorde en stor andel av de intressenter som utövade påverkansförsök. Det är tydligt att en intressent med störning inte påverkar genom otillbörliga erbjudanden. Det är inte förvånande eftersom det ligger närmare till hands att tro att sådana personer är aggressiva. I förhållande till allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer är otillbörliga erbjudanden inte en aggressiv metod.

Åklagare och tulltjänstemän utmärker sig på så sätt att de har angett en intressent med störning i större utsträckning än de andra yrkesgrupperna. Hos åklagarna handlar det dock om mycket få fall. Bland tulltjänstemännen är det, liksom vid allvarliga trakasserier och hot, vanligare att ange en intressent med direkt kriminell inriktning. Bland främst poliser, domare, kustbevakningstjänstemän och tjänstemän inom KFM, men även åklagare, är det ungefär lika vanligt att ha fått ett otillbörligt erbjudande från en intressent med störning som en med direkt kriminell inriktning.

MED IDEOLOGISK ELLER POLITISK INRIKTNING

Till skillnad från vid allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer har inte några uppgett att de har fått ett otillbörligt erbjudande av en intressent med ideologisk eller politisk inriktning. Inte heller har någon intervjuperson uppgett att de fått ett erbjudande från en sådan intressent. En förklaring kan vara att intressenter med denna inriktning saknar intresse att "ge något" till myndigheterna. Varför skulle till exempel en vänsterextremist, som inte vill att rättsväsendet ska existera, medvetet erbjuda en myndighetsperson något? En annan förklaring kan vara att "rättshaveristen", som till viss del har kopplingar till ideologiska och politiska motiv, utgör en mycket lägre andel av intressenterna i jämförelse med allvarliga trakasserier.

MED DIREKT KRIMINELL INRIKTNING

Intressenter med direkt kriminell inriktning uppfattas vara "organiserad brottslighet med inriktning på smuggling", "enskild kriminell", "öststatskriminell gruppering", "annan typ av organiserad brottslighet" och "ungdomsgäng". Det är 15,4 procent av tjänstemännen som fått ett otillbörligt erbjudande som har angett en intressent med direkt kriminell inriktning. Denna kategori är större än intressenter med störning, vilket beror på att 35 procent av tulltjänstemännen angett en intressent med direkt kriminell inriktning.

Även om det är en låg andel av intressenterna som kan kopplas till kriminalitet är det anmärkningsvärt att det faktiskt förekommer mutförsök från "kriminella" mot myndighetspersoner. En intervjuperson har berättat om ett fall som rörde en anställd inom en myndighet som tog ut datautdrag om gängmedlemmar och lämnade dessa till mc-gänget. Intervjupersonen berättar vidare att det finns vissa tjänstemän som på fritiden har rört sig i kretsar nära mc-gängen. Denna typ av korrupktion kan kopplas till *vän-skapskorruption*, där en tjänsteman lämnar över information på grund av vänskap, lojalitet.

INOM DEN EGNA ORGANISATIONEN

Inte heller vid otillbörliga erbjudanden har vi i enkäten frågat om erbjudanden från den egna organisationen. En person har dock angett att tjänstemannen fått ett otillbörligt erbjudande från någon inom den egna organisationen. Det har rört fördelar vid löneförhandling.

BAKOMLIGGANDE BROTTSLIGHET OCH KAPACITET FÖR OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

Det framgår att 15,4 procent av intressenterna som otillbörligt erbjudit något till en myndighetsperson har en direkt kriminell inriktning. Det har dock inte i intervjuerna framkommit att intressenter med direkt kriminell inriktning erbjudit tjänstemännen något otillbörligt. Intervjupersoner berättar att det är framför allt olika småföretagare som försöker bjuda på något, erbjuder tjänstemännen fördelaktiga köp etc. men det finns ingen bakomliggande brottslighet.

Det är i hög grad företag som har kapacitet att komma med otillbörliga erbjudanden. Företagare är som regel etablerade personer med en konventionell livsstil och den form för otillåten påverkan som faller sig naturligtast är otillbörliga erbjudanden. Företag har också resurser att komma med otillbörliga erbjudanden och många exempel är knutna till den egna verksamheten. Det handlar om restaurangmåltider, fördelaktiga köp etc. Genom att de

otillbörliga erbjudandena har att göra med den egna verksamheten medför detta att de kan uppfattas som ett naturligt led i en gästfrihet.

FORMER OCH METODER FÖR OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

De tjänstemän som utsatts för otillbörliga erbjudanden har fått ange vilka former dessa gällt. Det var möjligt att ange fler än en form av otillbörliga erbjudanden. Tabell 28 visar därför den totala fördelningen av samtliga svar.

Tabell 28. Former av otillbörliga erbjudanden. Samtliga yrkesgrupper. Antal och procent. (n=259).

	antal	procent
Gåva av måltid	108	41,7
Gåva av föremål	95	36,7
Erbjudande om att du kan göra ett förmånligt köp	72	27,8
Gåva av pengar	47	18,1
Gåva av tjänst	21	8,1
Gåva av teater/bio/evenemangsbiljetter	12	4,6
Gåva av godis/alkohol/matvaror	8	3,1
Erbjudande om date/sexuellt erbjudande	5	1,9
Erbjudande om att du kan göra en förmånlig försäljning	3	1,2
Övrigt	3	1,2

Formerna för otillbörliga erbjudanden i denna undersökning visar att det handlar om "vardagskorruption". Det rör sig framför allt om erbjudande om måltid eller gåva av ett föremål. Det kan också handla om otillbörliga erbjudanden av pengar. Även om det i intervjuerna framkommit att erbjudandena är av relativt bagatellartat slag tyder dessa resultat på att intressenter i alla fall försöker att påverka tjänstemän genom otillbörliga erbjudanden.

Som visas i tabell 28 är det några tjänstemän som fått erbjudande om "date eller sexuella erbjudanden". Dessa erbjudanden kan vara ett försök till amorös infiltration. En intervjuperson berättar om en intressent som efter misslyckade trakasseriförsök bjudit ut tjänstemannen på bio. Intressenten har alltså först försökt att påverka genom att allvarligt trakassera och sedan genom att korrumpa. Denna intervju visar på bredden av olika valmöjligheter hos vissa intressenter, det spelar ingen roll vilket medel intressenten använder utan bara att målet uppnås.

Det finns vissa skillnader mellan yrkesgrupperna i hur vanliga olika former av otillbörliga erbjudanden är. I tabell 29 redovisas de tre vanligaste erbjudandena inom respektive yrkesgrupp.

Tabell 29. De tre vanligaste otillbörliga erbjudandena i respektive yrkesgrupp. Antal och procent.

Poliser (n=114)			Tjänstemän inom KFM (n=12)		
	antal	procent		antal	procent
Gåva av måltid	64	56,1	Erbjudande om ett förmånligt köp	5	41,7
Erbjudande om ett förmånligt köp	35	30,7	Gåva av föremål	5	41,7
Gåva av föremål	21	18,4	Gåva av måltid	3	25
Tulltjänstemän (n=77)			Åklagare (n=17)		
	antal	procent		antal	procent
Gåva av föremål	50	64,9	Gåva av måltid	8	47,1
Gåva av måltid	22	28,6	Gåva av pengar	4	23,5
Gåva av pengar	22	28,6	Gåva av tjänst	4	23,5
Kustbevakningstjänstemän (n=23)			Domare (n=9)		
	antal	procent		antal	procent
Gåva av föremål	11	47,8	Erbjudande om ett förmånligt köp	4	44,4
Erbjudande om ett förmånligt köp	7	30,4	Övrigt	4	44,4
Gåva av måltid	7	30,4	Gåva av föremål	2	22,2

Gåva av måltid är vanligast i yrkesgrupperna polis och åklagare, men har också uppgetts av en hög andel av tjänstemän inom KFM, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän.

En stor del av de utsatta kustbevakningstjänstemännen, tulltjänstemännen och till viss del också tjänstemännen inom KFM har uppgett att det vanligaste erbjudandet är gåva av föremål. Tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän var de grupper som fått erbjudanden i högst grad och de har också uppgett att intressenten ville att de skulle vara passiva i sin tjänsteutövning. I de situationer som dessa två yrkesgrupper befinner sig förefaller det möjligt bland intressenter att erbjuda otillbörligt, framför allt föremål.

De flesta tjänstemännen som fått ett erbjudande har fått det personligen framfört. Det är vanligast i samtliga yrkesgrupper. Det förekom även att erbjudanden har framförts via telefon eller kommit med posten i brev eller paket. I tabell 30 visas hur det otillbörliga erbjudandet har framförts.

Tabell 30. Hur det otillbörliga erbjudandet framfördes. Samtliga yrkesgrupper. Antal och procent. (n=259).

	antal	procent
Personligen framfört vid konfrontation	186	71,8
Via telefon	29	11,2
Via brev	21	8,1
Övrigt	13	5,0
Via någon annan	6	2,3
Via Internet/e-post	3	1,2

Det är främst två yrkesgrupper som har angett att de har fått erbjudanden personligen framförda från en intressent. Tulltjänstemän har fått erbjudandet personligen framfört i 94 procent av fallen och kustbevakningstjänstemän i 78 procent av fallen. Tjänstemän inom KFM och åklagare har enbart i hälften av fallen fått erbjudandena personligen framförda, de har i större utsträckning än övriga yrkesgrupper fått erbjudandena via telefon (omkring

30 procent). Domare, som visserligen endast består av nio personer, har inte uppgett att de fått erbjudandet personligen framfört i stor utsträckning.

REAKTION PÅ ARBETSPLATSEN

Ett tecken på att de otillbörliga erbjudandena som tjänstemännen uppgett inte har varit av särskilt allvarlig karaktär är att endast 13 procent har rapporterat erbjudandet till överordnad. Den yrkesgrupp som avviker är kustbevakningstjänstemän där 22 procent har rapporterat till överordnad. Domare och tjänstemän inom KFM som fått ett otillbörligt erbjudande är visserligen endast nio respektive tolv personer, men av dessa har ingen rapporterat till överordnad.

Den vanligaste anledningen till att tjänstemännen inte rapporterat till överordnad är att de anser att erbjudandet inte var tillräckligt allvarligt. Näst vanligast, på en betydligt lägre nivå, är att de anser att det sällan leder till någon åtgärd. Vid de allvarliga trakasserierna och hoten samt våldssituationerna var den vanligaste anledningen till att man inte rapporterat till överordnad att ”man sällan ansåg att det leder till någon åtgärd”. Här finns alltså en tydlig skillnad i hur allvarliga man tycker olika påverkansformer är. De otillbörliga erbjudanden som framkommit i denna undersökning anses som ganska bagatellartade.

Bland åklagarna har hela 93 procent angett att erbjudandet inte var tillräckligt allvarligt för att rapportera till överordnad. Detta kan tyckas vara konstigt då det vanligaste bakomliggande motivet är att skydda egen kriminell verksamhet. Skälet är att de intressenter som påverkar åklagare framför allt gör det genom allvarliga trakasserier och hot. Det är också då som åklagare anser påverkan vara allvarlig och rapporterar till överordnad.

Bland poliser och tjänstemän inom KFM har runt 83 procent angett att erbjudandet inte var tillräckligt allvarligt. Det är främst tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän som har angett andra skäl, såsom att det sällan leder till någon åtgärd.

Endast 1,5 procent har polisanmält det otillbörliga erbjudandet. De skäl som anges från de övriga tjänstemännen om varför man inte polisanmält var i stort desamma som för att man inte rapporterat till sin överordnad. Ungefär 83 procent anger att de inte polisanmält för att erbjudandet inte bedömdes som tillräckligt allvarligt. Det näst vanligaste skälet är även här att det sällan ansågs leda till någon åtgärd.

REAKTION PÅ INDIVIDNIVÅ

I intervjumaterialet har det framkommit att tjänstemän inte ser lika allvarligt på otillbörliga erbjudanden som på allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Ett skäl är att ett otillbörligt erbjudande inte påverkar känslan av personlig säkerhet. Ett annat skäl är att de erbjudanden som de utsatts för är ganska bagatellartade.

Många av de intervjuade tjänstemännen har berättat att det i stort sett inte förekommer några otillbörliga erbjudanden. Det har kanske hänt någon gång. Två intervjuade poliser har berättat om situationer där de erbjudits pengar. Båda gångerna har det handlat om att polisen stoppat en bil för fortkörning, bett att få se på körkortet, och när personen sträckt fram körkortet har det funnits några hundralappar i handen tillsammans med körkortet.

En annan intervjuad polis berättar att han tror att det är otroligt ovanligt; han har aldrig varit med om det. Intervjuade åklagare och domare berättar att de inte fått något otillbörligt erbjudande. ”Det skulle vara en

kopp kaffe eller en kaka på sin höjd”, som en domare uttryckte det. En intervjuad åklagare har blivit erbjuden middag på intressentens restaurang för att uttrycka sin tacksamhet.

Samma tacksamhet möter tjänstemän inom KFM ofta från de personer som de möter i arbetet. En intervjuperson berättar att ”de flesta vet att vi inte kan ta bort skulden eller betalningsanmärkningen, därför mutar man inte. Men om man till exempel hjälper dem, ger mer tid för betalning, då vill en del visa sin tacksamhet”.

Reaktionen på individnivå har varit annorlunda när man i intervjuerna talat om allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer som intervjupersoner varit utsatta för, än när man tagit upp frågan om otillbörliga erbjudanden. Många har besvarat frågan genom att först småskratta, för att sedan konstatera att ”det förekommer inte inom min myndighet”. Andra har snabbt och allvarligt svarat på frågan ”att det tror jag inte förekommer”. En del intervjupersoner har dock utvecklat sitt svar genom att berätta om vad de tror händer inom myndigheten. En tulltjänsteman uttryckte det som att ”det är mycket pengar i organiserad brottslighet och tulltjänstemän har förhållandevis låga löner”. En tjänsteman inom KFM ansåg att möjligheten att bli erbjuden och dessutom ta emot pengar i arbetet nog kan leda till att tjänstemän ”faller för frestelsen”. Resultaten från enkät- och intervjuundersökningen pekar på att de otillbörliga erbjudandena som rapporteras är av bagatellartat slag. Hur detta resultat ska tolkas utvecklas under nästa avsnitt ”risker för otillbörliga erbjudanden”.

RISKER FÖR OTILLBÖRLIGA ERBJUDANDEN

Som tidigare nämnts kan de undersökningsmetoder som använts inte mäta något annat än ”vardagskorruption”. Det är därför inte heller möjligt att beskriva reaktionerna av otillåten påverkan i hela dess vidd, på arbetsplatsnivå, myndighetsnivå och samhällsnivå. Data saknas helt enkelt för sådana bedömningar. Däremot är det möjligt att föra en diskussion om risker för otillbörliga erbjudanden på dessa olika nivåer. Ett rimligt antagande är nämligen att det finns en viss koppling mellan exponering för ”vardagskorruption” och mer allvarliga former av korruption. Det innebär att vi skulle kunna använda våra empiriska data för att identifiera yrkesgrupper, intressenter och situationer som innebär risker för otillbörliga erbjudanden. Denna kunskap kan sedan användas som underlag för myndigheternas egna riskbedömningar.

RISKER PÅ ARBETSPLATSNIVÅ

De personer som löper störst risk att utsättas för otillbörlig påverkan är tjänstemän som befinner sig i sådana positioner att de antingen kan fatta beslut eller vidta åtgärder, till exempel att rapportera iakttagelser som i sin tur kan leda till beslut. Dessa omedelbara eller senare beslut måste dessutom ha stor betydelse för den som är föremål för beslutet. Tjänstemannen måste således befinna sig i en maktposition, i vart fall av sådant slag att dennes åtgärder kan leda till beslut.

De tjänstemän som ligger i riskzonen är de som har något attraktivt att erbjuda en intressent som har förmåga att komma med otillbörliga erbjudanden. Det handlar främst om agerande eller passivitet till egen fördel genom att exempelvis en tulltjänsteman eller kustbevakningstjänsteman blundar för smuggelgods, att en polis eller åklagare är passiv eller att en tjänsteman inom KFM blundar för viss egendom som annars skulle ha mätts

ut. Det kan gälla domare och nämndemän som ställer för höga beviskrav eller en tjänsteman inom SKV som inte kontrollerar några fakturor vid en revision.

Det innebär att alla de yrkesgrupper som ingår i undersökningen befinner sig i riskzonen för otillbörliga erbjudanden. Nedan, under risker på myndighetsnivå, utvecklas vilka myndighetspersoner som till följd av arbets beskaffenhet löper risk för att utsättas för otillbörliga erbjudanden, bland annat beroende på vilka situationer där de möter enskilda och företag.

I grund och botten kan alla medarbetare på en arbetsplats vara intressanta måltavlor för otillbörliga erbjudanden. Det är inte enbart medarbetare i besluts- eller andra maktpositioner som är känsliga. Otillåten påverkan kan också handla om att få tillgång till information. I intervjuerna finns berättelser om exempelvis städpersonal som lämnat ut handlingar från papperskorgar. Det kan också handla om att lämna ut information från dataregister. Det är därför viktigt att uppmärksamma olika risker för utsatthet.

Det är främst enskilda personer och företag som lämnar otillbörliga erbjudanden enligt denna undersökning om ”vardagskorruption”. Ett rimligt antagande är att få av dessa intressenter ägnar sig åt regelrätt brottslig verksamhet, de försöker i stället med ganska oskyldiga medel påverka tjänstemän eller uttrycka tacksamhet. Däremot möter poliser enligt undersökningen enskilda kriminella och tulltjänstemän organiserad brottslighet. En slutsats är därför att gärningspersoner med inriktning på traditionell brottslighet och organiserad brottslighet främst är ett problem för poliser och tulltjänstemän och att dessa yrkesgrupper således ligger i riskzonen för otillbörliga erbjudanden från sådana intressenter. Andra yrkesgrupper skulle således löpa en större risk för otillbörliga erbjudanden med anknytning till ekonomisk brottslighet i vid mening, det vill säga att brott kan ske inom ramen för legala verksamheter eller relaterade till skatter och förmåner.

RISKER PÅ MYNDIGHETSNIVÅ

De myndigheter där personalen blir utsatt för otillbörliga erbjudanden i volymtermer är sådana där tjänstemännen möter personer i direkta konfrontationer, som Tullverket, Kustbevakningen, Kronofogdemyndigheten, Polisen och i viss mån Åklagarmyndigheten. Här är tillfällena till brott stora genom mötet och att det många gånger kan ske under okontrollerade former, där någon överordnad inte är närvarande och kanske inte heller någon kollega. Det är i denna okontrollerade frontlinje som tjänstemannens diskretionära utrymme är som störst och där det således finns ett handlingsutrymme för att besticka och låta sig mutas. Forskning om selektion och diskretionärt handlingsutrymme betonar särskilt ”gräsrotsbyråkraternas” stora möjligheter att agera, och inte agera (se översikt i Korsell, 2003).

Trots att tjänstemän inom SKV inte konfronteras med intressenter i samma omfattning som hos de tidigare angivna myndigheterna är ändå tjänstemännen utsatta för otillbörliga erbjudanden. Skälet kan vara att de har särskilt mycket att erbjuda. Det vanligaste motivet bakom otillbörliga erbjudanden är ekonomiskt och SKV:s tjänstemän förfogar över granskningar som kan ha synnerligen stor betydelse för enskilda personers och företags ekonomi. Det finns också tjänstemän inom SKV som har möjlighet att betala ut pengar, till exempel mervärdesskatt och skatteåterbäring. Sammantaget befinner sig därför SKV i riskzonen för otillbörlig påverkan.

Åklagare befinner sig visserligen en bit bort från den okontrollerade frontlinjen men deras diskretionära utrymme är ändå stort genom att de utan större insyn kan skriva av brottsmisstankar, särskilt om det inte finns ett tydligt tvåpartsförhållande. Om anmälan har gjorts av en myndighet med tillsyns- eller kontrollfunktioner, som exempelvis Tullverket, Kustbevakningen och Skatteverket sker inte samma kontroll av åklagarna som när det finns enskilda målsäganden. Det är exempelvis ovanligt att myndigheter begär överprövning av en åklagares beslut. Domare och nämndemän befinner sig definitivt långt borta från den obeckade frontlinjen och de har därför färre tillfällen till att agera till någon intressents fördel. Domstolsförhandlingen är också en offentlig tvåpartsprocess, och det minskar utrymmet för att otillbörlig påverkan ska få genomslag.

RISKER PÅ SAMHÄLLSNIVÅ

Det krävs resurser för att lämna otillbörliga erbjudanden, särskilt om det handlar om förmåner av stort värde. Den organiserade brottsligheten har resurser och redan av denna undersökning framgår att denna brottslighet använder alla former av otillbörlig påverkan för att gynna den kriminella verksamheten, från trakasserier till otillbörliga erbjudanden. Det är givetvis mycket allvarligt om den organiserade brottsligheten kan påverka myndighetsutövningen och det är således en viktig riskfaktor att bevaka om detta inflytande kan komma att öka.

Undersökningen visar också att företag har resurser och vilja att lämna otillbörliga erbjudanden. En riskfaktor är om företag med stora resurser kan påverka myndighetsutövningen för att gynna den egna ekonomin. Vissa beslut, eller underlåtenhet att agera och fatta beslut, kan gälla stora ekonomiska värden. Som tidigare nämnts ligger inte minst Skatteverket i riskzonen. Det föreligger därför en risk för att företag utnyttjar sina resurser och påverkar myndighetsutövningen.

När den organiserade brottsligheten respektive enskilda företag kan påverka myndigheters arbete är det i hög grad en demokratifråga eftersom det i sådana fall kommer att vara den ekonomiska makten som reglerar över den demokratiskt beslutade lagstiftningen. Det är därför angeläget att vi på alla sätt verkar för att motverka otillbörliga erbjudanden.

Slutsats och bedömning

DET ÄR VÄRRÉ ÄN VI TRODDE ...

Tolv procent av dem som svarat har blivit utsatta för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer. Det är former av otillåten påverkan som beskrivs som "handlingar där tjänstemannen uppfattat att intressenten haft motiv och förmåga att sätta kraft bakom orden i syfte att påverka tjänstemannen i sitt arbete". Frågan är vad detta betyder. Är det en hög eller låg siffra?

Det finns visserligen inte några tidigare svenska undersökningar att jämföra med och några internationella studier med samma inriktning har heller inte hittats, men Brås bedömning är att nivån måste ses som hög. Det är enbart *allvarliga* trakasserier och hot samt våldssituationer som undersökts och allt talar för att det som avsågs att undersökas har också lyckats. De rent arbetsmiljömässiga problemen ligger på väsentligt högre nivåer.

Det har genomförts 50 intervjuer med tjänstemän som blivit utsatta för otillåten påverkan. De beskriver en tuff verklighet där de mött allt från trakasserier som tårt på deras sinnesro till situationer av omedelbar livsfara med skottskador, bombattentat i bostaden, skottlossning och att bli jagad med livsfarliga vapen. Vi har mött personer som brutit samman vid intervjun och förstått att deras livssituation har påverkats av angreppen. De har känt sig "strandsatta" och "tillintetgjorda". Vi har också mött personer som "älskar sitt jobb", som identifierar sig med sitt yrke och som fortsätter trots svåra motgångar.

... VI MÅSTE DÄRFÖR TA PROBLEMEN PÅ STÖRRE ALLVAR

Den förhållandevis höga nivån av utsatthet innebär att det finns anledning att ta otillåten påverkan på större allvar än hittills. Flera myndigheter behöver tveklöst förbättra sina rutiner för att skydda och stötta den egna personalen. Många intervjupersoner har beskrivit hur dåligt den egna myndigheten hanterat händelser av otillåten påverkan. Det finns också intervjupersoner som beskriver hur väl myndigheten har agerat. Något förenklat talar undersökningen för att myndigheter med en hög andel uniformerad personal – Polisen, Tullverket och Kustbevakningen – bör förbättra sina åtgärder mot otillåten påverkan medan de andra myndigheterna med civil personal – Åklagarmyndigheten, Domstolsverket, Kronofogdemyndigheten och Skatteverket – har kommit längre med sina åtgärder.

De myndigheter som ingår i denna undersökning samarbetar med att ta fram program och åtgärder mot otillåten påverkan och denna rapport är i själva verket en del i detta arbete. Det är således en positiv utveckling som sker och särskilt för den egna personalen är detta av central betydelse. Att känna stöd från myndigheten och särskilt från den närmaste chefen är avgörande för att kunna bearbeta och gå vidare från en besvärlig situation och upprätthålla myndighetens effektivitet.

VI TALAR OM EN VIKTIG ARBETSMILJÖ- OCH DEMOKRATIFRÅGA ...

När undersökningen påbörjades upplevdes det vara viktigt att skilja mellan otillåten påverkan på myndighetsutövningen och obehagliga händelser som främst påverkade arbetsmiljön, till exempel en vanlig "fyllegrej". Resultatet i undersökningen tyder dock på att det inte är meningsfullt att upprätthålla

denna skillnad när det gäller mer allvarliga former av otillåten påverkan. Det är *både* myndighetsutövningen *och* arbetsmiljön som påverkas. Spridningseffekten är betydande och situationer kan påverka många tjänstemän genom att alla talar om det. Denna spridningseffekt kan också vändas i positiv mening. Den närmaste chefen och den myndighet som på ett professionellt sätt tar tag i situationer där tjänstemän utsätts för otillåten påverkan skapar också ett positivt rykte som sprids inom organisationen. Det kommer att stärka medarbetarna och bidra till en bättre arbetsmiljö.

Brå:s bedömning är att det inte är någon mening med att skilja på åtgärder mot otillåten påverkan för att upprätthålla myndighetens effektivitet och åstadkomma en god arbetsmiljö. Detta hänger ihop.

... DÅR ALLVARLIGA TRAKASSERIER HAR STOR PÅVERKAN

Det ligger nära till hands att betrakta våld som allvarligare än hot och hot som allvarligare än trakasserier. Det kan betraktas som en trappa med trakasserier i botten och med våldssituationer högst upp. I själva verket visar undersökningen att påverkansformerna ligger på samma nivå, på samma trappsteg. Det är olika typer av intressenter som väljer olika påverkansformer. Allvarliga trakasserier har störst inverkan på myndighetens funktionsätt och även på den enskilde tjänstemannens situation. Många fall av allvarliga trakasserier behöver inte i formell mening utgöra brott, typiskt sett ofredande. Men även formellt "tillåtna" gärningar betecknar vi som otillåten påverkan eftersom de syftar till att påverka myndighetsutövningen. Skälet är att allvarliga trakasserier är diffusa, infekterar livet för den enskilde och biter sig fast på arbetsplatsen. Allvarliga trakasserier tenderar att inkräkta på tjänstemannens privata sfär, till exempel kartläggning av tjänstemannen och dennes anhöriga, personer som befinner sig nära den privata personbilen etc. Saken förvärras av att trakasserier inte minst används av den organiserade brottsligheten. Därför kan allvarliga trakasserier uppfattas som mycket påträngande. Myndigheterna har också en dålig beredskap mot allvarliga trakasserier som betraktas som något mindre allvarligt vilket dessutom är svårt att "ta på". Följderna kan därmed bli allvarliga för den enskilde tjänstemannen.

Allvarliga hot samt våldssituationer är konkreta händelser som lättare går att beskriva, ta tag i, bearbeta och åtgärda. De kan orsaka stor skada för den enskilde men enligt Brå:s bedömning är den långsiktiga effekten på arbetsplatsen mer begränsad än vid ständiga allvarliga trakasserier.

... ALLVARLIGA TRAKASSERIER BÖR TAS PÅ STÖRRE ALLVAR

Myndigheter förbereder sig ofta inför att personalen utsätts för fysiskt våld. Det finns även standardlösningar mot allvarligt hot. Det är åtgärder som kan misstänkas för att ha ett förhållandevis stort symbolvärde, det vill säga visa att arbetsplatsen tar ansvar för personalen. Även om dessa åtgärder kan vara viktiga är de ändå inte alltid riktade mot de mest frekventa problemen. Undersökningen visar att allvarliga trakasserier bör tas på större allvar eftersom de har en kraftig negativ påverkan.

MÅNGA YRKESGRUPPER MÖTER LIKARTADE PROBLEM ...

Det ligger nära till hands att rättsväsendets myndigheter anser att de har mycket gemensamt medan andra myndigheter uppfattas befinna sig lite längre bort. Undersökningen visar emellertid intressanta likheter och skillnader mellan de myndigheter som ingår i studien. Påfallande är att de i

huvudsak uniformerade yrkesgrupperna - poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän - har mycket gemensamt eftersom de i hög grad konfronteras med personer i olika kontrollsituationer.

Tjänstemännen inom KFM befinner sig i en slags mellanposition där de både konfronteras med enskilda och har en mer civil prägel på arbetet. Resultaten i undersökningen visar att de som regel ligger mellan å ena sidan poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän och å andra sidan åklagare, domare, nämndemän och tjänstemän inom SKV.

Domare, nämndemän och tjänstemän inom SKV har yrkesroller som innebär att de har en mer skyddad position än de uniformerade yrkesgrupperna och att de därför är mindre utsatta för otillåten påverkan.

Åklagarna tillhör egentligen också denna grupp men är ändå något mer utsatta till följd av att de också arbetar operativt och fattar en rad för intressenten negativa beslut. De är emellertid inte riktigt lika utsatta som tjänstemännen inom KFM.

Egentligen är åklagare och tjänstemän inom KFM mest utsatta totalt sett, mer än poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän, eftersom de i så hög grad är drabbade av trakasserier. Det som gör att de inte riktigt kan tillhöra samma grupp som de uniformerade yrkena är att de mer sällan utsätts för hot och våld. Med Brå:s bedömning att trakasserier är mycket allvarliga går det att argumentera för att åklagare och tjänstemän inom KFM är de mest utsatta yrkesgrupperna.

Intervjuade åklagare, domare och tjänstemän inom KFM har berättat om att de har fått ett bra stöd från arbetsplatsen när de utsatts för otillåten påverkan. Det har hjälpt dem att bearbeta händelsen och särskilt tjänstemän inom KFM har ett system för att lotta över besvärliga ärenden till kollegor om tjänstemannen känner sig otrygg.

... DE HAR DÄRFÖR MYCKET ATT VINNA PÅ ATT LÄRA AV VARANDRA

Poliser, tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän arbetar i myndigheter som lyder under olika departement i Regeringskansliet, vilket ger en bild av stora olikheter mellan yrkena. De har emellertid mycket gemensamt eftersom de utsätts för likartade former av otillåten påverkan och de har mycket att vinna på att samarbeta och överföra kunskap kring förebyggande åtgärder mot otillåten påverkan.

Åklagare, domare och nämndemän samt tjänstemän inom KFM och SKV har också mycket gemensamt och de kan därför lära av varandra för att bli bättre på att hantera otillåten påverkan. Särskilt åklagare och tjänstemän inom KFM har mycket att vinna på att samarbeta eftersom de båda är särskilt utsatta för trakasserier och också konfronteras med enskilda. Myndigheter med dessa civila tjänstemän har kommit ganska långt med att hantera och bearbeta obehagliga upplevelser hos tjänstemännen. Dessa myndigheter har därför en del att lära ut till myndigheter som har uniformerad personal i fråga om stöd och bearbetning. De civila yrkesgrupper som ofta befinner sig i utsatta lägen, främst tjänstemän inom KFM, bör också ha något att lära de uniformerade yrkesgrupperna i att hantera besvärliga situationer. De civila yrkesgrupperna måste kompensera frånvaron av uniform och särskild utrustning med andra medel.

DET FINNS OCKSÅ SKILLNADER MELLAN YRKESGRUPPERNA ...

Olika yrkesgrupper möter olika intressenter med olika motiv och som väljer olika metoder och former för sin påverkan. Poliser möter egentligen alla

intressenter, med alla typer av motiv och utsätts för alla metoder för och former av otillåten påverkan. De möter också grupper som nästan ingen annan möter. Det gäller mc-gång, ungdomsgång och vänsterextremister. Tulltjänstemän möter hårda motståndare i form av organiserad brottslighet med inriktning på smuggling och öststatskriminella grupperingar. Kustbevakningstjänstemännens situation liknar polisernas men de möter främst enskilda individer i utsatta situationer.

DET ÄR ETT VIKTIGT OMRÅDE ATT FÖLJA

Brå anser att situationen med otillåten påverkan är allvarlig, samtidigt som läget inte ska överdrivas. Utöver det arbete som nu bedrivs inom de samverkande myndigheterna för att minska dessa problem och förbättra arbetsmiljön, bör det finnas utrymme för fördjupade studier samt en uppföljning om förslagsvis fem år för att kunna följa utvecklingen. Detta är viktigt för alla de tjänstemän som vi mött vid våra intervjuer eller som svarat på vår enkät och berättat om besvärliga situationer som de hamnat i. Detta är viktigt för alla de tjänstemän som vi inte mött och som har utsatts för eller riskerar att utsättas för otillåten påverkan när de utför sitt arbete för samhällets bästa. Detta är viktigt för alla chefer inom myndigheterna och våra beslutsfattare. Detta är också viktigt för vår demokrati.

Kortfakta – Poliser

Svarsfrekvensen är 74,2 procent vilket motsvarar 1718 poliser. Av dessa är 17 procent kvinnor och 83 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 6,2 procent
- Allvarliga hot: 5,5 procent
- Våld: 6,4 procent
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 12,2 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 6,6 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier, hot och våldssituationer är det vanligaste bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska".

Vid allvarliga trakasserier är "att hämnas" det vanligaste direkta motivet, vid de allvarliga hoten och våldssituationerna är i stället "skrämma till passivitet eller underlåtenhet" det vanligaste direkta motivet.

Vid otillbörliga erbjudanden är det vanligaste bakomliggande motivet "ekonomiskt" och det direkta motivet att "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest poliser uppgav har utsatt dem för allvarliga trakasserier och hot samt våldssituationer är en enskild individ. En stor andel poliser i förhållande till övriga yrkesgrupper blivit utsatta för allvarliga trakasserier och hot av mc-gäng och ungdomsgäng. De allra flesta som utsatts för allvarligt våld av ungdomsgäng och vänsterextremister är poliser.

Det är enligt poliserna företag som i störst utsträckning kommer med otillbörliga erbjudanden.

Självrensning

Andel av samtliga poliser som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 4,2 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 13,4 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är "obehagliga telefonsamtal", men "JO-anmälan, motanmälan och okynnesanmälan" har angetts av en hög andel poliser i förhållande till övriga yrkesgrupper.

De allvarliga hoten framförs vanligen personligen, poliserna utsätts för både allvarliga hot samt våldssituationer i tjänsten.

Det vanligaste otillbörliga erbjudandet var "gåva av måltid".

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=107)	Hot (n=94)	Våld (n=110)
Varit sjukskriven från arbetet	4,7 %	2,1 %	20,0 %
Övervägt att byta arbete eller sluta	28,0 %	21,3 %	24,5 %
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	18,7 %	12,8 %	20,0 %
Undvikit ett område eller en uppgift	19,6 %	8,5 %	13,6 %
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	7,5 %	8,5 %	7,3 %

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Poliser har mycket gemensamt med andra uniformerade yrkesgrupper, som tulltjänstemän och kustbevakningstjänstemän, när det gäller utsatthet för otillåten påverkan.

Kortfakta – Tulltjänstemän

Svarsfrekvensen är 80,3 procent vilket motsvarar 753 tulltjänstemän. Av dessa är 34 procent kvinnor och 66 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 8,2 procent
- Allvarliga hot: 7,8 procent
- Våld: 5,2 procent
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 13,4 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 10,2 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier och hot är det vanligaste bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska", vid allvarliga våldssituationer är i stället "besvikelse, uppgivenhet, frustration" något vanligare.

Vid allvarliga trakasserier, hot och våldssituationer är "åstadkomma/skrämma till passivitet eller underlåtenhet" det vanligaste direkta motivet.

Vid otillbörliga erbjudanden är det vanligaste bakomliggande motivet ekonomiskt och det direkta motivet att "åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest tulltjänstemän uppgett har utsatt dem för allvarliga trakasserier är organiserad brottslighet med inriktning på smuggling. När det gäller allvarliga hot och våldssituationer samt otillbörliga erbjudanden är en enskild individ den vanligaste intressenten, följt av organiserad brottslighet med inriktning på smuggling. Öststatskriminell gruppering har angetts av en, i förhållande till övriga yrkesgrupper, hög andel tulltjänstemän som intressent vid alla fyra formerna av otillåten påverkan.

Självzensur

Andel av samtliga tulltjänstemän som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 7,2 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 21,6 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är "tecken på kartläggning av myndigheternas arbetsformer". De allvarliga hoten framförs i mycket stor utsträckning personligen, tulltjänstemännen utsätts för både allvarliga hot och våldssituationer i tjänsten. Däremot har en, i förhållande till poliser, hög andel av tulltjänstemännen angett att våld riktades mot egendom.

Det vanligaste otillbörliga erbjudandet är gåva av föremål.

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkade dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=62)	Hot (n=59)	Våld (n=39)
Varit sjukskriven från arbetet	0 %	1,7 %	2,6 %
Övervägt att byta arbete eller sluta	33,9 %	18,6 %	20,5 %
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	30,6 %	11,9 %	23,1 %
Undvikit ett område eller en uppgift	25,8 %	10,2 %	20,5 %
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	10,3 %	8,5 %	12,8 %

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Tulltjänstemän har mycket gemensamt med andra uniformerade yrkesgrupper som poliser och kustbevakningstjänstemän, när det gäller utsatthet för otillåten påverkan.

Kortfakta – Kustbevakningstjänstemän

Svarsfrekvensen är 82,2 procent vilket motsvarar 166 kustbevakningstjänstemän. Av dessa är 11 procent kvinnor och 89 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 6,0 procent (obs. få fall)
- Allvarliga hot: 10,2 procent
- Våld: 1,8 procent (obs. få fall)
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 14,5 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 13,9 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga hot är det vanligaste bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska". Vid allvarliga trakasserier är de kustbevakningstjänstemän som utsatts få till antalet, men de vanligaste bakomliggande motiven som angavs är ekonomiskt och "besvikelse, uppgivenhet eller frustration". Vid allvarliga trakasserier är att "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel" samt "åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel" de vanligaste direkta motiven, vid de allvarliga hoten är i stället "skrämma till passivitet eller underlåtenhet" det vanligaste direkta motivet. Vid otillbörliga erbjudanden är det vanligaste bakomliggande motivet "ekonomiskt" och det direkta motivet att "åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest kustbevakningstjänstemän uppgav har utsatt dem för allvarliga trakasserier, hot samt kommit med otillbörliga erbjudanden var en enskild individ. Det handlar främst om personer i desperata situationer och fiskare.

Självrensning

Andel av samtliga kustbevakningstjänstemän som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 4,2 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 19,3 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är "obehaglig kontakt". De allvarliga hoten framförs enbart personligen, och vanligen när kustbevakningstjänstemännen är i tjänst. Det vanligaste otillbörliga erbjudandet är "gåva av föremål".

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=10)	Hot (n=17)	Våld (n=3)
Varit sjukskriven från arbetet	0 %	0 %	för få fall
Övervägt att byta arbete eller sluta	10,0 %	11,8 %	för få fall
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	20,0 %	23,5 %	för få fall
Undvikit ett område eller en uppgift	20,0 %	17,6 %	för få fall
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	20,0 %	23,5 %	för få fall

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Kustbevakningstjänstemän har mycket gemensamt med andra uniformerade yrkesgrupper, som poliser och tulltjänstemän, när det gäller utsatthet för otillåten påverkan.

Kortfakta – Tjänstemän inom KFM

Svarsfrekvensen är 87,5 procent vilket motsvarar 175 tjänstemän med inriktning på indrivning inom Kronofogdemyndigheten. Av dessa är 46 procent kvinnor och 54 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 16,0 procent
- Allvarliga hot: 9,7 procent
- Våld: 1,1 procent
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 20,0 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 6,9 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier är det vanligaste bakomliggande motivet "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" tätt följt av "hat, vrede eller ilska". Vid allvarliga hot är situationen den omvända.

Vid allvarliga trakasserier är "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel" det vanligaste direkta motivet, tätt följt av "åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel". Vid allvarliga hot är "skrämna till passivitet eller underlåtenhet" det vanligaste direkta motivet.

Vid otillbörliga erbjudanden var det vanligaste bakomliggande motivet "ekonomiskt" och de direkta motiven att ge belöning och "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten uppgav har utsatt dem för allvarliga trakasserier och hot samt kommit med otillbörliga erbjudanden var en enskild individ. Det handlar främst om personer i desperata situationer och personer med psykiska störningar.

Självzensur

Andel av samtliga tjänstemän inom Kronofogdemyndigheten som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 3,4 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 22,9 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

De vanligaste formerna av allvarliga trakasserier är att "någon lägger skulden på dig" och obehagliga telefonsamtal.

De allvarliga hoten framförs vanligen personligen, de flesta tjänstemännen inom Kronofogdemyndigheten har även angett att de utsätts för hoten i tjänsten.

De vanligaste otillbörliga erbjudandena handlade om ett förmånligt köp och gåva av föremål.

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=28)	Hot (n=17)	Våld (n=2)
Varit sjukskriven från arbetet	0 %	0 %	för få fall
Övervägt att byta arbete eller sluta	32,1 %	23,5 %	för få fall
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	32,1 %	17,6 %	för få fall
Undvikit ett område eller en uppgift	21,4 %	för få fall	för få fall
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	3,6 %	för få fall	för få fall

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Tjänstemän inom KFM, indrivning, har mycket gemensamt med dels poliser och tulltjänstemän, dels åklagare och domare.

Kortfakta – Åklagare

Svarsfrekvensen är 86,4 procent, vilket motsvarar 681 åklagare. Av dessa är 46 procent kvinnor och 54 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 11,2 procent
- Allvarliga hot: 6,8 procent
- Våld: 0,9 procent
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 14,8 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 2,5 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier och hot är det vanligaste bakomliggande motivet "hat, vrede eller ilska". Vid allvarliga trakasserier är "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel" det vanligaste direkta motivet, vid de allvarliga hoten är i stället att hämnas det vanligaste direkta motivet. Vid otillbörliga erbjudanden var det vanligaste bakomliggande motivet "att skydda egen kriminell verksamhet" och det direkta motivet att "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest åklagare uppgav har utsatt dem för allvarliga trakasserier och hot samt otillbörliga erbjudanden var en enskild individ. Det handlar främst om rättshaverister, personer med psykisk störning och enskilda kriminella.

Självrensning

Andel av samtliga åklagare som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 2,2 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 13,4 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är obehagliga telefonsamtal.

De allvarliga hoten framkommer vanligen via tips från någon annan. De flesta åklagarna har uppgett att hoten är riktade mot dem i tjänsten.

Det vanligaste otillbörliga erbjudandet var gåva av måltid.

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=76)	Hot (n=46)	Våld (n=6)
Varit sjukskriven från arbetet	1,3 %	0 %	för få fall
Övervägt att byta arbete eller sluta	26,3 %	21,7 %	för få fall
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	14,5 %	8,7 %	för få fall
Undvikit ett område eller en uppgift	11,8 %	13,0 %	för få fall
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	2,6 %	2,2 %	för få fall

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Åklagare har mycket gemensamt med domare vad gäller utsatthet, men är mer utsatta för otillåten påverkan än domare.

Kortfakta – Domare

Svarsfrekvensen är 84,3 procent, vilket motsvarar 676 domare vid allmän domstol. Av dessa är 35 procent kvinnor och 65 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 7,7 procent
- Allvarliga hot: 2,7 procent
- Våld: 0,7 procent (få fall)
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 8,7 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 1,3 procent

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier är det vanligaste bakomliggande motivet "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" med "hat, vrede eller ilska" tätt efter. Vid allvarliga hot är situationen omvänd.

Vid allvarliga trakasserier är "åstadkomma till agerande eller aktivitet" det vanligaste direkta motivet, tätt följt av "att hämnas". Vid allvarliga hot är "att hämnas" det vanligaste direkta motivet

Vid otillbörliga erbjudanden är de vanligaste bakomliggande motiven "ekonomiskt" samt "tacksamhet" och det direkta motivet är att ge belöning samt "åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel".

Intressent vid otillåten påverkan

Den intressent som flest domare uppgav har utsatt dem för allvarliga trakasserier och hot var en enskild individ. Det handlar främst om rättshaverister och personer med psykisk störning.

Det är dock lika vanligt att ha angett företag som enskild individ bland dem som kommer med otillbörliga erbjudanden enligt domarna.

Självzensur

Andel av samtliga domare som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 1,9 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse:

18,0 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är obehagliga telefonsamtal.

De allvarliga hoten framförs vanligen personligen och i tjänsten.

Det vanligaste otillbörliga erbjudandet var "erbjudande om ett förmånligt köp" (lika många svarsalternativ har slagits ihop till "övrigt").

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=52)	Hot (n=18)	Våld (n=5)
Varit sjukskriven från arbetet	3,8 %	0 %	för få fall
Övervägt att byta arbete eller sluta	15,4 %	33,3 %	för få fall
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	15,4 %	11,1 %	för få fall
Undvikit ett område eller en uppgift	15,4 %	för få fall	för få fall
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	1,9 %	för få fall	för få fall

Gemensamt med andra yrkesgrupper

Domare har mycket gemensamt med åklagare vad gäller utsatthet, men är mindre utsatta än åklagare.

Kortfakta – Nämndemän

Svarsfrekvensen är 88,9 procent, vilket motsvarar 257 nämndemän. Av dessa är 56 procent kvinnor och 43 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 3,1 procent (obs. få fall)
- Allvarliga hot: 0,4 procent (obs. få fall)
- Våld: 0,4 procent (obs. få fall)
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 3,5 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 0,8 procent (obs. få fall)

Motiv för otillåten påverkan

Vid allvarliga trakasserier är de vanligaste bakomliggande motiven "besvikelse, uppgivenhet eller frustration" och "hat, vrede eller ilska".

Vid allvarliga trakasserier är "allmän påverkan" det vanligaste direkta motivet hos nämndemännen. Övriga motiv följer tätt efter.

Intressent vid otillåten påverkan

Det var lika vanligt att nämndemännen angav en intressent som var missbrukare, en person med psykisk störning eller en okänd gärningsperson vid allvarliga trakasserier.

Självzensur

Andel av samtliga nämndemän som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 1,2 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 3,1 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Former och metoder för otillåten påverkan

Den vanligaste formen av allvarliga trakasserier är "tecken på kartläggning av dig".

Följder vid otillåten påverkan

Av dem som blivit utsatta för allvarliga trakasserier, allvarliga hot respektive våldssituationer har många också uppgett att händelsen minst en gång påverkat dem på följande sätt:

	Trakasserier (n=8)	Hot (n=1)	Våld (n=1)
Varit sjukskriven från arbetet	0 %	för få fall	för få fall
Övervägt att byta arbete eller sluta	0 %	för få fall	för få fall
Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut	0 %	för få fall	för få fall
Undvikit ett område eller en uppgift	0 %	för få fall	för få fall
Blivit påverkad på ett sådant sätt att tjänsteutövningen kan ifrågasättas	0 %	för få fall	för få fall

Sällan utsatt för otillåten påverkan

Nämndemän är i liten utsträckning utsatta för otillåten påverkan.

Kortfakta – Tjänstemän inom SKV

Svarsfrekvensen är 93 procent vilket motsvarar 93 tjänstemän, revisorer, ekorevisorer och skattebrottsutredare inom Skatteverket. Av dessa är 39 procent kvinnor och 60 procent män.

Andel utsatta

- Allvarliga trakasserier: 4,3 procent (obs. få fall)
- Allvarliga hot: 1,1 procent (obs. få fall)
- Våld: 0 procent
- Allvarliga trakasserier, allvarliga hot och/eller våld: 3,2 procent
- Otillbörliga erbjudanden: 5,4 procent (obs. få fall)

Självzensur

Andel av samtliga tjänstemän inom Skatteverket som angett att de varit passiva i sin tjänsteutövning i syfte att undvika en händelse: 0,1 procent. Andel som agerat på ett visst sätt i syfte att undvika en händelse: 25,8 procent. Dock handlar de flesta av dessa riskbedömningar om ett legitimt säkerhetstänkande.

Sällan utsatt för otillåten påverkan

Det är mycket få tjänstemän inom SKV som utsatts för otillåten påverkan.

Referenser

Agnew, R. (1985). Neutralizing the impact of crime. *Criminal Justice and Behavior*, 12, 221-239.

Ahrne, G. och Hedström, P. (1999). *Organisationer och samhälle. Analytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Andersen, H. och Kaspersen, L. B., red. (1999). *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, S. (2002). *Corruption in Sweden. Exploring danger zones and change*. Avhandling 2002:1. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.

Arbetsmiljöverket/SCB 2003. *Sveriges officiella statistik. Statistiska meddelanden*. Arbetsmiljön 2003. Stockholm: Arbetsmiljöverket/SCB.

Argyrous, G. (2001). *Statistics for social & health research. With a guide to SPSS*. London: SAGE.

Bard, M. och Sangrey, D. (1986). *The crime victim's handbook*. (2nd ed.) New York: Brunner/Mazel.

Blair, J., Mitchell, D. och Blair, K. (2005). *The Psychopath. Emotion and the Brain*. Malden: Blackwell Publishing.

Bowie, V. (2002). Defining violence at work: a new typology. I: Gill, M., Fisher, B. och Bowie, V. *Violence of Work. Causes, patterns and prevention*. Devon: Willan Publishing.

Brå 1999:6. *MC-brott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

Brå 1999:10. *Vit maktmusik. En växande industri*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

Brå 2001:7. *Hets mot folkgrupp*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

Brå 2002:9. *Hatbrott. En uppföljning av rättsväsendets insatser*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

Brå 2004. *Trakasserier, hot och våld som påverkar myndighetsutövningen*. Promemoria 2004-11-17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå 2005. *Illegal jakt på rovdjur. En förstudie*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, webbpublikation, www.bra.se.

Brå 2005:11. *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

- Christie, N. (1986). The ideal victim. I: Fattah, E. *From crime policy to victim policy. Reorienting the justice system*. London: MacMillan.
- Christie, N. (2001). Det idealiska offret. I: Åkerström, M. och Sahlin, I. red. *Det motspänstiga offret*, s. 46-60. Lund: Studentlitteratur.
- Cressey, D. R. (1969). *Theft of the Nation. The structure and operations of organized crime in America*. New York: Harper Torchbooks.
- CUPE 1991. *Stopping Violence at Work*. Canadian Union of Public Employees. Ottawa: Health and Safety Guideline.
- Demokratirådets rapport (1996). *Demokrati och ledarskap*. Stockholm: SNS förlag.
- Dickie, J. (2004). *Cosa Nostra. A History of the Sicilian Mafia*. London: Hodder & Stoughton.
- Diesen, C. m.fl. (2005). *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ditton, J. m.fl. (1999a). Reactions to victimisation: Why has anger been ignored? *Crime Prevention and Community Safety*, 11 (3), 37-54.
- Ditton, J. m.fl. (1999b). Afraid or angry? Recalibrating the 'fear' of crime. *International Journal of Victimology*, 6 (2), 83-99.
- DN 29 juli (2005). *Hovrättspresident mordhotad efter dom*. Dagens Nyheter.
- Dolmén, L. (2002). *Brottslighetens geografi, en analys av brottsligheten i Stockholms län*. Avhandlingsserie nr 6. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Dorn, N., Murji, K. och South, N. (1992). *Traffickers. Drug Markets and Law Enforcement*. London: Routledge.
- DV-rapport 2002:6. *Framtida riktlinjer för säkerhetsarbete i domstolsväsendet*. Jönköping: Domstolsverket.
- Eduards, M. (2002). *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Stockholm: Liber.
- Ekerling, L. (1996). *Byråkrater berättar*. Solna: Riksskatteverket.
- Ekman, G. (1999). *Från text till batong. Om poliser, busar och svennar*. Akademiska avhandling. Stockholm: EFI, Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Ericson, S. E. (1998). *Korruption är något helt annat... I: Apropå nr 4*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Falcone, G. (1994). *Cosa Nostra : domarens kamp mot maffian*. Översättning av Leif Janzon. Stockholm: MånPocket.

- Ferraro, K. (1995). *Fear of crime. Interpreting victimization risk*. USA: State University of New York Press.
- Ferraro, K. (1996). Women's fear of victimization: Shadow of sexual assault, *Social Forces*, 75 (2), 667-688.
- Fijnaut, C. m.fl. (1998). *Organized Crime in the Netherlands*. The Haque: Kluwer Law International.
- Finckenaer, J. O. (1994). Russian Organized Crime in America. I: Kelly, R. J., Chin, K-O. och Schatzberg, R. *Handbook of Organized Crime in the United States*. Westport: Greenwood.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gill, M., Fisher, B. och Bowie, V. (2002). *Violence of Work. Causes, patterns and prevention*. Devon: Willan Publishing.
- Goldmann, K., Pedersen, M. N. och Østerud, Ø. red. (1997). *Statsvetenskapligt lexikon*. Stockholm: Universitetsforlaget.
- Gordon, M. och Riger, S. (1989). *The female fear*. New York: Free Press.
- Granér, R. (2004). *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- GRECO 2005. *Second Evaluation Round. Evaluation Report on Sweden*. Group of States against corruption. Adopted by GRECO at its 22nd Plenary Meeting (Strasbourg, 14-18 March 2005). www.greco.coe.int (nerladdat 2005-04-25).
- Hale, C. (1996). Fear of Crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4, 79-150.
- Hawkins, K. och Thomas, J. M. (1984). The Enforcement Process in Regulatory Bureaucracies. I: Hawkins, K. och Thomas, J. M. red. *Enforcing Regulation*. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.
- Hawkins, K. (1992). The Use of Legal Discretion: Perspectives from Law and Social Science. I: Hawkins, K. red. *The Uses of Discretion*. Oxford: Clarendon Press.
- HD 14 november, 2005. Högsta Domstolen, mål nr T 2609-03.
- Heber, A. (2005). *Var rädd om dig! En litteraturöversikt om rädslan för brott*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Heitmeyer, W. (2003). Right-Wing Extremist Violence. I: Heitmeyer, W. och Hagan, J. *International Handbook of Violence Research*. Volume 1. Nederländerna: Kluwer Academic Publishers.

- Held, D.** (1997). *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. 2 uppl. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Hobbs, D.** (2003). *Organized Crime and Violence*. I: Heitmeyer, W. och Hagan, J. *Violence Research*. Dordrecht: Kluwer.
- Hopkins, M.** (2002). Developing a framework for understanding patterns of abuse and violence against business. I: Gill, M., Fisher, B. och Bowie, V. red. *Violence at work. Causes, patterns and prevention*, Devon: Willan publishing.
- Hough, M.** (1995). *Anxieties about crime: Findings from the 1994 British Crime Survey*. London: Home Office.
- Jacobsson, K. och Wästerfors, D.** (2003). På tal om mutor. Gästfrihet, tacksamhet och sedvänja som korruptionens motivvokabulärer. I: Korsell, L. *Förebyggande metoder mot ekobrott. En antologi*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Johansen, P. O.** (1996). *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organisert kriminalitet*. Norge: Ad Notam Gyldendal.
- Johansen, P. O.** (2004). *Den illegale spriten. Fra forbudstid til polstreik*. Oslo: Unipub.
- Ju 2004:07.** Kommittén om trakasserier, hot och våld mot förtroendevalda. Delresultat.
- Jupp, V., Davies, P. och Francis, P.** (2000). *Doing Criminological Research*. London: SAGE.
- KBV 2005.** *Projekt hot och våld*. Pågående utredning hos Kustbevakningen.
- Kenny, J. F.** (2005a). Workplace Violence and the Hidden Land Mines: A Comparison of gender Victimization. *Security Journal*, Volume 18, number 1. UK: Perpetuity Press.
- Kenny, J. F.** (2005b). Threats in the Workplace: The Thunder before the Storm? *Security Journal*, Volume 18, number 3. UK: Perpetuity Press.
- Killias, M.** (1990). Vulnerability: Towards a better understanding of a key variable in the genesis of fear of crime. *Violence and Victims*, 5, 97-108.
- Killias, M. och Clerici, C.** (2000). Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *British Journal of Criminology*, 40, 437-450.
- Koren, P. Chr.** (2000). *Arbeid med vold og trusler*. Norge: Tiden Norsk Forlag.
- Korsell, L. och Nilsson, M.** (2003). *Att förebygga fel och fusk. Metoder för reglering och kontroll*. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Korsell, L.** (2003). *Bokföringsbrott - en studie i selektion*. Akademisk avhandling. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet avhandlingsserie nr 13. Edsbruk: Akademitryck.
- Kumm, B.** (1998). *Terrorismens historia*. Lund: Historiska media.
- Lab, S.** (2000). *Crime Prevention. Approaches, practices and evaluation*. USA: Anderson Publishing.
- Lappalainen, T.** (1993). *Maffia*. Stockholm: T. Fischer & Co.
- Lee, R. M.** (1993). *Doing research on sensitive topics*. London: SAGE.
- Lindgren, M.** (2004). *Brottsoffer i rättsprocessen: Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm: Jure.
- Lindgren, S-Å.** (1999). Prioriterade och negligerade offer. Reflektioner över den ekonomiska brottslighetens viktologi. I: *Nordisk tidskrift för Kriminalvetenskap*. April, 1999.
- di Martino, V.** (2003). Work-Related Violence. I: Heitmeyer, W. och Hagan, J. *International Handbook of Violence Research*. Dordrecht: Kluwer.
- Merry, S.** (1981). *Urban danger. Life in a neighborhood of strangers*. USA: Temple University Press.
- Messerschmidt, J. W.** (1993). *Masculinities and crime: critique and reconceptualization of theory*. Lanham Md.: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W.** (1997). *Crime as structured action: gender, race, class and crime in the making*. London: SAGE.
- Newhill, C. E.** (2002). Client threats toward social workers: nature, motives and response. I: *Journal of threat assessment*, Vol. 2 (2) s 1-19. United States: Haworth press.
- NIC 2002.** *Workplace Stalking. A guide for Criminal Justice Professionals*. September 2002. The National Institute of Corrections. www.nicic.org.
- Palmstierna, T.** (2004). *Kvinnliga LVM-klienters våld på institution*. Rapport nr 3/04. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Patton, M. Q.** (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. USA: Sage Publications.
- Perry, B.** (2003). *Where do we go from here? Researching Hate Crime*. Internet Journal of Criminology 2003. www.internetjournalofcriminology.com/index.html (nerladdat 2005-08-04).
- Punch, M.** (1985). *Conduct Unbecoming: The social construction of the police deviance and control*. London: Tavistock.

- Renzetti, C. och Goodstein, L. red.** (2001). *Women, crime and criminal justice: original feminist readings*. Los Angeles, CA: Roxbury Pub. Co.
- Reuter, P.** (1994). Research on American Organized Crime. I: Kelly, R. J., Chin, K-O. och Schatzberg, R. *Handbook of Organized Crime in the United States*. Westport: Greenwood.
- Reuter, P.** (2000). Epilogue: Connecting Drug Policy and Research on Drug Markets. I: Natarajan, M. och Hough, M. *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. Monsey: Criminal Justice Press.
- RKP 1994:2.** *Hot och trakasserier mot poliser, åklagare och domare. En kartläggning*. RPS redovisning, Rikspolisstyrelsen, Stockholm.
- RKP KUT rapport 2004:9b.** *Systemhotande brottslighet i Sverige 2004*. Sekretessprövad version. Analysroteln, Kriminalunderrättelsetjänsten, Rikskriminalpolisen.
- RKP KUT rapport 2005:2b.** *Organiserad brottslighet i Sverige 2005*. Sekretessprövad version. Analysroteln, Kriminalunderrättelsetjänsten, Rikskriminalpolisen.
- Roebuck, J. B. och Barker, T.** (1974). A typology of police corruption. *Social Problems*, Volume 21, 423-437.
- Rogovin, C. H. och Martens, F. T.** (1994). The Role of Crime Commissions in Organized Crime Control. I: Kelly, R. J., Chin, K-O. och Schatzberg, R. *Handbook of Organized Crime in the United States*. Westport: Greenwood.
- Ronczkowski, M. R.** (2004). *Terrorism and Organized Hate Crime. Intelligence Gathering Analysis and Investigations*. USA: CRC Press.
- RPS 1999:1.** *Hot mot anställda vid Polisen. En probleminventering med förslag till åtgärder*. Rikspolisstyrelsen, Stockholm.
- Ryan, P. J. och Rush, G. E.** (1997). *Understanding Organized Crime in Global Perspective*. Ed: Ryan, P.J. och Rush, G.E. Thousand Oaks: Sage.
- RÅ 1995:7.** *Ökat skydd för anställda inom domstolarna och åklagarväsendet. Åklagarväsendet, rapport, Riksåklagaren, Stockholm*.
- RÅ årsredovisning 2002.** www.aklagare.se, nerladdad 2004-10-13.
- Sahlin, I. och Åkerström, M.** (2000). Efterskrift. I: Sahlin, I. och Åkerström, M. red. *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och socialkontroll*. Västerås: Liber.
- Sandström, S.** (1996). *Våld och hot i människovårdande yrken. Teori och bemötande*. Liber.
- Seminarium PHS Oslo, 2005.** Seminarium vid Polishögskolan i Oslo, Norge, 2005-10-06.

- Seminarium UD, 2005. Dokumentation av seminarium, 2005-05-30.
- Sernhede, O. (1998). Bland änglar och banditer på två hjul. I: Sernhede, O. red. *Olja, krom och manlig gemenskap. En antologi om bikerkulturen*. Göteborg: Daidalos.
- Skatteverket 2005. *Analys incident 2000 - år 2004*. Säkerhetsenheten, 2005-02-14, Skatteverket.
- Skogan, W. och Maxfield, M. (1981). *Coping with crime. Individual and neighbourhood reactions*. U.S.A.: Sage Publications.
- SOU 2002:14. *Statlig tillsyn - Granskning på medborgarnas uppdrag*. Delbetänkande av Tillsynsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:1. *Ett nationellt program om personsäkerhet*. Slutbetänkande av Personsäkerhetsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:100. *Tillsyn. Förslag om en tydligare och effektivare offentlig tillsyn*. Slutbetänkande av Tillsynsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Statistiska centralbyrån 2004. *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Svedin, L. (1999). *Kriminella mc-gäng: en transnationell hotbild. Hotbilds-analys, scenarier och åtgärdsförslag*. Stockholm: Försvarets forskningsanstalt.
- SVD 31 januari, 2005. *Domare känner av ökande hot*. Svenska Dagbladet.
- Säpo 2003. *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet*. Rapport från Säkerhetspolisen. www.sakerhetspolisen.se (nerladdat 2005-08-11).
- SäUpp 2004. *Säkerhetsuppföljning*. Skatteverket.
- Thomsson, H. (2002). *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vejde, O. och Rydberg, S. (1999). *Hur man räknar statistik*. Borlänge: Olle Vejde förlag.
- Wahlin, L. (1999). *Den rationella inbrottstjuven? En studie om rationalitet och rationellt handlande i brott*. Lund Dissertations in Sociology 29. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Walker, L. E. och Meloy, J. R. (1998). Stalking and domestic violence. I: ed. J. R. Meloy. *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, pp. 139-161. San Diego, CA: Academic Press.
- Wendt Höjer, M. (2002). *Rädslans politik: Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Malmö: Liber ekonomi.

Winick, C. (1994). *Organized Crime and Commercial Sex*. I: Kelly, R. J., Chin, K-O. och Schatzberg, R. *Handbook of Organized Crime in the United States*. Westport: Greenwood.

Zaitch, D. (2002). *Trafficking Cocaine. Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands*. The Hague: Kluwer Law International.

Åkerström, M. (2000). "Det gicks bärsärkagång" - nedtoning av våld på sjukhem. I: Sahlin, I. och Åkerström, M. red. *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och socialkontroll*. Västerås: Liber.

Öhman, A. (1991). *Brott och rädsla. Om rädslans psykologi*. I: Wiklund, G. *Rädslan för brott*. Brå-rapport 1991:2. Stockholm: Allmänna förlaget.

Bilagor

Bilaga 1. Enkätformulär

1(15)

Enkät om trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan mot personal inom rättsväsendet och myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner

Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen inklusive Rikskriminalpolisen och Säkerhetspolisen, Kustbevakningen, Tullverket, Skatteverket och Brottsförebyggande rådet (BRÅ) samarbetar för att kartlägga förekomsten av trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan mot personal inom myndigheterna. BRÅ ansvarar för genomförandet, som bland annat innehåller denna enkätundersökning och djupintervjuer.

Påverkan på myndighetsutövningen

Enkäten behandlar trakasserier, hot, våld och annan otillåten påverkan av mer allvarligt slag. Det handlar om gärningar som utöver att vara ett arbetsmiljöproblem riskerar att påverka den enskildes myndighetsutövning, och som därför i förlängningen utgör ett hot mot demokratin. Bakom trakasserier, hoten och våldshandlingarna kan finnas gärningspersoner som uppfattas ha både motiv och förmåga att sätta "kraft bakom orden". Även om gärningarna till formen kan framstå som mindre allvarliga eller ta sig ytterst subtila uttryck, kan de upplevas som mycket allvarliga på grund av de syften som bedöms ligga bakom.

Ditt deltagande är viktigt

Du är en av 5 600 personer som har möjlighet att delta i undersökningen. Resultatet av undersökningen är viktigt som underlag för förslag till att förbättra säkerheten för er som arbetar inom respektive myndighet och för att öka tryggheten vid myndighetsutövningen.

Svaren behandlas konfidentiellt

Enkäten besvaras helt anonymt. Skicka in ifyllt frågeformulär i det bifogade svarskuvertet (porto betalt). Skicka även in bifogat svarskort separat (porto betalt). Svarskortet innehåller ett löpnummer som vi använder enbart för att pricka av att du har svarat. Detta tillvägagångssätt används för att BRÅ ska kunna se vilka personer som ska få en påminnelse, utan att kunna koppla ihop ett specifikt enkätsvar med en person. På detta sätt upprätthålls anonymiteten.

De personer som kommer att ha tillgång till enkätsvaren är BRÅ:s verksjurist, jur. dr Lars Korsell, som leder undersökningen, utredaren Karolin Wallström samt kodningspersonal på BRÅ. På BRÅ skyddas materialet i undersökningen av sekretess enligt 9:4 sekretesslagen (1980:100) och 3 § sekretessförordningen (1980:657).

Frågor om enkäten kan ställas till Karolin Wallström (08-401 87 27) och Lars Korsell (08-401 87 11).

Vi vill ha ditt svar innan den 7 juni 2005.

Tack för din medverkan!

Jan Andersson
Generaldirektör

Definitioner

- ∞ Med **trakasserier** avses ofredande och även ej straffbara gärningar, till exempel förtäckta hot.
- ∞ Med **hot** avses en hotfull gärning som är straffbar, till exempel olaga hot eller utpressning.
- ∞ Med **våld** avses både fysiskt våld mot person, till exempel misshandel, och fysiskt våld mot egendom.

Allvarliga trakasserier

Fråga 1-12 tar upp om du som en följd av dina arbetsuppgifter har blivit utsatt för **allvarliga trakasserier**. Med **allvarliga trakasserier** avses handlingar där du uppfattat att gärningspersonen haft motiv och förmåga att sätta "kraft bakom orden", i syfte att påverka dig i ditt arbete.

1. Har du varit utsatt för allvarliga trakasserier sedan den 1 januari 2004?
 Ja
 Nej → Fortsätt på sida 5, "Allvarliga hot"
2. Hur många gånger har du varit utsatt för allvarliga trakasserier sedan den 1 januari 2004?
gånger
3. Hur många av de allvarliga trakasserierna rapporterade du till en överordnad?
stycken
4. Hur många av de allvarliga trakasserierna polisanmälde du?
stycken

Följande frågor rör det **trakasseritillfälle** som **du** bedömer som det **allvarligaste**

5. Nedan ges olika exempel på trakasserier. Kryssa för det exempel som stämmer in bäst på den händelse som du upplevt som den allvarligaste. (Du får kryssa i mer än ett alternativ om du anser att flera exempel stämmer in.)
 - Obehagliga telefonsamtal
 - Obehagliga försändelser, brev eller e-post
 - Oönskade varor och tjänster beställda i ditt namn
 - Någon har fotograferat dig/spelat in dig på band
 - Någon har tryckt upp och delat ut flygblad innehållande information om dig
 - Någon har ringt in ett falskt tips till polisen om dig
 - Någon har lagt ut information om dig på Internet
 - Någon "råkade" uppehålla sig på samma plats som du, t.ex. vid arbetet eller bostaden
 - Någon "råkade" uppehålla sig på samma plats som någon anhörig, t.ex. vid skola
 - Tecken på kartläggning av dig
 - Tecken på kartläggning av någon anhörig
 - Tecken på kartläggning av myndighetens arbetsformer
 - Någon lägger skulden på dig, t.ex. genom att hota med att personens företag kommer att gå i konkurs p.g.a. ditt beslut eller att personen hotar att begå självmord
 - JO-anmälan, motanmälan, okynnesanmälan
 - Annat, beskriv.....

6. Vilken typ av individ/gruppering bedömer du låg bakom det allvarligaste trakasseritillfället? (Du får kryssa i mer än ett alternativ.)
- Enskild individ
 - Person med psykisk störning
 - Person i desperat situation
 - Missbrukare
 - Rättshaverist
 - Enskild kriminell
 - Djurrättsaktivister
 - Miljöaktivister
 - Annan aktivistorganisation
 - Högerextremister
 - Vänsterextremister / autonoma grupper
 - Ungdomsgäng
 - Fängelsegäng
 - MC-gäng
 - Öststatskriminell gruppering
 - Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling
 - Annan typ av organiserad brottslighet
 - Företag
 - Annat, beskriv.....
 - Vet inte
7. Har du vid tidigare tillfällen utsatts för påverkansförsök (trakasserier, hot eller våld) från samma individ/gruppering som vid detta allvarliga trakasseritillfälle?
- Ja, flera gånger
 - Ja, en gång
 - Nej
 - Vet inte
8. Vad bedömde du att individen/grupperingen vid det allvarligaste trakasseritillfället ville uppnå?
- Åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel
 - Åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel
 - Allmän påverkan (ej i enskilt ärende)
 - Att få tillgång till information
 - Att hämnas
 - Annat, beskriv.....
9. Vad bedömde du att det bakomliggande syftet var vid det allvarligaste trakasseritillfället?
- Ideologiskt
 - Politiskt
 - Religiöst
 - Besvikelse, uppgivenhet eller frustration
 - Hat, vrede eller ilska
 - Ekonomiskt
 - Skydda den egna kriminella verksamheten
 - Höja sin egen/sin grupperings status
 - Maktdemonstration
 - Annat, beskriv.....

10. Rapporterade du det allvarligaste trakasseritillfället till en överordnad?

- Ja
 Nej → Varför inte?
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Annat, beskriv.....

11. Polisanmälde du det allvarligaste trakasseritillfället?

- Ja → Vad hände?
 Ärendet lades ner
 Åtal väcktes, men ingen lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Åtal väcktes, medförde lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Ärendet är fortfarande öppet
 Vet inte
- Nej → Varför inte?
 Jag bedömde inte trakasserier som tillräckligt allvariga
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Jag ville inte få oönskad medieuppmärksamhet
 Anmälan skulle kunna påverka min arbetssituation eller min karriär negativt
 Annat, beskriv.....

12. Allvarliga trakasserier kan påverka dig i ditt arbete.

Har du någon gång till följd av allvarliga trakasserier:

a. Varit sjukskriven från ditt arbete?

- Aldrig En gång Flera gånger

b. Övervägt att byta arbete eller sluta med ditt uppdrag?

- Aldrig En gång Flera gånger

c. Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut i ditt arbete?

- Aldrig En gång Flera gånger

d. Undvikit ett arbetsområde eller en arbetsuppgift?

- Aldrig En gång Flera gånger

e. Blivit påverkad i ditt agerande eller beslutsfattande på ett sådant sätt att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas?

- Aldrig En gång Flera gånger

Allvarliga hot

Fråga 13-26 tar upp om du som en följd av dina arbetsuppgifter har blivit utsatt för **allvarliga hot**. Med **allvarliga hot** avses situationer där du uppfattat att gärningspersonen haft motiv och förmåga att sätta "kraft bakom orden", i syfte att påverka dig i ditt arbete.

13. Har du varit utsatt för allvarliga hot sedan den 1 januari 2004?

- Ja
 Nej → Fortsätt på sida 8, "Allvarliga våldssituationer"

14. Hur många gånger har du varit utsatt för allvarliga hot sedan den 1 januari 2004?

.....gånger

15. Hur många av de allvarliga hoten rapporterade du till en överordnad?

.....stycken

16. Hur många av de allvarliga hoten polisanmälde du?

.....stycken

*Följande frågor rör det **hot** som **du** bedömer som det **allvarligaste***

17. Mot vem eller vad riktades det allvarligaste hotet?

- Hot om våld mot dig själv
 Hot om våld mot anhörig
 Hot om våld mot kollega
 Hot om våld mot extern part
 Hot om skadegörelse av din egendom
 Hot om skadegörelse av anhörigs egendom
 Konkret hot mot myndigheten i stort, t.ex. att spränga en polisstation
 Hot om annat, beskriv.....

18. Hur framfördes det allvarligaste hotet?

- Via telefon
 Via brev
 Via e-post
 Via SMS
 Via Internet, t.ex. chatkanal eller diskussionsforum
 Personligen framfört vid konfrontation
 Via någon annan, t.ex. kollega eller anhörig
 Annat, beskriv.....

19. På vilken plats utsattes du för det allvarligaste hotet?

- I tjänsten, på tjänstgörings- eller förrättningsplats
 I tjänsten, på annan plats
 På väg till/från arbetet
 På väg till/från förskola eller skola för lämning/hämtning av barn
 På fritiden, i bostaden
 På fritiden, på annan plats
 Annan plats, beskriv.....

20. Vilken typ av individ/gruppering bedömer du låg bakom det allvarligaste hotet? (Du får kryssa i mer än ett alternativ.)

- Enskild individ
- Person med psykisk störning
- Person i desperat situation
- Missbrukare
- Rättshaverist
- Enskild kriminell
- Djurrättsaktivister
- Miljöaktivister
- Annan aktivistorganisation
- Högerextremister
- Vänsterextremister / autonoma grupper
- Ungdomsgäng
- Fängelsegäng
- MC-gäng
- Öststatskriminell gruppering
- Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling
- Annan typ av organiserad brottslighet
- Företag
- Annat, beskriv.....
- Vet inte

21. Har du vid tidigare tillfällen utsatts för påverkansförsök (trakasserier, hot eller våld) från samma individ/gruppering som vid detta allvarliga hot?

- Ja, flera gånger
- Ja, en gång
- Nej
- Vet inte

22. Vad bedömde du att individen/grupperingen vid det allvarligaste hotet ville uppnå?

- Skrämma till konkret åtgärd eller ett beslut
- Skrämma till passivitet eller underlåtenhet
- Allmän påverkan (ej i enskilt ärende)
- Att få tillgång till information
- Att hämnas
- Annat, beskriv.....

23. Vad bedömde du att det bakomliggande syftet var vid det allvarligaste hotet?

- Ideologiskt
- Politiskt
- Religiöst
- Besvikelse, uppgivenhet eller frustration
- Hat, vrede eller ilska
- Ekonomiskt
- Skydda den egna kriminella verksamheten
- Höja sin egen/sin grupperings status
- Makt demonstration
- Annat, beskriv.....

24. Rapporterade du det allvarligaste hotet till en överordnad?

- Ja
 Nej → Varför inte?
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Annat, beskriv.....

25. Polisanmälde du det allvarligaste hotet?

- Ja → Vad hände?
 Ärendet lades ner
 Åtal väcktes, men ingen lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Åtal väcktes, medförde lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Ärendet är fortfarande öppet
 Vet inte
- Nej → Varför inte?
 Jag bedömde inte hotet som tillräckligt allvarligt
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Jag ville inte få oönskad medieuppmärksamhet
 Anmälan skulle kunna påverka min arbetsituation eller min karriär negativt
 Annat, beskriv.....

26. Allvarliga hot kan påverka dig i ditt arbete.

Har du någon gång till följd av allvarliga hot:

- a. Varit sjukskriven från ditt arbete?
- Aldrig En gång Flera gånger
- b. Övervägt att byta arbete eller sluta med ditt uppdrag?
- Aldrig En gång Flera gånger
- c. Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut i ditt arbete?
- Aldrig En gång Flera gånger
- d. Undvikit ett arbetsområde eller en arbetsuppgift?
- Aldrig En gång Flera gånger
- e. Blivit påverkad i ditt agerande eller beslutsfattande på ett sådant sätt att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas?
- Aldrig En gång Flera gånger

Allvarliga våldssituationer

Fråga 27-41 tar upp om du som en följd av dina arbetsuppgifter har blivit utsatt för **allvarliga våldssituationer**. Med **våld** avses fysiskt våld mot person eller fysiskt våld mot egendom som har skett till följd av dina arbetsuppgifter.

27. Har du varit utsatt för våld sedan den 1 januari 2004?
- Ja
 Nej → Fortsätt på sida 11, "Din riskbedömning"
28. Hur många gånger har du varit utsatt för våld sedan den 1 januari 2004?
gånger
29. Hur många av dessa våldssituationer rapporterade du till en överordnad?
stycken
30. Hur många av dessa våldssituationer polisanmälde du?
stycken

Följande frågor rör den **våldssituation** som **du** bedömer som den **allvarligaste**

31. Vilken typ av våld bestod våldssituationen av?
- Fysiskt våld mot dig
 Fysiskt våld mot anhörig
 Fysiskt våld mot kollega
 Fysiskt våld mot extern part
 Fysiskt våld mot egendom → Fortsätt med fråga 33
32. Hur allvarliga var de fysiska skadorna, krävdes behandling?
- Ja, behandlades på sjukhus och fick även stanna där ett tag
 Ja, behandlades av läkare/tandläkare och fick gå hem direkt efteråt
 Nej, behövde inte behandlas av läkare eller tandläkare
 Vet inte
 → Fortsätt med fråga 34
33. Vilken egendom skadades vid tillfället?
- Skada på bostad
 Skada på fordon
 Skada på anhörigs egendom
 Skada på kollegas egendom
 Skada på extern parts egendom
 Skada på arbetsplats
 Annat, beskriv.....

34. På vilken plats utsattes du för den allvarligaste våldssituationen?

- I tjänsten, på tjänstgörings- eller förrättningsplats
- I tjänsten, på annan plats
- På väg till/från arbetet
- På väg till/från förskola eller skola för lämning/hämtning av barn
- På fritiden, i bostaden
- På fritiden, på annan plats
- Annan plats, beskriv.....

35. Vilken typ av individ/gruppering bedömer du låg bakom våldssituationen? (Du får kryssa i mer än ett alternativ.)

- Enskild individ
- Person med psykisk störning
- Person i desperat situation
- Missbrukare
- Rättshaverist
- Enskild kriminell
- Djurrättsaktivister
- Miljöaktivister
- Annan aktivistorganisation
- Högerextremister
- Vänsterextremister / autonoma grupper
- Ungdomsgäng
- Fängelsegäng
- MC-gäng
- Öststatskriminell gruppering
- Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling
- Annan typ av organiserad brottslighet
- Företag
- Annat, beskriv.....
- Vet inte

36. Har du vid tidigare tillfällen utsatts för påverkansförsök (trakasserier, hot eller våld) från samma individ/gruppering som vid denna våldssituation?

- Ja, flera gånger
- Ja, en gång
- Nej
- Vet inte

37. Vad bedömde du att individen/grupperingen vid våldssituationen ville uppnå?

- Skrämma till konkret åtgärd eller ett beslut
- Skrämma till passivitet eller underlåtenhet
- Allmän påverkan (ej i enskilt ärende)
- Att få tillgång till information
- Att hämnas
- Annat, beskriv.....

38. Vad bedömde du att det bakomliggande syftet var vid våldssituationen?

- Ideologiskt
 Politiskt
 Religiöst
 Besvikelse, uppgivenhet eller frustration
 Hat, vrede eller ilska
 Ekonomiskt
 Skydda den egna kriminella verksamheten
 Höja sin egen/sin grupperings status
 Makt demonstration
 Annat, beskriv.....

39. Rapporterade du våldssituationen till en överordnad?

- Ja
 Nej → Varför inte? Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Annat, beskriv.....

40. Polisanmälde du våldssituationen?

- Ja → Vad hände? Ärendet lades ner
 Åtal väcktes, men ingen lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Åtal väcktes, medförde lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Ärendet är fortfarande öppet
 Vet inte
 Nej → Varför inte? Jag bedömde inte våldssituationen som tillräckligt allvarlig
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Jag ville inte få oönskad medieuppmärksamhet
 Anmälan skulle kunna påverka min arbetsituation eller min karriär negativt
 Annat, beskriv.....

41. Våldssituationer kan påverka ditt arbete.

Har du någon gång till följd av våldssituationer:

a. Varit sjukskriven från ditt arbete?

- Aldrig En gång Flera gånger

b. Övervägt att byta arbete eller sluta med ditt uppdrag?

- Aldrig En gång Flera gånger

c. Tvekat inför en åtgärd eller ett beslut i ditt arbete?

- Aldrig En gång Flera gånger

- d. Undvikit ett arbetsområde eller en arbetsuppgift?
 Aldrig En gång Flera gånger
- e. Blivit påverkad i ditt beslut eller agerande på ett sådant sätt att tjänsteutövningen skulle kunna ifrågasättas?
 Aldrig En gång Flera gånger

Din "riskbedömning"

*Fråga 42 handlar om **din** egen riskbedömning inför åtgärder och beslut. Med risk avses sannolikheten för att en oönskad händelse ska inträffa, till exempel att utsättas för trakasserier, hot eller våld i framtiden.*

42. Har du någon gång, sedan den 1 januari 2004, gjort en egen riskbedömning som innebär att du:
- a. Varit passiv i din tjänsteutövning i syfte att undvika en oönskad händelse?
 Ja, beskriv nedan
 Nej
 Vet ej
- b. Agerat på ett visst sätt i din tjänsteutövning i syfte att undvika en oönskad händelse?
 Ja, beskriv nedan
 Nej
 Vet ej

Otillbörliga erbjudanden

Fråga 43-50 tar upp frågor om otillbörliga erbjudanden. Med otillbörliga erbjudanden avses muta eller annan otillbörlig belöning som är kopplat till tjänsteutövningen. Händelsen ska ha inträffat sedan den 1 januari 2004.

43. Nedan ges olika exempel på otillbörliga erbjudanden. Har du fått något av följande erbjudanden, som enligt din uppfattning syftade till att otillbörligt påverka ditt arbete? Kryssa för **alla** exempel på erbjudanden som du har fått sedan den 1 januari 2004.

- Gåva av måltid
- Gåva av föremål
- Gåva av pengar
- Gåva av tjänst
- Erbjudande om att du kan göra ett förmånligt köp (rabatter, resor/bonuspoäng)
- Erbjudande om att du kan göra en förmånlig försäljning
- Annat, beskriv.....
- Jag har inte fått något otillbörligt erbjudande → Fortsätt med fråga 50

Följande frågor rör det **erbjudande** som **du** bedömer som det **allvarligaste**

44. Hur framfördes det otillbörliga erbjudandet?

- Via telefon
- Via brev
- Via e-post
- Via SMS
- Via Internet, t.ex. chatkanal eller diskussionsforum
- Personligen framfört
- Via någon annan, t.ex. kollega eller anhörig
- Annat, beskriv.....

45. Vilken typ av individ/gruppering bedömer du låg bakom det otillbörliga erbjudandet? (Du får kryssa i mer än ett alternativ.)

- Enskild individ
- Person med psykisk störning
- Person i desperat situation
- Missbrukare
- Rättshaverist
- Enskild kriminell
- Djurrättsaktivister
- Miljöaktivister
- Annan aktivistorganisation
- Högerextremister
- Vänsterextremister / autonoma grupper
- Ungdomsgäng
- Fängelsegäng
- MC-gäng
- Öststatskriminell gruppering
- Organiserad brottslighet med inriktning på smuggling
- Annan typ av organiserad brottslighet
- Företag
- Annat, beskriv.....
- Vet inte

46. Vad bedömde du att individen/grupperingen ville uppnå med det otillbörliga erbjudandet?

- Åstadkomma agerande eller aktivitet till egen fördel
 Åstadkomma passivitet eller underlåtenhet till egen fördel
 Att få tillgång till information
 Ge belöning
 Annat, beskriv.....

47. Vad bedömde du att det bakomliggande syftet var vid det otillbörliga erbjudandet?

- Ideologiskt
 Politiskt
 Tacksamhet
 Ekonomiskt
 Skydda den egna kriminella verksamheten
 Annat, beskriv.....

48. Rapporterade du det otillbörliga erbjudandet till en överordnad?

- Ja
 Nej → Varför inte?
 Jag bedömde inte erbjudandet som tillräckligt allvarligt
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Annat, beskriv.....

49. Polisanmälde du det otillbörliga erbjudandet?

- Ja → Vad hände?
 Ärendet lades ner
 Åtal väcktes, men ingen lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Åtal väcktes, medförde lagföring (dvs. dom eller strafföreläggande)
 Ärendet är fortfarande öppet
 Vet inte
- Nej → Varför inte?
 Jag bedömde inte erbjudandet som tillräckligt allvarligt
 Jag vågade inte
 Jag anser att det sällan leder till någon åtgärd
 Jag ville inte få önskad medieuppmärksamhet
 Anmälan skulle kunna påverka min arbetssituation eller min karriär negativt
 Annat, beskriv.....

50. Känner du till om någon av dina kollegor har fått ett otillbörligt erbjudande?

- Ja, flera kollegor
 Ja, en kollega
 Nej
 Vet inte

Samtliga trakasserier, hot och våldssituationer

Till skillnad från tidigare frågor handlar denna fråga inte enbart om allvarliga trakasserier, hot eller våldssituationer. **På denna fråga ska du uppge hur ofta du utsatts för trakasserier, hot eller våld som du bedömer har varit till följd av ditt arbete. Uppge alla tillfällen oavsett om du upplevde situationen som allvarlig eller inte.**

51. Hur ofta har du utsatts för följande händelser?

a. Trakasserier:

- Aldrig
- Har hänt vid något tillfälle
- Någon gång per år
- Flera gånger per år
- Någon gång i månaden
- Flera gånger i månaden
- Någon gång i veckan
- Flera gånger i veckan
- Varje dag

b. Hot:

- Aldrig
- Har hänt vid något tillfälle
- Någon gång per år
- Flera gånger per år
- Någon gång i månaden
- Flera gånger i månaden
- Någon gång i veckan
- Flera gånger i veckan
- Varje dag

c. Våld:

- Aldrig
- Har hänt vid något tillfälle
- Någon gång per år
- Flera gånger per år
- Någon gång i månaden
- Flera gånger i månaden
- Någon gång i veckan
- Flera gånger i veckan
- Varje dag

Några frågor om dig

Statistiska uppgifter om dem som svarat på enkäten kommer att redovisas på ett sådant sätt att inte någon enskild person kan komma att identifieras, inte ens av någon som har god kännedom om kombinationen av yrkeskategori, kön och område.

52. Vilket är ditt yrke?

- Domare
- Nämndeman
- Åklagare
- Polis
- Tulltjänsteman
- Kustbevakningstjänsteman
- Tjänsteman inom Kronofogdemyndigheten
- Skatterevisor
- Skattebrottsutredare

53. Kön?

- Kvinna
- Man

54. Inom vilket geografiskt område är du anställd?

- Stockholms och Gotlands län
- Uppsala, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Dalarnas och Gävleborgs län
- Södermanlands, Östergötlands och Jönköpings län
- Kalmar, Kronobergs, Blekinge och Skåne län
- Västra Götalands län och Hallands län
- Jämtlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län

Inom ramen för projektet kommer det även att ingå intervjuer med personer som har blivit utsatta för allvarliga trakasserier, hot eller våldshandlingar som en följd av sina arbetsuppgifter. Intervjuerna kommer att ske på en neutral plats och resultatet kommer att presenteras anonymt. Om du är intresserad att delta i en intervju ber vi dig kontakta BRÅ, telefonnummer 08-401 87 27, eller anmäla ditt intresse via brev eller e-post till: Karolin Wallström, Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm, karolin.wallstrom@bra.se.

Tack för din medverkan!

English summary

Exertion an unlawful influence on public servants

From harassment, threats and violence to “amorous infiltration”

Author: Karolin Wallström, Johanna Skinnari och Lars Korsell.

Published by:

The National Council for Crime Prevention (Brå)

P.O. Box 1386

SE-11 93 Stockholm, Sweden

Reference:

Report 2005: 18

ISBN 91-38-32252-8

Available in Swedish from:

Fritzes Kundtjänst

SE-106 47 Stockholm, Sweden

UNLAWFUL INFLUENCE DIRECTED AT PUBLIC SERVANTS

This report introduces a new concept, unlawful influence, which constitutes an umbrella term for the exertion of a number of serious forms of influence or pressure.

The term unlawful influence refers to serious forms of harassment and threats, and violent incidents directed at persons or property which, besides constituting a major problem in relation to health and safety at work, may affect the individual official's ability to conduct his or her duties and which therefore by extension constitute a threat to democracy. The term unlawful influence also refers to corruption in the form of the making of improper offers.

LEVELS OF EXPOSURE VARY

Twelve per cent of the officials who participated in the questionnaire survey have been exposed to serious harassment or threats, or to incidents of violence at some point between January 1st 2004 and the summer of 2005. Those so exposed comprise coastguard officials, customs officials, officials at the National Tax Administration, police officers, prosecutors, judges, lay court assessors and officials working at the National Enforcement Agency (the bailiff service). The twelve per cent constitute a cross-section of these groups, with levels of exposure varying between 3.2 per cent (officials at the National Tax Administration) and 20 per cent (officials working for the National Enforcement Agency).

The twelve per cent who have been exposed to unlawful influence can in somewhat simplified terms be described as being comprised of 8.2 per cent who perceived that this exposure involved situations where the interested party's objective was to “bring about passivity or activity to his/her own

advantage” and 4.3 per cent who perceived that it involved cases where the interested party had reacted out of a desire for “revenge” for incidents that had already occurred.¹

In the assessment of the National Council for Crime Prevention, twelve per cent must be regarded as a high figure, since the survey has focused on serious forms of influence, and the extent of unlawful influence must be taken more seriously than has been the case to date. The collaborating agencies are currently working to develop preventive measures.

WHO EXERTS THIS PRESSURE AND WHO ARE AFFECTED BY IT?

The majority of the parties who exert unlawful influence are private individuals, who are perceived by those exposed to their influence as “dogmatic people”, “people with a mental illness”, “people in desperate situations”, “substance abusers” and “criminals”. Groups, in the form of “organised crime” for example, are responsible for one quarter of the incidents of unlawful influence.

Those exposed to serious forms of harassment are primarily comprised of “civilian” occupational groups, and first and foremost of officials working for the National Enforcement Agency, prosecutors and judges. Serious threats are more evenly distributed across coastguard officials, officials working at the National Enforcement Agency, customs officials, prosecutors and police. Judges, lay court assessors and officials at the National Tax Administration are exposed to serious threats to only a very limited extent. It is very rare for groups other than police and customs officers to be exposed to violence, although isolated incidents do also occur in the other occupational groups.

Officials are exposed to serious violence in the form of repeated kicks, a number are shot at, others knifed, some are chased with weapons, officials in cars are forced off the road, and some have their cars destroyed.

Officials are exposed to attempted arson in the home, their homes are shot at, and private cars are vandalised.

Officials lives are threatened, including threats involving bombs. Officials also receive threats that their families will be wiped out. Agencies receive tips and intelligence that officials are to be done away with. Officials receive information that they have been placed on a death list.

Serious harassment involves frequent telephone calls, unpleasant letters, false allegations, and people attributing blame to the official in question. More subtle forms of serious harassment also occur. Someone “just happens” to be hanging around at the place where the official's private car is parked, motorcycles drive around the official's home, officials are photographed, the activities of agencies are recorded, officials and their relatives are studied, officials have unwanted goods sent to their homes, and information about officials is published on the internet.

RESPONSES TO UNLAWFUL INFLUENCE

Unlawful influence affects officials both at work and in their private lives. If we focus exclusively on incidents of serious harassment, 26 per cent of the exposed officials have considered changing jobs, 20 per cent have hesitated in the context of taking a measure or decision at work, eighteen per cent

¹ Some of those exposed to unlawful influence have reported both these motives, for which reason there is certain overlap.

have avoided a certain area or task, and six per cent report having had their behaviour or decision making affected in such a way that the exercise of their duties could be called into question. The figures for responses to serious threats and incidents of violence are similar.

Fifty-nine per cent of the officials report cases of serious harassment to their superiors; this figure rises to 68 per cent for serious threats and 72 per cent for violence. There are substantial variations however. The uniformed occupational groups (police, customs officers and coastguards) are worse at reporting than the other groups, since they may have a sense that it will not lead to anything being done. The uniformed occupational groups also feel that they do not receive very much support from their employers when they have been exposed to unlawful influence. The other occupational groups' employers have made more progress when it comes to dealing with situations of this kind.

The National Council's assessment is that the occupational groups included in the study have much to gain by collaborating and learning lessons from one another. The civilian agencies have come somewhat further in their work with supportive measures and may therefore be able to teach the agencies with uniformed employees a good deal on how unlawful influence may be dealt with and worked through. Customs officers, police, and to some extent coastguard officers, encounter similar problems as a result of the character of their work and may therefore benefit from one another's experiences. Similarly, prosecutors, judges, lay court assessors and officials at the National Tax Administration have a great deal in common. Officials working at the National Enforcement Agency have much in common with both these groups.

Of the incidents of serious harassment that were reported to the police, 20 per cent resulted in convictions. Of the serious threats, 39 per cent resulted in a conviction and the corresponding figure for incidents of violence was 47 per cent. These figures reflect the priorities of the anti-crime agencies and the difficulties involved in investigating, proving and prosecuting cases of serious harassment to conviction.

CASES OF SERIOUS HARASSMENT CONSTITUTE A GRAVE PROBLEM

The assessment of the National Council is that cases of serious harassment have been underestimated and have been viewed in an uncritical manner as being less important than serious threats and incidents involving violence. Cases of serious harassment produce a substantial influence as a result of their infectious effects and they are difficult to deal with and to work through since they are more difficult to “grasp” than concrete situations involving threats or violence.

THE OTHER SIDE OF THE COIN - THE MAKING OF IMPROPER OFFERS

Harassment, threats and violence constitute methods of exerting influence. Another method involves making improper offers. The survey has been able to measure less serious forms of improper offers. These involve forms of “everyday corruption” such as are associated with the exercise of public duties.

A total of 5.7 per cent of the officials surveyed reported that they had received some form of improper offer between January 1st 2004 and the summer of 2005. It is first and foremost the uniformed occupational groups (coastguards, customs officers and police) that have been exposed to this

form of influence, and to some extent also officials working for the National Enforcement Agency. Those exposed have perceived the underlying motives to be of a “financial” character, or to be a result of the party concerned wishing to show “gratitude” or wanting to “protect his/her own criminal enterprises”. These parties are primarily concerned with getting officials to “act” or to be “passive” and with “rewarding” the official in question. It is first and foremost private individuals and companies that make improper offers. These offers most often take the form of meals, objects and purchases made on preferential terms. There are also examples of offers of “dates”, “sex” and other indications of what has been referred to in the report as “amorous infiltration”.

The survey of “everyday corruption” may be used to assess risks for more serious forms of improper offers. All occupational groups are vulnerable. The occupational groups at greatest risk of being exposed to improper offers are those that work in the field in the absence of direct controls from superiors, or others who are able to influence written documentation. These comprise coastguard officers, customs officers, police, officials working for the National Enforcement Agency and the National Tax Administration and to some extent also prosecutors. Coastguards, customs officers and officials working at the National Tax Administration in particular may find themselves in situations where their actions or passivity may involve large sums of money.

AN IMPORTANT AREA TO MONITOR

The assessment of the National Council is that this situation must be taken very seriously but at the same time it should not be exaggerated. Individual officials and workplaces are victimised, but the social order cannot be regarded as being under threat. It is important, however, to monitor trends relating to the exercise of unlawful influence and to provide an opportunity for more detailed studies, at the same time as a follow-up study ought to be conducted, perhaps in five years time.

THE SURVEY

The results are based on 4,538 completed questionnaires and 50 interviews.

A REPORT FROM THE NATIONAL COUNCIL FOR CRIME PREVENTION IN COLLABORATION WITH:

THE NATIONAL COURTS ADMINISTRATION, THE OFFICE OF THE PUBLIC PROSECUTOR, THE NATIONAL POLICE BOARD, THE NATIONAL SECURITY POLICE, THE COAST GUARD, THE CUSTOMS ADMINISTRATION, THE NATIONAL TAX ADMINISTRATION AND THE NATIONAL ENFORCEMENT AGENCY